

**TEMATIKUS
PRESBITERI FÜZETEK IV.**

Egyházismeret

Kisköri presbiterképzés 2016.

Összeállította:

a dr. Judák Endre szerkesztésében megjelent
Presbiteri Füzetek II/1-6. kötete alapján
dr. Szilágyi Sándor
a Presbiterképzési Bizottság ügyvezető elnöke

ISBN

Kiadó:

Magyar Református Presbiteri Szövetség

Felelős kiadó:

dr. Szilágyi Sándor
a MRPSz ügyvezető elnöke

Nyomda:

Prime Rate Kft.

EGYHÁZISMERET

Krisztus és önismeret • <i>Apostagi Zoltán</i>	5
Bevezetés • <i>Dr. Ritoók Pál †</i>	6

EGYHÁZTÖRTÉNELEM

A keresztyén egyház születése • <i>György Antal †</i>	8
Egyházatyák	23
Tévtanítások az Óegyházban	30
Az egyház helyzete a 4. században (Nagy Konstantin)	36
Augusztinus	44
Aszkéták, szerzetesek	54
Egyházzsakadás	64
Az egyházi élet hanyatlása a középkorban	75
Luther Márton	85
Kálvin János	100
Kálvin János tanítása	121
Kálvin tanítása az eleve elrendelésről	130
A reformáció kezdetei Magyarországon	138
A magyar protestáns egyház megalakulása	147

AZ EGYHÁZ ISMÉRVEI

Az élő egyház ismérvei Kálvin szerint • <i>Gert Meier</i>	170
Kálvin János üzenete nekünk, mai reformátusoknak • <i>Dr. Huszár Pál</i>	175
Mit jelentenek az egyház kálvini ismérvei egy presbiter számára? • <i>Dr. Szilágyi Sándor</i>	180
Református identitás • <i>Dr. Sipos Ete Álmos †</i>	184

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ FELÉPÍTÉSE
ÉS TÖRVÉNYEI

Az MRE felépítése • <i>Dr. Ritoók Pál †</i>	189
Az MRE törvényei • <i>Dr. Szilágyi Sándor</i>	197
A presbiterekről • <i>Dr. Ritoók Pál †, Dr. Viczián Miklós</i>	237
A gyülekezeti szolgálatok vázlatos áttekintése	247
Presbiterválasztások	255

Krisztus- és önismeret

✍ Apostagi Zoltán

Amikor az egyházzól beszélünk, definiálására minimum három meghatározást alkalmazunk. Az egyik a kiválasztottak közössége (Coetus electorum), a másik a szentek közössége (Communio sanctorum), a harmadik pedig a Krisztus teste (Corpus Christi). Nehéz e meghatározásokat rangsorolni, s talán nem is kell, ám ha mégis, akkor a Krisztus-testet hangsúlyoznám, tekintettel arra, hogy Krisztusban vagyunk kiválasztva, s csakis Benne alkothatunk szent közösséget. Ugyanakkor, ha mi valóban Krisztus-test vagyunk – márpedig az Ige ezt mondja: „*Ti pedig Krisztus teste vagytok...*” (1Kor 12,27), s ez a test az *egyház* (Kol 1,18a) –, akkor az egyházismeret e test lelki-anatómiai atlasza, illetve organizmusának megismerése.

E megismerés alapvetően kétirányú. Az egyik irányultság a Fő, azaz Krisztus, a másik önmagunk megismerése. A kettő már csak azért is szétválaszthatatlanul összefügg, mert az egyház, mint Krisztus-test, a mennybe ment Krisztus pünkösdi megtestesülése, keresztyén „reinkarnáció”, nem önmaga emberi testében, hanem az emberek testében a Szentlélek kiáradása által. Krisztus tehát ebben a világban bennünk, kiválasztottakban és szentekben ölt testet. Így vagyunk egyszerre Krisztus teste és a Szentlélek temploma. Igaz, a Krisztus-test misztérium (láthatatlan egyház), de a Szentlélek templomának látható jegei vannak. Fölmutatható, tehát tapintható, érzékelhető és ízlelhető, hallható és illatozó. Küzdve szeret, és szeretve küzd.

De vajon tudunk-e helyesen küzdeni és szeretni, ha szeretetünk célt téveszt, és nem ismerjük kellően sem a Főhatalmazót, sem önmagunkat? Ismerjük-e elhívásunkból eredő hivatásunkat? Kezdetben az egyház erőssége éppen abban állt, hogy nem hiányzott belőle az *első szeretet*, s a belőle származó föl ismerés. S ahogy a szem és a száj, a kéz és a láb, sőt az egész törzs az agyközpont utasításait követi, arra figyel, szól, és mozdul, úgy kell az egyháznak a Főt, Krisztust, mint spirituális vezérlőközpontot követni. Ez a követés azonban hitbéli megismerést – amely egyben a Lélek tanító munkájának eredménye –, azaz fölülről kapott kisugárzást, s olyan lelki idegpályát föltételez, amelyen keresztül eljutnak azok az információk, amelyek nélkül nemhogy koordináltan funkcionálni, de még mozdulni sem volnánk képesek.

Tudnunk kell, hogy az egyház víziója: Jézus Krisztus. Csakis Benne láthatjuk meg önmagunkat, önmagunk bűnös, de a dicsőítésre és szolgálatra mégis

fölszabadított voltát. Benne és Átala lehet üdvbizonyosságunk, istentiszteletünk, de egész missziói és diakóniai munkánk is. Nélküle az üdvösség hit kétségbeesett, az istentisztelet bálványimádás, a misszió tartalmatlan, a diakónia pedig humanizmus. Nélküle az egyház elveszíti egyház voltát, és lesz szervezet, egy a sok közül. Ám ha a Főre figyel, önmagát is látja, s az egyház maga is ismeretté válik.

Tanuljuk Krisztust és önmagunkat, hogy Krisztusban önmagunk lehessünk!

* * *

Bevezetés

✍ *Dr. Ritoók Pál* †

A Magyar Református Presbiteri Szövetség 2004-ben megjelent, a presbiterek képzését szolgáló tantervjavaslatában, mint önálló témakör („tantárgy”) szerepel az „Egyházismeret”. Ez a témakör elsősorban arra szolgál – amint ezt a „Javaslat” általános célként megjelöli –, hogy a „képzésben” résztvevőknek legyen általános áttekintésük a Magyarországi Református Egyház szervezetről, általános tevékenységéről és az ezt szabályozó különféle jogszabályokról. A képzésben résztvevők részletes ismereteket szerezzenek a gyülekezeti munkáról, feladatokról, azon belül a presbiteri feladatokról és a készség szintjén szerezzenek ismereteket néhány lelki és adminisztratív munkáról (gyülekezeti munkaterv, költségvetés-készítés, zárószámadás). Kapjanak képet a résztvevők más keresztyén felekezetekről és más vallásokról azon az alapon, hogy amit nem ismerünk, attól félünk, és nem tudunk szeretettel tekinteni rájuk.

Az egyházat, mint szervezetet sokan bizonyos ellenszennvel ítélik meg, jól-lehet ennek nem a szervezet, hanem a szervezetben működő emberek az okai. A szervezet lehet hatékonyabb vagy kevésbé hatékony, túl bonyolult, de – világi tapasztalatok alapján is – elmondható, hogy felkészült emberekkel a rossz szervezet is lehet olyan hatékony, mint egy jó szervezet alkalmatlan emberekkel. Így van ez az egyház szervezetével is. Az Istentől alkalmassá tett emberek a kevésbé jó szervezetet úgy működtetik, hogy az egyház célja a misszió, megvalósul, még ha felesleges energiákkal is. Alkalmatlan emberekkel a legjobb szervezet sem tudja célját elérni.

Kálvin az Intitúcióban az egyházszervezet feladatát a következőkben határozza meg, egyben utalva arra, hogy az egyházat, mint szabályozott rendszert, már a reformáció kezdetén, nem kevesen, rossz szemmel nézték. „Mint-hogy azonban a legtöbb tudatlan ember, amikor azt hallja, hogy bűnös dolog emberi hagyományokkal megkötözni a hívők lelkiismeretét, és hogy hiábavalóság ilyenekkel tisztelni az Istent, egy csapásra el akarna törölni minden törvényt, amely az egyház rendjét biztosítja: helyén való lesz ott az ilyenek tevékenységével szembeállni. (...) Állapítsuk meg először is ezt: ha azt látjuk, hogy minden emberi közösségben szükséges valamilyen rendtartás, amely a közbéke ápolását és az egyetértés fenntartását biztosítja, és hogy minden dolgunk intézésében szükséges bizonyos megszabott mód, amelyet a köztisztesség, sőt maga az illendőség is megkíván: akkor különösen szem előtt kell ezt tartanunk az egyházban, amely épp oly nagy erőssége az, ha minden dolga jól megállapított rendszerint megy végbe, mint amennyire végzetes ránézve az egyetértés megbomlása. Ezért, ha azt akarjuk, hogy az egyház virágzása igazán biztosítva legyen, minden tekintetben alaposan gondoskodnunk kell arról, hogy benne – ahogy Pál is rendeli (1 Kor 14, 40) – „mindenek ékesen és jó renddel legyenek.”

Egyháztörténelem

✍ György Antal †

A keresztyén egyház születése

1. Bevezetés

Kétezer évvel ezelőtt a világtörténelemnek egy egészen új szakasza kezdődött el az emberiség életében: A Szentlélek kitöltésével megszületett a keresztyén egyház. Hitvallásos könyvünk, a Heidelbergi Káté az egyházzól a következőket vallja: „Hiszem, hogy Isten Fia az egész emberi nemzetségből Szentleke és igéje által, az igaz hit egységében, magának az örök életre kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe. Azt oltalmazza és megtartja. S hogy én annak élő tagja vagyok és örökké az is maradok.” (H.K. 54.) Egyház tehát e világ kezdete óta van, de keresztyén egyházzól csak az első pünkösöd óta beszélhetünk.

2. Az első pünkösöd (ApCsel 2)

Jézus mennybemenetele után a tanítványok nagyon árvának érezték magukat, mert nem volt velük szeretett Mesterük, aki megvédte és tanácsolta volna őket. Ezért – féltükben – bezárkóztak egyik ismerősük: Márk János édesanyjának, Máriának a házába. A várakozás idejét azonban nem tétlenségben töltötték, hanem egy szívvel lélekkel könyörögtek a Szentlélek kitöltéséért, amit az Úr Jézus mennybemenetelekor, megígért.

Eközben jött el a zsidók jeles ünnepe, az aratás ünnepnapja. Ilyenkor az volt a szokás, hogy az aratás első kévéiből sült kenyeret, hálaáldozatul, felvitték a templomba. Erre az ünnepre nagyon sokan jöttek fel Jeruzsálembe a zsidók és a zsidó hitre tért pogányok közül a Római Birodalom távoli vidékeiről is.

Az ünnep alatt különös dolog történt. Hirtelen az égből heves szélvihar támadt, majd kettős tüzes nyelvek jelentek meg, ami a tanítványok szívét teljesen átjárta, és az elgyávult, bezárkózó kicsi sereget bátor bizonyosságtevővé, hitvallóvá formálta. Most már félelem nélkül kimentek az ünneplő sokaság közé, amely a hatalmas szélzúgástól megzavarodva összefutott. Még inkább

megdöbbenek, amikor az apostolok bizonyágtételét hallották a megfeszített és feltámadt Úr Jézus felől. Valaki felkiáltott: – Mit tegyünk, hogy Isten igazságos ítéletétől megmeneküljünk? Péter apostol így válaszolt: – „Térjetelek meg, és keresztelkedjetelek meg valamennyien Jézus Krisztus nevében, bűneitek bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát” (ApCsel 2,38). Akik hittek Péter és az apostolok igehirdetésének, megkeresztelkedtek, és hozzájuk csatlakozott azon a napon háromezer lélek.

Ez volt az ősgyülekezet. Így lett a zsidók aratási ünnepe a Szentlélek Isten nagy aratásává. A háromezer nem mind jeruzsálemi volt. A megtért és megkeresztelkedett hívók a Birodalom távoli vidékeire is elvitték az evangéliumot, vagyis azt a jó hírt, hogy a názáreti Jézusban földre jött Isten megváltó szeretete, és aki hisz benne, örök élete van. Így aztán a Birodalom-szerte kis gyülekezetek alakultak. Így indult el a keresztyén egyház küzdelmes élete ezen a földön.

3. Az Ősgyülekezet belső élete (ApCsel 4)

A Jeruzsálemben maradt gyülekezet kezdetben békében élt, hiszen nem különült el a zsidóságtól. Ezután is buzgón látogatták a templomot, amelynek Salamon-csarnokában gyűltek össze. Mégis volt valami, ami megkülönböztette őket a régi vallástól. Ez pedig az a gondoskodó szeretet volt, amely felkarolta a nincsteleneket. Azt olvassuk az ApCsel könyvében „Nem volt közöttünk egyetlen szűkölködő sem, mert akinek földjük vagy házuk volt, eladták azokat, az eladott javak árát pedig elhozták és letették az apostolok lába elé, azután szétosztották mindenkinek úgy, ahogyan szüksége volt rá” (4,34-35).

A legnagyobb meglepetés mégis az volt számukra, hogy azok a csodák, amelyeket az Úr Jézus annak idején cselekedett, most folytatódtak. Az apostolok sok jelt és csodát tettek a nép között. Sokszor az utcára is kivitték a betegeket, hogy az erre menő Péternek legalább az árnyéka vetődjék rájuk. És sokan meggyógyultak.

4. Az ősgyülekezet küzdelmei

4.1. Az apostolok fogsága (ApCsel 3-4)

Ezek között a csodák között a legmegdöbbentőbb egy sánta ember meggyógyítása volt (ApCsel 3). Erről beszélt az egész város. Az eset nemsokára a zsidó nagytanács (szinedrium) tudomására jutott. Azonnal kiadták a parancsot: el kell fogni az apostolokat, és minden eszközzel el kell némítani őket. Péter azonban Szentlélekkel megtelve, bátran bizonyágot tett az Úr Jézus felől. „Igaz dolog-e az Isten szemében – kérdezte –, hogy inkább rátok hallgassunk, mint Istenre: Ítéljétek meg magatok; mert nem tehetjük, hogy ne mondjuk el azt, amit láttunk és hallottunk.” (4,19-20).

4.2. Gamáliél tanácsa (ApCsel 5)

A tanács tagjai mérgeükben fogukat csikorgatták, s talán meg is ölték volna az apostolokat, ha egy bölcs tanácsstag, a tudós Gamáliél, le nem csillapítja őket. „Hagyjátok békén ezeket az embereket, és bocsássátok el őket. Mert ha emberektől való ez a szándék vagy ez a mozgalom, akkor megsemmisül; ha pedig Istentől való, akkor úgy sem tudjátok megsemmisíteni őket, és még úgy tűnhettek fel, mint akik Isten ellen harcoltok” (5,38-39).

Hiábavaló volt tehát a zsidó tanács minden fenyegetőzése, nem tudták elhallgattatni az apostolokat. Péter és társai ez után is bátran hirdették, hogy a názáreti Jézus az Istentől megígért Messiás, és csak általa van bűnbocsánat és üdvösség! Így a gyülekezet lélekszáma napról napra gyarapodott.

4.3. István vértanú (ApCsel 7)

A fanatikus zsidóság azonban nem tudott belenyugodni abba, hogy a keresztyén hit egyre jobban terjed. Fellázították ellenük a csőcseléket, és az egyik buzgó keresztyént, István diakónust, a nagytanács elé hurcolták.

– Hallottuk, amikor azt mondta, hogy a názáreti Jézus lerombolja ezt a templomot, megváltoztatja a mózesi törvényeket és az ősi szokásokat. István bátran védekezett a hamis vádakkal szemben, és azokat visszafordította vádlói fejére.

– Ti vagytok a törvénytíprók, akik a törvényt angyalok közvetítésével kaptátok, mégsem tartottátok meg. Sőt mindannyian gyilkosává lettetek amaz Igaznak, akinek jöttét próféták hirdették.

A nagytanács dühe határtalan volt. Kimondták Istvánra a halálos ítéletet: Köveztessék meg! A felingerelt emberek megragadták Istvánt, kilökdösték a városra kívülre, és addig ütlegették és dobálták kővel, amíg élet volt benne.

István megkövezése jeladás volt a gyülekezet elleni általános támadásra. Elvakult emberek házról házra járva fogdosták össze a védtelen keresztyéneket, és akiket elfoghattak, megkínózták, és börtönbe vetették. Különösen egy ifjú farizeus, Saul tűnt ki vakbuzgóságával. A hívek rémülten menekültek a városból. Az apostolok pedig, egy időre, elrejtőztek.

5. Az egyház missziója

5.1. Saul megtérése (ApCsel 9)

Amikor Saul már egyetlen keresztyént sem talált Jeruzsálemben, a főpap engedélyével és megbízásából, fegyveres katonaság élén Damaszkuszba (a mai Szíria fővárosa) indult, hogy az odamenekült híveket fogva vigye Jeruzsálembe. Gonosz tervét bizonyára keresztül is vitte volna, ha az Úr Jézus nem áll elébe a damaszkuszi úton.

– Saul, Saul, miért üldözöl engem?

Saul a rásugárzó fénytől félig vakultan, remegve kérdezte:

– Ki vagy, Uram?

– Én vagyok Jézus, akit te üldözöl.

– Mit akarsz Uram, hogy cselekedjem? – kérdezte Saul dadogva.

– Kelj fel, menj be a városba, és majd ott megmondják neked, hogy mit kell tenned.

Sault kézen fogva vezették katonái Damaszkuszba. Három nap múlva, Anániás, egy buzgó keresztyén megkeresztelte. Így lett Saulból Pál, Jézus Krisztus követője, majd később követe a pogány népek között.

Amikor ezt a zsidók megtudták, mindent elkövettek elpusztítására. Néhány bátor tanítvány azonban megmentette életét. Éjszaka egy kosárban leeresztették a vízfalon, és így megmenekült a zsidók gyilkos haragja elől. Ettől kezdve Pál apostol élete egy percig sem volt biztonságban, mert ellenségei mindenható követték, és mindent elkövettek, hogy eltegyék láb alól.

5.2. Antiókhia a keresztyén misszió központja (ApCsel 13)

a) Az üldözések következménye

István diakónus vértanúságát követő üldözések elől sokan vidékre menekültek. Egyik csoportjuk eljutott a szíriai Antiókhiaig, ahol istenfélő görögöknek (=prozelita) is hirdették az igét. Sokan megtértek és hívővé lettek. Antiókhiaiban nevezték Jézus Krisztus követőit először khrisziánuszoknak vagyis keresztyéneknek. A hívek száma rohamosan nőtt, úgyhogy az apostolok jónak látták, hogy Barnabást, egy buzgó tanítványt Antiókhiaiba küldjék, a gyülekezet dolgainak rendezésére.

b) Saul-Pál Antiókhiaiban

Barnabás túlságosan nehéznek érezte a feladatot, ezért felkereste Pált, aki akkor szülővárosában, Tarsuszban tartózkodott. Magával vitte és most együttes erővel láttak neki a gyülekezet építésének. Az eredmény rendkívüli volt. A gyülekezet annyira megerősödött anyagiakban és lelkiekben egyaránt, hogy amikor hírért vették a jeruzsálemi gyülekezet ínségének, azonnal gyűjtést rendeztek, és gazdag élelmiszeradományt küldtek Pállal és Barnabással Jeruzsálembe. A testvéri szeretetnek ez a megnyilvánulása az éhhaláltól mentette meg az atyafiakat, és még inkább megerősítette, hogy Jézus Krisztus egyháza egy test, ahol, „ha szenved az egyik tag, vele együtt szenved valamennyi” (1Kor 12,26).

Barnabás és Pál nem sokáig időzött Jeruzsálemben. Igyekezett mielőbb visszatérni Antiókhiaiba, mert más, fontos feladat várt rájuk. A gyülekezet ui.

ráébredt arra, hogy az embernek nemcsak kenyérre van szüksége, hanem öröme és békességre még inkább. Ezért – a Szentlélek indítására – kiválasztották Barnabást és Pált, hogy ezt az örömhírt, evangéliumot vigyék el más városok és vidékek népeihez is. Így indult el az egyház „külmissziója” a nagy Római Birodalomban.

6. Pál apostol missziói útjai

6.1. Az apostol első missziói útja (Kr. u. 45-46, ApCsel 1,13-14)

a) A Szentlélek által kiválasztott két férfi: Barnabás és Pál első útja Ciprus szigetére, Barnabás szülőföldjére vezetett. Magukkal vitték Márk Jánost is, Barnabás unokaöccsét. Végigjárva a szigetet, nemcsak zsidóknak, hanem pogányoknak is hirdették az igét, és nagyon sokan tértek meg. Maga a kormányzó is „hitt, elámulva az Úrnak tanításán”.

b) Sikeres útjukat Kis-Ázsia városaiban folytatták. Az egyik városban, Lisztrában különös dolog történt. Egy sánta meggyógyítása láttán, a babonás emberek, földre szállt isteneknek nézték az apostolokat és áldozatot akartak bemutatni tiszteletükre. Csak nehezen sikerült eloszlatni a pogány tévhitüket. Ezt használták ki az apostol vakbuzgó ellenségei, akik mindenüvé követték őt. A hiszékeny sokaságot Pálra uszították, és az apostolt megkövezték. Csodálatos módon mégis életben maradt. Az apostolok a sok bántalmazás ellenére sem csüggedtek el, mert megtapasztalták, hogy Isten széles kapukat nyitott a pogányoknak a hitre.

6.2. A jeruzsálemi zsinat (Kr. u. 49, ApCsel 15)

A tiszta keresztyén hitnek azonban nemcsak külső, hanem belső ellenségei is voltak. Jeruzsálemből ui. Antiókhiaiba jött néhány túlbuzgó keresztyén, akik azt kezdték hirdetni, hogy az üdvösséghez nem elég a Jézus Krisztus nevére való megkeresztelkedés, hanem fel kell venni az ún. „zsidó keresztséget”, a körülmetélkedést is, sőt a mózesi törvényeket is meg kell tartaniuk. Emiatt a fiatal közösségben nagy zavar támadt, és féltő volt, hogy pártokra szakad.

Ezért a gyülekezet vezetői jónak látták, ha Pál és Barnabás felmegy Jeruzsálembe és tisztázzák ezt a kérdést. A főapostolok össze is hívták az apostoli gyűlést, amely hosszas vita után, úgy határozott, hogy nem kell fölösleges „igával”, a mózesi törvények aprólékos megtartásával terhelni a pogányokból lett keresztyéneket. Elég, ha megtartják a Tízparancsolatot, tartózkodnak a tisztátalan élettől és a pogány istentiszteleten való részvételtől. Így aztán újra helyreállt a békesség a hívők közösségében. Ez a határozat később iránymutatóul szolgált a többi gyülekezetnek is.

6.3. Az apostol második missziói útja (Kr. u. 50-52, ApCsel 16-17-18)

Pál apostol eddig Kis-Ázsiában hirdette az ígét, Istennek azonban gondja volt arra, hogy Európa megismerje a Jézus Krisztusban való örvendező életet és belső szabadságot. Amikor az apostolok elindultak második missziói útjukra, a Szentlélek nem engedte, hogy Kis-Ázsiában hirdessék az ígét, hanem egyre nyugatabbra terelgette őket. Végül egy különös álomban áthívta Pált és társait: Szilászt, Lukácsot és Timóteust Európába. Ezzel földrészünk történelmét új lapra kezdték írni.

a) Az első európai város, ahova megérkeztek: Filippi volt. Munkájukat kezdetben alig kísérte siker, csupán egy bíboráros asszony, Lídia tért meg családotól. Egy váratlan esemény azonban új utat nyitott számukra. Egyik nap egy jövőmondó lányka szegődött nyomukba, és azt kiabálta: Ezek az emberek a Magasságos Isten szolgálói, akik nektek az üdvösség útját hirdetik. Pál nem örült ennek a furcsa „bizonyágtételnek”, mert jól tudta, hogy a tisztátalan lélek kiabál a lánykából. Ezért keményen ráparancsolt a démoni lélekre: Menj ki belőle! A lány gazdái, akik addig kihasználták ezt a szerencsétlen gyermeket, bíróságra hurcolták, megvesszőztették, és börtönbe zárták az apostolokat.

Pál és társa, Szilász azonban nem siránkozott a méltatlanság miatt, hanem énekszóval dicsőítették az Istent, hogy az Ő nevéért szenvedhetnek. Éjfél tájban hirtelen földrengés rázta meg a börtönt, az ajtók felpattantak, s kalodába zárt lábuk feloldódott. Az álmából felriadt börtönőr öngyilkos akart lenni, azt hívén, hogy a foglyok mind megszöktek. Pál azonban rákiáltott: – Ne tégy kárt magadban, mert mindnyájan itt vagyunk! A börtönőr ámulva tapasztalta, hogy senki sem szökött meg. Ez annyira megdöbbenette, hogy megtért, és egész házanépével megkeresztelkedett.

b) Az apostol és munkatársai Filippiből továbbindulva, a tartomány fővárosába Thesszalónikába igyekeztek. Igehirdetésükre sokan tértek meg a zsidók és az istenfélő pogányok közül is. A fanatikus zsidók azonban keményen ellenálltak, majd üldözőbe vették az apostolokat. Pál csak a testvérek segítségével tudott elmenekülni a városból.

c) Útja innen Görögország egykori fővárosába, Athénbe vezetett. Szomorúan tapasztalta, hogy az emberek szinte egész napjukat fölösleges, üres vitakozásokkal töltik, és mit sem tudnak az egy élő igaz Istenről. Ami pedig különösen felháborította Pált, az a bálványszobrok sokasága volt. Mégis megpróbált a lelkükre hatni.

– Nagyon istenfélő embereknek tartalak titeket – kezdte beszédét – mert amikor bejártam a várost, találtam egy olyan oltárt is, amelyre ez volt írva: az Ismeretlen Istennek. Nos, akit ti ismeretlenül tiszteltek, azt hirdetem nektek.

Az emberek egy ideig figyelmesen hallgatták, de amikor az apostol a Jézus

Krisztusban való új életéről, megtérésről és feltámadásról kezdett beszélni, az athéniek kinevették őt. Pált egészen lesújtotta ez a sikertelenség. Munkatársai is visszamaradtak az egyik városban, így egyedül lehangoltan folytatta útját, az ország akkori fővárosa: Korinthus felé.

d) Félelem és szorongás közt lépett be a városba. Az Úr Jézus azonban elébe ment, ui. mindjárt kezdetben hívő munkatársakra talált, egy Rómából menekült zsidó-keresztény házaspárban: Akvilában és Priscillában. Munkát is talált műhelyükben, ahol sátorponyvát készítettek. Így aztán megbátorodva kezdett hozzá a szolgálathoz. Nemsokára apostolai is megérkeztek, és most már együttes erővel tettek bizonyosságot arról, hogy a názáreti Jézus a megígért Messiás, és csak benne van üdvössége az embernek. Ezt a zsidók többsége elutasította, és kiűzték az apostolt, társaival együtt, a zsinagógából. Egy közeli házban találtak otthonra, ahol tovább hirdették az evangéliumot, majd kimentek a város kikötőjébe, piacára és ott beszéltek az embereknek Jézusról. A Szentlélek olyan erőt adott szavuknak, hogy az emberek sokasága tért meg, és lett keresztyénné.

A korintuszi gyülekezet később a keresztyénség fontos központjává lett, ahonnan messze vidékre kisugárzott az igaz hit. A zsidóság Korinthusban, minden áron el akarta némítani az apostolt. De hiába hurcolták bíróság elé az ország bölcs kormányzója, Gallió mit sem adott a hamis vádakra. Így Pál megmenekült a börtöntől.

6.4. Az apostol harmadik missziói útja (Kr. u. 52-55, ApCsel 19)

a) Pál apostol harmadiki missziói állomása Kis-Ázsia híres kereskedelmi központja Efezus volt. A várost mégsem kereskedelme tette híressé, hanem Artemisz istennőről (latinul: Diána) elnevezett temploma, amelyet a világ hét csodája egyikének tartottak. Megcsodált ékessége Artemisz ébenfából faragott szobra volt, amelyről a közhiedelem azt tartotta, hogy az égből hullt alá. A templom ezüsből készített kicsinyített mását az emberek, talizmánként a nyakukban hordták.

Pálnak és munkatársainak háromévi munkája hallatlanul eredményes volt: a várás jelentős tömegei lettek keresztyénné. Ezt a zsidók keserű irigységgel szemlélték, és mindent elkövettek az apostol elpusztítására. Támadásuk azonban meghiúsult.

b) Később a pogányok részéről érte őket veszedelmes támadás. A csődbe jutott ötvös mesterek – miután kegytárgyaikat senki sem vásárolta – fellázították a város aljanépét, és utcai tüntetésen követelték Pál elűzését a városból. A hívek összetartása és előkelő pártfogóinak segítő keze azonban megoltalmazta gyilkos haragjuktól.

c) Az apostol – hogy kitérjen ellenségei újabb támadása elől – elhagyta a várost. De ezután sem tétlenkedett. Sorra látogatta az európai gyülekezeteket: Filippit, Thesszalonikát és Korintust, biztatva őket a hitben való hűséges helytállásra, majd gazdag élelmiszeradománnyal Jeruzsálembé utazott, hogy a szükségét látó testvéreken segítsen.

6.5. Az apostol fogsága (Kr. u. 56-58, ApCsel 21-25)

a) A tanítványok közül sokan ellenezték Pál jeruzsálemi útját, ismerve a zsidóság féktelen gyűlöletét, amely a korabeli zsidóság haragját szülte. Valóban, amikor a templomban felismerték, rárontottak, és ha a római helyőrség észre nem veszi a templomodvaron való dulakodást, talán ott menten meg is ölik. Liziász ezredes azonban katonáival, kiszabadította kezeik közül. Majd, hogy megmentse az újabb támadástól, Cézareába, Félix római helytartó városába vitette.

b) A zsidó nagytanács mindent elkövetett Pál elítélése érdekében, Félix azonban jól látta, hogy csak bosszúból adták kezére. Ezért a tárgyalást elhalasztotta. Két év múlva Félixet Fesztusz váltotta fel a helytartóságban. A zsidók érkezettnek látták az időt a per felújítására, és mindent megpróbáltak, hogy a helytartó kezükre játssza az apostolt. Pál érezte, hogy csapdát állítottak neki. Ezért – túljárva vádlói eszén – így szólt: „A császár ítélőszéke előtt állok ... A zsidóság ellen nem vétettem semmit ... Ha ezek alaptalanul vádolnak engem, senki sem szolgálthat ki nekik, a császárhoz fellebbezek!” (25,10-11). A zsidók döbbenet hallgattak, érezték, hogy Pál kicsúszott a kezükből, hiszen őt, mint római polgárt, védik a római törvények.

c) Fesztusz előtt az egész ügy roppant zavaros volt. Agrippa zsidó király azonban segítségére sietett, és megállapította, hogy az apostol semmi halálra vagy fogságra méltó dolgot nem tett. Így aztán a helytartó – Agrippa tanácsára – azt írta a császárnak, hogy ez az ember ártatlan, és csak azért nem engedte szabadon, mert a császárhoz fellebbezett.

6.6. Az apostol útja Róma felé (Kr. u. 59, ApCsel 27)

Fesztusz helytartó – Juliusz százados őrizete alatt – néhány nap múlva elindította az apostolt a főváros, Róma felé. Hajójuk azonban viharba került, két hétig hanyódtott a viharos tengeren, és ha Pál nem tartja a lelket a hajósokban, mindnyájan ott vesztek volna. Isten azonban megkönyörült rajtuk, s végül is – kínkeservesen sikerült Málta szigetére kivergődniük. Majd tavasz jöttén elindultak Róma felé.

A római gyülekezet, amikor értesült az apostol érkezéséről, eléje sietett, és nagy örömmel kísérték a fővárosba. Pálnak megengedték, hogy tulajdon szál-

lásán lakják, az őt őrző katonával, akivel össze volt láncolva. Valószínű, hogy Kr. u. 61-ben felmentették a vád alól, és szabadon bocsátották. Ezután még évekig szolgálta az Úr ügyét, végiglátogatva szeretett gyülekezeteit, s talán még Hispániába (a mai Spanyolország) is eljutott. Erről azonban nem szólnak az Írások.

Annyi bizonyos, hogy halálos ellenségei, a zsidók egy percig sem nyugodtak, hogy eltegyék láb alól. Koholt vádak alapján, újra elfogatják, Rómába szállítják.

A Néro-féle üldözéskor megmenekül (2Tim 4,17). A hagyomány úgy tudja, hogy Kr. u. 67-ben Péter-Pál napján, Péter apostollal együtt halálra ítélték, keresztre feszítve áldozta életét megváltó Uráért, az Úr Jézus Krisztusért.

Pál nemcsak igehirdetésével szolgálta az Úr Ügyét, hanem leveleinek egész sorával, amelyeket Rómába, Korinthusba, Galáciába, Efezusba, Thesszalónikába, Filippibe és Kolosséba írt. Ezekben a levelekben az igaz keresztyén hit alapjait fektette le. Központi gondolata: Egyedül a Jézus Krisztusban való hit által van üdvösség.

7. A kereszténység elterjedése a Római Birodalomban

7.1. A terjedés külső oka

Ha ez kérdezzük, mi tette lehetővé, hogy a keresztyénvallás alig egy század alatt olyan hallatlan gyorsasággal terjedt el a Római Birodalomban, akkor több olyan külső és belső okra kell rámutatnunk, ami Jézus Krisztus útján az emberekhez előkészítette.

Ha beletekintünk a Jézus-korabeli társadalomba, nem nehéz felismerni azt a mérhetetlen szomjúságot, ami eltöltötte a szíveket az emberibb élet és béke után. Valóban igaz volt az apostol szava: „A teremtett világ sóvárogva várja, (várta) az Isten fiainak megjelenését” (Róm 8,19). Az első római császár, Augustus fellépésével, úgy látszott, hogy beköszöntött a várva várt „aranykor”, a béke és jólét korszaka. Hiú remény volt. Utódai alatt tovább folytatódtak a belviszályok. A császárok olyan gyors ütemben követték egymást a trónon, hogy a császárszobrokat lecsavarható fejjel készítették. Ha jött az új uralkodó, nem kellett új szobrot csinálni, csak a régi fejét kellett kicserélni az újjal.

A véres háborúkat gyakran követte éhínség, dögvész, lázongások.

Lezüllött a társadalmi és a családi élet. Rómában általános jelszó volt: „minden eladó”: tisztesség, becsület, tisztaság. A jobb érzésű emberekben oltahatatlan vágy élt a tisztább családi élet után. Az éhező tömegek kenyeret és cirkuszi játékokat követeltek (latinul: Panem et circenses. A dúsgazdagok az élvezetekben és gyönyörökben látták az élet értelmét („minden órának sza-

kaszd le virágát”), és a nincstelennel mit sem törődtek. A társadalom zöme léhaságba züllött, vagy halálos életunalomban tengődött.

Sokan kiábrándultak a bálvány-istenekből is. Sokszor maguk a pogány papok csúfolták ki isteneiket.

A keresztény vallás gyors elterjedését – akaratlanul is – elősegítette a szórvány-zsidóság! (= diaszpóra). A zsidóság egyistenhite, szigorú valláserkölcsi élete sokakat vonzott. A pogányok között végzett missziójuk szép eredményeket ért el. A zsidósághoz való csatlakozást kívánatosá tette az a sok kedvezmény is, amiben az államhatalom részesítette őket. Így: fel voltak mentve a katonáskodás alól és a császárok szobra előtt való áldozatok bemutatásától. Pál apostol missziói útja során mindig a zsinagógát kereste fel.

Hozzájárult a keresztyénség terjedéséhez az egységes nyelv. Majdnem mindenki tudott görögül, és beszélte is ezt a nyelvet. Ugyancsak a külső tényezők között kell megemlítenünk az egész országot behálózó kereskedelmet. A kereskedők távoli tartományokat is felkerestek, és oda nemcsak árut vittek, hanem – ha keresztyének voltak – a hitüket is. A kereskedelmet segítették a jó utak és a gyors postakocsi közlekedés is. Ezek a külső okok nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy már az első század végére birodalom szerte gyülekeztek egész sora alakult, és nemcsak a nagyvárosokban, mint Korintus, Efezus, Róma, Alexandria, Karthagó, hanem a birodalom távoli tartományaiban: Hispániában, Germániában és Galliában is találtunk keresztyén közösséget.

7.2. A terjedés belső okai

A külső tényezők bármily fontosak is voltak, önmagukban még elégtelenek lettek volna a keresztyén vallás gyors elterjedéséhez. Döntő fontosságúak a belső okok voltak. Ami az emberek tíz- és százezreit Jézus Krisztushoz vonzotta, az a keresztyének példás tiszta családi élete volt. Ismeretlen volt köztük a házasságtörés és a válás. Ha mégis előfordult ilyen est, a házasságtörőt – háromszori intés után – kizárták a gyülekezetből.

A gazdagok mérhetetlen élvezethajszolásával szemben önmegtartóztató, szinte aszketikus életet éltek. A durva önzéssel és pénzhajszolással szemben a keresztyének áldozatos szeretete közismert volt. Erről maguk a pogányok állították ki a legszebb bizonyítványt, amikor azt mondták: Nézzétek, nemcsak a maguk szegényeit segítik, hanem a mi éhezőinket is táplálják, és a mi betegeinket is ápolják. Rendkívüli vonzerőt jelentett a hívek bátor hitvallása és vértanúságig menő hűsége. Készek voltak hitükért bármikor meghalni. Mind ez a Szentlélek hathatós munkája volt életükben, aki erőt adott a hűséges helytállásra és a tiszta keresztyén életvitelre.

Tömören foglalja össze az első századok keresztyéneinek erkölcsi magatartását Justin Martír bizonyágtétele, aki vallató bírái előtt ezeket mondja: „Mi, akik egykor bűnös kívánságainknak éltünk, most az egyedülálló Istennek szenteljük életünket. Mi, akik előtt hajdan saját érdekünk volt mindenekfelett való, most javainkat szívesen adjuk oda a szükségét szenvedőknek. Mi, akik hajdan semmi közösséget nem akartunk az idegenekkel, mostan, a mi Urunk Jézus Krisztus megjelenése óta, testvérileg együtt élünk velük. Imádkozunk ellenségeinkért, és igyekszünk meggyőzni azokat, akik ok nélkül gyűlölnék minket.”

8. Az egyház belső élete

8.1. Hitközösség

Az első századok gyülekezeti élete példásan tiszta és egyszerű volt. Ez már önmagában is hallatlan vonzerőt jelentett a mindenből kiábrándult világnak.

Hogy milyen volt ez a gyülekezeti élet, erről hitelesen maga a Szentírás tudósít, amikor azt mondja: A hívek „kitartóan részt vettek az apostoli tanításban, a közösségben, a kenyér megtörésében és az imádkozásban” (ApCsel 2,42). Ez azt jelenti, hogy az első gyülekezet olyan volt, mint egy nagy család, amelynek a feje Jézus, a családtagok pedig mi vagyunk. Ezt a közösséget közös hit tartotta össze. Igyekeztek Jézus Krisztus életéről, tanításáról, kereszthaláláról és dicsőséges feltámadásáról minél többet tudni. Erről pedig a legtöbbit az apostolok tudtak, akik tanúi voltak Jézus életének. Ezért szorgalmasan eljárak az istentiszteletre, hogy minél többet halljanak az Úr Jézusról.

Ezeket, az elbeszéléseket buzgó tanítványok följegyezték. Így alakultak ki lassan az evangéliumok, már a hatvanas hetvenes években. (Máté, Márk, Lukács, majd János evangéliuma. Ezekhez később hozzácsatolták Pál apostol leveleit, amit az egyes gyülekezetekhez: Rómába, Korinthus, Efezusba, Galáciába, Thesszalónikába, Kolosséba és Filippibe írt, és amelyeket egyes munkatársaihoz: Timóteushoz, Titushoz és Filemonhoz küldött. Így már a II. század közepe táján (Kr. u. 150 körül) készen volt a Biblia újszövetségi része is. Ettől kezdve a biblia lett „a hit és cselekedetek zsinórmértéke” (kánonja). Csak azt fogadják el hitelesnek, ami ezt a mértéket megütötte.

A Biblia mellett már korán szükségét érezték annak, hogy az Istenben és a Jézus Krisztusban való hitüket – a külső és belső ellenséggel szemben – egy rövid formában összefoglalják. Kezdetben ez a hitvallás egyetlen mondatból állt: „Hiszem, hogy Jézus Krisztus Isten Fia, Megváltó.” Ezt egészítették ki később a ma is használatos Apostoli Hitvallással.

A tiszta keresztyén hitet – már kezdettől fogva – igen sok gúny és támadás érte a pogány írók részéről is. Azokat a tudós keresztyén férfiakat, akik bát-

ran szembeszálltak a pogány írók gúnyolódásaival, és igyekeztek azok vádját cáfolni egyházatyáknak, nevezzük. De ugyancsak ők voltak azok, akik felléptek az egyházon belüli hamis tanításokkal szemben is. Nevezetesebb egyházatyák voltak: Irenaeus (178 körül), Tertullianus (200), Cipriánus és Origenész (250).

8.2. Szeretetközösség

Az ősegyház azonban nemcsak hitközösség, hanem szeretetközösség is volt. Már az első gyülekezetről azt olvassuk, hogy „szívében és lelkében egy volt...” Nem volt közöttük egyetlen szűkölködő sem, mert akiknek földjük vagy házuk volt, eladták azokat, az eladott javak árát pedig elhozták, és letették az apostolok lába elé, azután szétosztották mindenkinek úgy, ahogyan szüksége volt rá” (ApCsel 4,32.34-35). Később az üldözések nyomán a jeruzsálemi gyülekezet elszegényedett, és kezdett szűkséget látni. A többi gyülekezet azonban ezt nem nézte tétlenül. Már az antiókhiai gyülekezet is gondoskodott a jeruzsálemi nincstelenekről, később pedig az összes gyülekezet adakozott a jeruzsálemi gyülekezet szegényeinek megsegítésére. Egy ilyen „segélyszállítmány” átadása során fogtál el Pál apostolt Jeruzsálemben.

Az istentiszteletet közös étkezéssel fejezték be. A legtehetősebbek táplálták a nincsteleneket; ezt agapénak, szeretetvendégségnek nevezték. A hozott élelmiszereket a diakónusok és diakonosszák vették át és szolgálták fel. Az ő feladatuk volt egyébként a gyülekezet anyagi ügyeinek intézése, az adományok összegyűjtése és szétosztása, és a betegek látogatása is. A jézusi szeretetnek ezt a megnyilvánulását nem csekély csodálattal szemlélték a kívülállók. A hit és a szeretet gyakorlásának közös alkalma az istentisztelet volt. Általában a hét első napján, az Úr feltámadásának a napján, vagyis vasárnap gyűltek össze. Az üldözések idején késő este, rendszerint magánházaknál. Amikor ez veszélyessé vált, elhagyott temetőekben (a római katakombának nevezték) vagy egy-egy vértanú sírjánál, néha lakott területen kívül, valamilyen puszta helyen. Templomról, csak a II. század után beszélhetünk – de ezek is inkább nagyobb lakóházakhoz hasonlítottak, sem mint templomhoz. Az istentisztelet nagyon egyszerű volt. Zsoltárének, az Ó- és Újtestamentum egyes részeinek felolvasása és magyarázása, amit közös imádkozás zárt be.

Az úrvacsorát eleinte ülve vették, a bort és a kenyeret kézről kézre adva emlékeztek az Úr halálára. Később azonban egyre inkább az áldozati jelleg kapott hangsúlyt. Ekkor már csak a pap osztotta a kenyeret és bort. „Azt tartották, hogy a hálaima elmondásával, a pap lehozza az égből Krisztus testét és véréát a kenyérbe és a borba, és azt megáldozza a gyülekezet bűnéért.” (Révész I.) Innen már csak egy lépés hiányzott a mise tanításához, amelyben az

a gondolat vált uralkodóvá, hogy a kenyér (most már ostya) a papi megáldás folytán átváltozik. Krisztus valóságos testévé és vérévé. Kezdetben azonban nem így volt.

8.3. Az egyház szervezeti felépítése

Az első gyülekezetek teljesen önálló életet éltek, az apostolok által megbízott felügyelők vezetésével. Ezeket kezdetben hol presbitereknek, hol püspököknek nevezték. A keresztyénség rohamos terjedésével azonban szükségessé vált – a hit tisztaságának megőrzése és a belső rend biztosítása érdekében – az egységes vezetés. Amíg az apostolok éltek, ők őrkdtek a gyülekezet jó rendje fölött. Haláluk után azonban az egyes tartományok és országrészek fővárosaiban élő presbiterek, illetve püspökök vették át a szerepüket. A püspököket az apostolok utódainak tekintették, így hatalomban a presbiterek fölé emelkedtek. Feladatuk a gyülekezetek felügyelete (nevük szó szerint felvigyázót jelent), a jó rend fenntartása, az egyházi fegyelem gyakorlása és az igazi keresztyén hit tisztasága felett való őrkdés. A püspöki tiszt azonban tovább „fejlődött” és már a II. században különbséget tesznek a városi és a falusi püspökök között. A városiból főpüspök, metropolita lett. Különösen az apostolok alapította gyülekezetek metropolitái (Antiókhia, Jeruzsálem) emelkedtek egyre magasabbra hatalomban, és tekintélyben a többi püspök fölé. – Később aztán a római és konstantinápolyi metropolita vette át az egyház kormányzását, az egyik nyugaton, a másik keleten. De ez már a későbbi idők eredménye.

9. A keresztyénség üldözése

9.1. A zsidóság részéről

A pogány világban annyiféle vallás és isten volt, hogy a keresztyén vallással eleinte nem sokat törődtek – különben is a zsidóság egyik mellékágának tartották. A zsidó vallás pedig megtúrt vallás volt, amelyik sok keresztyént élvezett. Tertullianus egyházatya, egyik írásában, találóan jegyzi meg: „A keresztyén vallás a zsidó vallás árnyékában élt és terjedt.” Máságuk azonban nem sokára feltűnt, mert a keresztyének azt vallották, hogy a názáreti Jézus az Istentől megígért Messiás. Ezt azonban a régi hagyományokhoz és a mózesi törvényekhez görcsösen ragaszkodó zsidóság egy része elutasította, és fanatikusan üldözni kezdte a názáreti követőit. Ez az üldözés még csak egyes személyek ellen irányult, később azonban kiterjesztették az egész gyülekezetre. István volt az első keresztyén vértanú, akit a zsidó nagytanács megkövezésre ítelt. Tíz évvel később Heródes Agrippa zsidó király az egész jeruzsálemi közösséget ki akarta irtani. Jakab apostolt kivégeztette, Pétert fogságba vetette, aki azonban csodálatos módon kiszabadult kezei közül (ApCsel 12). Ezek az

üldözések egyáltalán nem gyengítették meg a gyülekezetet – ellenkezőleg: megerősítettek. Még szorosabbra zárták soraikat, még jobban összetartottak. A menekülők pedig messze vidékre elvitték az evangéliumot és hirdették a pogányoknak is. Jeruzsálem pusztulása előtt (Kr. u. 70), a keresztyének a Jordánon túlra, Pellába menekültek. Az utolsó zsidó felkelés (Bar Kochba Kr. u. 135) leverése után, az egész ország romokban hevert, a maradék zsidóság szétszóródott a birodalom távoli vidékeire, a jeruzsálemi gyülekezet megszűnt. Irányító szerepét előbb Antiókhia, Efezus, később Róma és Konstantinápoly vette át.

9.2. Üldözés a pogány hatóság részéről

A pogány hatóságok eleinte nem sokat törődtek a keresztyéniséggel. Nem is igen értették a zsidó vádaskodásokat (Messiás-vita). Később azonban, amikor bevezették a császárok szobra előtt való kötelező áldozásokat, és ezt a keresztyének – érthető okból – megtagadták, megindult ellenük az eljárás. Eleinte szórványosan, egyes kormányzók részéről, később birodalom szerte. Hozzájárult ehhez a dologtalan csócselék vádaskodása is, akik olyan rágalmakat terjesztettek a keresztyének felől, hogy vért isznak és számárfejet imádnak. (Az úrvacsora félremagyarázása.) Később a babonás nép a különféle természeti csapásokért – tűzvész, pestis, árvíz – is a keresztyéneket okolta. Ilyenkor kiadták a jelszót: Keresztyéneket az oroszlánok elé! – és a hatóság, az elégedetlenkedő nép lázongásának lecsendesítésére, engedett a követeléseknek.

Az első nagy üldözés Néro császár alatt érte a keresztyéneket (Kr. u. 64). Ez az eszelős ember felgyújtotta a fővárost, és azt a keresztyénekre fogta. Az összefogdosott híveket szurkos zsákba varrva égettette el kerti ünnepélyén (Néro fáklyái). Másokat kiéheztetett oroszlánokkal tépetett széjjel. Csoda-e ha a keresztyének úgy tekintettek Néróra, mint a Sátán megtestesítőjére.

Domitianus császár (81–96) már szélesebb körre terjesztette ki az üldözést. Többeket kivégeztetett vagy börtönbe vettetett. De ez csak a kezdete volt a későbbi, az egész Birodalomra kiterjedő üldözésnek.

Traianus császár (98–117) rendeletben tiltotta meg a gyűlések tartását. Aki állhatatos maradt hitéhez – kivégeztette. Ennek az üldözésnek esett áldozatul Ignatius antiókhiai püspök, akit Rómába vitettek, és vadállatok elé vetettek. Halála előtt ezt írta hittestvéreinek: „Isten búzája vagyok én. A vadállatok foga megőröl, hogy Istennek tiszta kenyere legyen belőlem.”

Marcus Aurelius (161–180) alatt majdnem az egész birodalomra kiterjedő üldözés indult meg. A pusztító pestisért megint a keresztyéneket okolták: „elhagyták az ősi isteneket, ezért bűnhődünk mi helyettük”. Ekkor halt vértanúhalált Justin Martir és Szmirnai Policarpus. Az ősz püspököt a bíró minden áron meg akarta menteni:

– Tagadd meg Krisztust, és szabad vagy – kérlelte.

– Hogy tagadhatnám meg az én Uramat, Jézust, amikor Ő nyolcvanhat éven keresztül nem tagadott meg engem? – válaszolta szelíden.

Máglyán végezte életét.

A véres elnyomás és üldözés ellenére is, a keresztyén vallás egyre jobban terjedt. Maguk a pogányok csodálkozva mondták: „A keresztyének vére magvetés.” Valóban az volt. Nem egyszer megtörtént, hogy a halálra ítélt kivégzésére vezényelt katona – látva a halálba menők sugárzó arcát – letette kardját, sisakját, és odaállt a kivégzendők közé.

A császárok válaszút elé kerültek: vagy elismerik a keresztyén vallást, vagy a Birodalom teljes erejével szembefordulnak vele.

Decius római császár (249–251) ez utóbbit választotta. Elrendelte, hogy mindenki köteles megjelenni a császár szobra előtt, áldozatot bemutatni, és esküt tenni. Sajnos sokan – részben gyávaságból, részben vagyonuk mentése érdekében – megtagadták hitüket is. Decius a gótok elleni háborúban nemsokára elesett, így a keresztyének egy ideig békében élhettek. Nem sokáig.

Diocletianus (284–305) a pogány vallás buzgó híve volt. Meg volt győződve, hogy a Birodalom egykori fényét csak úgy tudja visszaállítani, ha az állam főellenségének tartott keresztyénséget megsemmisíti. Kiadta a szigorú rendeletet: Le kell rombolni a keresztyén templomokat, el kell égetni a Bibliákat és minden vallásos iratot. Aki nem tesz esküt a császárra, meg kell fosztani minden tisztségétől, aki pedig nem hajlandó áldozatot bemutatni a császár szobra előtt, oroszlánok elé kell vetni. Sok tízezer hívő esett áldozatul a császár vak dühének – mégsem sikerült megtörni őket.

Végül Constantin császár (306–337) belátta, hogy ha nem akarja egész birodalmát kiirtani, meg kell engednie a keresztyéneknek, hogy vallásukat szabadon gyakorolják. Constantin édesanyja, Heléna hívő keresztyén volt, aki Jeruzsálemben, a Golgotán templomot építtetett. Constantin tiszteletben tartotta édesanyja hitét, maga azonban pogány maradt. Amikor Diocletianus utóda, Galerius meghalt, a hatalmat három hadvezére vette át. A Birodalom keleti fele Constantinnak jutott, Bizánc központtal. A társuralkodók közti béke azonban nem bizonyult tartósnak, nemsokára döntő ütközetre került sor Constantin és ellenfele Maxentius között. A hagyomány szerint Helena meglátogatta fiát a táborban, és arra intette, hogy kérje az Úr segítségét győzelemhez. Constantin elutasította anyja kérését. Éjjel azonban álmot látott: egy nagy kereszt tűnt fel az égen, ezzel a felirattal: „E jelben győzni fogsz.” Constantin másnap felvarratta katonái ruhájára a kereszt jelét, és véres csatában legyőzte ellenfele háromszoros túlerőben lévő seregét. Állítólag ez a győzelem váltotta ki a keresztyének üldözésének megszüntetését. 313-ban, Milánóban ki-

adott rendeletében szabad vallásgyakorlatot biztosított a keresztyéneknek. Így győzött a keresztyénség – fegyvertelenül – Róma fegyvereivel szemben.

Foglaljuk kérdésekbe az elmondottakat:

1. A keresztyén vallás elterjedésének külső okai között melyik volt a legjelentősebb?
2. Fontos tényező az egységes nyelv, milyen nyelvet beszéltek?
3. Az akkori viszonyok között mi volt a gyors közlekedés? Mi segítette ezt elő?
4. A belső okok közt mi volt a legjelentősebb?
5. Milyen volt az akkori vallási és társadalmi élet? (főbb jellemzői)
6. Mi jellemezte az első gyülekezetek egyházi életét?
7. Mi volt a hitközösség?
8. Mi a szeretetközösség főbb jellemvonása?
9. Melyek voltak Pál apostol missziói útjai?
10. Hogy „születtek meg” az evangéliumi írások?
11. Melyek Pál apostol levelei?
12. Mi volt a hit rövid foglalata? Melyik volt az első hitvallás?
13. Milyen volt az első keresztyének istentisztelete? Hogy úrvacsoráztak?
14. Kezdetben kik vezették az egyházi életet? Később hová módosult ez?
15. A zsidóság miért üldözte a keresztyéneket? Ki volt az első vértanú?
16. A pogány hatóság miért üldözte a keresztyéneket? Ki volt Néró?
17. Sorold fel a keresztyén vallást üldöző császárokat!
18. Ki adta meg a szabad vallásgyakorlatot?

* * *

Egyházatyák

Az első gyülekezeteket az Úr Jézushoz való hűség és az egymás iránti forró szeretet jellemezte. Ez a keresztyén magatartás rendkívüli hatással volt a kívülvalókra. A mindenből kiábrándult pogány világ csodálattal nézte ezt a másfajta életet: „Nézzétek, mennyire szeretik egymást”. Ámde azt is tudjuk, hogy nem volt minden egészen rendben, az óegyházban. Már kezdettől fogva pártoskodások, viták és tévtanítások ütötték fel fejüket az egyes gyülekezetekben. Erről a „Tévtanítások az óegyházban” c. fejezetben bőven szóltunk.

Az eddigiek során szó volt arról is, hogy a soknemzetiségű Római Birodalom népe sokféle vallást és kultúrát képviselt, amely egymással keveredve nem csekély zavart idézett elő a kritikátlan fejekben. Eleinte a keresztyén vallást is valamiféle zsidó szektának vélték és nem sokat törődtek vele. Később azonban, amikor a keresztyének megtagadták a császár szobra előtt való áldozást, a hatóság is felfigyelt rájuk. A pogány vallástól való elkülönülésük miatt, maga a köznép is gyanakodva nézte őket és a legképtelenebb rágalmakat, kezdte terjeszteni felőlük. Tetézte a bajt, hogy az egyházon belül is sok téveszme kapott lábra. Egyre sürgetőbbé vált tehát, hogy rendezzék soraikat és kialakítsanak egy saját arcot, hogy a világ előtt felmutassák: kicsodák ők valójában. Ennek a saját arculatnak kimunkálói az apostoli atyák voltak. Az ő munkájukat, párosítva a hitvédelemmel, az apologéták folytatták, majd az egyházatyák fejezték be.

Ma az ő szolgálataikról fogunk beszélni.

1. Apostoli atyák

Az apostoli kort felváltó, jórészt az apostolok munkáját folytató buzgó keresztyén férfiakat apostoli atyáknak nevezzük. Működésük a Kr. u. 95–140 közti időre tehető. Közülük néhányan még ismerték az apostolokat is. Így például tudjuk, hogy Azmirnai Polycarpus rendszeresen levelezett János apostollal. Hat apostoli atyának a nevét ismerjük, a hetedik, a Didache-nek a szerzője ismeretlen. Az apostoli atyák rendkívül nehéz feladatot vállaltak magukra, amikor a keresztyén önazonosság, a saját arc kialakítására és felmutatására vállalkoztak, hiszen még a Biblia könyvei sem voltak összegyűjtve, a hitvallás is kezdetleges állapotban volt, a hívek nagy része is vajmi keveset tudott a hit alapelemeiből. Ezek a buzgó emberek mégis sikerrel oldották meg ezt a nehéz feladatot. Az apostoli atyák a következők: Római Kelemen, Ignatius, Diognetus, Barnabás, Hermas, és a Didache ismeretlen szerzője. Írásaik jórészt az egyes gyülekezetekhez szóló pásztori levelek voltak az apostolok stílusában. Céljuk a keresztyén hit elemeinek ismertetése, a keresztyén életben való eligazítás és a keresztségre való felkészítés volt. Közülük is a Didachét kell kiemelnünk, amelyet az első keresztyén kátának is nevezhetünk. Formailag nem káté, mert nem kérdés-felelet alakban foglalja össze a hit elemeit, de kitűnő munka. Máté evangéliuma 7. része alapján a két útról beszél: az egyik az életre vezet, másik a halálba. Csak az részesülhet a keresztségben és az úrvacsorában, aki nemcsak ismeri, hanem követi is az életre vezető utat. Ehhez azonban szükséges még a Tízparancsolat és a Hegyi Beszéd megtartása is. A Didache 100-120 körül keletkezett, valószínűleg Antiochiában (Kis-Ázsia) ami akkor a keresztyén misszió központja volt.

A másik jelentős írás Polycarpus mártíriuma. Polycarpus szmirnai püspök több levelet is írt, de közülük csak a Philippi gyülekezethez írt levele maradt fenn. Ebben a levélben a Krisztushoz való hűséget és a vértanúságot hangsúlyozza. Polycarpust idős korában bíróság elé állították. A helytartó, aki nagy tisztelője volt, megpróbálta menteni és arra kérte: tagadja meg Krisztust és akkor szabad lesz. Válasza ez volt: „Nyolcvanhat éven át szolgáltam az én Uramat, mindig kegyelmes volt hozzám, hogyan tagadhatnám meg őt?” Máglyán végezte életét. Vértanúsága azonban erős támaszává lett az üldözött keresztyéneknek.

2. Apologéták

Az apostoli atyák munkáját az apologéták folytatták. Nevük hitvédőt jelent. Írásaik nem annyira a Jézus Krisztus melletti tanúságra való ösztönzés volt, hanem elsősorban a keresztyén hit felmutatása és védelme a római előtt. Plinius és Tacitus, ismert történetírók, lépten-nyomon támadták a keresztyén vallást. Ezeket az igaztalan és otromba vádakat az apologéták megcáfolták és visszautasították, felmutatva egyúttal a keresztyénség valódi arcát.

Az apologéták közt legjelentősebb Justinus Martir. Justinus görög szülőktől származott. Fiatalon megismerkedett a görög filozófia nagy alakjának, Platonnak tanításával és maga is vándor-filozófusként járta az országot. Már idős ember volt, amikor megtért és Jézus Krisztus követője lett. És nem is akármilyen! Ő lett a keresztyén vallás legbátrabb védelmezője. Két könyve is fennmaradt. Az egyikben – többek között – Marcus Aurelius római császártól kér kíméletet és türelmet az üldözöttek számára, cáfolva a keresztyénségről terjesztett hazug vádakat és igaztalan rágalmakat. Ugyanakkor felmutatja a keresztyén vallás valódi lényegét: „Mi, akik egykor bűnös kívánságainknak élünk, most erkölcsi tisztaságban leljük örömünket. Mi, akik egykor varázslást űztünk, most az egyedül való Istennek szenteljük életünket. Mi, akik előtt egykor saját érdekünk volt mindennekfelett való, most javainkat szívesen odaadjuk a szükségét szenvedőknek. Mi, akik egykor semmi közösséget nem akartunk az idegenekkel, most mi, Urunk Jézus Krisztus megjelenése után, testileg együtt élünk velük. Imádkozunk ellenségeinkért és igyekszünk meggyőzni azokat, akik ok nélkül gyűlölnék minket”. Micsoda bátor bizonyoságtétel Krisztus mellett és milyen találó képe a keresztyénségnek!

Justinus Martir felvette a harcot a hellénista filozófiával szemben is. Istenről úgy beszél, mint egykor a platoni filozófiában tanulta. Isten a lét és minden létezőnek a végső oka. Ő az örök változtathatatlan, akit csak gondolkodás útján lehet valamennyire megérteni. Amikor az Ószövetségben azt olvassuk, hogy Isten megjelent, akkor a Logosz szólította meg az embert.

Hogy kicsoda a Logosz – ez a kérdés előbb már János apostolt is foglalkoztatta. Ezért írja meg az evangéliumát a pogányokból lett keresztyének eligazítására. Az evangélium első sora helyére teszi a Logosz-kérdést: Kezdetben volt az Ige (=Logosz) és az Ige Istennél volt és Isten volt az Ige. Ez az ige testté lett, itt élt közöttünk és láttuk az Ő dicsőségét, mint az atya egyszülöttjének dicsőségét. (Jn 1,1;14). A Logosz az Ige, nem elröppenő szó, hanem személyes valóság, maga Jézus Krisztus. A Logosz-kérdés a ma élő keresztyéneknek nem jelent problémát, nem így Justinus korabeli, a platonai filozófiától és a gnosztikus tévtanításoktól megfertőzött keresztyén szíveknek. Ezért kellett tisztázni ezt a vitás kérdést. Justinus leegyszerűsítve a jánosi evangéliumot, úgy próbálta megmagyarázni, hogy a Logosz az Istenben való erő, aki aztán elvált Istentől és megteremtette a világot. A Logosz már Jézus születése előtt is létezett, Ő tanította és vezette a prófétákat, sőt bizonyos mértékig a pogány filozófusokban is benne élt. Ami azonban a pogány filozófiában csak csírájában volt jelen, az a keresztyén vallásban jutott teljességre és Krisztusban öltött testet. Ez a tanítás kissé erőltetett és nem is fedi mindenben a valóságot. Justinus és apológéta társait mégis elismerés illeti, hogy megpróbálták a korabeli filozófia nyelvére lefordítani az evangéliumot. Ez azonban nem sikerült nekik, mert egyfajta keresztyén filozófiát csináltak belőle. Justinus hűségese helytállásáért életével fizetett. 165-ben mártírhalt.

3. Egyházatyák (150–313)

Ez a korszak az egyháztörténelem legérdekesebb részét foglalja magába. Az ógyház arca elhomályosul és felvesz egy egészen új arcot, amelyet ókatholikusnak szoktak nevezni. Az eddigi, Szentlélek által vezetett gyülekezeti élet, itt már szervezett egyházként áll előttünk. Az egyház vezetése a püspök kezébe kerül, aki felügyel a kisebb gyülekezetekre, őrködik a tan tisztasága fölött, gyakorolja az egyházfegyelmet, kiközösíthet és eltilthat az úrvacsorától.

A másik vonása az ókatholikus egyháznak, hogy most már pontos hitvallása van, ami azonban még nem azonos az Apostoli Hitvallással. A Biblia könyveit is összeállították és csak azokat a leveleket vették be, amelyekről hitelt érdemlően megállapítható volt, hogy az apostoli korból származnak. Ez volt a mérővessző = kánon. Ami nem ütötte meg ezt a mértéket, apokrifus levélként kezelték és csak a Biblia függelékébe vették be. Hogy ez a sok változás miként ment végbe, pontosan nem ismerjük, csupán azt látjuk, hogy előttünk áll egy új arcú egyház. Ez az ókatholikus egyház még a Szentírás alapján áll, de már vannak kinövései. Ennek a kornak az egyházatyák voltak a fő képviselői.

3.1. Irenaeus (140–150 körül)

Az első igazán jelentős egyházatyja Irenaeus volt, aki valószínűleg Polycarpus tanítványa. Irenaeus nem sokáig maradt keleten. 170 körül átköltözött a nyugati egyházba és 178-ban már lyoni (ma Franciaország) püspökként találkozunk vele. Legfontosabb írása a gnosztikus tanítás ellen írt remek könyve, amelynek latin címe: *Adversus haeresis* (=Az eretnokség ellen). Tartalma a következő: A teremtő Isten azonos a megváltó Istennel. Isten az embert a maga képére teremtette, így hasonlóvá vált Istenhez. Ádám bűnesete folytán a halál prédájává lett. Ebből az állapotából újíttja meg Krisztus és állítja vissza az eredeti állapotba. Ez a helyreállítás úgy megy végbe, hogy önmagában egyesíti Istent az emberrel. Az alaptétele röviden ez: „Isten emberré lett, hogy mi megistenüljünk”. Erőteljesen cáfolta a gnózis tanítását, amely elválasztotta Istent a teremtő világtól, sőt szembeállította a kettőt egymással. Irenaeus hangsúlyozta a kettő egységét, sőt tovább ment és a Szentháromság egységét is tanította. Külön beszél a Logoszról és külön a Szentlélekről. A Logosz az Ige, a Szentlélek pedig Isten bölcsessége. (Utalás a Péld 8,22-re) Isten a Logoszt és a Bölcsességet már a világ teremtése előtt kibocsátotta önmagából, de mindkettőt alárendelte önmagának.

A Szentháromság kérdése elég sok vitára adott alkalmat. Ebben a kérdésben az egyházatyák sem értettek egyet. Justinus például azt tanította, hogy Isten egy, három személyben, mások elvetették ezt a tanítást, mondván, hogy így három Isten áll előttük. Voltak, akik a két irányzatot megpróbálták egyesíteni, de végül is az egész kérdés elcsúszott gnosztikus irányba.

Irenaeus volt az első, aki a Szentháromság kérdésében aránylag tisztán láttott, de ő is tévedett, amikor a Fiút az Atyának, a Szentlelket pedig a Fiúnak alárendelte (A Szentháromság kérdését majd niceai és a konstantinápolyi zsinat fogja megnyugtatóan rendezni).

3.2. Tertullianus (160–220)

A gnosztikusok és Celsus nagy ellenfele. Rajongó aszkéta, hajlíthatatlan jellem, kitűnő vitakozó. Kis-Ázsiában, pogány szülőktől született. Apja katonatiszt – talán ez is közrejátszott abban, hogy megtérése után magát Krisztus katonájának nevezze. Jogi pályára készült és mint kitűnő ügyvéd vált közismertté. Megtérése 190-re tehető. Előbb Rómában presbiter, majd a karthágói kathekumenusok tanítója. Irenaeus hatása alatt álló teológus, de mégis inkább az apologétákhoz áll közelebb. Jelentősége abban áll, hogy egész sereg új teológiai műszozt alkotott, ami később a római katolikus teológiában uralkodóvá lett. Leghíresebb munkája az *Apologeticum*, magyarul Hitvédelem. Ebben a művében azt tanítja, hogy a keresztyén hit azért hitelt érdemlő, mert hihe-

tetlen (Vö. 1Kor 1,18). Latinul ez így hangzik: „Credibile est, quia inemptum est”. Hihető, mert „nem megvásárolt”, hanem isteni ajándék.

Erőtelenen cáfolja Marcion tanítását. Foglalkozott az egyház kérdésével, kifejtve, hogy az egyház Krisztus élő teste. Igyekezett tisztázni a keresztyén erkölcs mibenlétét, rámutatva arra, hogy Isten előtt egyedül az önmegtartóztató élet kedves. Szerinte minden hívőnek aszkétának kellene lennie. A vértanúság elégtétel minden bűnért! Helyesen ismerte fel a megszentelődés fontosságát, de tévedett, amikor azt állította, hogy a jócselekedetekkel ki lehet érdemelni az üdvösséget. Foglalkozott a Szentháromság eléggé tisztázatlan kérdésével is, rámutatva arra, hogy Isten lényegében egy, de személyében három, a három azonban nem ugyanaz.

Ritka bátorságra vall, hogy szembe mert szállni a római filozófus, Celsus otromba támadásával, megcáfolva hazug vádjait, amelyekkel a keresztyénséget akarta lejárni. Celsus a gúny mérgezett nyilával lövöldözött a keresztyénségre, azt állítva, hogy Jézus közönséges csaló, az evangélium dajkamese, a feltámadás bolondság. Sajnos öreg korában Tertullianus is eltévedett a tiszta keresztyén hittől, amikor beállt Montanus táborába.

3.3. Origenes (184–254)

Ő volt az óegyház legnagyobb tanítómestere. Keresztyén szülőktől származott. Szemtanúja volt édesapja mártíriumának, ami egész életére kihatott. Filozófiát tanult, hogy hathatósabban védelmezhesse keresztyén hitét. Sokáig az alexandriai iskola katechétájaként működött, de Demetriosz féltékenykedése miatt kénytelen volt otthagyni a várost. Caezáreába költözött, ahol külön iskolát alapított. A Décius-féle üldözések idején elfogják, megkínózzák, a sok szenvedés következtében a börtönben hal meg.

Hallatlan munkabírású és rendkívüli tudású ember volt. A hagyomány szerint 6000 könyvet írt, ami persze túlzás, de igen termékeny író lehetett. Legjelentősebb munkája a Hexapla, amelyben az eredeti héber szöveg mellé oszlopokban helyezi el a többi bibliafordítást. Origenes azonban elsősorban írás-magyarázó. Szerinte minden Igének hármasság magyarázata van, egy szó szerinti, és egy allegorikus-misztikus. Ő igen gyakran él ez utóbbival, így érthető gyakori tévedése.

Másik jelentős műve a „Peri Archón”, amit magyarul: eredet, kezdet, vagy a filozófia nyelvén Ős-ok névvel lehetne visszaadni. Ebben a művében a keresztyén vallás elsőbbségét hangsúlyozza a pogány világnézettel szemben.

A gnosztikusokkal való harcában azonban jócskán eltér a tiszta keresztyén vonaltól, amikor ilyeneket tanít: Isten először egy olyan birodalmat teremtett, amelyben csak szellemi lények voltak, akik Istennek boldog harmóniában él-

tek. Szabad akaratuk azonban bűnbe sodorta őket, aminek következtében az anyagi világba kerültek. Így alakult ki egy hármas tagozódású világ, melynek a tagjai az angyalok, az emberek és az ördögök. Isten mindezt előre látta, de nem akarta korlátozni szabad akaratukat. A bűneset célja az, hogy lehetőséget adjon az embernek Istenhez való visszatérésre. A halál után azonban már nincs megtérés. Ez a tanítás inkább a keresztyén gnosztikusokhoz, semmint a Biblia tanításához áll közelebb.

Hitelesen tanít Origenes a megváltásról, amikor azt hangsúlyozza, hogy szüksége volt a világnak közbenjáróra, aki egyedül képes áthidalni az Isten és ember közötti szándékot. Ez a közbenjáró a Logosz, vagyis Krisztus, aki valóságos ember, és mint Fiú, valóságos Isten. Origenes azonban Jézus Krisztust nem tartja egyenrangúnak az Atyával, hanem csak teremtett Istennel. A Logosz – amikor eljött az idők teljessége – egyesült Jézussal, azzal az emberrel, aki egyedül nem szakadt el Istentől. Kereszthalálával váltságdíjat fizetett, legyőzte a Sátánt és a halált. A megváltott embernek az a feladata, hogy követve a mártírok példáját, teljes erejéből küzdjön a Sátán ellen. Origenes az aszketizmust a legnagyobb keresztyén erénynek tartotta. Ezért a testet egészen megvetette, de a test feltámadását sem fogadta el. Érthető, hogy a későbbi zsinatok több tanítását eretneknek bélyegezték és könyvei jó részét, megsemmisítették.

3.4. Cyprianus (200–258)

Észak-Afrikában, Karthágóban született, előkelő patriciusi családból. Retorikát tanult és később ennek lett a tanítója Karthágóban. Megtérése után azonban felhagyott a tanítással és a gyülekezet presbitere lett. 248-tól már püspök és a környék gyülekezeteinek felvigyázója. Sok küzdelme volt a hatóságokkal, sokszor kellett bujkálnia, amit később szemére is vetettek. 258-ban azonban elfogják és kivégzik.

Kiváló egyházvezető, bár korántsem olyan éles elme, mint Tertullianus. Egész életében az egyház elismeréséért küzdött. Szerinte az egyház tekintélye a püspökön alapszik, ő Krisztus földi képviselője. Aki ezt nem hiszi, Jézus Krisztust tagadja meg. Az egyház az üdvösség letéteményese – az egyházon kívül nincs üdvösség, latinul: „*Extra ecclesia nulla salus*”. Akinek az egyház nem anyja, annak Isten nem atyja.

Tanítását a „*De catholicae unitate*” (= A katolikus egyház egysége) munkájában fejt ki részletesen. Azt tanítja, hogy aki nem fogadja el az egyház egységét, megtöri azt, vagy attól elpártol, magát az Istent tagadja meg. A Décus-féle üldözések idején sokan voltak, akik vagyonuk vagy életük féltése következtében tagadóvá lettek. Az üldözés szüntével azonban újra kérték felvéte-

lükét az egyházba. Cyprianus ebben a kérdésben sokáig hajthatatlan maradt és azt tartotta, hogy az ilyenek csak életük végén, hosszas bűnbánat tartása után vehetők vissza a közösségbe.

Az egyház egységéért vívott küzdelme valóban tiszteletre méltó, de tévedett, amikor az egyház egységét a püspök személyében látta biztosítottak és nem Jézus Krisztusban, Tévedett abban is, hogy a hit dolgában az egyházat tette első helyre és nem az Atyát.

Összefoglalva a mondottakat, az egyházatyák jelentősége abban volt, hogy erős bástyát építettek a tiszta keresztyén hit védelmére. Kemény küzdelmet vívtak a külső támadásokkal és a belső tévtanítókkal szemben. Kanonizálták a Biblia könyveit, kialakították az első hitvallást. Munkájuk nyomán kialakult az egyház valódi képe. Ez az egyház nem egy a sokféle vallás között, hanem szent közösség, amelybe csak előzetes vizsgálat és tanulás útján lehetett bejutni. Irodalmi munkásságukkal tisztázták a keresztyén tant, s bár sok dologban tévedtek is, mégis az aszkétaságig menő tiszta erkölcsi életük és a vértanúság vállalása máig is világító példa.

Néhány kérdés az elhangzottakkal kapcsolatban:

1. Mi volt az apostoli atyák feladata?
2. Melyik volt az első káté és mit tanított?
3. Mit mondott Polycarpus a bíróság előtt?
4. Melyik volt az első kété?
5. Ki volt a legjelentősebb apologéta és mit tanított?
6. Irenaeus kik ellen írta könyvét és mi a tartalma?
7. Tertullianus kikkel harcolt? Mi tanításának alap gondolata?
8. Mi volt Origenes tévedése?
9. Mit tanított Cyprianus az egyházról? Miben tévedett?
10. Mi az egyházatyák szolgálatának a jelentősége?

* * *

Tévtanítások az Óegyházban

A fiatal egyháznak már kezdettől sok gondot jelentett a hamis tanítások jelentkezése: a rajongás, az elferdült gondolkodás, az igaz hittől való elpártolás. Az Úr Jézus jó előre figyelmeztette az övéit: „Óvakodjatok a hamis prófétáktól,

akik juhok ruhájában jönnek hozzátok, de belül ragadozó farkasok.” (Mt 7,15).

A pásztori levelek is jórészt e hamis tanítók tévelygései ellen hadakoztak (Péter, János? Júdás levele). Ezek a levelek nem győzik figyelmeztetni a híveket a veszélyekre. „Szeretteim, ne minden léleknek higgyetek, hanem vizsgáljátok meg a lelkeket, hogy azok Istentől valók-e, mert sok hamis próféta jött el a világba” (1Jn 4,1). Hogy hányféle okoskodás és tévelygés született ezekben a kezdeti időkben, szinte elsorolni is lehetetlen. Az alábbiak a legveszélyesebbek.

1. Judaizmus. Már Pál apostoloknak is sok ferdeséget kellett helyre igazítania (vö. Korinthusi levelek), de a legnagyobb küzdelme az ún. Judaistákkal volt. Kik is voltak a judaisták? Nos azokat a keresztyéneket nevezzük így, akik azt tanították: nem elég a pogányok megkeresztelkedése az üdvösségre, hanem fel kell venniük a körülmetélkedés jegyét is, mint az Isten szövetségéhez tartozás jelét. Különösen a farizeus-keresztyének hangoztatták minduntalan, hogy a pogányok csak jövevények, örüljenek, ha egyáltalán beveszik őket Isten szövetségébe. Pálnak és Barnabásnak ugyancsak a sarkára kellett állni, hogy mentesíthessék a pogánykeresztyének ezektől, a zsidós követelésektől. Végül a jeruzsálemi zsinat (Kr. u. 49.) pontot tett a vitára, elfogadva egy kompromisszumos javaslatot, melynek lényege: elég, ha a pogánykeresztyének tartózkodnak a bálványkultuszban való részvételtől, a paráznaságtól és a vértől. (ApCsel 15,19). Ez a határozat azonban csak átmeneti megoldást hozott. A zsidóskodók továbbra is követelőztek, és sok gyülekezetben komoly zavarokat idéztek elő. Ezek ellen írja Pál a galatákhöz szóló levelet, amelyben átkot mond azokra, akik más „evangéliumot hirdetnek” mint amit a galaták elfogadtak. A judaistákról még csak annyit jegyzek meg, hogy Jeruzsálem ostroma (Kr. u. 70.) előtt Pellába menekültek, teljesen elszigetelődve elvesztették egykori tekintélyüket, végül is mint eretnekeket (ebioniták) kiközösítették az egyházból. Valószínű, hogy az iszlám hódításainak áldozatul estek.

2. Nikolaiták. A judaizmusnál is nagyobb veszedelmet jelentett a fiatal egyházra a nikolaiták tanítása. Nikolausról alig tudunk valamit. Valószínű, hogy pergamumi presbiter volt, aki félreértelmezve a keresztyén szabadságot, azt hirdette: a hívek nyugodtan részt vehetnek a Zeusz tiszteletére tartott pergamumi ünnepeken, amely gyakran rituális sexszel is össze volt kötve. (Jel 2,15). Ez a tanítás azért volt veszedelmes, mert mozgatórugója lett a későbbi, hatalmas elharapózó gnoszticizmusnak.

Ezek a hamis tanítások eleinte csak itt-ott ütötték fel a fejüket, és okoztak egy-egy gyülekezetben némi zavart. A 2. századtól azonban már tévtanítások

kezdték terjedni, amelyek a keresztyén vallást alapjaiban támadták meg. János apostol – az egyetlen, aki magas életkort élt meg – jó előre figyelmeztette a híveket erre a veszedelemre: „Gyermekeim, itt az utolsó óra: amint hallottátok, hogy Antikrisztus jön, most meg is jelent... Közülünk indultak el, de voltak közülünk valók” (1Jn 2,18-19). Ez három rendkívül veszedelmes irányzat volt, mégpedig a gnoszticizmus, a marcionizmus és a montanizmus. Mindhárom eretnekségnek és szektásságnak bélyegezte az egyház. Mielőtt részletesen ismertetnénk a tanokat, tisztáznunk kell e két fogalmat. Az eretnekség a görög heretikus szóból ered, annyit jelent, hogy pártoskodás. A szekta latin szó, jelentése irány, út. Ezek után vegyük sorra ezeket a veszedelmes tévtanításokat.

3. Gnoszticizmus. Amikor a pogányság – a keresztyén vallás gyors elterjedése következtében – kezdte elveszíteni a lába alól a talajt, még egy utolsó mentési kísérletet tett. Felelevenítették az egyre jobban elszürkülő pogányságból a még divatos és vonzónak tetsző elemeket, a keletről jött misztikus vallások egyes jegyeit (Mithrasz-, Isis-, Cybele-kultusz), és ezeket szépen összevegyítették a zsidó és a keresztyén vallás tanításaival. Így jött létre egy újfajta, óriási erővel támadó szellemi áramlat, a gnoszticizmus. A legkülönfélébb kérdésekkel foglalkozott: a világ és a rossz keletkezése, a rossztól való szabadulás stb. A gnózis abból indul ki, hogy az istenség megfoghatatlan és változatlan jó. Vele szemben áll a teremtett világ, az anyag amely gonosz. A világon nem az Isten teremtette, hanem valami középlény, a démiurgosz. Voltak, akik azt hirdették, hogy ez a középlény maga az ördög. Az ember egészen az anyag foglya. Ebből a nyomorúságos állapotából nem tud szabadulni. Mint alvajáró vagy részeg tántorog ebben a világban. A szabadulásnak és a megváltásnak egyetlen útja van, a gnózis, a megismerés. Ez a megismerés azonban nem a természet törvényeinek az ismeretét jelenti, hanem az istenség titkaiban való elmélyülést. Ennek az elmélyülésnek útja-módja a testgyakorlás, a böjtölés és a szigorú aszkézis. Ennek segítségével az extázis (magánkívüliség) állapotába jut az ember, és így beleolvad az istenségbe. Ezzel végleg felszabadul az anyagi lét hatalma alól. Az ember ezt a küzdelmet nem egyedül vívja. A jó Isten magából középlényeket (aenokat) bocsát ki, akik segítik a küszködő embert. Ez a fantasztikus, inkább misztikusnak nevezhető tanítás sok keresztyén embert is megszáditott. Akik beálltak ebbe a táborba, azok a keresztyén gnosztikusok. Ők már nevet is adtak az egyik segítő középlénynek, ő Jézus Krisztus. Jézust azonban elválasztották Krisztustól. Jézus olyan ember volt – hirdették –, akire az égből leszállt Krisztus. Ő tanította és segítette az embereket, majd a keresztre feszítéskor elvált Jézustól, és felment a mennybe. Azt hiszem, ennyi elég ebből a zavaros tanításból.

Csak annyit jegyzek meg, hogy Kr. u. 135. körül annyira hódított, hogy majdnem magával rántotta a keresztyénséget a pogány synkretista (keverék) vallás szennyes áradatába. Ha az ige mérlegére tesszük ezt a tanítást, rögtön kitűnik eretnek volta.

Súlyos tévedése a gnoszticizmusnak, hogy elválasztja, sőt szembeállítja Istent a teremtett világgal, és ez utóbbit az ördög művének tartja. A Szentírás világos tanítása szerint Isten a világot „legyen” Szavával teremtett, azt kormányozza, és fenntartja. Az ember nem az anyagnak foglya, hanem bűneinek. Engedetlenségével a teremtett világot is magával rántotta. Ezért mondja Pál apostol, hogy a teremtett világegyetemben vajúdik a bűn alá rekesztett emberrel. Ebből az elesett állapotából csak egyedül az Úr Jézus Krisztus tudja megszabadítani. (Róm 7,24). Az önmegváltás, amit a gnoszticizmus tanít, merő ábránd és csalás.

4. Marcionizmus. A keresztyén gnózis legjelentősebb képviselője Marcion volt. Életéről és tanításáról csupán annyit tudunk, amennyi nagy ellenfele Tertullianus egyházatyja írásaiban fennmaradt. Marcion gazdag sinopei (Sinope a Fekete-tenger déli partján fekvő város) hajótulajdonos volt. Téhetséges és minden iránt érdeklődő fiatal ember, a keresztyén vallás mellett a gnózissal is megismerkedett. A hagyomány azt is tudni véli, hogy Marcion már Sinopében és a környékén is hirdetni kezdte tanait. Apja, aki püspök volt, miután hiába intette fiát, végül is kirekesztette a gyülekezetből. Marcion azt gondolta, Rómában nagyobb sikere lesz tanításának, mint szülőföldjén. Ezért fogta magát, és a fővárosba utazott. Valóban sikerült is gazdag adományaival megkedveltetni magát a gyülekezetben, sőt még „hivatalt” is kapott. Amikor azonban jobban megismerték zavaros tanításait, mint eretneket kizárták az egyházból. (Kr. u. 144): Marcion azonban nem ijedt meg. Kiváló szervező lévén külön egyházat alapított, és a gyülekezetek egész sorát sikerült maga mellé állítania. Külön papjai, sőt püspökei is voltak, és az istentisztelet rendjét sajátos módon, a maga szája íze szerint állította össze. A marcionista „egyház” rohamosan terjedt birodalom szerte. A 2. és 3. században az Eufrátesztől a mai Franciaországig mindenütt voltak marcionista gyülekezetek. Az a veszély fenyegette a keresztyénséget, hogy újfajta synkretista vallás jön létre. Ellenfelei súlyos harcot vívtak a marcionizmussal. Polycarpus szmirnai püspök egyenesen a „Sátán elsőszülöttjének” nevezte Marciont. Mégis olyan erős gyökeret vert a marcionizmus, hogy csak a keresztyénség államvallása tétele után tudtak neki gátat szabni. Tanai azonban még a középkor eretnek tanításaiban is fellelhetők (pl. bogumilok) Marcion tanítását a következőkben lehet összefoglalni. Szerinte a keresztyén vallást megrontotta a zsidó befolyás. Ezért el kell törölni az Ótes-

tamentumot, és el kell fordulni az Ótestamentum Istenétől. Ez az Isten kegyetlen bíró, akinek egyetlen törvénye van: szemet szemért, fogat fogért. De ennél is továbbment, amikor azt állította Istenről, hogy ő a világendermő démiurgosz. Ezzel az Istennel szemben áll a jó Isten, a szeretetnek az Istene. Ő küldte a világra Jézus Krisztust megváltóul. A zsidó Isten keresztre feszítette őt, de Krisztus szenvedésével megtörte a zsidó Isten hatalmát, és eltörölte törvényét. Az ember üdvössége most már biztosítva van a Krisztusban való hit által, mert felszabadult a törvény átká alól. Marcion ezt a tanítását szigorúszkézissel kötötte össze. Tanait Antithézis c. könyvében fejtette ki részletesebben az Ó- és Újtestamentum ellentmondásait foglalta össze. Szerinte áthidalhatatlan szakadék van a teremtés és a megváltás, a törvény és az evangélium, a teremtő Isten és az Atya Isten között, egyszóval az Ó és az Újtestamentum között. Ezért elvetette az Ótestamentumot, és egy új Bibliát csinált, amelybe azonban csak Lukács evangéliumát és Pál apostol 10 levelét vette be, de ezeket is megcsönkítva (pl. kihagyta Jézus születése történetét és a feltámadást) és sajátosan magyarázva. Tertullianus egyházatya élesen szembeszállt ezzel a tévtanítással, bizonyítva Isten egységét és a Szentháromságot. Vele együtt mi is azt valljuk, hogy a teremtő Isten Jézus Krisztusnak is Atyja. Isten ugyanis az, aki ezt mondta: „Sötétségből világosság ragyogjon fel”. Ő gyűjtött világosságot szívünkben, hogy felragyogjon előttünk „Isten dicsőségének ismerete Krisztus arcán” (2Kor 4,6)

5. Montanus (135–175 között). Marcion mellett egy másik veszedelmes tévtanítás is fenyegette a fiatal egyházat. Ez a montanizmus volt. Montanus phrigiai presbiter volt (Phrigia Kelet-Ázsia nyugati tartománya, jeles gyülekezetei: Loadicea, Kolossé). Tanai, amelyek Jézus Krisztus közeli visszajöveteléről szóltak, csakhamar széles körben követőkre találtak. A Szentírásból tudjuk, hogy az apostolok is már a maguk idejében várták Jézus visszajövetelét. Ez a várakozás már kezdettől fogva benne volt a gyülekezetekben. Mikor a kegyetlen Domitianus keresztyén-üldözésének sok hívő áldozatául esett, a várakozás szinte követelőző türelmetlenséggé fokozódott. „Hol van az Ő eljövételének ígérete?” – kérdezték szinte vádlón. Jézus azonban csak nem jött el, és ez sok hívőben csalódottságot és csüggedést váltott ki. Hiába intette ezeket az Ige: türelem, türelem, nem késik el az Úr az ígéretével, de egy dolgot nem szabad elfelejteni: „hogy az Úr előtt egy nap annyi, mint ezer esztendő, és ezer esztendő, mint egy nap” (2Pét 3,8-9). Montanus kihasználva a türelmetlen várakozást, ami a szíveket az üldöztetések következtében kitöltötte, fennen hirdette tanait: Az Úr Jézus már itt van az ajtó előtt, már az ő idejünkben el fog jönni. A helyet is megnevezte, ahol a hívőknek gyülekezniük kell. A Szentírás

világos tanítását mellőzve azzal ámította a hiszékeny lelkeket, hogy ő biztos kijelentést kapott az Úrtól, mert ő a megígért paraklétosz (közbenjáró), a Szentlélek küldötte. Azt állította: Isten kinyilatkoztatásai nem értek véget az apostoli korról, hanem újabb és újabb kijelentései vannak, és ezeknek ő a tudója. Ő a próféta, Prisca és Maxilla is segít. Isten országa azonban csak akkor jön el, ha az ember is közreműködik. Ennek útja-módja a szigorú aszkézis, a földi javak teljes megvetése, ételtől-italtól való tartózkodás, a szexuális élet megtagadása, sőt ha kell, a mártíromság vállalása is. Montanus tanai nagyon sok keresztyént vezettek félre. Még olyan tiszta szívű és fejű embert is megtévesztettek, mint Tertullianus egyházatya. Montanus tanítása nagyon sok téren ellentétes a Szentírás tanításával. Ilyen például az Úr Jézus megváltói munkájának lebecsülése és az ember közreműködése Isten országa eljövételének előkészítésében. A keresztyén embernek egyetlen teendője a készenlét: *„Vigyázzatok, mert nem tudjátok, hogy melyik órában jön el a ti Uratok!” Nagy tévedése volt Montanusznak és azóta is minden szektásnak, hogy figyelmen kívül hagyta az Úr szavait: „Azt a napot ... vagy azt az órát senki sem ismeri, sem az ég angyalai, sem a Fiú (!), hanem csak az Atya egyedül” (Mt 24,36).*

A Jehova tanúi azt állítják: a napot nem lehet tudni, de az évet ki lehet számítani, elfelejtik tehát, hogy a Biblia nem számtankönyv, hanem az Élet könyve. Végül téves volt Montanusnak az az állítása is, hogy az Istennek újabb és újabb kijelentései vannak, holott a Zsidókhoz írt levél 1,1 világosan megmondja, hogy az Úr Jézus volt Istennek utolsó és végső kijelentése. Minden más állítás az ördögtől való, tehát valóságos istenkáromlás. (E tanok mai követői részben a mormonok).

Foglaljuk össze néhány kérdésben a fentieket:

1. Mit jelent az eretnység és a szektásság? Mi a különbség a kettő között?
2. Hol és mikor volt az első keresztyén zsinat és mi ellen küzdött?
3. Milyen tévtanítás ellen küzdött Pál apostol?
4. Mi volt a három eretnek mozgalom, ami alapjában fenyegette a keresztyén tant?
5. Mi volt a gnoszticizmus tanításának lényege? Miben áll tévedése?
6. Ki volt a leghíresebb keresztyén gnosztikus, és mit tanított?
7. Mi a megtévesztő Montanusz tanításában?
8. Mi volt a közös mindhárom irányzatban?

* * *

Az egyház helyzete a 4. sz.-ban (Nagy Konstantin)

Tudjuk, hogy a történelem folyamat, események sorozata, ezért amikor az egyház IV. századi történetéről beszélünk, nem szorítkozhatunk szigorúan csak a századhoz, hanem ismernünk kell az előzményeket és kitekintést kell tennünk az utána következő század egy-két eseményére is. Csak így kapunk teljes képet erről a korról.

Ha egy mondatba össze akarnók foglalni az egyház IV. századi történelmét, akkor így jellemezhetnők: ez a kor a kiélezett hitviták és a hitvallások kora, ámde azt is mondhatnók, hogy a birodalmi egyház kialakulásának kora is. Mindkét jellemzés helytálló, mert a viták nyugvópontra jutása csak birodalmi segíddel vált lehetővé.

E rövid bevezetés után, szedjük ujjhegyre az eseményeket.

1. Az utolsó véres keresztyénüldözés. Diocletianus.

A keresztyénség üldözése már a kezdet-kezdetén megindult, és hosszabb-rövidebb kihagyásokkal egészen 313-ig folyt. Többségük helyi jellegű volt, egy-egy túlbuzgó helytartó hatalmaskodása csupán, de volt olyan is, amely az egész birodalomra kiterjedt. Erről a kérdésről az I. tanulmányban részletesen szóltunk. A keresztyén vallás a 3. sz. végére annyira elterjedt, hogy már a császári udvarban és magában a hadseregben is kezdett túlsúlyra jutni. Ez váltotta ki az utolsó – szinte apokaliptikus méretű – keresztyénüldözést.

Diocletianus (284–305), a pogány vallás buzgó híve, meg volt győződve, hogy a birodalom egykori fényét csak úgy tudja visszaállítani, ha az állam fő ellenségének tartott keresztyénséget megsemmisíti. A döntő elhatározásra azonban csak öreg korában, uralkodása végén jutott – főleg a keresztyénellenes udvari párt ösztönzésére. 303-ban kiadta a szigorú rendeletet, hogy minden keresztyén templomot le kell rombolni, a Bibliákat, vallásos iratokat és könyveket el kell égetni. Mindenkitől meg kell követelni a császár szobra előtt való áldozást. Aki megtagadja – legyen bár főrendű, vagy pór –, orszlánok elé kell vetni. Az üldözés a nikodémiai templom lerombolásával kezdődött. (Nikodémia abban az időben császári székhely volt). Az üldözés első sorban a püspököket és az egyház vezető embereit vette célba, „verd meg a pásztort és szétszéled a nyáj” megfontolásból. De igyekeztek a hadsereget is megrostálni, tartva egy esetleges zendüléstől. A perbe fogottakat sokszor ke-

gyetlen kínzások után végezték ki. Ennek a véres üldözésnek mintegy 20000 keresztyén esett áldozatul. A császár nem érte el célját – az üldözés a keresztyének hősiesség ellenállásán és nagy számán megbukott. Diocletianus 305-ben meghalt, utóda, Galerius belátta az üldözés céltalan voltát és két uralkodótársával, Constantinusszal és Liciniusszal 311-ben, Nikodémiában, kiadja az első türelmi rendeletet, amely kimondja a keresztyén vallás szabad gyakorlatát, azzal a kikötéssel, hogy semmit sem tesznek az állam jó rendje ellen.

2. A milánói rendelet, 313.

A nikodémiai rendelettel az üldözés alábbhagyott, de még nem szűnt meg. Galerius, az óriási kiterjedésű birodalom kormányzása és a határok védelme érdekében, társuralkodókat vett maga mellé. Volt olyan idő, hogy hat cézárja is volt a birodalomnak. A társuralkodók mindegyike egyeduralomra tört, aminek véres polgárháború lett a következménye. Előbb Constantinus és Maxentius csapott össze, amely ez utóbbi súlyos vereségével végződött.

Eusebius, jeles egyháztörténet-író, feljegyezte, hogy a csata előtt Helena, aki buzgó keresztyén volt, felkereste fiát a táborban, és arra intette, hogy kérje az Úr segítségét a győzelemhez. Constantinus azonban elutasította anyja kérését. Éjjel azonban álmot látott. Egy nagy kereszt tűnt fel az égen, ezzel a felirattal: „E jelben győzni fogsz.” Constantinus másnap felvarratta a kereszt jelét katonái ruhájára, és véres ütközetben legyőzte Maxentius háromszoros túlerőben lévő seregét. Ezzel a győzelmével ő lett Nyugaton az úr. Uralkodótársával Liciniusszal, a 313-ban Milánóban kiadott rendelettel teljes vallásszabadságot biztosít a keresztyénségnek. Licinius azonban újra a pogányság felé hajlik és Keleten üldözni kezdi a keresztyéneket. Jórészt ez váltja ki Constantinus végső elhatározását, hogy leszámoljon vetélytársával, és véget vessen a népet sújtó véres polgárháborúnak. 323-ban Liciniust is térdre kényszeríti, és ezzel a győzelmével a birodalom egyeduralmódójává válik. Ez a győzelem a keresztyénség végső diadalát is jelentette. Találón jegyzi meg Révész Imre: „Az üldözések véres bíborából, ragyogó fénnel kelt fel a keresztyénség napja, de most már nem mint az ősi Krisztusi egyszerűségű, hanem mint katolikus és mint állami keresztyénség.”

3. Constantinus (306–337) egyházpolitikája

Constantinus egyre több kedvezményben részesíti az egyházat. A papságnak adómentességet ad, a püspököket bíraskodási joggal ruhazza fel: „Mintha magának Krisztusnak az ítélőszéke volna, olyannak kell tekinteni minden püspöki széket.” A vasárnapot munkaszüneti nappá nyilvánítja és elrendeli megszentelését. Az üldözések idején a keresztyénektől elvett javakat visszaadat-

ja, az üldözötteket kárpoztásban részesíti. Ennek elosztásával a püspököket bízza meg. Birodalmi mintára megszervezi az egyes egyházkerületeket, amelyek egybeesnek az egyes tartományok területével. A püspökök fölé a zsinatot helyezi, vitás ügyekben ide lehet fellebbezni. A zsinat nevezi ki a püspököket. A városi püspökök most már metropolita „rangot” kapnak, de ezek is alá vannak rendelve a fővárosok pátriárkáinak. Az ő korában öt pátriárkátus volt: Róma, Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia és Jeruzsálem. A későbbi századokban Róma és Konstantinápoly a többi fölé nőtt. Sajnos a VI-VII. században a keleti pátriárkátusokat – kivéve Konstantinápolyt – elnyelte a hódító iszlám.

Constantinus a fiait keresztyén hitben nevelteti, de ő maga pogány marad. Csak halálos ágyán keresztkedik meg. Ez a kétarcúság egyébként jellemző egész életére. Nemcsak keresztyén templomokat építtet, hanem pogány templomokat is. Élete végéig megtartja a pontifex maximusi címet, ami a pogány vallás legfőbb papi méltósága volt. Pénzerméje is kétarcú: egyik oldalán Krisztusi jel (), a másikon a Mithrasz-kultusz jelképe: a fölkelő nap. Mindezt politikai megfontolásból tette, mert csak úgy tudta a birodalom békéjét megőrizni, hogyha mindkét fél felé türelmet tanúsít.

Constantinus valóban kiváló államférfi volt, aki méltán kapta a „nagy” nevezetet.

4. Harc a donatizmus ellen

Az üldözések megszűnte után vita támadt a Krisztus-tagadóknak (tráditorok) az egyházi közösségbe való visszafogadása körül. Különösen Karthágóban éleződött ki a vita, az új püspök beiktatása alkalmával. Donatus – valószínűleg karthágói presbiter – erélyesen tiltakozott Caecilianus püspökké szentelése ellen. Azt állította, hogy Caecilianus tráditor, vagyis áruló volt. Márpedig aki az egyházat megtagadja, az a Szentlelket tagadja meg, s ezzel méltatlanná teszi magát nemcsak a tisztásra, hanem az egyháztagságra is. Donatus azt is a püspök bűnéül róta fel, hogy az üldözöttek részére kiutalt pénzeket magának tartotta meg. Hogy ez a vád mennyire volt igaz, nem tudjuk, csak a következményeit ismerjük. Caecilianus ui. Donatust és társait kizárta az egyházból. Donatus erre külön egyházat alapított. Így Észak-Afrikában két egyház vetélkedett egymással, mindenik magát vallva igaznak.

Meg kell azonban azt is jegyeznünk, hogy sok tekintetben Donatusnak igaza volt, amikor az egyház tisztaságáért küzdött, mint egykori elődje, Montanus. Elvetette az ereklye-kultuszt, és követelte az egyház elválasztását az államtól. A 314-ben összehívott Arles-i zsinat nem tudott e kérdésben dönteni. Végül a császárhoz fordultak. Constantinus a donatizmust elítélte, püspökeit

száműzte, templomait bezáratta. A pun parasztság lázongása miatt azonban 321-ben mégis vallásszabadságot ad nekik. A donatista egyház sokáig fennmaradt. Csak az iszlám előretörésével szűnt meg végleg.

5. Elkeseredett küzdelem egy „i”-betűért

A tájékozatlan ember számára ez a kérdés csekélységnek, sőt nevetségesnek tűnik az idők távlatából. Nem így volt ez a IV. században: élet-halál kérdés volt annak a tisztázása, hogy kicsoda Jézus Krisztus. Arius alexandriai presbiter különös dolgokat kezdett hirdetni a gyülekezetben. Abból a platonista filozófiából indult ki, amelyik azt tanította, hogy Isten a végső ok, az örök változhatatlanság. Ha ez így van, akkor minden más – teremtmény. Ebből az következik, hogy a Logosz, vagy Krisztus is csak teremtmény, bár ő az „elsősülött” minden teremtmény között. Tanítását a Zsid. lev. 5,8-ra alapította: Jézus „szenvédése által megtanulta az engedelmisséget és miután tökéletességre jutott, örök üdvösség szerzőjévé lett.” Sokakat megszedített ez a tetszetős bölcsekedés, racionalista okoskodás.

Alexander alexandriai püspök Arius tanítását eretneknek bélyegezte, és kizárta őt az egyházból. Ez azonban csak olaj volt a tűzre. Az Arius pártiak sok jeles teológust is maguk mellé állítottak. Köztük ilyen neveket találunk, mint Eusebius, a nagy egyháztörténet-író és mások, akik Ariusnak adtak igazat. Tartani lehetett egy újabb egyházszakadástól. Constantinus császár jónak látta, hogy ezt a kényes kérdést mielőbb tisztázzák, ezért 325-ben összehívta az első egyetemes (ökumenikus) zsinatot Nicaeába. A nyugati egyházból mindössze heten jöttek el, a többség a keleti egyházból való volt. A gyűlés a császár jelenlétében folyt. Hosszú és éles – szócsatáktól sem mentes – vita után elfogadták a Nicaea-i hitvallást, amely kimondja Jézus Krisztus egytlényegűségét az Atyával: „Hiszünk egy Úr Jézus Krisztusban, az Istennek Fiában, aki az Atyától, vagyis az Atya lényéből született, egyszülött, Istenből való Isten. Született, nem teremtett, egytlényű az Atyával” (Olv. Ján 1,14, 10,37, 14,10, Kol 1,15-16.)

Ez a szó, hogy egytlényegű, fonetikusán így hangzik: homouzion (görögül omoousion). Arius azonban betoldott egy „i”-betűt az u elé, ami kiejtve homouzionnak hangzik, ez pedig azt jelenti, hogy hasonló lényegű. A zsinat Ariust és követőit, mint eretnekeket, kizárta az egyházból. Az ügy azonban ezzel nem zárult le, az atyák véleménye továbbra is megoszlott. Voltak, akik Ariusnak adtak igazat, a másik oldal, Athanasius alexandriai püspök vezetésével továbbra is szilárdan kitartott az Úr Jézus Krisztusnak az Atyával való egytlényegűsége mellett. Constantinus császár a jó békesség kedvéért arra kérte Athanasiusust, hogy bocsásson meg Ariusnak, és vegye vissza egy egyházba. Athanasius

azonban hajthatatlan maradt. A császár emiatt nagyon megharagudott Athanasiusra, megfosztotta a püspökségtől, és száműzte Alexandriából. Ezzel egy szomorú és fájdalmas ellenségeskedés kezdődött el, ami évszázadokra megbontotta az egyház egységét. A császár halála után fiai vették át a trónt. II. Constantinus megkegyelmezett Athanasiusnak. A Keleten uralkodó Constantinus azonban Arius pártjára állt, és újra száműzte Athanasiusot. Őt azonban nem törte meg a sok meghurcoltatás, hanem igyekezett még jobban elmélyedni a Szentírásban és az egyházatyák ide vonatkozó tanításában. Ezek mindjobban megerősítették hitében. Harcát azonban nem egyedül vívta. Mögéje felsorakozott a kor valamennyi nagy teológusa: Nagy Basilius (+379), caesareai püspök és öccse Nyssai Gergely (+395), valamint Nazianzi Gergely. De ebbe a táborba tartozott Crysostomus János, akit általában Aranyszájú Szent Jánosként szoktak emlegetni. Athanasiusnak valóban szüksége volt erre a lelki háttérre, mert még kétszer száműzték, és összesen 20 évet töltött száműzetésben.

Athanasius hitvallása ez volt: Ha Krisztus csak teremtmény, akkor nem Isten – ha nem Isten, akkor nem lehet megváltó sem –, ha Jézus Krisztus nem megváltó, akkor nincs bűnbocsánat, és az ember elkárhozik. Isten azért lett emberré, hogy az embert istenivé tegye. Athanasius valóban az egyik legnagyobb egyházatya, mert az igazságért hajlandó volt életét is feláldozni.

6. A konstantinápolyi zsinat (381)

A Nicaea-i hitvallással a Jézus Krisztus istensége körüli vita lényegében lezárult, de még mindig tisztázatlan maradt a Szentháromság harmadik személyének a kérdése: Kicsoda a Szentlélek? Arius és követői tagadták a Szentlélek istenségét, csupán annyit voltak hajlandók elfogadni, hogy a Lélek valami erő, amely Istenből kiáramlik. Athanasius azonban azt vallotta, hogy a Szentlélek ugyanúgy Isten, mint az Atya és a Fiú. Érvelését a Ján 15,12-15-re alapozta, ahol Jézus világosan beszél a Szentlélek Isten-voltáról. Amikor eljön, „Ő engem fog dicsőíteni, mert az enyémből merít és azt jelenti ki nektek”. A nagy teológusok (a két Gergely és Basilius is) ugyanezt tanították: Egy Istenünk van, de emberi ésszel fel nem fogható módon az egy Isten három külön személyben munkálkodik. Végül is a kérdést a 381-ben Theodosius császár által Konstantinápolyba összehívott zsinat tisztázta. Ezen a zsinaton kiegészítették a Nicaea-i hitvallást a Szentlélekről szóló hitvallással: „Hiszünk a Szentlélekben, a megelevenítő Úrban, aki az Atyától származik, aki az Atyával és a Fiúval együtt imádandó, aki szólott a próféták által”. Ez a hitvallás alapozta meg az egyház mértékadó tanbeli felfogását a Szentháromságról. Ezt a hitvallást a nyugati egyház is elfogadta, de kiegészítette azzal, hogy a Szentlélek nemcsak az Atyától, hanem a Fiútól is származik. Ez a kiegészítés, az ún. „Filioque-

tan”, sok vitát váltott ki, végül annyira elmérgesedett, hogy a két egyház elszakadt egymástól (484).

A reformáció egyházai azonban elfogadták ezt a kiegészítést.

7. Vita Jézus Krisztus emberi természete körül. Efezusi (431) és chalcedoni (451) ökumenikus zsinat

A niceaei és a konstantinápolyi ökumenikus zsinat tisztázta Jézus Krisztus és a Szentlélek istenségét, de nyitva hagyta Krisztus emberi mivoltának kérdését. Ebből aztán újabb bonyodalmak támadtak az egyházban.

A tanítványok személyesen ismerték Jézust és tapasztalták ember voltát, de azt is látniuk kellett, hogy nem közönséges ember, mert bűnöket bocsát meg és halottakat támaszt fel. Az is világos volt előttük, hogy Jézus már emberré léte előtt is létezett. *„Bizony mondom nektek, már voltam, mielőtt Ábrahám lett”* (Ján 8,58). Pál apostol, bár személyesen nem ismerte az Urat, de bizonyos volt Jézus Krisztus embersége felől. A Filippi levélben (2,6-7) azt írja: *„Isten formájában lévén, nem tekintette zsákmánynak, hogy Istennel egyenlő, hanem... szolgálai formát vett fel, emberekhez lett hasonlónak és magatartásában is embernek bizonyult.”*

Ennek ellenére már kezdettől fogva felmerültek bizonyos kételyek Jézus ember volta felől. A gnosztikusok, doketisták és Marcion is azt tanították, hogy Jézus Krisztusnak csak látszat-teste volt. Az apologéták a görög filozófia segítségével próbálták valamiképpen érthetővé tenni a Logosz-Krisztus személyét. Nem sok sikerrel. Tertullianus egyházatya a kérdést így tette fel: Mi történt, amikor az Ige testté lett? Erre ő így választolt: *„Amikor Krisztus földi testet vett föl, Istensége nem változott, hanem tökéletes ember is lett. Így a két természet, az isteni és az emberi megmaradt egymás mellett egy személyben, benne isteni lélek lakozott.”*

Arius elfogadta ugyan, hogy Krisztusnak emberi teste volt, de tagadta, hogy emberi lelke lett volna. Apollinaris laodiceai püspök viszont amellet kardoskodott, hogy Krisztusnak nem volt teljes emberi természete. Volt teste és lelke, de nem volt szelleme, vagyis isteni lelke. Ezt a hármasságot azért tudta felvetni, mert a görög nyelv különbséget tesz a pszüché és a pneuma, azaz az emberi lélek és az isteni lélek között. Szerinte az emberi szellemet (pneumát) a Logosz helyettesítette. Apollinaris tanítását azonban a konstantinápolyi zsinat elvetette.

Az Úr Jézus embersége körüli vita akkor vált igazán bonyolulttá, amikor azt kezdték firtatni, hogy milyen viszonyban van a két természet egymással.

A vita Nestorius konstantinápolyi és Cyrillus alexandriai pátriárka között indult el. Voltak, akik azt állították, hogy Mária csak ember-szülő. Cyrillus

azonban szigorúan ragaszkodott ahhoz az általános felfogáshoz, hogy Mária Isten-szülő volt. Nestorius megpróbálta áthidalni a nézetkülönbségeket, és azt hirdette, hogy Mária nem ember-szülő, de nem is Isten-szülő, hanem Krisztus-szülő. Nevetségesnek nevezte Cyrillus állítását, mondván: egy ember nem szülhet Istent. A Ján 1,14-t úgy magyarázta, hogy a Logosz, vagyis Krisztus emberré vált, de nem testté. Cyrillus rögtön megtámadta Nestoriust, szemére vetve, hogy ha a Logosz nem lett testté, akkor a kereszthalált és a megváltást teszi kockára.

Az Efezusban 431-ben összehívott zsinat Nestoriust elítélte, kimondva, hogy Mária Isten-szülő (theotokos). Erre Nestorius ellen-zsinatot hívott össze, ahol Cyrillust ítélték el. Theodosius császár először mindkét álláspontot helyeselte, végül mégis Cyrillus mellé állt. Erre Nestorius kivált az egyházból, és Szíriában külön egyházat alapított. Érdekességképpen megjegyzem, hogy Mohamed azokat a keresztyén elemeket, amiket tanításába beépített, Nestorius híveitől vette át.

Az Úr Jézus emberi természete és a két természet egymáshoz való viszonya kérdését a 451-ben Chalcedonban (Konstantinápoly melletti város) összehívott zsinat zárta le, kimondva a következőt: Krisztus valóságos Isten és valóságos ember. Istensége szerint öröktől fogva született és az Atyával mindenben egyenlő. Embersége szerint Máriától, a Szűztől és Istennek anyjától, időben született, velünk emberekkel mindenben egyenlő, kivéve a bűnt. Emberré létele után személyének egysége két természetből áll, amelyek összeegyíthetetlen és változhatatlan, de egyben oszthatatlan és szétválaszthatatlan módon egyesülnek egymással. Ennél pontosabb megfogalmazást azóta sem tudtak adni az Úr Jézus személyét illetőleg.

8. Az egyház belső élete a IV. században

A keresztyénség államvallássá létele után megindult a pogányság egyre nagyobb tömegű beözönlése az egyházba; nem annyira hitből, inkább a várható előnyökért. Ennek a következménye azután az erkölcsi élet hanyatlása és a látszatkegyesség ruhájába öltöztetett farizeizmus lett. A munkaerkölcs megromlott, az emberek többsége most is a szórakozásban lelte örömét. Az előkelek egy része az élvezetek hajhászásában és a vagyongyűjtésben élte ki magát. A rabszolgaság intézménye továbbra is fennmaradt. Az egyházfegyelem, az úrvacsorától való eltiltás alig ért el eredményt. A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy ebben a korban is voltak tiszta erkölcsű, mélyen hívő emberek, akik a szeretet jótéteményét gyakorolták. Gondozták és táplálták az ínségeseket, ápolták a betegeket, látogatták a foglyokat. Nagy Basilius kórházat építtetett a betegeknek, Crysostomus sokszor 7000 szegényt részesített ellá-

tásban. Mások viszont kivonultak a pusztába (remeteség), hogy a világ szennyétől megóvják testüket-lelküket. Ez a magatartás lett később a szerzetesség alapjává. De erről majd a következő témánkban szólnunk.

Julianus apostata. Theodosius

A keresztyénségnek még egy utolsó nagy támadást kellett elszenvednie a pogányság részéről. Constantius utóda, Julianus (361–363) megpróbálta visszaállítani a pogány vallást. Megszüntette a papság kiváltságait, a fő hivatalokból kizárta a keresztyéneket. A lerombolt pogány templomokat az egyház költségén építtette újjá. Irodalmi téren is küzdött a keresztyén szellem ellen. Kísérlete azonban kudarcot vallott. Végül 363-ban, a perzsák ellen vívott harcban esett el. A hagyomány szerint, haldokolva így kiáltott fel: „Végül te győztél, galileai”. Julianus utódai ismét keresztyénbarát politikát folytattak, majd Nagy Theodosius (379–95) és Gratianus a keresztyénséget államvallássá nyilvánította, a pogányságot és az eretnekséget államellenes cselekedetnek minősítette és keményen üldözte. Egy késői utóda, Justinianus a pogányság utolsó fellegrátját, az athéni iskolát leromboltatta. Ezzel a pogányság napja végleg leáldozott.

A keresztyén vallás a birodalom határain kívül is ismertté vált. Perzsiában, Örményországban és Abessziniában külön egyházuk volt. Európában a nyugati gótok már a III. században megismerkedtek a keresztyénséggel. A gót misszió lelke Ulfilas (+383) volt, aki a Bibliát is lefordította nyelvükre. A nyugati gótok akkor a mai Erdélyben éltek, és külön nemzeti jellegű egyházuk ariánus hitvallás szerint rendezkedett be.

Befejezés

Az üldözött egyház az államvallássá léttel uralkodó egyházzá vált, és ez nem vált javára. A sok kedvezményért megalkuvással fizetett. A zsinatokon sokszor a császárok szava döntött, akiket inkább a politika, mintsem a Szentírás igazságainak érvényesítése vezetett. Keleten aztán a császár lett az egyház feje, s a pátriárka csak olyan másodlagos szerepet töltött be. Nyugaton másként alakult az egyház helyzete. A birodalom bukása után a római pátriárka vette át a császár szerepét. A beözönlő barbár népekkel szemben bátran védelmezte híveit, így méltán kapta a pápa = atya nevet. A misszió révén azután sorra keresztyén hitre térítette ezeket a népeket. A későbbi századokban azonban a szolgálatot az uralkodni vágyás váltotta fel, ami sok keserves harcnak és visszaélésnek lett a kiváltója.

Néhány kérdés az elhangzottakkal kapcsolatban:

1. Mikor volt az utolsó véres keresztyén üldözés?
2. Ki adta ki az első türelmi rendeletet és hol?
3. Milyen különös látomása volt Constantinusnak?
4. Mi volt a milánói rendelet?
5. Mi volt Constantinus egyházpolitikája?
6. Hány pátriárkája volt az egyháznak a IV. században?
7. Mi volt az „i”-betű, amiért késhegyig menő harc folyt Arius és Athanasius között az egyházban?
8. Melyik volt az első ökumenikus zsinat?
9. Mi volt a konstantinápolyi zsinat legfontosabb döntése?
10. Miért kellett összehívni az efezusi és kalcedoni zsinatot?
11. Hol jutott nyugvópontra az Úr Jézus Krisztus személye körüli vita?
12. Az államvallássá léételnek mi lett a következménye?
13. Ki volt Julianus apostata?
14. Ki tette államvallássá a keresztyén egyházat?

* * *

Augustinus

Augustinus a legnagyobb egyházatya, a római katolikus egyház szentje és tanítója. A Római Birodalom Numidia-i (Észak-Afrika) tartományában, Thagastában született 354-ben. Apja Patricius, decurio, ami egyaránt jelentett katonai és polgári tisztséget is. Pogány vallású volt, csak idős korában keresztkedett meg. Édesanyja Monica hívő keresztyén, aki fiát is keresztyén hitben nevelte. Kilenc éves, amikor Julianus Apostata a perzsák elleni a perzsák elleni csatában elesik s ezzel végleg megbukik a pogány vallás restaurációjára tett kísérlete. Augustinus ifjúkora a birodalom utolsó nagy uralkodójának Nagy Theodosiusnak (379–95) idejére esik. Ötvenhat éves, amikor Alrik gót seregei kifosztják Rómát. A népvándorlás zúrzarvai vetnek árnyékot élete végére. 430-ban halt meg, mint Hippo püspöke, miközben a vandálok a várost ostromolták.

A keresztyénség államvallássá tétele után megindult a pogányság tömeges beözönlése az egyházba, aminek következtében az erkölcsi élet tisztasága aláhanyatlak. Sokan inkább a várható előnyökért lesznek keresztyénné, semmint

meggyőződésből. A hitbeli buzgóságot felváltja a látszat-kegyesség. Az emberek többsége ezután is szórakozásban leli örömét és a („kenyeret és cirku-szi játékokat”) igénye épp úgy megmarad, mint a pogány világban. Az előkelők sem a vallásban, hanem az adatgyűjtésben találják örömüket. A rabszolgaság intézménye is fennáll.

Augustinus élete szorosan összekapcsolódik Észak-Afrika Numidiai tartományával. Ezt a tartományt faji, kulturális és vallási ellentétek osztják meg. Az elnyomott pun gazdaság állandó lázongása a fennálló társadalmi rend ellen polgárháborús fészekké teszi a területet. A donatista eretnokség pedig az egyház egységét fenyegeti. A társadalmi és vallási ellentéteknek ebben a zűrzavaros világában Isten irgalmas szeretete támaszt egy férfit, aki tiszta látásával, mély hitével és rendkívüli tehetségével, visszavezeti az egyházat az evangélium igaz útjára.

Augustinus egész életét a szakadatlan küzdelem jellemzi: harcol önmagával, viaskodik az eretnokség ellen, az éledező pogánysággal és küzd a tanításáért. Négyfrontos küzdelem ez, de ahhoz, hogy győztesen vívhassa meg harcát, előbb önmagát kellene legyőznie. Alapjában véve Isten küzd érte, míg végül is Krisztus igájába hajtja ezt a sokat vívódó lelket.

I. Harc önmagával. Megtéérése.

Vajmi keveset tudnának belső vívódásairól, ha nem önmaga tárta volna a világ elé a fél életét betöltő hatalmas küzdelmét. Mindezt *Confessiones* (Vallo-mások) című műve tartalmazza. A könyv XIV. fejezetéből X. foglalkozik buk-dácsolásaiival, tévelygéseivel, útkereséseivel – s mindezt olyan őszinte nyíltsággal, szépítés nélküli alázattal, hogy aki elkezd olvasni, nem bírja letenni. Megrendítő erejű, csodálatos mű ez, Isten előtt való mélységes meghajlás, őszinte bűnvallás és buzgó imádság. Irodalmi remekmű. Már a bevezető sorai megadják a mű alaphangját: „Te ébresztetted föl bennünk magasztalásod örömét, mert magadért teremtettél bennünket és nyugtalan a szívünk, míg meg nem nyugszik benned”.

Az is szívet melengető, ahogy leírja kicsi gyermekkorát. Édesanyja, Monica sokat virrasztott és imádkozott bölcsője fölött, mert nyűgös kisbaba volt, és sokat betegeskedett. Mikor nagyobbacska lett, kezdett valamit megérteni abból a furcsa dologból, amit életnek neveznek. Különösen tetszett édesanyja sok szép története arról a csodás Jézusról, aki úgy szerette az embereket, hogy meghalt értük. Nagy figyelemmel hallgatta és szeretett volna olyan lenni, mint édesanyja: keresztyén. De apja ellenezte: Minek az? – Így továbbra is pogány maradt.

Mikor elérte az iskoláskort, iskolába küldték. A tanulás azonban nem na-

gyon ízlett, inkább a játékokon járt az esze. Ha viszont nem készült a tanítója nagyon elverte. Ettől igencsak félt, s ezért kénytelen-kelletlen megtanulta a leckét, de továbbra sem rajongott a „tudományokért”: „undok dallam az egy+egy kettő, a kettő+kettő négy” írja a Vallomásaiban. A latint azonban nagyon szerette. Vergiliusnak, a nagy írónak Aeneisét kétszer is elolvasta, még sírt is Dido királynő halálán. Pajtásai nem szerettek vele játszani, mert mindig csalt. Hogy magához édesgesse őket, lopott apja pincéjéből. Ezekkel, a fiúkkal csavargott, ha elszökhetett hazulról. Egyszer a szomszéd kertjéből körtét loptak. Nem, azért mert szükségük lett volna rá, hanem a lopás izgalmáért. Végül is az egészet a disznók ették meg. Ilyenkor némi lelkiismeret-furdalást érzett, mintha Jézus szelíd szeme nézett volna rá, de a szíve továbbra is néma volt, és kemény maradt. Tizennégy éves korában Madaurában küldték irodalmat és retorikát tanulni. Ezekről, az évekről sem sok jót ír le Vallomásaiban. „Alantas dolgokban leltem kielégülést, a változatos és sötét szerelmek között egészen elvadultam, csak a világ tetszését hajszoltam. A kamaszkor vadvizeinek párái kavargtak felém”. Tizenhat éves korában apja elhatározta, hogy továbbtanulásra Karthágóba, a tartomány fővárosába küldi a retorika alapos megismerésére. Anyja nagyon féltette a nagyváros kísértéseitől, és szeretettel kérte, hogy maradjon meg a tiszta élet útján. Kiváló eredményeiért tanárai nagyon megdicsérik, ami még jobban növeli hiúságát. Sok barátira is szert tesz, akik semmivel sem jobbak nála. Velük jár színházba és mulatozni. Eddig sem élt valami tiszta életet, Karthágóban egészen elzüllik. „Minden oldalról felbűzlött körülöttem a szégyenletes szerelem pocsolyája”. Valósággal belezuhant a kívánt szerelembe, szégyellte volna barátai előtt, ha nem követi el ugyanazokat a bűnöket, mint azok. Sőt nem egyszer hencegett is, hogy többnek lássák, mint aki valójában. A vakációt otthon töltötte és még dicsekedett is kalandjaival. Édesanyját ez a bűnös élet egészen elkésérítette.

– Sokat imádkozom érted édes fiam. Sok álmatlan éjszakám van miattad, mert ez az út a pokol felé vezet

– Ugyan, ne féltsen engem édesanyám, nem vagyok már kisgyermek – s jót nevetett aggodalmán.

De ekkor félrevont és így szólt: – Imádságaimra már felelt is Isten. Egy különös álmod láttam.

Azt álmodtam, hogy egy keskeny deszkapallón állok és egy ragyogó ruhás ifjú, közeledik felém. Mikor közelért hozzám megszólított: Asszony miért sírsz? – A fiamért – feleltem –, aki vesztébe rohan. – Ne sírj, nézz körül! És ahogy hátranéztem, te ott álltál mögöttem. Tudod mit jelent ez? Ahol én, te is ott, Krisztus mellett. – Ez az álom nagyon elgondolkoztatta, de egyelőre semmit sem változtatott életén. Visszatért Karthágóba és élt, úgy ahogy eddig,

tisztátalanságban, dorbézolásban; „hiába próbáltam olvasni a Bibliát, a Sátán mindig kivette a kezemből”. Tizenkét éves korában meghal apja, de a gyász nem rendíti meg különösebben. Ekkor már együtt él egy nővel, akitől fia születik. Adeodatusnak nevezik. Most már ő is tanár, és tanít retorikai iskolában. Közben nagyon sokat olvas, és írogat is. Különösen nagy hatással van rá a retorika nagy mesterének, Cicerónak Hortensius c. könyve. „Feléd, irányítottá Uraim imáimat, más útra terelte vágyaimat és szándékaimat” – írja Vallomásaiban. Ciceró ugyanis arra hívja fel olvasói figyelmét, hogy nem a vagyon, hanem a bölcelet adja az ember igazi boldogságát.

Egy váratlan esemény gondolkodóba ejtette. Volt egy kedves, barátja, valamikor együtt jártak iskolába. És most súlyosan megbetegedett, nagy lázban, szinte eszméletlenül feküdt. Ilyen önkívületi állapotban megkeresztelték. – Ezen én jót nevettem. Mit használ, ha valaki keresztyénül hal meg? Jó móka volt, mondhatom. – Rám nézett különös, átható tekintettel, s csak ennyit mondott: – Keresztyénnek lenni nem nevetséges, s ha barátom akarsz maradni, ezen ne gúnyolódj!

Megdöbentem: Mi történt vele? Kérdeztem magamban – mintha kicseréltek volna. – Többé ide se jövök, határozta el. De néhány nap múlva mégis bekopogtattam hozzá, mert nagyon hiányzott. Senki sem felelt. Benyitottam az ajtón. Halott volt. A fájdalomtól majd megszakadt a szívem – elveszteni a legjobb barátot. Óh, ha tudtam volna, hogy Jézus milyen édes vigasztalás, hozzá menekültem volna. De nem tudtam, akkor még nem is akartam. Életuntan jártam a várost, nem érdekelt semmi, csak a haláltól félttem: mi lenne velem, ha ilyen hirtelen meg kellene halnom?

Nyugtalan, kereső lelke végül egy olyan tévútra vitte, amit maga is megbánt és elítélt.

Ez volt a manicheizmus. Bűnbánattal vallja, hogy milyen könnyen lépre ment a manicheisták csábításának. Ebben nyilván nagy szerepe volt annak, hogy a hindu és perzsa tanaikat keresztyén mázzal vonták be. Életének ebben a szakaszában egyre jobban foglalkoztatta a jó és a rossz kérdése. Honnan származik, mi a rossznak, a bűnnek a forrása? A III. század elején élt szektalapító, Mani azt tanította, hogy a világosság és a sötétség örök harcában, a sötétség démonai egyszer megtámadták a világosság birodalmát, és a világosság egy részét elrabolták és bezárták az anyagba. Az ember is ebből a két elentétes anyagból van összegyúrva. Szigorú aszkézis útján azonban képes megszabadulni a sötétség erőitől, és eljut újra a világosságra. Rendkívül tetsetős tanítás, de egészen szentírásellenes, mert önmegváltást hirdet. Augustinus 9 évig volt a manicheizmus híve, sőt bűnbánattal vallja meg, hogy másokat is csábított erre az útra.

Ebben az időben elhatározta, hogy otthagyja szülőföldjét, és Rómába költözik. Ott nagyobbak a lehetőségek, mint itt. De hogy mondja meg édesanyjának? Ha megtudja, hogy el akar utazni, a szíve szakad meg utána. Mégis meg kellene mondania.

– Jó – felelte, – ha mindenáron menni akarsz, menj, de én is veled megyek. Nem hagylak magadra abban a bűnös nagyvárosban.

Hiába próbálta lebeszélni, hajthatatlan maradt. Látszólag beleegyezett, de elhatározta, hogy valahogy megszökik tőle. A hajókikötőben azt mondta anyjának, hogy sétálni megy, addig menjen be a közeli templomba imádkozni. Amíg anyja érte imádkozott, Augustinus beszállt a hajóba és elindultak. Anyja ott maradt a parton sírva, imádkozva – de imádsága elkísérte.

Augustinus azonban nem sokáig maradt Rómában. 384-ben egy idegen kedvező ajánlatot adott Milánóból és sietve elutazott. Azt hitte, hogy az új hely, új emberek majd újjá teszik, de a bűnei is útra keltek vele s maradt minden a régiben. Itt is sok barátra talált s velük járt szórakozni, dorbézolni. Néha templomba is elment. Volt Milánóban egy híres püspök, Ambrosiusnak hívták. Csodálatos dolgokat mondott Jézusról, és Augustinus nagy figyelemmel hallgatta. Elmondta, hogy maguktól hiába próbálunk mássá lenni, nem megy: a tövis nem terem szőlőt, a farkas nem lesz bárányvá. Elhatározta, hogy fölkeresi. A püspök szeretettel fogadta és egy Bibliát is adott neki. Többszöri beszélgetésük eredményeképpen Augustinus szakított a manichenizmussal, de a régi életével még mindig nem tudott szakítani. Lelke állandóan háborgott, de kereste a békességet, s állandó halálfélelem gyötörte, de mindig nem tudott szíve mélyéből az Úrhoz kiáltani.

Egyik este, amikor hazafelé tartott, egy részeg koldussal találkozott. Kedélyesen megszólította a járókelőket. Ahogy elnézte duzzadt, vörös arcát, kidülledt, zavaros szeméit, megrémült: Előbb-utóbb én is ilyen züllött alak leszek? „Óh Uram – fakadt fel szívéből az imádság – hogy lehetnék én más ...egészen a tiéd?!”

Ebben az időben nagy öröm érte. Édesanyja addig kutatott utána, míg rátalált. Szerető szeme csak úgy sugárzott, amikor magához ölelte.

– Csakhogy újra látlak édes fiam! Jézusé már a szíved? Nem akarta az anyját elszomorítani, ezért másról kezdett beszélni, de érezte, hogy ez nem mehet így tovább; vagy életet nyer, vagy belepusztul a szüntelen vívódásba. Barátai próbálják rábeszélni a nőülésre is, anyja is jónak látná, de ragaszkodik ahhoz, hogy ágyasát előbb bocsássa el. Augustinus nehezen válik meg az asszonytól, mert nagyon szereti, de végül is enged anyja kérésének. Adeodatus azonban vele marad. Ez a változás azonban semmi újat nem hoz lelkiállapotában. Tovább is halálfélelmek gyötrik, rosszul alszik, ami visszahat az iskolai mun-

kájára is. Közben megismerkedik egy új eszmei irányzattal, az újplatonizmussal, ami rendkívül nagy hatást gyakorol rá.

Erről az irányzatról csupán annyit, hogy ez volt a pogányság utolsó nagy kísérlete, hogy a keresztyén világnézetet visszaszorítsa. Tetszetős tanítása szerint Isten a transzcendens Őslény, akiből származik a Világréész, aki létrehozta a Világlelket. A Világlelek megteremti az anyagot, ami egyre távolodik az Őslénytől, Istentől. Így válik a világ egyre rosszabbá. Ebből az állapotból csak az aszkézis útján lehet kiszabadulni. Amilyen tetszetős ez a keverék-vallás, annyira megtévesztő is. Augusztinuszt azonban nagyon megragadta és későbbi teológiai gondolataiba beleszőtte. Ez az új eszmeiség azonban csak az értelmét foglalkoztatta, de lelke nyugalalmát nem adta vissza. Így aztán gyötrelmei nemhogy megszűntek volna, hanem egyre fokozódtak. Erről a lelkiállapotáról így számol be: „Bensőm eme küzdelmében, lelkemmel viaskodtam nagy keményen, otthonom magányában, éppen olyan háborgó arccal, mint zavart értelemmel.” Barátja Alypius nagy együttérzéssel figyelte ezt az állandó lelki tusát, de segíteni nem tudott.

Egyik nap egy hívó milánói polgár látogatta meg. Beszélgetésük során a férfi elmesélte Remete Antal életét is. Hogyan vált ez a gazdag ifjú az Úr követőjévé, amikor a templomban Lukács evangéliuma 18. részéből a másik gazdag ifjú történetét hallotta. Lemondott minden földi vagyonáról, szétosztotta a szegények között, kivonult egy pusztára és ott egészen az Úrnak szentelte életét. Példáját sokan követték. Ez a történet egészen megrendítette Augusztinust és nagyon elgondolkoztatta. Lakásukhoz egy kert is tartozott. „Idehajszolt a szívem – írja –, kifutottam a kertbe. Lelkem borzongott és zavarosan méltatlankodott: miért is nem kötök szívem szerint való egyezséget Istenem?” Haját tépte és a homlokát verte, s mégsem történt semmi. A lelke készen volt, de a teste visszahúzta. Így vívódott heteken át, szüntelen lelki gyötrelemben. Egy belső hang biztatta és bátorította: „Ne hallgass földre húzó testi vágyaidra. Gyönyörűséggel csalogatnak, de nem hasonlíthatóak ezek Urad és Istened törvényeihez.”

Alypius mellette volt és csendesesen figyelte. Mi lesz e szokatlan háborgás gyümölcse? Augusztinus felugrott Alypius mellől, hogy ne lássa könnyeit. „Valami fügefafa alá heveredtem. Hogy is történ, pontosan nem tudom, hétrét görnyedtem és szabad folyást engedtem könnyeimnek, s így kiáltoztam Isten felé: Meddig még Uram? Meddig haragszol még Uram szüntelenül? Ne emlékezzél régi gonoszságaimra. Ajkam szálnalmas szavakat nyögdecsejt: Meddig? Meddig lesz ez a holnap? Miért nem most rögtön? Így szóltam és szívem keserves szomorúságával zokogtam. És íme a szomszéd házból hangot hallottam. Ének csendült, nem tudom: hogyan, mintha fiú, vagy lányka mondaná és

többször ismételté: Tolle, lege, tolle, lege! Vedd és olvasd, vedd és olvasd! Hiába kutatott emlékeiben, hogy hol is hallott ilyen énekeket, semmi ilyenre nem emlékezett. Nem játék ez, égi üzenet! Felugrott és szaladt Alypiushoz, ahol előbb együtt üldögéltek. Kezébe vette a Bibliát, felütötte, és ami először szemébe ötlött, hang nélkül olvasta: „Az éjszaka múlik, a nappal pedig már egészen közel van. Tegyük le, tehát a sötétség cselekedeteit és öltjük fel a világoosság fegyvereit. Mint nappal illik, tisztességben járjunk, nem dorbézolásban és részegeskedésben, nem szeretkezésben és kicsapongásban, nem viszálykodásban és irigységben, hanem öltsetek fel magatokra az Új Jézus Krisztust, a testet pedig ne úgy gondozzátok, hogy bűnös kívánságok éljenek benne.” (Róm 13,13-14). Nem olvasta tovább, nem is volt szükség rá. „Azonnal a bizonyosság derűje öntötte le szívemet és a kételkedés minden homálya szertefoszlott.” A kimondhatatlan örömhírral édesanyjához futott. Ő örömeiben térdre esett: – Hála neked Uram! Sok-sok esztendő buzgó imádsága nem volt hiábavaló. Az én fiam is ott van, ahol én.

Augusztinus először arra gondolt, hogy lemond rétori tisztéről, de aztán meggondolta a dolgot és várt az iskolaszünetig. A túlfeszített munka azonban beteggá tette, nehezen lélegzett és a mellében szúró fájdalmat érzett. Egyik barátja felajánlotta vidéki házáat, hogy ott pihenje ki magát. Nem sokára azonban visszatért Milánóba. Az őszi szünet után lemondott állásáról és elhátározta, hogy egészen az Úrnak szenteli életét. Barátjával, Alypiusszal és fiával Adeodatussal húsvét reggelén Ambrosius püspök megkeresztelte (387-ben).

Nemsokára elhagyja Milánót. Édesanyjával, Alypiusszal és Adeodatussal útra kel szülővárosa felé. Ismerősei és barátai nem értik az egészet, vissza akarják tartani, de ő megy, hogy betöltse hivatását és Istennek tett fogadalmát. Útközben édesanyja meghal, ami mély gyászba dönti. Egy ideig szülővárosában Thagaszteban él, majd 391-ben egy kis város, Hippo-Regius presbitere, majd négy év múlva püspöke lesz. Hallatlan nagy buzgósággal végzi szolgálatát, látogatja híveit, a gyülekezeteket és lelkészeket. Szigorúan ügyel a tan tisztaságára és ennek védelmére számos vitairatot, és könyvet bocsát ki. Pártolja szerzetesi mozgalmat, sőt maga is alapít egyet (Ágoston-rend). Amely később a fiatal Luthernek is otthont ad és hathatósan közrejátszik megtérésében és reformátori eszméinek kialakításában.

II. Augusztinus teológiája

Augusztinus kegyességét a neoplatonista bölcsélet, Pál apostol levelei és a zoltárok alakították. Egész valóját az Úrnak való teljes önátadás jellemzi, ami Vallomásai előszavában, abban a klasszikus mondatban fogalmazódik meg,

amit fentebb már idéztünk. („Nyugtalan a mi lelkünk, amíg benned meg nem pihen”).

Teológiája két eszmecsoport körül kristályosodik ki:

1. a bűn és kegyelem
2. az egyházzal való tanítása

1. A keresztyénség és a neoplatonista eszmeiség összefonódása jól érzékelhető Isten-fogalmában. Isten a legfőbb JÓ, az egyedül létező, transzcendens valóság (észfeletti, nem érzékelhető). Azonban a neoplatonizmustól eltérőleg, a Szentírás alapján vallja, hogy az ige testté lett és lakozott közöttünk. Sőt önmagát adta váltságul a bűn rabságában élő emberért, hogy kiszabadítsa és fel-emelje az istenfiúság méltóságára. Augustinus nem veti el a neoplatonizmus által megkövetelt aszkézist sem, sőt maga is gyakorolta, de hangsúlyozza, hogy a rossztól való szabadulás és az üdvösség nem emberi teljesítmény, hanem az isteni kegyelem műve, vagyis ajándék. A bűn kérdésének vizsgálatánál eljut az eredendő bűn felismeréséig. Tanítja, hogy Ádámnak az első embernek megvolt a szabad akarata a jóra. Megadta Isten neki a döntés jogát is, de a bűneset által ezeket, az ajándékokat elvesztette. Képtelenné vált a jóra, rabjává lett bűnös vágyainak. Ádám azonban nem egy bűnös ember, hanem az egész emberiség képviselője. A bűn tehát nem egy bűnös cselekedet, hanem az emberi lét szerves része. „Ahogyan egy ember által jött a bűn a világba és a bűn által a halál, úgy minden emberre áterjedt a halál által az által, hogy minden vétkezett.” (Róm 5,12). A bűneset által az egész emberiség testében-lelkében megvan mérgezve, halálra és kárhozatra méltó tömeg. A bűn állapotából az ember képtelen önmaga erejéből szabadulni. Az aszkézis, a böjt, virrasztás, imádság, jócselekedetek nem oldják fel a bűn bilincseit. Amit azonban az ember képtelen megtenni, azt végbeviszi az isteni kegyelem. Ez a kegyelem ajándék, nem lehet kiérdemelni, csak hit által elfogadni. Ám de nem mindenkié a hit. És itt jut el Augustinus az eleve lerendelés felismerésére, amikor azt tanítja, hogy Isten egy bizonyos számot kiválaszt az üdvösségre és ezekben, a kiválasztottakban a kegyelem ellenállhatatlanul munkálkodik. Azt, hogy minden más embert örök kárhozatra rendelt volna, sohasem tanította, sőt hozzáteszi: „Senki emberfia nem tudhatja, hogy a kiválasztottak közé tartozik-e vagy sem.”

2. Augustinus teológiájának másik jelentős vonása az egyházzal való tanítása. Gondolatait a *De Civitate Dei* c. könyvében foglalja össze. Ez a mű hatalmas apológia, védőírat a pogányság vádjaival szemben, amelyik a keresztyénség rovására írta Róma elfoglalását és a gótok által való kifosztását. Augustinus erőteljesen visszautasítja ezt a célzatos és hazug rágalmat, kimutatva

azt, hogy az államok alapvető baja az, hogy nem engedik magukat vezetetni az egyház által. A könyv tíz fejezetben fejti ki a birodalomhanyatlásának az okát. Ez pedig az, hogy a lakosság egy része még mindig a pogány istenekben hisz és azok segítségével bizakodik az igaz Isten helyett. Ezért Isten mintegy büntetésül hozta Rómára ezt a súlyos csapást.

Mi a történelem tartalma és értelme? – teszi fel a kérdést. Szerinte a történelemben két város áll egymással szemben: Isten városa (Civitas Dei) és az ördög városa (Civitas diaboli). Tulajdonképpen Rómát és Babilont állítja szembe egymással. Isten városának polgárai az angyalok és a hívők közössége, akik nem tekintik saját tulajdonuknak a földet, hanem csak sáfárai annak. Velük szemben áll az ördög városa, amelyiknek a magukat szerető önző angyalok és emberek a polgárai. Ezeknek a sorsa az örök kárhozat. Ez a két szellemi világ örökös harcban áll egymással. Az állam – bár nem a civitas diaboliból származik, de erős szálakkal kötődik ahhoz, és ha el akarja kerülni az ördög városa polgárai sorsát, vagyis a kárhozatot, akkor engednie kell, hogy az egyház, vagyis a hívők közössége vezesse.

3. Két központi kérdés (A bűn és kegyelem és az egyház és az állam viszonya) mellett, különösen az eretnokség ellen vívott harca jelentős. Augusztinus az egyház egységét súlyosan veszélyeztető két nagy eretnek mozgalommal szemben vette fel a küzdelmet. Az egyik a donatizmus a másik a manicheizmus. Különös, hogy mindkettő fő fészke éppen Észak-Afrika volt.

a) Donatus a III. század végén élő püspök erőteljesen tiltakozott az ellen, hogy az utolsó nagy keresztyénüldözés (Diocletianus) idején hitüket, megtagadókat (lapsi) visszavegyék az egyházba. Ellene volt a túlzott ereklje-kultusznak is, és szorgalmazta az egyház és az állam szétválasztását, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a császár ne szóljon bele az egyház szervezeti és tanbeli ügyeibe. A 314-i Arles-i zsinat elítélte Donatust, mire ő követőivel együtt külön egyházat alapított, külön templomokkal és papsággal. Augusztinus megpróbálta szelíd eszközökkel visszaédesgetni őket az egyházba, de minden próbálkozása kudarcot vallott. Ekkor híres mondatával: „Cogite intrare” (Vö. Lk 14,13) a 411-es Karthago-i dispután a donatistákat elítélték (Ezen a dispután 286 rk. és 279 donatista püspök vett részt) és felkérték a császárt a donatisták ellen való erélyes fellépésre. Megindult a kegyetlen üldözés. Templomaikat lerombolták, papjaikat bebörtönözték, híveiket megfosztották állampolgári jogaiktól. Ettől kezdve rohamosan fogyott létszámuk, véglegesen azonban csak az iszlám előretörésével szűnt meg. A donatisták azt vetették Augusztinus szemére, hogy ő maga is egy szektának volt évekig tagja (manicheusok) és fiatal korában ledér életet élt, tehát méltatlan a püspöki tisztség-

re. Augusztinus a donatista vádakra és a maga mentségére kezdte írni a Vallomásait, amelyben alázatosan vallja, „Minél inkább vádolnak bűneim miatt, annál inkább áldom azt, aki engem azokból megszabadított.”

b) A donatizmus keresztyén alapon álló irányzat, a másik veszedelmes szekta azonban pogány eredetű szinkretista vallás volt. Tetszetős tanításával azonban még a nyugtalan lelkű fiatal Augusztinust is megszedített, 9 évig volt a rabja. Csak később – Ambrisius püspök hatására – ismerte fel a szekta pogány mivoltát. *Contra Faustum* c. munkájában leleplezi a szekta csalásait és vezetőjüknek Faustunusnak kétszínű játékát.

4. Foglalkozott Augusztinus a Szentháromság kérdésével is.

De Trinitate c. művében ő is vallja, hogy a Szentlélek nemcsak az Atyától, hanem a Fiútól is származik. Ez volt a sokáig vitatott „Filioque-tan, ami végül is – a hatalmi vetélkedés mellett – az egyházszakadáshoz vezetett.

A „*De catechisandis rudibus*” könyvében a keresztyén hitre térőkkel foglalkozik. Kidolgozza a tanítás módszertanát és részletes útmutatást ad a kereszteselési szertartásra is. Ezen kívül számtalan levele, vitairata maradt az utókorra. Minden művével részletesen foglalkozni, egy rövid ismertetés keretében azonban, nem lehet és az olvasónak is fárasztó és megterhelő, volna. A lényegyet azonban, úgy érzem, hogy összefoglaltam.

Hallatlan munkabírása, rendkívül szellemi képessége, azt a sok hatást, ami kora ifjúságától érte, csodálatos szintézisbe, egységbe tudta összefogni. Ezzel egy új kegyességi típusnak és teológiai gondolkodásnak az alapjait vetette meg, amit azóta sem ért el egyetlen nagy teológus sem. Mindezt végül is az isteni kegyelem vitte végbe benne, amely örökösen kereső lelkét a tiszta forráshoz, a Szentíráshoz vezette. Hatása évszázadokra irányt adott a katolikus teológiának és mintát a kegyességi életnek. A bűnről és kegyelemről és az ehhez szorosan kapcsolódó predestinációról szóló biblikus tanítása a reformátorok nagy mesterévé tette.

Foglaljuk kérdésekbe az elhangzottakat:

1. Milyenek voltak a társadalmi és egyházi viszonyok Augusztinus születése idején?
2. Mi volt az a négy terület, amiért egész életében küzdött?
3. Melyik a legdöntőbb vívódásai között?
4. Hogyan foglalja ezt össze vallomások című művében ?
5. Hogy hívták édesanyját és miért imádkozott szüntelen?
6. Milyen tévutakat járt végig, míg kereső lelke megtalálta az Élet Urát?
7. Mi volt az a bibliai vers, ami világosságot gyújtott a szívében?

8. Megtérése után hol lesz előbb presbiter, majd püspök?
9. Tanítása, teológiája milyen két alapvető igazságban kristályosodik ki?
10. Milyen eretnekség ellen küzdött?
11. Teológiája milyen hatással volt a reformációra?

* * *

Aszkéták, szerzetesek

Mielőtt belemennénk a téma részletes tárgyalásába, előbb tisztázzuk ezeket az elnevezéseket: aszketizmus, szerzetesség.

Az aszkézis az aszkeo görög szóból származik, annyit jelent: gyakorolni, önmagát fegyelmezni – vagyis a testet a lélek uralma alá helyezni. Mint keresztény életvitel, nem idegen a Biblia szellemétől és a református gondolkodástól sem (Róm 12,1; Róm 13,14 stb.).

A későbbiek folyamán azonban eltorzult: a világtól való elzárkózássá, a test sanyargatásává, sőt szó szerinti önkorbácsolássá nyomorodott.

Református „talajon” azonban a keresztyén aszkézis gazdagon kibontakozott; az egész életet átformáló erővé, erkölcsi tisztasággá, tisztességgé, becsületességgé nemesedett a puritanizmusban.

Egészen más a helyzet a szerzetesség megítélésével kapcsolatban. A „szerzet” régi magyar szó, mint intézmény meghatározott célt szolgáló szervezet. A szerzetesség azonban távol áll a református gondolkodástól. Egyes csoportjai egészen idegenek, sőt – egy időben – gyűlöletesek voltak a Szentírás alapján szerveződött protestáns egyházak számára. (Gondoljunk csak a jezsuiták ellenreformációs kegyetlenkedéseire).

1. Aszkézis az ősgyülekezetben

Ha most már a kérdést részleteiben vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy az aszkézis bizonyos formája már az ősgyülekezetben is megvolt. Az a megáradó szeretet, amely gondoskodott a szegényekről, gyakorlatilag azt jelentette, hogy a szájuktól vonták meg a falatot, hogy az éhezőknek enni adhassanak (Agapé = szeretetvendégség; ApCsel 4,32). Az első keresztény aszkéta Pál apostol volt. Azt írja a korinthusiaknak: „Magsanyargatom és szolgálatra alkalmassá teszem a testemet, hogy míg másoknak prédikálok, magam olyanná ne legyek aki alkalmatlan a küzdelemre” (1Kor 9,27). Sőt úgy érezte, hogy a házaset

is akadályozná a szolgálat teljes betöltésében, ezért nem is nősült meg. A gyülekezeteknek azonban nem ajánlja a nőtlenséget, mert „*jobb házasságban élni, mint égni*” (1Kor 7,9). Mégis sokan követték példáját – már az ókeresztény gyülekezetben találunk ún. „lelki-házasságot”, ahol a házasfelek nem éltek szexuális életet. Az apostoli atyák azonban óva intenek a túlzásoktól. A Didache azt írja: „Ha tényleg vállalni tudod az Úr igáját, tökéletes leszel. Ha nem tudod, tégy meg annyit, amennyire képes vagy. Az ételekre vonatkozólag annyit tarts meg, amennyit meg tudsz tartani” Ez az aszketikus életforma bizonyos tiszteletet vívott ki az egyszerű emberek előtt, amikor azonban sokan önteltté, sőt dicsekvővé váltak, az atyák keményen kikelték ellene. Ignatius azt írja: „Ha valaki az Úr teste iránti tiszteletből meg tud maradni szüzességében, maradjon meg, de ne dicsekedjék. Ha dicsekedni fog, s ha a püspökénél többre tartja magát, már a romlás áldozata” (Levél Polycarpushoz)

A II. század végétől azonban egyre jobban felerősödött az aszketizmus, mint keresztény életideál. Hogy ezt mi váltotta ki, több tényezőre kell rámutatnunk. Voltak, akik féltették a tiszta és egyszerű keresztény erkölcsiséget a zülléstől. A gyülekezetek vezetői ui. a vallás terjesztése érdekében jócskán jócskán alászállították az erkölcsi mértéket. Mások egyfajta világvége hangulatban élve, saját üdvösségükkel törődtek, ezért – hogy megóvhassák magukat a világ szennyétől – kivonultak egy pusztára, hogy ott böjtöléssel, imádkozással és önkorbácsolással készüljenek az Úr eljövetelére.

2. Remeteség. Keleti szerzetesség

Az aszketizmus a III. század végén két különböző irányban fejlődött: egyik ága a remeteség, a másik a szerzetesség volt. A két irányzat szinte egyszerre, egymással párhuzamosan alakult ki.

Antonius (260–356) a remeteség eszményképe, aki közel 100 évig élt. Egyiptomban, igen előkelő családból származott. A gazdag ifjú történetén fellelkesülve, minden vagyonát szétszította, majd kiköltözött egy romos épületbe, ahol imádkozással, böjtöléssel és szorgalmas munkával töltötte idejét. Ruhája egyszerű báránybőr volt, amit soha sem vetett le magáról. Ez a tiszta magányos élet felkeltette az emberek kíváncsiságát. Sokan felkeresték tanácsért, feloldozásért. (A gyónás eredete ide vezethető vissza. Még Nagy Konstantin császár is többször írt levelet hozzá Antonius remete életformája a nőket is megragadta. Ők azonban nem mehettek ki a pusztába. Ezért számukra Comaban külön egyesületet szervezett, amelynek vezetőjévé nővérét tette.

A remeték egyik csoportja oszlopon állva, ülve sanyargatta testét. Leghíresebb volt köztük Oszlopos Simon, aki állítólag 30 évet töltött egy oszlopon. Érthető, hogy az ilyen túlhajtott, a bizarrságig menő életmód víziókat, láto-

másokat szült. A remeték abban a bizonyosságban éltek, hogy Isten velük van, segíti őket a bűn elleni tusakodásukban és legyőzi a démoni erőket. A remeteség tulajdonképpen önmegváltási kísérlet volt, ami Biblia ellenes.

4. Szerzetesség. Pachomius (+346)

A remeték egyedül élő szerzetesek voltak. Ha csoportokba tömörültek, akkor is külön cellákban laktak, nem hallhatták, nem láthatták egymást. Csak szombat-vasárnap jöttek össze istentiszteletre és szeretetvendégségre. Az első, aki ezeket a minden szabályzat nélkül élő remetéket egy közös rendházba gyűjtötte, Pachomius kopt származású férfi volt. Ő alapította az első kolostort az egyiptomi Tabennisiben 320-ban. Ő fogalmazta meg az első szerzetesi regulákat is (szabályzat), ami később alapjává lett a többi kolostornak. A regula a következőkből állt: engedelmesség a vezetőknek, közös lelkigyakorlatok, szegénységi fogadalom, egyforma ruha és kétkézi munka (kézművesség és földművelés). Ezek a szabályok nem voltak túl nehezek, az átlag kereszténység is elfogadhatta. Ezért a szerzetesség gyorsan terjedt Keleten. 380-ban már 9 férfi és 2 női kolostor működött Pachomius vezetése alatt. Így lett Egyiptom a szerzetesi létforma mintája.

A szerzetesség ilyen elképesztő gyorsasággal való elterjedését nem mindenki nézte jó szemmel. Nem egy püspök egyenesen károsnak tartotta, mert éppen a legbuzgóbb hívek vonultak ki az egyházi életből.

Hogy mi váltotta ki a szerzetesség gyors terjedését, ennek lelki és anyagi háttere van. A keleti ember szemlélődő típus, szeret magába zárkozni. A testet minden rossz fészkének tartja. Hogy megtisztuljon, ki kell ragadni a világból és misztikus szemlélődés által alkalmassá kell tenni az üdvösség titkainak érzékelésére. Nem kisebb jelentőségű az anyagi háttér sem. A mindennapi kenyér gondja, a gyakori éhínség, a súlyos közterhek, az adók gondja, a hadkötelezettség is közrejátszottak. A szerzetesek, a papok fel voltak mentve az adófizetés és a katonai szolgálat alól. Érthető tehát, hogy gomba módra szaporodtak a szerzetesrendek. Érdekességképpen megjegyzem, hogy Valens császár 365-ben, erőszakkal kihurcoltatta a szerzeteseket a kolostorokból hogy hadkötelezettségüknek eleget tegyenek.

Nagy Basilius (330–379) caesareai püspök hamar felismerte, hogy a szerzetesek kiválóan felhasználhatók az egyház diakóniai és missziói munkájában, ezért igyekezett bekapcsolni őket az egyház „vérkeringésébe”. Először is végiglátogatta a remete-szállásokat, majd Amisuban (Fekete-tenger part) megalapította első kolostorát. Az általa megfogalmazott szabályzat ma is érvényes a görög-keleti egyházban. A kolostor mellé kórházat, árvaházat és iskolát is létesített, amelyben jórészt szerzetesek szolgáltak.

5. A nyugati szerzetesség

Nagy Basilius kolostori rendszere igen jó hatással volt a Nyugati egyházra is. Aquleai Rufinus (+410) latinra fordította Basilius műveit. Athanasius, az orthodoxia atyja, pedig megírta a remete Antonius életét – így a Nyugat eléggé tájékozott volt a Keleti remeteség és szerzetesség mibenlétéről. Hatásukra már a IV. sz. közepén létrejöttek a Basilius-rendszerű kolostorok. Az alapítók között találjuk a Nyugat legnevezetesebb egyházatyáit: a milánói Ambrosiust, a Bibliát latin nyelvre fordító Hieronimust, és Augustinust is. Augustinus különösképpen teológia művelését tartotta a szerzetesek fő feladatának. Az általa alapított kolostorokba csak a legképzettebb papokat vették fel, akik a szerzeti életmód mellett főképp kutatással, és könyvek írásával és másolásával foglalkoztak. Ezek a kolostorok – később – mintájává lettek a kolostori életnek. Az észak-afrikai kolostorok, az iszlám előretörése folytán, a VII. században megszűntek.

A nyugati szerzetesi életnek Nursiai Benedek (480–550) fellépése adott új lendületet. Életét alig ismerjük. Az a néhány adat, ami fennmaradt ennek a rendkívüli embernek az életéből, majdnem a semmivel egyenlő. Annyit tudunk csupán, hogy eleinte remeteként élt egy Róma melletti barlangban, majd a Nápoly közelében lévő Monte Casinóban megalapította első kolostorát 529-ben. Az utókor a „lelkek bölcs tanítójának” nevezte. Benedek a szerzetesi élet új formáját dolgozta ki. Alapelve a „militia Christi”, a Jézus Krisztus ügyéért való katonáskodás. A jelentkezőket egyévi próbaidő után vették fel rendes tag-nál. Ekkor tett fogadalmat a teljes engedelmességre, a szüzességre, és a szegénységre. A napi foglalatosság a Biblia tanulmányozásából, imádkozásból és szellemi (tanítás) vagy fizikai munkából (földművelés, kézművelés) állt. A bencések azonban főképp a tanításban és a misszióban jeleskedtek. Ezzel nagyon sokat tettek az emberi művelődésért, és a keresztyénség terjedéséért. Az ezredfordulóra a rend egysége megbomlott. Új szerzetesek váltak ki belőle (karmeliták, karthauziak). A XIII. században a koldulórendek előretörése következtében, a rend háttérbe szorult, csak a XIX. sz.-ban nyerte vissza régi tekintélyét és befolyását. Ma 61 országban 43 kolostoruk van. Kiemelkedő a rend tanítói tevékenysége. A Benedek-rend női ágát Skolasztika, Benedek nővére alapította, átvéve bátyja reguláit.)

6. A szerzetesek mint a misszió zászlóvivői

A Római Birodalom 476-ban történt bukása a nyugati egyház létét is kérdésessé tette. Az a veszély fenyegette, hogy a beözönlő pogány germánság tömege elsöpri a keresztyénséget. Ellenkezőleg történt, a hódítók hódoltak meg. Nem az egyház előtt, hanem Krisztus előtt. Sikerült az egyháznak az evangé-

lium erejével keresztyén hitre téríteni s ezzel a megbékélés útjára vezetni az egymással is örökös harcban álló törzseket. Ezt a rendkívüli áldozatokkal járó missziót jórészt a szerzetesek végezték.

Az előző témánál is említettük, hogy a keleti egyház már a IV. század folyamán elkezdte munkáját a germánok között. Eusebius, az ariánus nézeteket valló konstantinápolyi pátriarcha, 341-ben szerzeteseket küldött a vizigótokhoz, Ulfilas (310–389) vezetésével. Ulfilas lefordította a Bibliát (ez volt az első nemzeti nyelvű Biblia) is gót nyelvre. Határtalan lelkesedése megtermette gyümölcsét: munkája nyomán megalakult az arianus hitvallású nemzeti egyház. Ez később a többi germán törzsre is kihatott.

A nyugati egyházban másként alakult a helyzet. A britanniai római gyarmatosok révén a skót-ír törzsek megismerkedtek az evangéliummal és már 400 körül keresztyén hitre tértek. Az egyházi élet központja azonban nem a templom, hanem a kolostor volt. Az ír-skót szerzetesek sokat tettek a művelődésért. Nemcsak a földművességre és kézművességre, hanem az írás-olvasás elemeire is megtanították a népet. Az ír-skót egyház megalapítója Patrik szerzetes, aki 432-ben kötött ki a szigeten.

A nyugati egyház 400 körül felemás képet mutat. Egyfelől áll az ariánus nézeteket valló nemzeti egyház, tele pogányos babonákkal, másfelől a kolostor központú – a papságtól és pápaságtól – független egyház.

Végül is, hogy lett római katolikus, vagyis a pápa főségét elfogadó, egységes egyházi szervezet, ez jórészt a szerzetesek önfeláldozó és céltudatos munkájának köszönhető.

Legelőbb a frankok fogadták el a római kereszténységet. Choldvig frank király az allemánok fölötti győzelme után áttért a római hitvallású keresztyén hitre. Ez a hit azonban nagyon felszínes volt, tele pogányos hiedelmekkel, ahol Krisztusnak csupán hadvezéri szerep jutott. Az ír származású Columba rendkívüli buzgólkodása és aszketikus erkölcsi élete példája következtében azonban a frankok végülis felhagytak a félpogány, félkeresztyén életvitellel.

A VII. századtól fokozatosan nőtt a pápaság tekintélye, különösen azután, hogy olyan kiváló képességű férfi foglalta el a pápai széket, mint Gergely (560–604), az első igazán nagy pápa.

Először a pápaság itáliai politikai hatalmát alapozta meg, majd minden erejével arra törekedett, hogy a keresztyén hitre tért, de Rómától független nemzeti egyházakat befolyása alá vonja. Ebben a Benedek-rendi szerzetesrendek voltak segítségére. Gergely, a frankok mellett, a másik jelentős germán törzsre, az angolszászokra fordította figyelmét. Az angolszászok, az V. század közepén hódították meg a brit-kelta lakta szigetet. Gergely hamar felismerte a nagyszerű lehetőséget, hogy az angolszászok megtérítése által az ír-skót szer-

zeti egyházat is hatalma alá vonhatja. Augustinus szerzetes vezetése alatt bencés szerzetesek szálltak partra Angliában és hozzákezdtek a térítő munkához. Sikerült is az angolszászokat Róma hitére áttéríteniük. Emiatt azonban összeütközésbe kerültek az ír-skót szerzetesekkel. A vitának végül is a Whitby zsinat vetett véget, amely a bencéseknek adott igazat. Hogy ez mennyire idegenítette el a skótokat Rómától, ez más kérdés.

Az angolszász misszió további sikerekre törekedett, hiszen még jelentős germán törzsek éltek pogányságban. Nemsokára megindult ezeknek a népeknek a megtérítése is. Az angolszász misszió két jelentős képviselője Willibrord (638–739) és Bonifácus (680–754). Az első a frízeket, a másik a „németeket” téríti keresztyén hitre. Mindkettő bencés szerzetes volt.

Az első magyarországi térítők is bencés szerzetesek voltak. Közülük Adalbert, Gellért, és Ascherik a legnevezetesebb. Az első kolostorukat Pannonhalmán Géza fejedelem alapította 960-ban. István sok kiváltsággal ruházta fel és jelentős birtokadománnyal is támogatta. A középkorban 8 bencés kolostor működött hazánkban, Bakonybél, Pécsvárad és Ják a legnevezetesebbek közülük.

A szerzetesség és a reform-mozgalmak

Valahányszor a hitélet meggyengült és az erkölcsi élet kezdett hanyatlani, Isten mindig támasztott élő hitű és égő szívű embereket, akiknek nemcsak fájt az egyházi élet hanyatlása, de tettek is ezért, hogy tisztuljon és épüljön Krisztus élő egyháza. A középkor kezdetén (VIII-IX. században) ugyancsak megüresedett az egyházi élet. A püspökök a királyi udvarokban páváskodtak, süt-kérezve a hatalom fényében. Inkább katonák és udvari tanácsosok voltak, semmint lelket gondozói és a papság felvigyázói.

A főuraknak is nagyobb gondjuk volt a vagyon gyűjtésére, mint a köznép jólétére. Voltak olyanok is akik még a szerzetesrendek vagyona is rátették kezüket, úgyhogy még a szerzetesrendek is nemegyszer éheztek. A vezetők hatalmaskodása ellen először a Clunty – bencés kolostor rend apátja – **Odo** (927–941) lépett fel. Mindenekelőtt saját háza táján igyekezett rendet tenni. Megkövetelte a teljes erkölcsi tisztaságot és a feltétlen engedelmességet. A rendetleneket egyszerűen kirakta a kolostorból. Ezután kifelé fordította a figyelmét. Elítélte a szimóniát – azt a gyakorlatot, hogy kezdték pénzért árusítani a nagy jövedelmű egyházi méltóságokat. Szembeszállt a püspökök hatalmaskodásával, a szerzetesrendet függetlenítette a püspököktől, kimondva, hogy egyedül csak a pápa főségét ismerik el, majd a kapzsi földesurakkal szemben is megvédte a kolostorok javait, mozgalmát a királyok is támogatták. Odo sikereit elősegítette az ezredik év közeledte, az Úr eljövételének várása.

A szerzetesek végigjárták az országot, bűnbánatra és megtérésre szólítva fel a népet. Az Úr ezeréves uralmának (khiliazmus) elmaradása azonban bizonyos csüggedtséget váltott ki a hívekben, ami együtt járt a hitélet hanyatlásával. Az elvilágiasodás jelei újra a vagyongyűjtésben és a pénzhajhászásba nyilvánultak meg. Ebben is a püspökök és a főfő egyházi méltóságok jártak elől. A rossz példát a szerzetesrendek is követték.

Clairvauxi Bernát (1090–1153) a középkor legnagyobb vallásos szelleme ez ellen az elanyagiasodó gondolkodás ellen lépett föl. Kivált a Benedek rendből és cisztercita néven új rendet alapított, amelynek ő volt az első apátja. Rendkívüli tehetségével nemsokára pápák és királyok tanácsadója és az egész egyházi élet szellemi irányítója lett. Krisztust imádó rajongással vette körül (Krisztus misztika. A misztika gyakorlatilag annyit jelent, hogy szemlehungya követ) és ezt az Úrnak való teljes hódolatot megkövetelte szerzetestársaitól is. Hirdette, Istent csak annyira ismerhetjük meg, amennyire szeretni tudjuk. Elvetette a világi gazdagságot, tiltakozott a pápák világhatalmi törekvése ellen, Célját, az egyházi élet megjavítását sikerült is elérnie.

Hazánkban az első ciszterci monostort (= egyedülálló kolostor) II. Géza alapította Cikkádorban (ma Bátaszék). Utóda, III. Béla további kolostorokat létesített. (Zirc, Béalapátfalva, Pilis)

Assisi Ferenc (1181–1226). Az egyházi élet tisztaságáért és belső reformációjáért vívott küzdelem másik nagy apostola Assisi Ferenc – eredeti nevén Francesco Bernardone – volt. Ferenc igen jómódú kereskedő családból származott. Fiatalon belecsömörlött kora aranyifjainak italozó, dorbézoló életmódjába. Fényes úri ruháját levette – apja minden ellenkezése dacára – beállt leprásokat ápolni. Majd hozzálátott egy romos templom újjáépítéséhez. Ez a rendkívüli önfeláldozó élet csakhamar lelkes követőkre talált. Amikor tizenketten voltak, elindultak evangelizálni. Végigjárták Itália falvait, és városait, hirdelve a megtérés evangéliumát. Vigasztalták a gyászolókat, táplálták az éhezőket, ápolták a betegeket. Pénzüik, vagyonuk nem volt – abból éltek, amit jószívű emberek adtak. Az egyszerű nép hallatlanul tisztelte őket, Krisztus kis szegényeinek nevezte a társaságot. Ferenc annyira beleélte magát a Krisztus utánzásába, hogy testén az Úr bélyegei (=stigma) jelentek meg. XI. Pius pápa azt mondta Ferencről, hogy ő a „második Krisztus”. Persze ez túlzás és súlyos tévedés, hiszen a váltságmű egyszeri és megismételhetetlen. A pápa többször meghívta udvarába. Egyik alkalommal dicsekedve mutogatta a felhalmozott pápai kincseket: – lásd én nem mondhatom, mint Péter, hogy aranyom és ezüstöm nincsen.

– De azt sem mondhatod – válaszolta igen találóan Ferenc, – hogy kelj fel és járj! (Vö. ApCsel 3) A sok nélkülözés, a fáradozás megtörte erejét. 44 éves

korában, félig vakon, odavitette magát ahhoz a templomhoz, amit egykor maga épített újjá. Halálos ágyán örömteli arccal búcsúzott szerzetestársaitól: „Ne felejtsetek, amit fogadtatok, nem a vagyonnal való bővülködésben van az ember élete” A ferencesek megmaradtak egyszerű kolduló rendnek. A falvak szélén épített kunyhókban laktak, együtt a néppel, Ezért szerették és tisztelték őket az emberek. Később a rend kétfelé szakadt. Az egyik ága az obszervánsok, továbbra is ragaszkodtak az apostoli szegénységhez. A magyar reformáció két hatalmas alakjai: Sztárai Mihály és Dévai Bíró Mátyás obszerváns szerzetes volt.

7. A szerzetesek a római katolikus teológia kialakítói

Az egyház belső megújításáért folytatott reform–mozgalmak jótékonyan éreztették hatásukat a teológia tudományban is. Már a XI. század végén elkezdődött az egyházi tan rendszerezése, logikus felépítése, és ésszerűségének magyarázása. Az egyetemekre (innen a skolasztika elnevezés is=iskola) betelepülő szerzetesek voltak az első jelentős teológusok. Első jelentős képviselője Anselmus normandiai apát volt, akit a skolasztika atyjaként is emelgetnek. Alapgondolata ez volt: Hiszek, hogy értsek. Fő műve: Miért lett Isten emberré? A korszak legragyogóbb elméje azonban a tragikus sorsú Abaelardus (+1142) volt. Megfordította Anselmus tételét, valahogy így: „Semmi sem hihető el addig, amíg előbb meg nem értettem” Nézetei nagy hatást gyakoroltak a teológia későbbi fejlődésére. A skolasztika akkor éri el tetőpontját, amikor a Nyugat megismerkedik – arab közvetítéssel – az aristotelesi filozófiával. Tulajdonképpen ekkor indult meg az újszerű teológiai gondolkozás és elmélet, amely a hellén (görög) látásmódot összekapcsolja az egyházi tannal. Képviselőt és művelőt a két nagy koldulórend: a ferences és dominikánus szerzetesek voltak.

A skolasztika kiemelkedő alakjai: **Aquinoi Tamás** (1225–1274) dominikánus szerzetes és nagy ellenfele **Dun Scotus János** (+1308) franciskánus szerzetes. A római katolikus teológiát a tomisták és scotisták vitája formálta a középkor végéig.

8. A szerzetesség és az eretnekség elleni küzdelem

(Eretnek a latin *haereticus* szóból származik, annyit jelent, hogy pártoskodó)

Előljáróban szólnunk kell néhány szót a XII. században fellépő hatalmas eretnek mozgalmakról, amelyek rendkívül módon felkavarták az egyházi élet állóvizét. Előtte ugyanis mintegy 500 éven keresztül semmiféle tévtanítás nem nyugtalanította az egyház rendjét. Az arianizmus legyőzése után a római egyház szellemileg uralkodóvá vált Nyugat népe fölött. A keresztesháborúk azonban olyan rendkívüli mozgást idéztek elő, hogy forrongásba hozták a lel-

keket. A XII. században meglepő gyorsasággal két eretnek mozgalom is felütötte a fejét. Időrendben előbb a bogumilokról (=Isten barátai) kell néhány szót szólnunk. Ez a szekta a keresztesek révén vált ismertté, főleg a bolgárok között. Alapvető tanításuk a manicheista jó és rossz, Isten és a Sátán közötti ellentét hangsúlyozása volt. A legszélsőségesebb aszkézist gyakorolták: a test teljes megöklését, akár az önként vállalt éhhalál révén is.

A másik szekta, a katharoszoké (=tiszták), szintén keletről jött át nyugatra. Tanításuk hasonló a bogumilokhoz: a szélsőséges aszkézis, a rajongó törekvés az erkölcsi tisztaságra. A csatlakozóknak tökéletes üdvösséget ígértek. A Balkántól Dél-Franciaországig a társadalom majdnem minden rétegében találunk követőket. Központjuk a franciaországi Albi városa (Innen a másik elnevezésük: Albigensek). (Tévesen a szekták közé szokták sorolni a valdenseket is, ők azonban inkább a reformáció előfutárainak nevezhetők.)

Az egyház, amely ekkor hatalmas fénypontján volt – féltve tekintélyét és nem kevésbé mérhetetlen kincseit – erélyesen fellépett az eretnekség ellen. A katharoszok ellen – a pápák ösztönzésére – a francia királyok valóságos irtó hadjáratot vezettek és sikerült is teljesen szétszórni őket. A bogumiloks – a Balkán török uralom kerülése után – a kegyetlen üldözés elől iszlám hitre tértek (albánok és bosnyákok).

A pápaság azonban nem elégedett meg ennyivel. 1232-ben felállította az eretnekséget kutató törvényszéket, ami inkvizíció néven közismert. Ennek vezetésével a dominikánus szerzetesrendet bízta meg. A rend alapítója kasztíliai (Spanyolország) Domokos (1225) volt. Koldulórendnek indult, de a leggazdagabb szervezetté vált. Fő feladatuknak az eretnekség elleni küzdelmet, és a teológiai műveltséget jelölték meg, de célul tűzték ki az egyház fegyveres védelmét is. IX. Gergely pápa 1235-ben rájuk bízta az inkvizíciót. A legkegyetlenebb kínzásokkal (Spanyolcsizma=kínzóeszköz, a vallatás alá vont személy lábszárát csavarral addig szorították, amíg összeroppant) próbálták vallásra bírni a vádlottakat. Sok ártatlanul megkínzott ember vére is tapadt kezükhöz. Az emberek féltek tőlük és halálosan gyűlölték őket. Hazánkban nevüket kisé elferdítve, az Úr kutyáinak (Domini canes) nevezték őket (hazánkban Paulus Hungaricus bolognai egyetemi tanár alapította az első dominikánus kolostort Székesfehérváron 1221-ben). A pápaság azonban ezzel az erőszakos, vérben és átokban fogant intézkedésével sem ért el eredményt. Az elégedetlenség a hamu alatt tovább izzott.

Befejezés

Szólnunk kellene a szerzetesség ellenreformációs törekvéseiről is, de ez már túlnyúlna mai témánk keretein. Itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy jezsui-

ta néven ismert rend könyörtelen harcmodora mérhetetlen szenvedést zúdított Európa népeire. Hazánkba Oláh Miklós esztergomi érsek telepítette 1561-ben. A jezsuitákkal „Az ellenreformáció Európában” sorozatban részletesen foglalkozunk majd. A premontrei rend hazánkban a XII. században telepedett meg. (Zsámbék, Ócsa). Fő feladatuknak a pásztorkodást tekintették. A Pálos-rend az egyetlen magyar eredetű szerzetesrend. Alapítója Boldog Özséb. (Eusebius, 1250). Fénykora a 14-15. századra tehető. Szellemi központjuk Budaszentlőrinc volt. A piarista rend alapítója Calasanzi József (1557–1648) spanyol pap. A rend szegény sorsú fiúk oktatására szerveződött. Hazánkban 1642 óta működnek iskoláik. 1715-től önálló magyar rend 12 rendházzal. Ma Budapesten és Kecskeméten van gimnáziumuk.

Nem lenne teljes a szerzetesekről alkotott képünk, ha nem szólnánk a lovagrendekről. Ezek jórészt világiakból szerveződtek, a betegek ápolására, a szentföldi zarándokok védelmére és a hajléktalanok befogadására. Közülük ismertebb az Irgalmas rend, a Templomosok és a Johanniták.

Összegezve az elmondottakat a szerzetességnek, mint keresztyén eszményképnek, súlyos tévedése az önmegváltás gondolata volt. A bűn ellen való küzdelem a hívő életnek sajátja, de az üdvösség a Krisztusban való hit által és nem az „önkorbácsolás” által van. Szorosan ehhez kapcsolódik a másik tévedésük: a jócselekedetek érdemszerző voltának hangsúlyozása. Isten előtt azonban csak egyetlen jócselekedet van, és ez az Úr Jézus váltságshalála. Minden emberi jócselekedet az Úrba oltott hívő élet jó gyümölcse. „*Nálam nélkül semmit sem tudtok cselekedni*” (Jn 15). Bűnűl róható fel a szerzeteseknek a lelkeken való uralkodás a gyóntatószék révén, az erőszakos térítgetések is.

Ha már a hibákat felsoroltuk, szóljunk néhány szót érdemeikről is. Pozitívumként kell említenünk az általános emberi művelődésért végzett munkásságukat (iskola), a kézművesség gyakorlását, a betegek ápolását, a kódexek másolását, s általában a tudomány művelését. Ezek valóban pozitívumok, amelyek méltán vívták ki a korabeli emberek elismerését.

Néhány kérdés az elhangzottakkal kapcsolatban:

1. A Szentírás szerint van-e jogosultsága az aszkézisnek?
2. Mi volt az őskeresztyén gyülekezetek aszkézise?
3. Mi a remeteség lényege? Ki az első neves remete?
4. Ki alapította az első szerzetesrendet és hol?
5. Mi váltotta ki a szerzetesség rohamos elterjedését?
6. Mi volt Nagy Basilius nagyszerű felismerése?
7. A nyugati szerzetesrend megalapítása kinek a nevéhez fűződik?
8. Mi volt az alapvető felismerés, amiben megjelölte a rendje célját?

9. Ki fordította le nemzeti nyelvre a Bibliát? Hol, mikor?
10. Melyik „barbár” nemzet fogadta el elsőnek a pápa fűségét?
11. A germán törzsek megtérítése kinek a nevéhez fűződik?
12. És hazánkban? Mikor?
13. Az elvilágiasodó egyházi életet ki reformálta meg és mikor?
14. Ki volt Assisi Ferenc? Mi az általa alapított szerzetesrend neve?
15. A középkorban milyen eretnek mozgalmak ütötték fel a fejüket?
16. Mi az egyetlen magyar eredetű szerzetesrend? Ki alapította?
17. A szerzetességnek mi a pozitívuma és mi a tévedése?
18. Mi az inkvizíció? Milyen eszközökkel „dolgozott”?
19. Sorolj fel néhány szerzetesrendet, amely hazánkban van!

* * *

Egyházszakadás

Ha vizsgáljuk a középkori egyház történetét, azt kell megállapítanunk, hogy alapjában véve története csak a nyugati egyháznak van, a keletinek alig. Mégis csonka lenne az egyházi kép, ha mellőznők a keleti egyházat. Mielőtt azonban belemennénk történelmünk vázlatos ismertetésébe, röviden vonjunk párhuzamot a két egyház között.

A középkor egyházai – külsőleg – még egységeseknek látszanak, de a felszín alatt már meghúzódnak a „lappangó ellentétek törésvonalai”. A keleti egyházban a cezaropapizmus válik uralkodóvá, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy a főbb egyházi ügyekben a császáré volt a döntő szó. Nyugaton ugyanakkor – főleg a Római Birodalom bukása után – a pápai hierarchia lép előtérbe. Röviden tehát azt mondhatjuk, hogy keleten az államegyház, nyugaton az egyházállam képe domborodik ki. A keleti egyház belső élete fokozatosan szűrkül, istentisztelete üres szertartásokba merevedik. Görcsösen ragaszkodik dogmáihoz. Ezért is hívjuk a keleti egyházat ortodoxnak. A nyugati ugyanakkor – a jelentős germán törzsek keresztyén hitre térítése által – erőteljes, dinamikussá válik. Tanbeli fejlődése pedig – a hellén műveltség megismerése folytán – lendületbe jön, de jócskán el is ferdül. Ennyit előljáróban.

A tárgyra térve – a könnyebb áttekintés végett – osszuk négy részre a középkori egyház történetét.

I. A keleti egyház hanyatlása

II. A nyugati, germán egyház kialakulása (500–1073)

III. A két egyház szétválasztása (1054)

IV. A pápai hatalom fénykora és gyors hanyatlása (1073–1517)

A négy fő témán túl szólnunk kell még – nagyon vázlatosan – a keresztes hadjáratokról és a középkor vallási életéről.

I. A keleti egyház hanyatlása

A bizánci birodalom a kiváló katona és a nagyszerű szervező I. Justinianus (527–565) trónraléptével újjáéled. A vandáloktól visszafoglalják Észak-Afrikát. Itáliában megtöri a keleti gótok uralmát s ezzel az egykori hatalmas birodalom urává lesz. Vallási téren lerontja pogányság utolsó fellegetőjét, az athéni filozófiai iskolát. Ő lesz az egyház fejévé is, mint annak főpapja. Megkísérli a monofizita eszméket valló szír és kopt felekezeteket az ortodox egyházzal egyesíteni. Ez a kísérlete azonban csődöt mondott.

Gyenge kezű utódai alatt minden vívmánya – a szláv, avar, perzsa és arab előnyomulás következtében – megsemmisül. A provinciák egész sora az ellenség kezébe kerül, s az elhódított tartományokban lehanyaglik a keresztyén vallás is. Legtovább még a nesztorianusok és a szír monofiziták tartották magukat.

Heraklius alatt még egyszer felragyog a bizánci császárság napja, de a szír és kopt egyházakkal való tanbeli egységet neki sem sikerült helyreállítani.

Sok vitának és keserű harcnak lett a forrásává a képek vallásos tisztelete is. A szerzetesek bujtotgatására, valóságos forradalom tört ki, amikor III. Leó császár rendeletben tiltotta meg a képimádatot. A babonás nép még a festéket is lekaptarta a képekről és borba keverve itta. A nép két pártra szakadt: képimádókra és képrombolókra. Végül a 7. ökumenikus zsinat (Nicea 787) megengedte a képek tiszteletét. Az indoklás – amit Kelet egyetlen jelentős teológusa Damaszkuszi János fejtett ki – így szól: „A tisztelet, amit a képnek adunk, felmegy a valóságos Istenhez, sőt a kép Krisztus megtestesülésének is jele”.

Ezek az örökös és szűnni nem akaró viták végül is erkölcsi zülléshez vezettek. A püspökök kapzsisága, a szimonia gyors elterjedése, az egyházi javak elherdálása szinte a nullapontra süllyesztette az egyház tekintélyét. Az alsó papság is inkább az anyagiakkal törődött, mintsem a lelkiekkel. Elfogadott gyakorlattá vált a pénzkölcsonzés, az uzsora, a kocsmaberlet és pálinkamérés. Az egyházi főhatalom a császár kezében összpontosult, a pátriárka csak aszisztált a császár mellett. Az egyik zsinat kimondta, hogy a császár akarata ellen semmi sem történhet az egyházban. A teológiai tudományt alig művelte valaki, jórészt az atyák által felhalmozott „kincsből” éltek. Az istentisztelet

merő formasággá szürkült. A misztikus szertartás, a díszes papi öltözet volt a döntő, az Ige mellékessé vált. A valódi kegyesség a kolostorokba húzódik vissza. A négy ősi patriarchatus közül az iszlám előrenyomulásával csak a konstantinápolyi maradt meg. A város 1453-as eleste után ez is megszűnik. Ettől kezdve a keleti egyház saját egyházfővel rendelkező ún. autokephal egyházakká bomlik szét. Ezek közül legjelentősebb az orosz pravoszláv (=igaz hitű) egyház, élén a moszkvai pátriárkával. A vezető szerep azonban itt is a cár kezébe került. Az egyházi ügyeket a szent szinódus (=zsinat) intézi, de határozatai csak a cár aláírásával érvényesek.

Az ortodox vagy görög keleti egyház nem ismeri el a pápa főségét, elveti a nyugati zsinatok határozatait és dogmáit. Hozzájárul a papok nősüléséhez (a felszentelés előtt), az úrvacsorát két szín alatt osztja és megengedi az anyanyelv használatát az istentiszteleten. Több egyesítési kísérlet után a XVII. században egy csoportjuk kivált az ortodox egyházból és unitus, vagy görög katolikus néven új egyházba szerveződött. Ők elismerik a pápa főségét, a római katolikus dogmák egy részét, de szertartásaikat továbbra is ortodox rítus szerint végzik. Hazánkban az 1912-ben alakult hajdúdorogi püspökség ismert, az ortodoxok létszáma jelentéktelen.

II. A nyugati, germán egyház kialakulása (500–1073)

A germán törzsek, akiknek csapásai alatt a Római Birodalom széthullott, egészében nem voltak pogányok. A vizigótok keresztyén hitre térése révén a germánok zöme megismerkedett az ariánus színű keresztyén vallással. A helyzet csak Chlodvig frank király Róma hitére térésével változott meg. Az arianizmus lassan háttérbe szorult, majd végképp megszűnt. A frank egyház azonban közel sem volt a pápa fősége alatt. Megőrizte nemzeti jellegét, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy az egyház feje a király. Ő nevezte ki a püspököket, ő hívta össze a zsinatot és rendelkezett az egyházi vagyon fölött. Ebben az új felállásban a pápának csak összekötő szerep jutott az egyes államok között. Minden igyekezetével azonban azon volt, hogy egységes keresztyén kultúrát hozzon létre. Ez többé-kevésbé sikerült is, de az egyházak továbbra is megőrizték nemzeti jellegüket a vallás is csak keresztyén mázzal bevont tömegvallás volt. Az egyház sem Krisztus élő teste már, hanem a papság vezetete nevelő üdvintézmény.

Külön szint képviselt az egyházban az ír-skót keresztyénség, amelyben élt még az őskeresztyén kegyességi szellem. Az egyházi élet központja nem a templom, hanem a kolostor volt. A szerzetesek szigorú aszkétikus életet éltek és ebben a szellemben nevelték a népet is. A belső tűz állandóan hajtotta őket és külmiszióra ösztökélte (Patrick, Columba). Rómával azonban nem tartot-

tak kapcsolatot. Nagy Gergely (590–604) pápa egyik fontos feladatának az ír-skót szerzeti rendszer megtörését tartotta. Az angolszászok Róma hitére térítésével ez sikerült is. Majd a 664-es Withby zsinaton egészen háttérbe szorították az ír-skót szerzetesi egyházat. Gergely azonban nem elégedett meg az egyház feletti hatalommal. Kiváló szervező képességével elérte, hogy Róma és környéke a pápaság birtokába jutott. Tulajdonképpen ezzel kezdődik az „egyházi állam”, amelynek igazolására a Donatio Constantini-koholmány szolgált. (Állítólag Nagy Konstantin hálából, mert Szilveszter pápa a pokloságából meggyógyította, a pápának ajándékozta a császári palotát, a hozzá tartozó birtokkal együtt. Walla Lőrinc a XVI. században kimutatta hamisítvány voltát.)

A VIII. sz. végére a két angolszász misszionárius: Willibrord és Bonifácius buzgólkodása révén befejeződik a germán népek keresztyén hitre térítése is. Lassan kialakulnak az egyes germán országok, a vezető szerep – mintegy másfél századon keresztül – a frankok kezébe kerül. A Karoling dinasztia trónraléptével, elkezdődik a belsőleg züllött frank egyház újjászervezése.

Ez az alapvető átalakulás a középkor legnagyobb keresztyén uralkodójának, Nagy Károlynak (768–814) a nevéhez fűződik. Hatalma majdnem az egész Nyugat-Római Birodalom területére kiterjed. Egyházi téren is övé volt a döntő szó, a pápa csupán udvari káplán volt. Zsinatot hív össze, püspököket nevez ki. Kötelezővé teszi az anyanyelven való prédikálást, a híveknek a templomba járást. A Bibliát is lefordíttatja ófelnémet nyelvre.

Nagy Károly halála után gyors visszaesés következik. A pápák igyekeztek újra kezükbe venni a kormányrudat. Egyházjogilag is igyekeztek igazolni, hogy a vezetés kizárólag őket illeti. A sok hamisítvány közül az ál-izidori a leghírhedtebb. Kimondja, hogy az egyházi hatalom független az államtól. Zsinatot csak a pápa hívhat össze, püspököket csak ő nevezhet ki. Erre hivatkozva a pápák erélyesen felléptek a világi hatalommal szemben.

A Karoling birodalom hanyatlása magával rántotta a pápaságot is. Az egyház vezetői a legvisszataszítóbb pornokráciában (=paráznaság) éltek. Ez az antikrisztusi állapot a IX. sz. közepétől a X. századig tartott. 81 év alatt 24 pápa váltotta egymást a pápai székben. Itáliában a patríciusi családok ragadták kezükbe a hatalmat. Az egyházi birtokot kisajátították, az egyházi hivatalokat kiárusították. Tetszésük szerint választották, vagy tették le tisztségükből a pápákat. Ez az áldatlan állapot akkor szűnt meg, amikor III. Henrik német király került az újonnan szerveződő birodalom trónjára. A három, egymással vetélkedő pápát megfosztja tisztségétől és II. Kelemen ülteti a pápai székbe. Formailag így helyreállt a rend.

Hogy az egyházi élet mégsem üresedett meg egészen, ez jórészt a Bene-

dek-rendet megújító Ordo apátnak köszönhető. Előbb a „házon belül” teremt rendet, majd a szerzetet kiveszi a püspökség hatásköréből, és a pápának rendeli alá. Az egyházi birtokokat pedig a kapzsi földesuraktól szerzi vissza. Az uralkodni akaró egyházzal szemben ők képviselik a szolgáló egyházat. A Benedek-rend mellett az újonnan alakuló ún. kolduló rendek is nagy munkát végeznek az egyházi élet felvirágoztatásáért. Elismerésre méltó az iskolázásért, a nép műveléséért, a tudományért és a művészetért (építészet) végzett szolgálataik. Erről az előző témakörben részletesen szoltunk.

III. A két egyház szétválasztása

Az 1054-es egyházszakadás nemcsak az egyház egységét bontotta meg, de magát a keresztyénséget is több egymást lenéző, kölcsönösen gyűlölő táborra osztotta. Ez az antikrisztusi lelkület – sajnos – egyidős magával az emberiséggel (1Móz 3), beférkőzik a tanítványok soraiba (Mt 18,8), rombolja az ősgyülekezetek egységét (1Kor 3). Ez ellen a gonosz lélek ellen nem győznek harcolni Isten emberei: a próféták, az apostolok, az egyházi atyák. Az Úr Jézus jól ismerte ezt a veszedelmes szétszórót, a Diaboloszt. Amikor leleplezi, egyúttal figyelmeztet is: „Óvakodjatok a hamis prófétáktól, akik juhok ruhájában jönnek hozzátok, de belül ragadozó farkasok” (Mt 7,15).

A keresztyénség diadalmas előrenyomulásával és a pogányság háttérbe szorulásával egyre dühödtebben támad a Gonosz. Most már nemcsak kívülről, hanem belülről is. Gondoljunk csak Marcion, Mani vagy Montanus eretnekiségére: milyen sok gyenge hitű keresztyént vitt a tévelygés útjára. Ám az igazi veszedelem akkor zúdult az egyházra, amikor az üldözések megszűnte után államvallássá lett. A kezdeti viták még akörül forogtak, hogy visszavehetők-e az egyházban a hittagadók (Novatianus, Donatus). Később azonban, amikor igyekeztek pontosan körülhatárolt hitvallásokban összegezni az Úr Jézus Krisztusról és a Szentlélekről vallott nézeteiket, igen éles és századokra elnyúló ellentétek bontották meg a keresztyénség sorait. Erről a kérdéstről „Az egyház IV. században” c. témakörben részletesen szoltunk. Itt csupán a monofizitákról kell említést tennünk. A IV. Chalcedoni ökumenikus zsinat (451) ezt az irányzatot elítélte és pontosan körülhatárolt hitvallásban rögzítette az Úr Jézus istenségéről és emberségéről vallott hitét. A szélsőséges alexandriai irányzat azonban szigorúan ragaszkodott Eutiches konstantinápolyi rendfőnök monofizita nézetéhez (ti. hogy Krisztusnak csak egy természete volt és teste sem volt emberi test), és chalcedoni hitvallást elvetette. A bizánci császárok egységre való törekvése is kudarcot vallott. Akacius konstantinápolyi pátriárka úgy próbálta a monofizitákat megnyerni, hogy hajlott a monofizita nézetre és a chalcedoni hitvallást nem fogadta el. Ez az áldatlan küzdelem ve-

zetett az első szakadásra Kelet és Nyugat között 484-ben. III. Félix pápa Akaciust kiátkozta. Hogy a két egyház közti ellentét mégsem vált véglegessé és végzetessé, ez az 553-ban összehívott V. ökumenikus zsinatnak köszönhető, amelyik újra megerősítette a chalcedoni hitvallást. A monofiziták azonban továbbra is kitartottak álláspontjuk mellett, kiváltak az egyházból és külön egyházat alapítottak (Egyiptom és Arménia).

Ez a sok huzavona rendkívül meggyengítette a keleti egyház ellenálló képességét. Részben ez is egyik oka annak, hogy az előretörő iszlám oly hamar úrrá tudott lenni az addig igen jelentős keleti keresztyénség fölött. Milyen fájdalmas, elgondolkoztató és ugyanakkor bűnbánatra készítő, hogy az a keresztyén föld omlik össze, amelyik bölcsője volt az Úrnak, ahol szent keresztye állt, ahonnan kisugárzott a misszió Európa felé, amelyik a legnagyobb egyházatyákat adta! Vajon nem Isten méltó ítélete ez a mindenkori keresztyénség fölött, amelyik semmibe veszi az Úr parancsát, és csak gyűlölködni tud?!

A Kelet és Nyugat között bekövetkezett első szakadás csupán 35 évig tartott, utána – úgy ahogy – helyreállt az egység és 350 évig fenn is maradt; a feszült viszony azonban érezhető volt. Ezt a feszültséget nemcsak a görög és római szelleme és nyelve mássága, nem is némely tanbeli nézetkülönbség (böjt, papi nőtlenség, Filioque tan) fokozta, hanem a Kelet és Nyugat között már kezdettől meglévő hatalmi vetélkedés! A fő kérdés az volt, kié a vezető szerep: Romáé vagy Konstantinápolyé? A Nyugat-Római Birodalom bukása után jelentősen megnőtt Róma szerepe, különösen azután, hogy püspökei bátran szembeszálltak a várost sarcolni akaró barbárokkal (Attila). (Ekkor kapta Róma püspöke a hálás néptől a pápa (=apa) nevezetet.) Növelte Róma tekintélyét a germánok megtérítése is. De a pápák ezzel nem elégedtek meg, minden eszközzel igyekeztek hatáskörükbe vonni a szláv népeket is. Ez pedig új versengés forrásává lett. A vita akkor élesedett ki, amikor a morvák vallási hovatartozásának kérdése került előtérbe. Ennek a népcsoportnak a megtérítése ui. a két jeles görög misszionárius, Cyril és Method nevéhez fűződik. Ők vezették be az ortodox szertartás, teremtették meg a cyril írásmódot és ezzel az egységes szláv nyelvet. Róma azonban mindenáron rá akarta tenni kezét a morvákra és bolgárookra. Végül nagy nehezen megszületett a kompromisszum a két fél között, amely a nyugati szlávokat Rómának engedte át, a déli és keleti szlávok továbbra is Bizánc „fennhatósága” alatt maradtak. A két egyház között azonban annyira elmérgesedett a helyzet, hogy 867-ben megtörtént az egyházszakadás. Az ellentétek kiegyenlítésére törekvő kísérletek nem vezettek eredményre. Végül 1054-ben bekövetkezett a végleges szakítás. IX. Leo pápa és Cerulárius konstantinápolyi patriarcha kiátkozták egymást. Ettől kezdve mindkét egyház a maga útját járta.

IV. A pápai hatalom fénykora és gyors hanyatlása (1073–1517)

A frank birodalmat a német császárság váltotta fel. Első jelentős uralkodója, Nagy Ottó, hatalma megerősítése érdekében új püspökségeket alapított. Ezeknek az élére saját embereit ültette. Hűbéres voltuk jelül pásztorbottal és gyűrűvel iktatta be tisztségükbe. Ottó ezzel elérte célját, de – akaratlanul is – a későbbi harcok keserű magvait vetette el. Utóda, III. Henrik (1038–56), megunva az egyházban uralkodó zűrzavart, a sutri zsinaton az egymással vetélkedő pápákat letette és a saját jelöltjét ültette a pápai székbe. Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy nyugaton is egyfajta cezaropapizmus kezdett kialakulni. Ez ellen azonban, a hatalmukat féltő pápák előbb csendesesen, majd egyre erőteljesebben tiltakozni kezdtek. Végül harcot indítottak, amelynek másfélszázados küzdelem lett a következménye. Ez volt az investitúra harc (1056–1122). Hogy mi az investitúra? Nos, a püspököknek pásztorbottal, gyűrűvel és pálcával való ünnepélyes beiktatása tisztségükbe.

A középkor legnagyobb pápája, VII. Gergely (1073–85), ezt a jogot magának követelte. Mielőtt a harcok részleteit ismertetnők, szóljunk néhány szót Gergelyről. Itáliában (Toscana) született. Németországban tanult, majd fiatalon belépett a reformszellemtől áthatott Cluny-i kolostorba. Innen hamarosan Rómába került, ahol a pápák tanácsosaként erőteljes harcot kezdett a pápaság egyeduralmáért. Bátor fellépésével elérte, hogy II. Miklós pápává választásakor a császárt és a római nemességet kizárták a szavazásból. A választás jogát bíborosokra (kardinális) ruházták. Amikor pedig ő került a pápai székbe, „*Dictatis papae*” c. körlevelében megtiltotta, hogy világi személy egyházi tisztségviselőket nevezzen ki. Gergely eszményképe a tökéletes egyházállam volt, amelybe minden keresztyén államnak bele kell tartoznia. Ennek feje egyedül a pápa lehet, mint Krisztus helytartója!

IV. Henrik (1056–1106) német császár azonban ragaszkodott elődei jogához és továbbra is a maga megbízható embereit ültette a püspöki székbe. Gergely kiátkozással fenyegette meg Henriket, mire az, az 1076-os Worms-i zsinaton, a pápát hamis szerzetesnek nevezte, és lemondásra szólította fel. Erre Gergely Henriket kiátkozta, és trónjától megfosztotta. Ilyen a történelemben még nem fordult elő. A német hűbéres fejedelmek, akik Henriket nem szerették, nyíltan a pápa mellé álltak és kijelentették, hogy ha egy éven belül nem kap feloldozást, mást választanak helyette. A császár megijedt és színleg megalázta magát. Bűnbánata jelül szákruhába öltözve három napig mezítláb állt a canossai vár udvarán, ahol akkor a pápa tartózkodott. Ezzel a pápa erkölcsi kényszer alá került és kénytelen volt feloldozni Henriket. A megtorlás nem sokáig késett. Henrik haddal támadt Rómára és a pápát menekülésre kényszerítette. Gergely Salernoban száműzetésben halt meg. Utolsó szavai ezek vol-

tak: „Szerettem az igazságot, gyűlöltem a hazugságot, ezért halok meg száműzetésben.” Kérdés, hogy milyen igazságot?

Gergely halála után a harc még szenvedélyesebben tombolt. Végül a Worms-i Konkordátum tett pontot ennek a szomorú harcnak a végére. A császár lemondott a pástorbort és a gyűrű adásáról. Ez tehát a pápa győzelmét jelentette.

Az investitúra gyakorlata hazánkban is megvolt. Kiténik ez abból a nyilatkozatból, amelyet Kálmán király követői tettek II. Orbán pápa előtt: „Kijelentjük, hogy szívesen alávetjük magunkat az isteni törvényeknek és azok értelmében engedelmeskedni fogunk neked. A püspökök investitúrájáról, melyet elődeink gyakoroltak, lemondunk és ettől a jövőben is tartózkodni fogunk.”

IV. Henrik utódai közül az igen tehetséges Barbarossa Frigyes kísérletet tett a régi Római Birodalom hatalmának helyreállítására. A pápasággal vívott küzdelmében azonban a pápák kezébe került, végül III. Ince (1198–1216) személyében feljutott a csúcsra. A fejedelmeket hűbéres alattvalóinak tekintette, akiket tetszés szerint taszíthat le trónjukról. Földnélküli János angol királyt megalázta és hűbéresévé tette. Hasonló sikereket ért el a többi országban is, sőt a IV. keresztes hadjárat révén Bizánc is kezébe került. Így a keleti egyházra is kiterjesztette hatalmát. A legfényesebb sikere a IV. Lateráni zsinat (1215) volt, amelyre mintegy kétezren gyűltek össze. A zsinatot ezekkel a szavakkal nyitotta meg: „Az Úr Péternek nemcsak az egyházat, hanem az egész világot is kormányzása alá adta.” Fennen hirdette, hogy a pápa kisebb ugyan az Istennél (!) de nagyobb, mint egy földi halandó. Az egész tanácskozás tulajdonképpen abból állt, hogy a pápa minden döntésére igent mondtak. Megerősítette a pápa egyeduraságát az egyházban. Az eretnekek ellen felállított inkvizíciót a dominikánus szerzetesekre bízta. Kimondta a transsubstantiatio dogmát – vagyis, hogy a kenyér és a bor a papi megáldás folytán átváltozik Krisztus valóságos testévé és vérévé. A benne részesülő számára önmagától biztosítja az üdvössége. A sákramentumok közé felvette a bérmálást, gyónást, papszentelést, a házasságot és az utolsó kenetet. A sok új egyházi hivatal (kúria) fenntartására új és új adókat vetett ki. Még a gyónásért is fizetni kellett.

Ince halála után, tovább folyt a harc Itália birtokáért, melynek következtében a Német-Római Császárság árnyék hatalommá süllyedt. A XIII. században a pápa az egyház teljes jogú urává lesz. Nemcsak a kormányrúd kerül a kezébe, de övé a legfőbb bírói hatalom is, ahová a világ bíróság ítéletei ellen fellebbezni lehet. Széltében-hosszában terjesztik a „két kard elméletet”, amely szerint az Úr nemcsak a lelki, hanem a testi kardot Péternek, tehát a pápának adta, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy mindenki köteles engedelmeskedni neki.

Várható volt, hogy ennek a hatalmi túltengésnek előbb-utóbb meglesz a reakciója. Valóban így történt. Ince utóda, VIII. Bonifác (1294–1303) elszámította magát, amikor az 1302-ben kiadott „Unam Sanctam” bullájában kinyilvánítja a pápaság világhatalmi igényeit. Nem veszi észre, hogy az összeomlott Német-Római Császárság helyében új, öntudatos hatalmak bontogatják szárnyikat. Köztük legjelentősebb a francia királyság. Az erőszakú IV. (Szép) Fülöp szembeszállt a túlzott pápai igényekkel, sőt még az egyházat is megadóztatta. Bonifác ezért Fülöpöt kiátkozta. A király nem késett a visszacsapással – a pápát elfogatta. A nép ugyan kiszabadította a fogságból, de a pápa a kiállott izgalmakba behalt. A pápai hatalom fényes napja ezzel leáldozott. A francia származású V. Kelemen Avignonba tette át székhelyét és ez az állapot 70 évig így is maradt (1303–1377). Ezt nevezi a történelem a „pápák babiloni fogságának”. Az egyházi hegemonia helyreállítására tett kísérlet meddő marad. Róma ugyan ellenpápát választ és ez tovább bonyolítja az amúgy is zűrzavaros helyzetet. A két (sokszor 3) egymással vetélkedő pápa kiátkozza egymást. Ez a hatalmi huzavona végül is az egyház tekintélyének hanyatlásához és az egyházi élet teljes romlásához vezetett.

A) Keresztes háborúk (1096–1270)

A középkori egyház palettáját sötét foltként ékteleníti a Szentföldről indított keresztes háborúk sora. Ugyanis a kezdeti vallásos buzgóságot csakhamar a hódítás és a hatalomvágy váltja föl és ez nem vet jó fényt a keresztyénségre. Mielőtt a részletekbe belemennénk, tisztázzuk a hadviselés kérdését a Szentírás alapján. Az Úr Jézus a fegyverfogást szigorúan megtiltotta (Mt 26,52). Pál apostol is azt tanítja, hogy a mi „hadakozásunk fegyverei nem testiek” (2Kor 10,4; Ef 6,11). Az egyházatyák is ebben az értelemben utasították el a hadviselést. Az államvallássá léétel után azonban alaposan megváltozik álláspontjuk. Augustinus már igazságosnak tartja a pogányok ellen viselt háborút. Nagy Gergely pápa pedig a hit fegyverrel való terjesztését is helyeselte. Nagy Károly császár ezt szó szerint meg is valósította, amikor a szászokat fegyverrel kényszerítette a keresztyén vallás felvételére. Bár a XI. században Treuge Dei néven (isteni béke) megindult mozgalom tiltakozott a háborúskodás ellen, a hadsereg mégis templomi zászlók alatt vonult hadba. Így a „szent háború” gondolata keresztyén eszmévé emelkedett, különöse azután, hogy a Szentföld az arabok birtokába került. Az arabok nem bántották a zarándókokat. Gyökeresen megváltozott a helyzet, amikor az arab főséget a szeldzsuk törökök uralma váltotta fel. Fanatizmusuknak nagyon sok zarándok esett áldozatul. Támadásuk Bizáncot is fenyegette. Ebben a szorult helyzetben Kelet Nyugat segítségét kérte. A kedvező válasz nem is késett sokáig, hiszen a nyu-

gati egyházban kezdettől fogva megvolt a szánék az iszlámmal való leszámolásra. II. Orbán pápa érkezettnek látta az időt a hadjárat megindítására. Az 1095-i Clermont-i zsinaton búcsút (bűnbocsánat) hirdet mindenkinek, aki hajlandó részt venni a „szent háború”-ban. Amiens-i Péter gyűjtő beszédére azután ezrek veszik fel a kereszt jelét.

Az első keresztesek zömét francia lovagok alkotják, vezérük Bouillon Gotfrid francia lovag. Az első keresztes hadjárat 1096-ban Jeruzsálemet és környékét felszabadítja az arab uralom alól és megalapítja a Jeruzsálemi királyságot. Az első hadjáratot még hét követte. Közülük kettőről kell különösen megemlékeznünk, amelyik távolról sem szolgálta Isten ügyét. Az egyik a 4. hadjárat, amelyik – Velence biztatására – elfoglalta és feldúlta Bizáncot, majd Latin császárság néven újra szerveződött. Ezzel a keleti egyház is 60 évig Róma fősége alá került. Konstantinápoly feldúlása mélyeséges felháborodást váltott ki Nyugaton és sokan elálltak a további vállalkozástól. Végül III. Ince pápa sürgetésére serdülő gyermekekből szerveztek egy új sereget (ez volt az 5.), amelyik azonban útközben megsemmisült. A gyermekek jó része meghalt vagy fogságba került. Hazánk II. Endre vezetésével részt vett az egyik hadjáratban, de ez inkább csak amolyan portya volt.

Ha a keresztes hadjárat indítékát vizsgáljuk, azt kell látnunk, hogy a politikai szemponton volt a hangsúly és nem Isten ügyének a szolgálatán. Ezért magától értetődő, hogy a 200 évig tartó, sok vér- és pénzáldozatot követelő vállalkozás teljes kudarccal végződött. Pozitív eredménye is volt, de ez nem Szentföld birtoka, hanem a kereskedelem fellendülése, a polgárság meggazdagodása és öntudatra ébredése volt. Arab közvetítéssel közkinccsé lett a hellén műveltség és arab tudomány is. (Orvostudomány, matematika).

B) A középkor vallásos élete

A középkori ember vallásos életét az ellentmondások jellemzik. Egyfelől a rajongó hit, másfelől a világias szellem. Egyfelől a szigorú aszketikus életvitel, másfelől a tobzódó élet és a szenvedélyes vagyongyűjtés.

Az aszketikus eszmény, a Cluny-i reform révén, nemcsak a kolostorokat tisztította meg, hanem igen jó hatással volt polgárságra és a nemességre is. Ennek eredményeként sorra alakultak a különféle vallásos egyesületek, lovagrendek. Fő feladatuknak a szegénygondozást, betegápolást és a zarándokok védelmét tekintették.

Az egyszerű nép vallásos élete a Jézus Krisztusban való élő hittől egyre inkább a Mária-kultusz, a szentek és ereklyék tisztelete felé tolódott el. Ha valahol híre kelt, hogy Mária megjelent valakinek, a csodaváró lelkek tömegeesen tódultak oda. Ezt a csodahitet a papság ügyesen ki is használta. Körme-

neteket, zarándokutakat, búcsújárást szervezett, ami a vallásos érzületet is fokozta, de jövedelmező is volt.

A rajongás és túlzott ereklje tisztelet ellen azonban már kezdettől fogva erős kritikai hangok is elhangzottak. A kincset gyűjtő és hatalmi túltengésben „szenvedő” főpapság ellen pedig gyakorta maguk a szerzetesrendek léptek föl. (Clairvauxi Bernát, obszerváns ferencesek).

Összegezve a középkori egyház éltét így jellemezhetnők: Egyfelől az uralkodás és meggazdagodás vágya, másfelől a szigorú aszkézis és diakónia. Az első a főpapságra, az utóbbi inkább a szerzetességre volt a jellemző. Persze kivételek itt is akadtak, hiszen voltak szent éltető pápák is, és jócskán magukat hizlaló és hatalmaskodó szerzetesrendek (dominikánusok).

Néhány kérdés az elhangzottakkal kapcsolatban:

1. Mi az alapvető különbség a két egyház között?
2. Ki a keleti egyház valódi feje? Mit jelent az autókefál szervezet?
3. A görögkatolikus vallás miben más és miben azonos a görögkeletivel?
4. Az ariánus egyházak mikor térnek Róma hitére?
5. Kezdetben milyen jellegű a nyugati keresztyénség?
6. Mi jellemezte az ír skót keresztyénséget?
7. Miért harcolt ellenük a pápaság?
8. Ki az egyetlen „nagy” nevet viselő római pápa? Milyen nagy mű kapcsolódik a nevéhez?
9. Ki az a két szerzetes, akinek a nevéhez fűződik germán törzsek megtérítése?
10. Ki a középkor legnagyobb keresztyén uralkodója?
10. Mi volt az egyházszakadás fő oka?
11. A pápaság és a világi hatalom közti vitát mi váltotta ki?
12. Mi vezet a pápai hatalom hanyatlásához?
13. Mi volt a keresztes hadjáratok fő indítéka?
14. Hány keresztes hadjárat volt? Melyik a legszégyenletesebb?
15. Mi jellemzi a középkor vallásos életét?

* * *

Az egyházi élet hanyatlása a középkorban

Előreformátorok

Mielőtt a kérdés részletes tárgyalásába belefognánk, szükséges, hogy előbb körülhatároljuk azt a korszakot, amelybe belehelyezhető mai témánk. A középkor, mint az emberi fejlődésnek bizonyos szakasza, a történelem jelentős területét öleli fel. A humanisták a Római Birodalom bukásától (476) a renaissance-ig terjedő időt nevezték középkornak. Mások későbbi időponttól kezdték és Amerika felfedezését jelölték végső pontnak. Ám akármelyik terminust is vesszük, mai témánk a középkornak csak utolsó harmadára tehető; pontosabban a pápai világalom bukásától a reformációig terjedő időig (1300–1517). Tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy az egyházi élet pont ebben a korban hanyatlott meg – az előző korban pedig minden szép és jó volt. Sajnos a helyzet egészen más. Ha Krisztus egyházát egy monumentális épülethez hasonlítjuk, akkor azt látjuk, hogy ez a ház hol itt romlott meg, hol amott vált roskataggá. Az Úr Jézus azonban nem hagyta az Ő házát összeomlani. Minden időben küldött tatarozókat, építőmestereket. Hol egy aszkéta életű pápa (Nagy Gergely), hol egy buzgó fejedelem (Nagy Károly), máskor egy egyszerű szerzetes (Odo) vagy éppen egy ledér életű ifjú (Assisi Ferenc) vált az Úr eszközévé. És sokan mások: férfiak és nők vegyesen, ismertek és névtelenek, akiknek szívére nehezedett az Úr fájdalmas kérdése: „Nem látod, hogy házam romokban hever?” – végezték a restaurálás nehéz szolgálatát. Sajnos kevés sikerrel, mert a hatalomvágy és a kincsszomj, amivel egykor a Sátán megkísértette az Urat, az Ő ún. „földi helytartóinál”, a pápáknál meghallgatásra talált, sőt egész valójukat annyira betöltötte, hogy szinte már másval sem törődtek. Így vált az Ő egyháza roskataggá és jutott majdnem a teljes összeomlás szélére. Hogy mégsem dőlt össze a roskatag épület, ez egyedül Urunk irgalmas szeretetének köszönhető, aki Wycliffe és Husz János személyében két olyan férfiút küldött, akik bátran hirdették: Az egyházi élet hanyatlásának egyik oka a gazdaság- és hatalomvágy, a másik, – és ez döntő –, hogy az egyház régen letért arról az egyenes útról, amelyet a Szentírás kijelölt számára.

Mielőtt a reformáció e két jeles előfutárának az életével foglalkoznánk, előbb tekintsük át, hogy jutott az egyház idáig.

A pápai világhatalom bukása

A XIV. sz. elejétől rohamosan hanyatlani kezdett a pápaság tekintélye. Az öntudatra ébredt polgárság és nemesi osztály most már a saját fejével kezdett gondolkozni és nem vett be mindent, amit az egyház tanított. A királyok is igyekeztek magukat függetleníteni a pápai hatalomtól. VIII. Bonifác (1294–1303) megpróbálta a pápaság régi tekintélyét visszaállítani, eszközeit azonban rosszul választotta meg. Az 1302-ben kiadott „Unam sanctam” bullájában megfogalmazott, „két kard elmélet” sikertelen kísérlet maradt. IV. vagy Szép Fülöp elutasította, sőt az egyházat megadóztatta. A pápai átokkal mit sem törődve, egyik vezérért Rómába küldte és a pápát elfogattatta. A nép ugyan kiszabadította Bonifáciust a fogságból, de a kiállott izgalmakba belehalt. Bonifácius megaláztatása szétfoszlatta azt a dicsfényt, ami eddig a pápai udvart övezte. A pápák – ettől kezdve – az erőskezű francia királyok engedelmes eszközeivé váltak. V. Kelemen Avignonba (pápai hűbértartomány volt) tette át a székhelyét, ezzel is kifejezve alárendelt voltát a királlyal szemben. Ez az avignoni pápaság közel 70 évig tartott (1309–74), amit a történelem a pápák „avignoni fogságának” nevez. A pápák eszközi voltát mi sem bizonyítja jobban, mint a Templomos-rend szétzúzásában való közreműködése. Az egyház eretnekség vádjával sokakat kínpadra vont, vagy máglyán kivégeztetett, hogy a rend dél-franciaországi birtokait a király kezére játssza.

Kettős pápaság

Róma nem fogadta el a francia pápákat és VI. Orbán személyében új pápát választott. Így aztán az a botrányos helyzet állt elő, hogy az egyháznak egyszerre két pápája volt, mindkettő magának követelte a hatalmat és persze az egyházi jövedelmet is. Hogy illetékességüket bizonyítsák, kölcsönösen kiátkozták egymást. Tulajdonképpen ezzel kezdődik a nyugati egyházszakadás, amely közel 37 évig (1378–1415) tartott. A kiátkozás nemcsak a másik pápára vonatkozott, hanem híveire is, ami nem csekély zavart idézett elő a fejekben és szívekben. Kinek van igaza és hol van a sokat hangoztatott pápai csalatkozhatatlanság?

Ezt a zavaros állapotot tovább fokozta a pápák pénzügyi politikája. Ugyanis mindkét pápa, fényűző udvartartása költségeire, ugyanannyi jövedelmet igyekezett kicsikarni a hívekből, mint amennyi a szakadás előtt volt. Mindezt csak zsarolással és fenyegetéssel (egyházi átok) tudták elérni. A pápák pénzhésége következtében a pápai udvar valóságos börzévé vált, ahol „ki ad többet érte” jelszó alapján, hozzá lehetett jutni a legjobban jövedelmező főpapi állásokhoz is. De még ezt is fölözte a bűnbocsánat pénzért való árusítása, a hírhedt búcsúcédulák révén (A búcsú régi magyar kifejezése a bűnbocsánatnak).

Az egyházi élet további hanyatlása

A pápaságnak ez a végzetes eltévelyedése magával rántotta a többi egyházi intézmény züllését is. A püspökök valósággal tobzódtak a földi javakban. A főúri rendet is fölöző fényes udvartartást tartottak. A dús lakomák és nagy vadászatok szinte napirenden voltak. Ez az életmód és magatartás méltán váltotta ki a kor humanistáinak éles kritikáját. Igen találóan jellemzi Erasmus a „Balgaság dicsérete” c. munkájában a püspököket, amikor ezt írja: „Csak magukat táplálják és a nyáj gondját Krisztusra bízzák. Nem gondolnak nevük eredetére sem, hogy az episcopus szó, a felügyelő fáradságos gondját jelenti. Bezzeg, ha pénzhalásatról van szó, mindjárt „felügyelnek”, méghozzá ügyesen.” – Aláhanyatlott a szerzetesi élet is. Még a kolduló rendek többsége is csak a vagyonyújtással és önmaguk hizlalásával törődött. Munkátlanság, tunyaság, a nép lelkigondozásának teljes elhanyagolása jellemezte őket. Erasmus epés kritikával rántja le róluk a leplet. Így ír: „Mindenki úgy utálja őket, hogy már az is rossz előjel, ha az ember véletlenül találkozik velük. Ezek a kegyes férfiak, akik piszkosak, tudatlanok, durvák és tolakodók, az apostolokat játsszák meg előttünk. Különböző magasztos jelzőkkel szeretik magukat megkülönböztetni, mintha bizony nem lenne elég, ha valakit keresztyénnek neveznek?” (i.m. 150) A klérusnak ez az erkölcsi meghanyatlása rossz például szolgált az egyszerű hívőknek. A magára hagyott tömeg beteges csodahitben, babonáságban, boszorkány-hitben keresett kárpótlást. A pestistől és a pusztító járványoktól való halálfélelem gyakorta tömegőrjengésben nyilvánult meg, amelyiknek egyik formája az önkorbácsolás volt (Segesvári: Az egyháztörténelem alapvonalai).

A középkor misztikája

Az egyházukat szerető és féltő emberek, gyakran felemelték szavukat az egyházi élet ilyen züllése ellen. Ez azonban csak pusztába kiáltott szó maradt. A műveltebb réteg, a hivatalos egyház-tanon (skolasztika) kívül keresett megnyugvást és ezt a misztikában találta meg. Igyekeztek gondolataikat közkinccsé tenni, könyvek egész sorát adták ki, de ezek csekély érdeklődést keltenek a széles néptömegekben. A misztika első jelentős képviselője Eckhart mester és Tauler János volt. Azt tanították, hogy Isten az ember szíve mélyén lakik. Vele csak szemlélődés és elmélyülés útján lehet találkozni. A Bibliát allegorikusan kezdték magyarázni. Nem az a döntő – hirdették, hogy Krisztus hol született, hanem az, hogy a szívben szülessék meg. Tévedésük az érzelmeik túlhangsúlyozása és az aszkézis útján való önmegváltás. A miszticizmus legjelentősebb képviselője Geert Grote, az ún. Devotio Moderna (korszerű kegyesség) mozgalom atyja volt. A mozgalom Hollandiából indult ki, de

nemsokára Európaszerte elterjedt. Ez a *Devotio Moderna* ezért volt „modern”, mert a korabeli egyszerű embereket igyekezett a személyes hit és a saját meggyőződés útjára vezetni és ezzel az igazi emberszeretet törvényét mindennapi gyakorlattá tenni (Colign: Egyháztörténelem) Grote nemcsak hirdette a felebaráti szeretetet, de példát is adott rá, amikor szülőházát magányos nők otthonául felajánlotta. Ő is beszél az „elrejtett Istenről”, mint Tauler, aki a szívben lakik. Grote az egyház tanait nem támadta, de hangsúlyozta, hogy az élet igazi forrása a Szentírás. Ez a mozgalom Grote halála után bontakozott ki igazán, Wessel, Agricola és főleg Kempis Tamás (1390–1470) működése folytán, aki *De Imitatione Christi*, ma is olvasott könyvében, az Úr Jézus követésére buzdít. Jelentős eredményeket ért el a mozgalom a nevelés terén is. Az általuk alapított iskolában tanult Erasmus, Luther és Kálvin is.

Ellenzéki mozgalmak az egyházban

A misztikusok nyíltan nem támadták az egyház tanait, de írásuk és főleg aszketikus életmódjuk élő tiltakozás volt az úrhatnám és kincset gyűjtő egyházzal szemben. Az ellenzéki hangok egyházféltésből fakadtak és főleg a mindennapi gyakorlatot érintették. A koldulórendek hanyatlásával elszürkült a teológia is. Az a kíméletlen harc, ami Aquinoi Tamás és Duns Scotus között folyt, a középkor végére unalmas és fárasztó szórszálhasogatássá fajult. Alig találunk valamire való teológust, az egy Cusa Miklóst kivéve.

A minoriták obszerváns ágának szigorú szegénységi életmódja, botrány volt a dúskálódó egyház szemében. Nem is hagyták őket békében. Eretnekség vádjával sokakat kőpadra vontak, elnémították. A legélesebb bírálat azonban az egyház szigorú normái bilincseiből kiszabaduló és önállóságra törekvő humanizmus részéről érte az egyházat. Ez a klasszikus műveltségből újjászülető (=renaissance) irányzat már az újkor kezdetét jelenti. Éles kritikával illeti az elvilágiasult klérust, kigúnyolja a skolasztika szórszálhasogató meddő vitáit. Ugyanakkor sürgeti a tiszta forráshoz, a Bibliához való visszatérést. Roger Bacon jeles misztikus a Szentírás tanulmányozására biztatja kortársait. A humanizmus meghatározó egyénisége azonban Erasmus Rotterdamus (1464–1536). Kíméletlen kritikával és epés gúnnyal leplezi le kora visszasságait és álszentelkedését. Széles látóköréből nem marad ki a társadalom egyetlen rétege sem. Erőteljesen szorgalmazza az egyház reformációját, anélkül, hogy reformátor lett volna. Jelszava ez: „Vissza a forráshoz!” – Konstantinápoly el-este után (1453) sok jeles görög tudós menekült Nyugatra, akiknek révén megismerték a Biblia eredeti nyelvét és elkezdték tanulmányozni az eredeti szöveget. Több tudományos Biblia kiadást készítettek elő héber, görög és latin nyelven (poliglotta forma). Ez hatalmas lépést jelentett a Szentírás helyes

értelmezéséhez. Lefebre, 1530 körül megjelentette az első teljes francia Bibliát, ami ösztönző volt a nemzeti nyelvű bibliafordításokhoz.

Reformzsinatok

Az egyházi élet megújítására törekvő ellenzéki hangok és irányzatok, végül is egyetlen nagy mozgalomban összegeződtek, amelynek jelszava ez volt: „Reformatio ecclesiae in capite et membris”, vagyis az egyház reformációja fejében és tagjaiban. Ennek a reform-követelésnek a párizsi egyetem volt központja és fő mozgatója. Kétségbe vonták a pápai csalhatatlanság elméletét és kijelentették, hogy az egyetemes zsinat fölülte áll a pápának (Concilium supra papam). A pápák tehát kötelesek alávetni magukat a zsinat határozatainak. A sok sürgetés eredményeképpen, össze is hívták az első reform-zsinatot 1409-ben Pisaban. Ez a zsinat a két versengő pápát megfosztotta tisztségétől és V. Sándor személyében új pápát választott. A két letett pápa azonban semmisnek nyilvánította a zsinat határozatát és továbbra is hivatalban maradt. Így még botrányosabb helyzet állt elő: két pápa helyett most már három pápa versengett és átkozta ki egymást. A reformisták azonban nem nyugodtak bele ebbe a fonák helyzetbe és addig mozgolódtak, míg végül Zsigmond német-római császár és magyar király javaslatára, 1414-ben Konstanzba (Németország, Bodeni-tó mellett) összehívták a második egyetemes zsinatot. Ennek a szinódusnak legnagyobb eredménye, hogy a három pápát lemondásra kényszerítették és V. Márton személyében új pápát választott. Ezzel megszűnt a 37 éve tartó nyugati egyházszakadás. Érvényt szereztek a régen hangoztatott elvnek, hogy a zsinat fölülte áll a pápának. Ez a zsinat foglalkozott Husz János ügyével is. Szégyene a zsinatnak, hogy Huszt úgyszólván meg sem hallgatva, halálra ítélte és kivégeztette. Erről később bőven lesz szó. A konstanzi zsinat reformkísérlete a pápák ellenkezésén megbukott. Ezért 1431-ben újabb zsinatot kellett összehívni. Ez a harmadik egyetemes zsinat, a reformok érdekében, erélyesen lépett fel a pápával szemben és megpróbálta korlátozni a pápai követeléseket. Erre IV. Jenő pápa a zsinatot feloszlatta és Firenzébe ellenzsinatot hívott egybe. IV. Jenőnek sikerül elszigetelnie a bázeli radikális szárnyat, amely végül is eredménytelenül feloszlott. Összegezve az elmondottakat: a reformzsinatok végeredményben kudarccal végződtek, mert a reformok közül alig valamicskét tudott megvalósítani. Mindez mégsem jelentette a reformeszmék kudarcát, amelyek lappangva tovább éltek.

Renaissance pápák

A név ne tévesszen meg senkit, mert nem újjászületett pápákról lesz szó, hanem csak ebben a korban élőkről. – A XV. századtól a humanizmus és a pá-

paság kapcsolata egyre szorosabbá válik. A pápák humanista tudósokat gyűjtenek udvarukba. Megszervezik a vatikáni könyvtárat. Bőkezű mecénásai a művészeteknek (festészet, szobrászat, építészet), hogy ezzel is növeljék udvartartásuk fényét. A század második felében már valóságos fejedelemként lépnek föl. Hadsereget tartanak (svájci gárda), amelyet birtokszerzésre és hódításra használnak fel, inkább államférfiként és hadvezérként viselkednek, semmint a lelkek pásztoraiként. III. Calixtus pápával a katalán származású Borgia család lép színre. Rokonait zsíros állásokhoz juttatja. Érdemüként azonban azt is meg kell említenünk, hogy Hunyadi Jánost hatékonyan segíti a török elleni küzdelmében. Kapisztrán Jánost keresztes had megszervezésére küldi hazánkba. Ő rendeli el a déli harangszót a nándorféhvári diadal emlékére. A leg hírhedtebb Borgia pápa VI. Sándor, aki vérfertőző, erkölcstelen életet él. Orgyilkos fiát Cézárt és parázna életű lányát, Lukréciát hercegi rangra emelte. A többi pápa sem volt különb, – II. Gyula inkább hadvezér volt, mint a lelkek pásztora. Egyetlen érdeme, hogy bőkezűen támogatta a művészeteket. (Rómába hívta Michelangelót és elkezdte a Szt. Péter Bazilika építését).

Ennyi elég is annak jelzésére, hogy hová süllyedt Krisztus egyháza és mivé lettek az Ő ún. „földi helytartói”, a római pápák.

Ez ellen az állapot ellen egy dominikánus szerzetes Girolamo Savonarola emelte fel szavát. Apokaliptikus prédikációival igyekezett felrázni a lelkeket: Jön az Úr és megtisztítja a „római Bábelt”. Sikerült is a firenzei népet megregulázni, az uralkodó Medicieket száműzni és megteremtteni a keresztyén demokráciát. Ez azonban pünkösdi királyságnak bizonyult, mert a francia király – akiben reménykedett – dolga végezetlenül visszavonult, az apokaliptikus próféciák sem teljesültek. A csalódott nép szembefordult vele és kiszolgáltatta a pápa haragjának. Szörnyű kínvallatás után, mint eretneket felakasztották, majd máglyán megégették. (Jegyzet: Jellemző a rk. egyház következetlenségére, hogy 50 évvel később a trienti zsinat rehabilitálta, sőt azokat az eszméket valósította meg, amikért Savonarola harcolt.

John Wycliffe (1328 körül – 1384)

Gerolimo Savonarola történetével tulajdonképpen befejeztük az egyház középkori történetének utolsó fejezetét is és ezzel a reformáció küszöbéhez értünk. Tárgyaltuk a pápai hatalom bukását, a kettős, majd hármas pápaságot, az egyházi élet, főleg a felső papság életének meghanyatlását. Szóltunk az első ellenzéki hangokról, a reformokat követelő mozgalmakról is. Ezek alapján véve nem érintették az egyház tanrendszerét, inkább csak „tüneti kezelések” voltak, de az alapbajt nem gyógyították. A bevezetőben már rámutattunk, hogy az egyházi élet hanyatlásának alapoka a Szentírás tanításától való

eltérés volt. A Bibliát ugyan nem tették félre, de mellette ugyanolyan érvényű volt a hagyomány és a pápai bullák. Jézus Krisztust szinte fölözte Szűz Máriának az imádata és a szentek tisztelete, az Úr bűnbocsátó kegyelmét a pápai búcsúcédulák. Egyszóval így jellemezhetnénk a középkori egyházat, hogy „ÉS”-vallássá lett. Wycliffe és Husz János fellépése azért jelentős, mert ki merték mondani: az egyházi élet hanyatlásának alapoka az, hogy félretették a Szentírást, hitünk és cselekedetünk egyedüli zsinórmértékét. Mindkettő élete még a középkorhoz kapcsolódik, de írásaik már az újkor, a reformáció kapuit nyitogatták.

A) Wiclif János (John Wycliffe) oxfordi egyetemi tanár és Lutterworth-i lelkész 1328 körül született, angolszász nemesi családból. Ifjúságáról, megtéréséről alig tudunk valamit. Kiváló képessége hamarosan az oxfordi egyetem tanári székébe emelte. Előbb filozófiát, majd teológiát tanított. Talán megmaradt volna az egyetem hús falai között, ha egy erőteljes nemzeti mozgalom a tettek mezejére nem szólítja. A mozgalom a pápai zsarnokság és az országot kifosztó zsarolás ellen irányuló erőteljes tiltakozás volt. Ez a pápaellenesség annál meglepőbb, mert régebben az angolszászok voltak a leghűségesebb tagjai a római egyháznak. Soraikból olyan egyéniségek kerültek ki, mint Columba, a frankok evangélistája és Bonifácus a germánok misszionáriusa. A századok folyamán azonban újabb és újabb megaláztatások érték az országot, sőt III. Ince valósággal hűbéressé alázta az angol királyt, akit méltán neveztek Földnélküli Jánosnak. A pohár lassan betelt. Az önérzetében és nemzeti büszkeségében megsértett nép szembeszállt az ország kirablásával. A fellobbanó nemzeti forradalmat fokozta az a gyanú is, hogy az angoloktól kizsarolt pénzt a pápa a franciáknak adja, akikkel már régóta háborúskodott az angol nép (100 éves háború). Ez a nemzeti mozgalom azonban parttalan tiltakozás maradt volna, ha Isten nem támaszt egy olyan vezért, aki mederbe szorítja és elvi alapot ad a mozgalomnak. Ez volt Wiclif János. „De dominio divino” c. könyvében kimutatta a pápai követelések jogtalanságát, sőt az egyházi javak állami tulajdonba vételét követelte. Írása óriási lelkesedést váltott ki Angliaszer- te, a királytól a nemességen át, a polgárságig az egész ország egy emberként sorakozott melléje és valóságos nemzeti hősként ünnepelték. A főpapság azonnal sorompóba lépett. London püspöke bíróság elé citálta, és mint veszedelmes eretneket börtönbe akarta záratni. A nemesség azonban közbelépett és kiszabadította a püspök kezéből. Wiclif ekkor még, mint hazafi áll a mozgalom élén és az egyház tanait nem támadta. A király és a nemesség pártfogása új erőt és bátorságot önt a szívébe és most már magát a pápaságot is megtámadja. XI. Gergely pápa elítéli Wiclif tanait, amit újabb per követ, de a nemesség és a polgárság újra megvédi. Wiclif most már tovább lép és a pápa-

sággal való vitáját teológiai alapra helyezi. Könyveiben azt hangsúlyozza, hogy minden kérdésben egyedül a Szentírás a mérvadó. A pápai és zsinati döntések a Biblia mérlegén – értéktelenek. A jelenlegi egyház az Antikrisztus egyháza. Az igaz egyház a választottak közössége. (communio praedestinarorum), amelynek egyetlen feje Jézus Krisztus. A pápa maga az Antikrisztus. Az ordináció (papszentelés), az utolsó kenet, a keresztelés ceremóniái (pl. olajjal való megkenés stb.) nem igazolhatók a Bibliából. Az úrvacsora transsubtanciós értelmezése – eretnokség. Szerinte az úrvacsora szimbolikus cselekedet és csak az nyeri el áldását, aki igaz bűnbánattal és szívbeli töredelemmel veszi azt. A fülbegyónás és feloldozás, a búcsú, a szentképek és ereklyék tisztelete Szentírás-ellenesek. A sok egyházi ünnep pedig fölösleges és csak arra való, hogy dologkerülésre szoktassák az embereket.

Wiclif azonban nem elégedett meg azzal, hogy írásaival világosítsa az elméletet, hanem arra törekedett, hogy tanait az egész nemzet körében ismertté tegye. Reformeszméi terjesztésére vándorprédikátorokat, ún. lollardokat küldött szerte az országban, hogy hirdessék a tiszta evangéliumot. Sajnos sokan félreértették Wiclif követeléseit és 1381-ben parasztfelkelést robbantottak ki. Fokozta az elkeseredést a robot- és a fejadó is. A mozgalom John Ball és Wat Tyler vezetésével egész Dél-Angliát forradalmasította, a parasztsereg Londont is elfoglalta. A király engedelményekre kényszerült. A megrémült nemesség észbekapott, árulás folytán a vezéreket elfogatta és kivégeztette. A felkelésért Wiclifet hibáztatták és bűnbaknak kiáltották ki. A Londonban összeült zsinaton, tanait eretnokségnek nyilvánították, oxfordi állásától megfosztották. Személyét azonban nem érte bánalom. Visszavonulhatott lutterworthi plébániájába. De nem tétlenkedett. Barátaival lefordította a Bibliát angol nyelvre, röplapokon pedig tovább terjesztette reformeszméit. Halála után kegyetlen üldözés indult a lollardok ellen és híveit majdnem teljesen kiirtották. Őt sem hagyták békében még holtában sem. A konstanzi zsinat elrendelte exhumálását és elégetését. Ezt a parancsot Fleming londoni püspök 1428-ban végre is hajtotta és Wiclif hamvait a Temzébe szóratta.

Husz János (1369–1415)

Az Angliában üldözött és elnyomott mozgalom új erővel tört fel Csehországban. Hogy miért éppen ott és nem más, jelentősebb nemzet körében, annak az az egyszerű magyarázata, hogy ebben az időben szoros kapcsolat állt fenn a két ország között II. Richárd angol királynak ugyanis cseh királylány volt a felesége. Így aztán sok cseh diák iratkozott be az oxfordi egyetemre, ahonnan aztán nemcsak tudományt vittek haza, hanem azokat a forradalmi eszméket és biblikus tanításokat is, amelyek évtizedeken keresztül lázban tartották Angli-

át. Hatásukra valóságos népi mozgalom támadt. Mindezt fokozta az az éles ellentét, ami az őslakos cseh és a betelepült németek között fennállt. A cseh nép önérzetét ugyanis mélyen sértette a német származású főpapság és a prágai egyetem német tanárainak fölényeskedő és lekezelő magatartása, akik igyekeztek minden vonalon háttérbe szorítani a cseh tanárokat. A megismert Wiclif tanok tovább növelték az ellenségeskedést.

Gyűjtő szavú prédikátorok járták az országot és kemény szavakkal ostromozták a főpapságot és a renyhe életű szerzeteseket. Ennek a nemzeti alapon szerveződő mozgalomnak, nemsokára lelkes vezére támadt, egy tiszta jellemű és rendkívül bátor ember – Husz János személyében.

Husz János 1369-ben született a dél-csehországi Hussinetzben. Szülei egyszerű falusi emberek minden áldozatot meghoztak, hogy fiuk tanulhasson. Husz Jánost valóban kiváló esze és hallatlan szorgalma 1401-ben a prágai egyetem professzori méltóságára emelte és nemsokára a Betlehem kápolna lelkészévé is kinevezték. A Wiclif eszmékkel azonban már korán (1402-ben) megismerkedett és ettől kezdve tántoríthatatlan hívévé szegődött. Népét rajongásig szerette és kész volt érte életét is áldozni. Írásaiban és prédikációiban kíméletlenül ostromozni kezdte a léha erkölcsű papságot, a népet szípolozó főurakat és a német patríciusi osztályt. Kikelt az egyházi visszaélések ellen is, különösen az országot hűbéri sorban tartó pápai kizsákmányolás ellen, amely már a paraszti földekre is rá akarta tenni a kezét. A nyílt harc már korán fellobbant közte és a többségben lévő német tanárok között. A tanári kar Husz eszméit eretnekségnek nyilvánítja és mindent elkövet, hogy az egyetemről eltávolítsa. Husz azonban szilárdan ellenáll és a Szentírásból bizonyítja tanításának helyességét. Küzdelmében nincs egyedül. Az egyetemi diákság is neki ad igazat. A harc azonban ezzel nem ért véget, sőt tovább éleződött, amikor a német tanárok, összefogva a főpapsággal, a két egymással vetélkedő pápa párharcában nyíltan XII. Gergely mellé áll, a cseh alsó papság pedig XXIII. Jánost pártolta. Vencel cseh király, hogy véget vessen a további torzalkodásnak, az új egyetemi alkotmányban többséget biztosít a cseh professzoroknak. A szavazáson alulmaradt németek, sértődötten kivonulnak Prágából és Lipszében új egyetemet alapítanak. Ez a harc tehát Husz és a cseh nemzeti mozgalom győzelmével végződött. Egy újabb pápai intézkedés azonban rendkívüli módon felháborította Husz Jánost. XXIII. János keresztes hadjáratot hirdetett XII. Gergely és párthívei ellen és ugyanakkor búcsúcedulákat is árultatott az országban, ami újabb terheket rótt az amúgy is kizsigerelt nép nyakába. Husz most már nyíltan szembeszállt a pápai önkénnyel, Antikrisztusnak nevezve a pápát, nem kímélve a népet nyúzó főpapságot sem. Sbynko prágai érsek magánkívül volt dühében. Huszt megfosztotta a plébániájától, eltiltotta

az igehirdetéstől, könyveit zár alá helyezte, és amiket kezébe kaparinthatott, elégettette, őt magát pedig egyházi átokkal sújtotta. Ez az intézkedés valóságos forradalmat robbantott ki Prágában. A nép egy szívvel-lélekkel Husz mellé állt. Az átoklevelet széttépte, az utcára vonulva, gúnydalt énekelve, csúfolta ki az érseket. Sbynko érsek, nagyon dühös Husz Jánosra. Könyveit elégettette, pedig maga sem értette.

Minden tilalom ellenére a reformeszmék rohamosan terjedni kezdtek az egész országban. A kismemesség, polgárság és falusi nép valóságos nemzeti hősként ünnepelte Husz Jánost. A pápai egyházi átkot is semmibe vette. Husz János élete azonban mégis veszedelemben forgott, mert a főpapság mindent elkövetett kézrekerítésére. A király tanácsára erre elhagyta a fővárost és a nemesek táborába vonult, Tábor városába.

A kettős, majd a harmas pápaság miatti botrány felszámolására, Zsigmond német-római császár és magyar király ösztönzésére végre összehívták a zsinatot a Bodeni-tó melletti Konstanzba 1414-ben. Erre a zsinatra Huszt is megidézték. A király menlevélben biztosította bántatlanságát. A barátok nem akarták elengedni, de ő bízva az igazság győzelmében, elutazott. Alig érkezett meg, máris elfogták és börtönbe zárták. A legkülönbébb vádakkal illették és tanai visszavonását követelték. Inkább malomkővet kössetek nyakamba és vessetek a vízbe, de Krisztusomat akkor sem tagadom meg – volt a válasz. Halálra ítélték. Zsigmond ugyan látszólag felháborodott a zsinat döntésén, de végül kisujját sem mozdította megmentésére. Husz János fejére ördögökkel telerajzolt bohócsapkát tettek és mezítláb vitték a vesztőhelyre. Útközben ellenségeiért imádkozott, majd erős hangon énekelte: Krisztus, élő Isten Fia, könyörülj rajtam. Már a máglyára volt kötözve, amikor még egyszer felszólították tanai visszavonására. „Én amivel vádolnak – sohasem tanítottam. Örömmel halok meg az evangélium igazságáért.”

Husz János mártíromsága lángba borította egész Csehországot. Kitért a véres huszita háború, amely hazánkra is áterjedt. Jelvényükről, a kehelyről calixtinusoknak nevezték őket. Követelték az igehirdetés szabadságát, az úrvacsora két szín alatt való osztását, az egyházi javak állami tulajdonba vételét, a szigorú egyházfegyelmet és az apostoli szegénységet. Mindent meghagytak azonban, amit a Szentírás kifejezetten nem tiltott. Emiatt azután szakadás állt be a mozgalomban, mert a szigorúbb irányzat minden elvetett, ami nincs benne a Bibliában. A kelyhesek, bízva az olcsó pápai ígéretekben, szembefordultak a szigorúbb párttal, amely táborítának nevezte magát. Véres harcokban felmorzsolta, majd menekülésre kényszerítette őket. A maradék később „Cseh-morva atyafiak” néven külön egyházzá szerveződött.

Befejezésül csupán annyit: Wiclif-et és Husz Jánost el lehetett némítani, poraikat szét lehetett szórni, de az igazságot, amit a Szentírásból tanultak és hirdettek, se bebörtönözni, se megölni nem lehet, mert az igazság örök, az ígét nem lehet bilincsbe verni.

* * *

Luther Márton (1483–1546)

Az a hatalmas szellemi mozgalom, amely egy új korszak kezdetét jelentette, és Európa, majd egész Földünk arculatát átformálta, 1517. október 31-én vette kezdetét, egy lánglelkű és bátor szerzetes, Luther Márton fellépésével. Ahhoz azonban, hogy Luther Márton ezt a hallatlan nagy művet véghezvihesse, Isten lelkének előbb az ő egész valóját kellett átformálnia, szívét bátor szívvé tennie, szemeit, az ige által – az igazság felismerésére felnyitni. A reformáció tehát nem emberi mű, hanem Isten Szentlelkének munkája, aki a megromlott egyház fojtó levegőjét elfújta, a gúzsbakötött lelkeket felszabadította és a tévelygő nyáját, az evangélium tiszta forrásához visszavezette.

Ennek a nagy műnek lett eszközévé és szolgájává az Úr által kiválasztott férfi, Luther Márton.

Mielőtt élete ismertetésébe belekezdzenénk, előbb vizsgáljuk meg az akkori egyházi állapotokat, a reformációt előkészítő szellemi mozgalmakat és az európai helyzetet, amelyben ez a rendkívüli esemény kibontakozott és végbe ment.

Az egyház állapota a reformáció előtt

a) A pápaság elvilágiasodása

A reformzsinatok egyetlen kézzelfogható eredménye, hogy az egymással rivalizáló pápákat letette, és új pápát választott. Ezzel az egyház egységét újra helyreállította. A fő kérdést: a concilium supra papam (a zsinat a pápa fölött) azonban nem sikerült megoldania. A hatalom továbbra is a pápa kezében maradt, így a zsinatok ellenőrző szerepe formálissá vált. A pápák önálló fejedelmeként viselkedtek, külön hadsereget tartottak, amivel birtokszerző háborúkat viseltek. Hatalmuk kiterjesztése érdekében a legalantasabb eszközöktől sem riadtak vissza. Ellenfeleiket egyszerűen eltették láb alól. Nem egy közülük ágyast tartott, fattyú gyermekeiket a Vatikánban házasították ki és igye-

keztek minél jövedelmezőbb pozícióba helyezni. Leghírhedtebb köztük a Borgiák voltak. Egyetlen érdeme ezeknek a pápáknak a művészetek (festészet, szobrászat) pártolása volt.

A pápák elvilágiasodott életmódját a főpapok is követték. Fényűző, tobzó-dó életet folytattak. Egy-egy pápaválasztáskor – voksaikért – tetemes összeget zsebeltek be. A szerzetesek élete sem volt különb. A jó ételt, italt nem vették meg, a hívekkel keveset törődtek. Méltán érte őket súlyos ítélet – különösen a humanisták részéről.

Az elfajult egyházi élet ellen – közvetlenül a reformáció megindulása előtt, Firenzében egy erőteljes mozgalom bontakozott ki, amelynek Savanarola Jeromos dominikánus szerzetes volt az elindítója. Gyűjtő beszédében Isten ítéletét hirdette, mire a felizgatott nép elkergette a város urait, a Medicieket. Savanarola ún. keresztyén demokráciát akart létrehozni. Magát a pápát, VI. Sándort is támadta. A pápa bíborosi kalapot ígért, ha elhallgat. A hirdetett világvége azonban nem következett be. A franciák, akikben Savanarola reménykedett, kivonultak Itáliából. A csalódott nép elpártolt tőle. Az inkvizíció 1498-ban elfogta, rettenetesen megkínozta, felakasztatta, majd holttestét máglyán elégettette. (Jellemző, hogy 45 év múlva a tridenti zsinat Savanarolát rehabilitálta és tanítása sok részletét beépítette az egyházi gyakorlatba).

b) A nép vallásossága

Az önmegtartóztató élet, az aszkézis, amit az egyház mindig hirdetett, de kevésbé gyakorolt – az egyszerű emberek körében nem talált visszhangra. A válásos élet jórészt külsőségekben nyilvánult meg. Ezt maga az egyház is táplálta (ereklyetisztelet, zarándoklat, búcsúcédulák). A bűnbocsánat árucikké lett. Aki meg tudta fizetni, az nemcsak a maga számára, de elhalt szeretteinek is bűnbocsánatot vehetett. Így aztán az egyház és a hívek között egyfajta üzleti kapcsolat jött létre. Hasonló szennyes üzletté lett az ereklyék tisztelete is. Az ereklyét jó pénzért árusították. A különösen jelentős darabokért busás összeget is elkértek. Ezeket már csak az igen gazdagok tudták megfizetni. Volt olyan fejedelem, akinek 5000 darabból álló ereklye-gyűjteménye is volt. Ezzel aztán nemcsak a maga, hanem utódai számára is több száz évre biztosította az üdvösséget. Hogy az ereklyék többsége durva hamisítvány volt, azt hiszem, nem kell bizonygatni, de a hiszékeny nép vakon hitt bennük. Nagyon jó üzletnek bizonyult egy-egy csodatévő helyre való zarándoklat is. Ezt aztán némely harácsoló pap jól kihasználta.

A papi pálya általában biztos megélhetést jelentett. Nem csoda, hogy sokan tödültek erre a pályára. Volt olyan helység, ahol a lakosság negyede szerzetes volt.

A reformációt előkészítő szellemi mozgalmak

A reformációt nemcsak az egyházi élet hanyatlása készítette elő, hanem két olyan szellemi mozgalom is megelőzte, amely rendkívüli hatással volt a reformáció kialakulására: az egyik a devotio moderna, a másik a humanizmus.

A devotio moderna megalapítója Geert Grote diakónus, aki a Közös Élet Testvéreinek és Nővéreinek világi szervezetével, a keresztyén élet megújítását tűzte zászlajára. ezt a célt a Szentírás rendszeres tanulmányozásával és az elmélyült meditációval igyekezett megvalósítani. A mozgalom nemsokára egész Európát áthatotta. Egyik jeles képviselője Kempis Tamás, Ágoston-rendi szerzetes, akinek „Krisztus követése” c. műve, az építő irodalom remeke. Jézust állítja a központba és hangsúlyozza a személyes élő hitet. Ez a könyv Lutherre is rendkívüli hatással volt.

A devotio modernánál is jelentősebb azonban a humanizmus és a reneszánsz hatása a reformációra. A középkori skolasztikával szemben kibontakozó új mozgalom egész Európában elterjedt. „Az antik irodalom és művészet kultúr-kincseinek felfedezése, egészen új irányt adott az emberi gondolkodásnak”. Az ember figyelmét a túlvilágról önmaga felé fordította. A központba az ember került. Jelszavával: „vissza a forráshoz” – elkezdődik a Szentírás kritikai tanulmányozása. A görög és héber nyelv lázas tanulásával és a szövegkritika bevezetésével, a Biblia tisztább és jobb megértését segítette elő. Ezzel egyúttal megteremtette a nemzeti nyelvű bibliafordítás alapjait is.

Ez a kor egyébként is a nagy felfedezések ideje. A földközponti világképet felváltja heliocentrikus világkép (Galilei). Amerika felfedezése a gazdaság, a könyvnyomtatás pedig a műveltség felvirágzását hozta magával.

A humanizmus fejedelme Rotterdami Erasmus (1466–1536) a deventeri kolostorban a devotio moderna szellemében nevelkedett. Pappá szentelték, de ezt sohasem gyakorolta. Írásaiban lesújtó kritikát gyakorolt a főpapok és szerzetesek fölött. (A balgaság dicsérete). A híres bázeli nyomdában kiadott Újtestamentum kritikai kiadása, a Luther-i német nyelvű bibliafordítás alapjává lett. Erasmus eszményképe a keresztyén humanizmus. Ezért szembeszállt a skolasztika tantételekbe merevedett vallásosságával, elítélte a búcsúcédulák árusítását, az ereklye-imádatot és ezzel mintegy előkészítője lett a reformációnak, bár ahhoz sohasem csatlakozott.

Az európai helyzet

Nyugat-Európában erős nemzeti államok kezdtek kialakulni. Ezek között a leghatalmasabb Spanyolország, de felfejlődőben volt Anglia és Franciaország is. 1496-ban – házasság révén, a Habsburgok kerültek a spanyol trónra. Miksa halála után, fia Károly örökölte a trónt. Károly nagy tervekkel fogott hozzá az

uralkodáshoz. Noha még csak 20 éves volt, szeretne volna visszaállítani az egykori hatalmas Római Birodalmat, de tervei között szerepelt a török megállítása és az egyházi ügyek rendezése is. Törekvései azonban ütköztek a francia érdekekkel, aminek több évtizedes háborúskodás lett a vége. Noha megválasztották német-római császárnak is, hatalma csak névleges volt, a kormányrúd valójában az egyes fejedelmek kezében összpontosult, akik a saját ország-részükből korlátlan urak voltak. A világkereskedelemben résztvevő, egyre jobban tollasodó és öntudatra ébredő polgárság is beleszólt az ország ügyei-be. Ezek a tények, vagyis az erős szellemi hatások, a politikai és társadalmi törekvések egymást felerősítve, bő magyarázatát adják a reformáció gyors elterjedésének. Ámde azt is látnunk kell, hogy az évszázados építmény, amit Róma képviselt, nem omlott volna össze olyan káprázatos gyorsasággal, egy hallatlanul bátor szerzetes gyűjtő beszédére, ha ez az építmény nem lett volna alapjáig romlott és korhadt. Már a 14-15. században megmutatkoztak a bomlás jelei. Így a pápaság világuralmának összeomlása, az előreformátorok mozgalma, a reform-zsinatok eredménytelensége, a nemzeti érzés felerősödése, az egyház megújítására való törekvések, a humanizmus erős kritikája, együttesen annyi robbanóanyagot halmazott föl, hogy elég volt egy szikra, hogy az egész építmény összedőljön. – Ezt a szikrát a szentlélek gyújtotta meg egy egyszerű szerzetes, Luther Márton szívében.

Luther Márton születése. Családja

Luther 1483. november 10-én született Eislebenben. Apja János rézbányász, anyja Ziegler Margit. Luther ritkán beszél apja foglalkozásáról. „Paraszt vagyok, őseim is parasztok voltak igen kiterjedt rokonsággal.” – mondta egyszer az „Asztali beszélgetésben”. A család eredeti neve Luder, csak később, a reformáció megindulása után változtatja nevét Lutherre. A 9 gyermek gyors egymásután jött a világra. Márton volt az elsőszülött. A Luther-házban szigorú takarékoság és vasfegyelem uralkodott. Az apa ugyancsak nem kímélte a pálcát a gyermekeitől. A kisfiúnak már korán megmutatkozott rendkívüli szellemi képessége, úgyhogy apja elhatározta: a fiából urat nevel. A helyi latin iskola elvégzése után, Eisenachba küldi, ahol a Luder rokonság is élt. Hamarosan ő lesz az osztály legjobb tanulója. Tanárai nem győzték dicsérni: „Éles eszénél, csak szorgalma és becsületessége nagyobb.” A 17 esztendő diák eleven, vidám természetű, zenekedvelő fiú volt. Társaival – akkori szokás szerint – házról-házra járva, vallásos éneket énekelt, s illedelmesen megköszönte, ahol énekéért pénzt, vagy ételmet kapott. A vidámság hozzátartozott Márton lényéhez, de a derű tőszomszédságában ott fészkelte az öröklött melankólia, a töprengésre való hajlam is.

Amikor apjának sikerült rendeznie terhes adósságát, amivel a rézkereskedőknek tartozott, az első megtakarított pénzét Márton továbbtanulására fordította. Ezért a 18 éves fiút a híres erfurti egyetemre küldi. Márton olyan kiváló eredménnyel vizsgázik, hogy még nincs 22 éves, amikor zsebében van a magister artium, a tanári oklevél. Apja azonban ezzel nem elégedett meg. Abban az időben a jogi pálya volt az, ami fényes jövővel kecsegtetett. Ezért azt mondta: – Szeretném, ha beiratkoznál a jogi egyetemre. Ha elvégzed, bármelyik fejedelem udvari tanácsosa lehetsz. Mártonnak nem sok kedve volt a jogi tudományhoz, de apjának nem mert ellent mondani. A tanulmányai azonban nem elégtették ki. Töprengésre hajlamos lelkét mindig valami szokatlan belső nyugtalanság kínozza.

Mi lenne velem, ha hirtelen meg kellene halnom, mint egyik barátja, aki párbajban vesztette életét.

– „Óh Istenem örök halál lenne a részem, mert nem tudlak igazán szeretni”.

Egyszer, amikor a vakációról visszatérve Erfurt felé haladt, útja egy sűrű erdőn vitt keresztül. Hirtelen szörnyű vihar kerekedett, csakúgy zúgott a szél, zuhogott az eső, csattogott a villám. Halálos rémület szorította össze szívét: „Jaj Istenem végem van, itt kell elpusztulnom” – jajgatott kétségbeesve. Ebben a pillanatban a mellette lévő fába iszonyú csattanással becsapott a villám. Márton, térdre hullva így kiáltott fel: – „Szent Anna segíts, szerzetes leszek.”

Alig hangzott el a fogadalom, megszűnt a vihar. Márton rögtön megbánta elhamarkodott fogadalmát. Mit fog mondani szigorú apjának. Biztosan kitagadja, ha megtudja, hogy Isten egyszerű szolgája akar lenni. Arra gondolt; mégsem lesz szerzetes, hiszen fogadalmát úgysem hallotta senki. De szíve mélyén megszólalt egy hang: – De én, a te Istened hallottam.

Nem törődött többé a fényes jövővel, nem félt apja haragjától sem. Istennek tett fogadalmához nem akart hűtlen lenni, 22 éves korában belépett az Augustinusról elnevezett koldulórendbe.

A szerzetes

Ezekről az évekről igen gyér adataink vannak. Az erfurti kolostor – mint általában a kolostorok – hierarchikus felépítésű volt. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a rendfőnök, a prior korlátlan úr volt, akinek engedelmeskedni kellett. Helyettese az alprior, főként a gazdasági ügyek intézője volt. Utánuk a tanult szerzetesek következtek, az atyák. A ranglétra legalsó fokán a laikus testvérek álltak, kiket frátereknek neveztek. Ezek végezték az alantas munkát. A rendnek külön regulája (szabályzat) volt, aminek a betartásán a rendfőnök szigorúan őrködött.

Luther, mint noviciust (szerzetes-növendék) a vendégházban helyezték el. Mikor apja megtudta, hogy fia szerzetes lett, magánkívül volt haragjában: – „Tudni sem akarok többé róla” – jelentette ki kérlelhetetlen hangon. Márton egy év után felavatták és pappá szentelték. az áhított nyugalmat azonban a kolostorban sem találta meg. Szíve napról-napra nyugtalanabbá vált. Bűneivel viaskodott szüntelenül. Sokszor szöges korbáccsal verte meztelen hátát és jajgatva kiáltozta: „Óh én bűnöm ... bűnöm ... bűnöm!” Teste a sok böjtöléstől, virrasztástól úgy lesoványodott, hogy inkább csontváznak, mint embernek nézett ki. Szerzetes társai sokszor félholtan szedték föl cellája hideg kövéről. A rend helyettes főnöke, Staupitz atyai módon igyekezett a fiatal Mártont útbaigazítani: – Márton testvér, mit gyötröd magadat bűneiddel, inkább olvasd a Bibliát és Ágoston írásait és biztosan megtalálod a kegyelmes Istent. Márton megfogadta a jó tanácsot: buzgón kezdte olvasni a bibliát és tanulmányozni Augustinus írásait. Elmondani sem lehet azt az ujjongó örömet, ami eltöltötte szívét, amikor Pál apostol leveleiben fölismerte a bűnbocsátó Atya Istent. Eddig Istenről mindig azt hitte, hogy könyörtelen bíró, aki megveszi a bűnt az emberen. Óh milyen más ez az Isten, aki a bűn átkát egészen Fiára tette és benne mindent nekünk adott. Nem kell böjtöléssel, a test sanyargatásával kiérdemelnünk bűnünk bocsánatát, csak alázatos szívvel elfogadni. – „Ha valaha szerzetes az ő aszkézise által mennybe jutott, úgy én odajutottam volna” – írja egy későbbi emlékezésében.

A teológiai doktor

Staupitz sokra értékelte a fiatal szerzetestársa buzgóságát, ezért továbbtanulásra Wittenbergbe küldte a teológiára. Wittenberg, Erfurthoz képest szegényes falunak látszott. Az egyetem még egészen új volt, csak néhány évvel előbb alapította Bölcs Frigyes szász választófejedelem. Tanári kara és diákja is csupán néhány főből állott. Az utat Erfurtból Wittenbergbe – szerzetesi szokás szerint – gyalog tette meg. Márton útközben sokat látott, hallott, ami a kolostori zártság következtében – eddig ismeretlen maradt előtte. Az út tehát nem volt minden tanulás nélküli.

Márton hallatlan buzgósággal vetette magát a teológiai tudományokba, főleg a héber és görög nyelvben igyekezett minél jobban elmélyülni. Néhány év alatt a teológia doktorává lett. Még az évben kinevezték a biblia-tudományok tanárává. Ez is marad élete végéig. – Staupitz biztatására, a betegeskedő plébános helyett, elvállalja az igazságot is.

Igehirdetése egyszerű, a nép nyelvén hirdeti az evangéliumot. Híre-neve egyre szélesebb körben válik ismertté. A papi ranglétrán is följebb jut: 11 kolostor felügyeletét bízzák rá. A kolostornak volt egy toronyépülete. Itt kapott

Márton egy szobát, ahol zavartalanul dolgozhatott. Élete végéig ez maradt a dolgozószobája.

A Bibliából felismert igazságot mind szélesebb körben kezdi hirdetni. Tanártársai sokszor beültek előadásaira, aminek az lett az eredménye, hogy néhány tanártársával, köztük Bodensteni Karlstadt Andrással egy új teológiai iskolát alakítottak ki, ami merőben különbözött a skolasztikai merev, szórszálhasogató tanrendszertől. Az egyetem rektora, Pollich, a kiváló anatómus, egyszer meg is jegyezte: „Meglátjátok ez a szerzetes új tant fog kihozni.” Igaza lett.

Római utazása

1511-ben a renden belüli több vitás kérdés elintézése végett, Staupitz – egy rendtársával Rómába küldi. A két szerzetes gyalog tette meg az utat. Az Alpok hágóin, az Appenninek szövevényes útjain hónapokig vándorolnak. Novemberben indultak el, és december végén érkeztek meg Rómába. Az antik Rómának ez a város csak töredéke, romok és szemét mindenfelé. Az összlakosság a 40.000-t sem éri el. Luther négy hetet töltött Rómában. Végigjárja a búcsújáróhelyeket, megcsodálja a pápai ... ügyintézet, az örökös nyüzsgést, de az udvar fényűzése és laza erkölcsé rejtve marad előtte. Csak később, amikor a Szentlélek megnyitja szeméit, írja le Rómát elítélő sorait: „Minél közelebb Rómához, annál távolabb Istentől.”

Luther összeütközése egyházával. A búcsú-cédulák.

A búcsú eredete a keresztes háborúkig nyúlik vissza. A csatában elesett vitézek, az egyházi büntetések alól felmentést kaptak. Ezt később azokra is kiterjesztették, akik egy bizonyos összeget betettek az egyházkasszába. Így lett a búcsú az egyház egyik jelentős bevételi forrása. Tanbeli alapját a következőkben határozták meg: A szentek fölös jócselekedetei befolyanak a pápai kincstárba, amiből az egyház szabadon „gazdálkodhat”.

II. Gyula és utóda X. Leó, hogy nevet adjon a „gyermeknek”, a búcsúcédulák céljával a Szent Péter templom újjáépítését jelölték meg. A pénzügyi célokat szolgáló búcsú azonban Németországban és másutt is, rendkívül nagy fölháborodást váltott ki, különösen azután, hogy szemérmetlen üzleti vállalkozássá fajult. Ugyanis Albrecht mainzi és magdeburgi érsek 10.000 aranyért bérelte a pápától. Ezt az összeget, amit a hírhedt Fugger bankháztól – kölcsönképpen vett föl, szeretne volna mielőbb visszanyerni. Ezért a búcsúcédulák árusításával a rendkívül ügyes Tetzl János dominikánus szerzetest bízta meg. Tetzl, hogy kedvében járjon a nagyhatalmú úrnak, a legrafináltabb eszközöktől sem riadt vissza. Városról-városra járva, mint valami vásári kikiáltó hirdet-

te: – „Mihelyt a pénz a ládába hull, a lélek a pokolból szabadul”. Tetzelt ugyan Szászországba nem engedték be, de a hiszékeny nép valósággal tódult a határra, hogy megvehesse a bűnbocsátó cédulákat.

Luther a hívek révén értesült Tetzelt üzelmeiről és merész, sőt istenkáromlásnak is beillő szavairól. Állítólag illet is ki merészelt jelenteni: „És ha te Isten anyját ejtetted volna is teherbe, nekem olyan felhatalmazásom van a pápától, hogy még ezt is megbocsáthassam neked feltéve, ha annyit teszel a ládába, amennyi dukál.” A későbbi vizsgálatok során azonban Tetzelt ezt tagadta. Annyi biztos, hogy Tetzelt gyakran használt vaskos kifejezéseket. Egyébként a cédulának megvolt a taksája: főrendű 25 aranyért, közember 1 aranyért juthatott a bűnbocsátó cédula birtokába.

A fejedelmek és a városi magisztrátusok tiltakoztak az üzletelés ellen, mert féltő volt, hogy ezen a réven rengeteg pénz folyik ki az országból. Luthert azonban nem a búcsú üzleti része háborította fel, hanem az, hogy híveinek gyónása alkalmával tapasztalnia kellett, mennyire semmibe veszik a bűnt, mióta zsebükben érzik a cédulát. Ezért prédikációiban erőlesen kikelt ez ellen a szemérmetlen üzletelés ellen. Ez a küzdelem eleinte meddő harcnak bizonyult.

A 95 tétel

Amikor Márton belátta, hogy ez pusztá szélmalomharc csupán, tollat ragadott és 95 tézisben összefoglalta mindazt, amit a Szentírásból, Isten bűnbocsátó kegyelméről felismert. Nem támadta a pápát. Sőt egyik tételében azt írta: „Föl kell világosítani a keresztyéneket, hogyha a pápa tudna a búcsúárusok üzelméről, inkább akarná, hogy a Szent Péter templom porrá égjen, mintsem saját juhainak bőrén, húsán és csontjain épüljön föl.” 1517. október 31-én kiszögeztette a wittenbergi vártemplom kapujára. Másnap, mindszentek napja lévén, tízezrek zárandokoltak Wittenbergbe, megcsodálni Bölcs Frigyes erelyegyűjteményét. Az emberek hamar fölfedezték a téziseket és szájról-szájra adták a nagy újságot. Mindenki lelkesedett. A tételek nemsokára nyomtatásban is megjelentek és két hét alatt egész Németország tudomást szerzett róla. Luther csupán teológia vitát szeretett volna elérni, ahogy abban az időben szokás volt. (Az egyetemek hasonló módon hívták ki egymást egy-egy teológiai kérdés tisztázására.) Hogy ebből mégis országos mozgalom lett, ezt jórészt rivalizáló dominikánusok okvetetlenkedése váltotta ki.

Luther nem elégedett meg a pusztá tiltakozással. Levelet írt a brandenburgi püspöknek – hivatali főnökének – hogy tiltsa meg Tetzelt megbotránkozató működését. Sőt a mainzi érseket is fölkereste levelével, mit sem sejtve, hogy az egész ügy mögött éppen az érsek húzódik meg. Hogy az egyházi vezetők

elolvasták-e leveleit – nem tudjuk, annyi tény, hogy a tételek megjelenése után, a búcsúüzet jelentősen megcsappant. Érthető, hogy ez érzékenyen érintette az érseket, aki nem is késett följelenteni Luthert a pápánál. Hozzájárult ehhez a dominikánusok aknamunkája is, akik örökös harcban álltak az Ágoston-rendiekkel.

Luther kihallgatása Augsburgban

X. Leó pápa eleinte keveset törődött az ügyel. Az egészet a két rend közti torzszalkodásnak minősítette. A mozgalom gyors terjedése és az érsek sürgető levele végül is megmozdította a pápát. Elrendelte az eretnekek elleni eljárás megindítását. Mártont Rómába rendelte, hogy adjon számot téziseiről. Böles Frigyes azonban ragaszkodott ahhoz, hogy Luthert Németországban hallgassák ki. A pápa végül is engedett, mert a közeli császár választáskor nagy szüksége volt a fejedelem támogatására. Az ügy kivizsgálására Cajetan bíborost küldte ki, aki Luthert Augsburgba idézte kihallgatásra. 1518. októberében kezdődött a vizsgálat. Márton egyik szerzetestársa kíséretében érkezett meg a városba. Lelke rendkívül nyugtalan, sokat tépelődik. A magas rangú úr előtt – szerzetes módjára – teljes hosszában földre veti magát és csak Cajetan kegyes intésére áll föld. A bíboros megpróbált kegyes arcot erőltetni magára. Luthert kedves fiának nevezi és biztosítja atyai jóindulatáról. Ez a kegyes álarc azonban nemsokára lehull és helyette előlép a kérlelhetetlen bíró szigorú arca. Felszólítja Mártont, hogy azonnal vonja vissza tételeit és ezután óvakodjék, hogy bármivel is megzavarja az egyház jó rendjét és békéjét. Az egyszerű szerzetes, amikor az igazság védelméről van szó, egyre bátrabban viselkedik és kijelenti, hogy semmi olyat nem tanít, ami nincs benne a Szentírásban. Szerinte a bűnbocsánathoz és a megigazuláshoz egyedül az Úr Jézusban való élő hit szükséges. Az egyháznak nem az a dolga, hogy közvetítse a bűnbocsánatot, hanem hogy hirdesse. Cajetan egyre ingerültebben hallgatja és kijelenti: A pápa tekintélye fölötte áll a Bibliának és a zsinatoknak – különben is Mártont nem vitatkozásra rendelte Augsburgba, hanem engedelmességre. Végül dühösen felállt és kiment a teremből. – „Én ezzel a bestiával, akinek csak csavaros észjárása és szúrós tekintete van, nem fogok vitatkozni.”

Félő volt, hogy Luthert elfogatja és börtönbe záratja. A város kapuit valóban bezárták és őriztették. Márton azonban barátai egy mellékajton kiengedték és biztosítottak számára egy hátszlovat. Luther ahogy volt, csuhában, lóra pattant és csak Nürnbergben pihent meg, 8 órás lovaglás után. Végre napok múlva megérkezett Wittenbergbe, és föllélegezhetett. Rögtön nekiállt írásba foglalni a vita lefolyását. Újra bátornak és erősnek érezte magát. Egyszerű, világos szavakban kifejtette nézeteit a búcsú kérdésében, a Szentírás alapján.

Kemény szavakkal fejezi be röpiratát: „Üldözzenek, mozgassanak meg ellenem eget-földet, de addig, amíg a Szentírás alapján meg nem győznek, tézi-seimből semmit sem vonok vissza.”

Cajetan levélben szólítja föl Bölcs Frigyest, hogy Luthert fogassa el és szolgáltassa ki Rómának. Frigyes eleinte habozott, végül győzött józan esze és Luther mellé állt.

A Luther-ügy azonban tovább bonyolódott. Egy Miltitz nevű pápai kamarás próbálta megkönyékezni Mártont. Hangoztatta, hogy ő bejáratos a pápai udvarba és kijárja Luther bántatlanságát, csak hallgasson. Márton megígérte, hogyha ellenfelei csöndben maradnak, ő is hallgatni fog.

A lipcsei vita

A dominikánusok azonban nem nyugodtak. Eck János ingolstadti egyetemi tanár vitára hívta ki Luthert, Eck kitűnő szónok és nagy vitatkozó hírében állt. Meglepő, hogy Eck írásaiban ugyanazokat a kifogásokat adja elő, mint Luther. Egy dologban azonban szöges ellentétben áll a nézetük és ez a bűnbocsánat kérdése. Eck a kulcsok hatalmára (Mát 16,18-19) hivatkozva kijelenti, hogy a pápának hatalma van a bűnök megbocsátására. A vita a buzgó római katolikus „Szakállas” György szász herceg jelenlétében folyt le, 1519. júliusában Lipcsében. Luther érezte, hogy túl kell lépnie a búcsú-kérdésen és a pápai intézmény szentírásbeli eredetét kell megvitatni. Ez a gyökérvizsgálat. Határozottan kijelenti, hogy a pápaság emberi találmány. Ezért a pápa is tévedhet. Az üdvösség kérdésében pedig nem lehet döntőbíró, mert a bűnbocsánat egyedül Isten dolga.

Luther könyvei

A lipcsei vita után lép most már egyértelműen Luther a reformáció útjára. 1520-ban kiadja három fő reformatori röpiratát. A nemességhez írt dolgozatában tagadja, hogy az egyházi hatalom fölötte állna a világinak. Elveti azt a sokat hangoztatott tételt is, hogy a Szentírást – hitelesen – egyedül a pápa magyarázhatja. A második broszúrában „A keresztyén ember szabadságá”-ról c. írásában kijelenti, hogy a „keresztyén ember, hite által úr, de a szeretet által mindenkinek szolgája.” Könyvét X. Leó pápának ajánlja. A pápát barátságos, jószágos embernek nevezi, akit azonban becsvágyó és alattomos emberek vesznek körül. az ellene indított eljárást Eck bosszújának tartja, és arra kéri a pápát, hogy vessen véget a civódásoknak és parancsoljon nyugalmat az egyházban. Ez volt utolsó békülési kísérlete. Harmadik broszúrájában, „Az egyház babiloni fogságáról” írt röpiratában véglegesen szakít egyházával. A pápát Antikrisztusnak nevezi, aki a szajha Babilonon uralkodik. Kétségbe vonja a

szentségek bibliai eredetét és csak hármat tart meg. Hangoztatja az egyetemes papság elvét és elutasítja azt a felfogást, hogy hitbeli dolgokban egyedül a pápa illetékes.

Luther hallatlanul sokat dolgozik. Eleinte latinul ír, de lassan áttér a német nyelvre. Nyelve kifejező, képekben gazdag, olvasmányos. Írásainak zöme Bázisban, a nyomdaipar központjában jelenik meg. Könyveit nemcsak a főrendűek, hanem a művelt városi polgárság is olvassa, sőt még egyházi körök is tanulmányozzák. Írásai néhány hét alatt elkelnek. „Valami különös tavaszvárás uralkodik el lelkében, ami apokaliptikus vonásokkal is ötvöződik”.

Az egyházi átok

A lipcsei vita után az események fölgyorsulnak. A pápa, bíborosokból és a szerzetesrendek generálisaiából egy bizottságot állított föl, hogy pontról pontra állapítsák meg: Luther mely tételei eretnekek. A szöveget sok hibával fogalmazzák meg. Jellemző, hogy nem Luther eredeti tételeit, hanem a dominikánusok által összeollózott szöveget veszik alapul. A bizottság munkája végeztével, Eck unszolására, a pápa végül kiadja Exurge Domine c. kiátkozó bulláját. Az exkommunikáció kihirdetésével Eck Jánost bízzák meg, Eck útja azonban nem mindenütt sikeres. Volt olyan hely, ahol kicsúfolták, sőt egy helyen menekülésre is kényszerítették. A dominikánusok különben sem voltak népszerűek Németországban.

Luther ügye nemzeti ügyé lett. A kiátkozó bullát 1521. januárjában, Wittenberg kapuja előtt néhány barátja jelenlétében ünnepélyesen elégette. A diákság ünnepi fölvonulásban tüntetett Luther mellett, éltetve a nemzet nagy hőseit.

A birodalmi gyűlés

Luther további sorsa most már egészen a birodalmi rendek állásfoglalásától függött. A nemrég megválasztott császár, V. Károly 1521-ben összehívta a birodalmi gyűlést Wormsba, részben a választási feltételek pontosítása és a Luther-ügy rendezése érdekében. A császárnak azonban nagyon kellett sietnie, mert a spanyolországi polgárháború és a franciák mozgolódása kezdett veszélyessé válni. A pápai követ tiltakozására az volt a válasz, hogy csupán tanai visszavonása végett hívják meg Luthert. A császár udvari futárt küldött Luther elé, biztosítva ezzel bántatlanságát. Barátai féltő szeretettel vették körül és mindenáron meg akarták akadályozni utazását, nehogy Husz János sorsára jusson. Ekkor mondta Márton emlékezetes szavait: „Ha annyi ördög volna is Wormsban, amennyi cserép a házak födelén, akkor is elmennék, és ha akkora tüzet raknának is Worms és Wittenberg között, hogy lángjai az eget

vernék, még akkor is nekivágnék. És ha ott egy szörnyeteg tátaná rám a száját, annak egyenes a torkába lépnek, hogy bizonytságot tegyek az én Uramról, Krisztusról.”

Luther, három barátja kíséretében indult útnak. Amerre kocsija elhaladt, mindenütt ünneplő sokaság fogadta. 1521. április 16-án érkezett meg Wormsba. Szállásán egymásnak adták a kilincset barátok és ismerősök. Mindenkinek volt egy-egy biztató jó szava. Amikor a birodalmi gyűlés elé vezették, az utca annyira megtelt emberekkel, hogy csak a kerteken keresztül tudták bevezetni a terembe. A trieri püspök megbízottja tette föl a kérdéseket: 1. Elismeri-e, hogy a neve alatt megjelent könyveket ő írta? 2. Fenntartja-e ezeknek tartalmát, vagy visszavon-e belőlük valamint? Luther halkán és kissé elfogódottan válaszolt a kérdésekre. Elismerte a könyvek szerzőségét. A második kérdés megválaszolására gondolkozási időt kért. Barátai csalódottan hallgatták szavait, ellenségei azonban kezüket dörzsölték: Úgy látszik, hogy inába szállt a bátorsága. – Másnap újra elővezették. Luther sorra vette téziseit. Hangja most már erőteljes és bátor volt. Végül kijelentette: „Ha nem győznek meg Szentírásbeli bizonyságokkal, vagy világos észokokkal, úgy lelkiismeretem az Ige foglya, ennél fogva nem tudok és nem is akarok semmit visszavonni, mert sem nem bátorságos, sem nem tanácsos bármit is a lelkiismeret ellen cselekedni. Isten legyen segítségemre.”

Egyszerre felbolydult az egész terem. A zűrzavaros lárma és közbekiabálások miatt a kihallgatást abba kellett hagyni. A császár fölállt és kiment a teremből. (Évek múlva kijelentette: Bánom, hogy akkor nem ölettem meg Luthert, így aztán iszonyú nagyra nőtt a tévelygés). A fejedelmek ragaszkodtak, hogy Luthert még egyszer hallgassák ki. Ez a kihallgatás is eredménytelen maradt. Most is szilárdan kijelentette, hogy semmit sem von vissza.

Luther április 26-án indult vissza Wittenbergbe. Bölcs Frigyes már előbb eltávozott, de előbb megüzente Mártonnak, hogy titokban biztos helyre fogja vitetni. Így történt azután, hogy amikor kocsijuk egy sűrű erdőn vitt keresztül, hirtelen álarcos lovasok vágattak elő – kísérőik rémülten menekültek. Mártont levetkőztették és lovagi ruhába öltöztetve, meg sem álltak vele Wartburg váráig. Közben Wormsban, hosszú huzavona után, miután már sokan eltávoztak a gyűlésről, megszületett az ediktum, amely Luthert, mint lázadót birodalmi kiközösítéssel sújtja: „Bárki, bárhol élve vagy halva elfoghatja és a hatóságnak kiszolgáltathatja.” Ezt nevezi a történelem wormsi ediktumnak.

Junker Jörg

A várban kevesen tudták, hogy György lovag tulajdonképpen kicsoda – azt hitték, hogy Frigyes foglya, akit házi őrizetben tart. Akkori arcképe, ahogy a

híres festő, Cranach Lukács megfestette, egy szakállas, pödört bajszú, dús hajú férfit ábrázol. Luther közel egy évet töltött Wartburgban, elzárva a világtól. Eleinte sehogy sem találta helyét. Ő, aki szorgos munkához volt szokva, most tétlenségre volt kárhozható. Álmatlanságra panaszkodott, de lassan magához tért és munkához látott. Régi tervét igyekezett megvalósítani, a bibliának német nyelvre való fordítását. A héberben és görögben otthon volt, így az eredetiből dolgozhatott. Segítette munkáját Erasmus kritikai kiadása. Az Újtestamentummal el is készült. (Az Ótestamentumot később fordította le). Ez a Biblia lett a német irodalmi nyelv megalapozója. A kinti világból csak kósza hírek jutnak a várba. Senki sem tudja, hogy hova lett a vezér. Egyesek azt hitték, hogy külföldre menekült, mások állították, hogy megölték. Ezeket a híreket Luther legfeljebb megmosolyogja, de amikor fülébe jut, hogy Wittenbergben nagy a felfordulás, Karlstadt András és a rajongók valóságos forradalmat robbantottak ki, Luther egyre nyugtalanabbá válik. A wittenbergi fejtelenséget és lázongást sem a városi magisztrátus, de még a fejedelem sem képes lecsillapítani, Luther elhatározza, hogy otthagyja Wartburgot. Frigyes megtiltja, mert a birodalmi kiközösítés fennáll. Luther azonban nem törődik az ediktummal, nem félti életét és Frigyes tiltó szavára csak ennyit válaszol: „Ő nagyobb úr oltalma alatt áll, mint a fejedelem.”

Újra Wittenbergben

1522 márciusában újra megjelenik Wittenbergben. Ami látott nagyon elsomorította. Karlstadtot hazaküldi falujába, ő pedig elkezd az igehirdetést. Az eredmény rendkívüli, a rend újra helyreáll. Kijelenti; ha erőszakhoz akartam volna folyamodni, nagy vérontást idézhettem volna elő Németországban. Olyat, hogy még a császár sem lett volna biztonságban. De mi volna ez? – teszi föl a kérdést, csupa test lélek rontása.”

Az egyetemen egyelőre nem taníthat, de a diákok tömegesen keresik föl. És nemcsak a hazai, de a külföldről érkezők is. Kis toronyszobácskájában állandóan dolgozik, ír, és adja ki röpiratait. Közben maga köré gyűjti a tisztafejű, világos látású embereket. Közöttük van a legkiválóbb – későbbi utóda – Melenchton Fülöp, a nagyhírű Reuchlin unokaöccse. Az 1522-23. év során rohamosan terjed a reformáció. Nemcsak a birodalomban, hanem a határokon túl is, főleg a németajkú lakosság körében. Így a skandináv államokban, lengyel földön és hazánkban is. Megkönnyíti a mozgalom terjedését, hogy a császár másfelé van elfoglalva. A birodalmi gyűlésen a pártolók vannak többségben. A kolostorok lassan kiürülnek. Wittenbergbe egyre több szerzetes és apáca érkezik, akik otthagyták kolostorukat és most ellátatlanok. „Nagyon sajnálom őket – mondta Luther – száználmas népecske”. A legtöbb apáca nemesi

család sarja volt, kiket családjuk – mint lányfölösleget – bedugott valamelyik kolostorba.

Luther megpróbálta őket visszahelyezni a családjukba, de a legtöbbje elzárkózott. Nagy gond volt az ellátásuk. Luther maga is igen szerény fizetésből élt. Havi jövedelme mindössze 9 aranyforint volt. Sokan tanácsolták, hogy nősüljön meg. Luther tétovázott, már korosodó ember lévén, elmúlt már 40 éves, ami abban a korban az öregség kezdetét jelentette. Végül rászánta magát és Bora Katalint, a kisnemesi származású volt apácát vette feleségül. Házassága nagy port vert föl. Ellenségei gúnyolódtak: Ugye nagyon szűk a barátságuk? Katalin rendkívül ügyes háziasszonynak bizonyult. A kolostort vendég- és diákszállóvá alakította. Ellátásáról és belső rendjéről is maga gondoskodott. Volt sörfőzdéje és állatállománya is. Luther apjának nagyon tettsett fia házassága. Most már kedves fiának szólítja. Mártonnak nagy szüksége volt felesége gondoskodására, mert sokat betegeskedett.

A parasztfelkelés. Müntzer

1525 – a döntések éve. A vándorprédikátorok által felizgatott tömeg sok helyen mozgolódnni kezdett. Ezeket a helyi felkeléseket azonban elfojtották. Akkor vált országos méretűvé, amikor az elégedetlenkedők élére Müntzer Tamás – előbb zwickauai, majd alstedti pap állt. Müntzer eleinte Luther szellemében tanított, Zwickauban azonban a „rajongó próféták” hatása alá került és most már nemcsak az egyház hibáit ostorozta, hanem Luthert is megtámadta: hazudozó sültbolondnak, arcátlan csuhásnak nevezte. Müntzer egy új gyülekezetet akart létrehozni, amelyben tökéletesen megvalósul Isten országa. Hirdeti, hogy ezt fegyveres erővel kell megvalósítani. Müntzer röpiratban biztatja felkelésre a parasztokat. Luther megpróbálja lecsillapítani a forrongást. Nem sikerült. A mozgalom egyre jobban szélesedik. Szökött katonák, sőt még nemesek is beállanak a parasztok táborába. Útjukat vér és tűz kíséri. Luther röpiratban felszólítja a fejedelmeket: „A parasztok rabló és gyilkos hada” ellen való fellépésre. Müntzer végül is elbukott. Szekértáborát a fejedelmi csapatok elfoglalják. Müntzert is elfogják és kivégzik. – A parasztfelkelésért sokan Luthert hibáztatják. Így népszerűsége rendkívül megcsappan. Most már nem dicsőített nemzeti hős. A háború zűrzavarai közepette meghal pártfogója is. Frigyes utóda azonban továbbra is védelmezi Luthert.

Az 1525 utáni állapotok

A wormszi birodalmi gyűlés után a császár elhagyta Németországot. A pápával és a franciákkal folytatott háborúja egészen leköti; így sem kedve, sem ideje nincs a Németország belügyeivel való foglalkozásra. Az 1526. speyeri

birodalmi gyűlésen a két párt egyenlő erővel vonul fel és ez, valamint az állandó török veszedelem, elősegítette a kompromisszumos megoldást. Abban állapotok meg, hogy vallási ügyekben minden fejedelem maga dönthet. Luther ellene volt ennek a megoldásnak, mégis a helyzet kényszere alatt, elfogadta.

A második speyeri birodalmi gyűlésen azonban már túlsúlyba jutottak a katolikusok és wormsei ediktumot újra megerősítették. Hat fejedelem és 14 város azonban protestált és kivonult a teremből. Innen a protestáns elnevezés.

A protestánsok szorult helyzetbe kerültek. Ekkor a hitbuzgó Hesseni Fülöp fejedelem – a reformáció táborának megerősítése végett – megpróbálta összebékíteni a reformáció svájci és wittenbergi ágát. A marburgi kollokviumon (1529-ben) azonban az úrvacsora kérdésében nem tudtak egy nevezőre jutni – nagy kárára a reformációnak.

Az augsburgi birodalmi gyűlésen (1530) Worms óta először jelent meg V. Károly. Mint buzgó római katolikus megpróbálta helyreállítani az egységet. Ezért lehetővé tette, hogy az evangélikusok részletesen kifejtsek véleményüket az egyházzal és a rk. tanokról. Erre a gyűlésre készítette el Melancthon Fülöp az Augusta Confessio néven ismert evangéliumi hitvallást. Ez a hitvallás, két részben, pontosan körvonalazza a reformáció táborának nézeteit: a bűn, a megigazulás, a hit és a jócselekedetek kérdésében. Luther nem vehetett részt ezen a gyűlésen (még mindig fennállt az ediktum érvénye) – A közeli Coburgból figyelte az eseményeket és tanácsaival segítette híveit. Végül is az evangélikus fejedelmek erről a gyűlésről is kivonultak.

A birodalmi gyűlés után 1531-ben Schmalkaldenben szövetségre léptek. A meginduló harc változó sikerrel tovább folyt. Végül az augsburgi vallásbéke (1555) véget vetett a viaskodásnak. Ez a béke szabadságot adott a reformáció lutheri ágának, egyúttal kimondta a „cuius regio, eius religio elvet”, ami később sok visszaélésnek lett a szülőanyja.

A reformátor halála

Luther ekkor már nem élt. Súlyos betegen még egyszer hazavitette magát szülővárosába. A fejedelem háziorvosa mindent megpróbált Márton gyógyulása érdekében, de már nem tudott rajta segíteni. Halálos ágya mellett egykori diáktársa Justus Jonas és a helybeli lelkész áll. Zihálva, hörögve imádkozik és Krisztus kegyelmébe ajánlja „lelkecskéjét” (így nevezte mindig a lelkét). 1546. február 18-án reggelre véget ért a haláltusa. Négy nappal később bevonul Wittenbergbe a gyászmenet. A vártemplomban helyezik örök nyugalomra. Melancthon tartotta a gyászbeszédet.

Hogy ki volt Luther Márton, nehéz néhány mondatban összefoglalni jellemét és értékelni azt a hatalmas munkát, amit Isten rajta keresztül véghez vitt. Nem tudom, hogy mit csodáljunk benne jobban, a rettenthetetlenségét, zsenialitását, hallatlan munkabírását, vagy az alázatot, ahogy Krisztust szolgálta. Vele egy egészen új kor veszi kezdetét.

* * *

Kálvin János (1509–1564)

Az egyházi élet hanyatlása, a pápai udvar erkölcstelen, züllött élete, a főpapok tobzódása, a szerzetesek hanyélese és a hívekkel való nemtörődömsége, sok jóézésű ember méltatlankodását váltotta ki. A közvélemény egyre hangosabban követelte, hogy az egyházat reformálni kell, mégpedig fejében és tagjaiban egyaránt. Az általános közóhajnak engedve, összeültek a reformzsinatok. Ezek azonban – a pápák ellenállása miatt – sorra fiaskóval végződtek.

A humanisták – élükön Erasmussal – kíméletlen kritikával illették a henye főpapokat és tudatlan szerzeteseket. Az egyházi tant azonban érintetlenül hagyták, holott az élet romlásának éppen a Szentírástól messze eltávolodó tanrendszer volt az okozója.

Ezeket a kérdéseket Luther Márton története során, bőven tárgyaltuk. Most menjünk tovább. A reformáció tüze, Luther fellépésével majdnem egy időben, legalább is nem sokkal utána – más országokban is fellobbant. Ezek között a legjelentősebb a svájci reformáció volt, amely nemsokára egész Európát áthatalta.

1. A svájci reformáció kezdetei. Zwingli Ulrich

Svájc önálló állami léte a XV – XVI. sz. fordulóján veszi kezdetét. A németajkú kantonok államszövetségre lépnek és az 1498-99-es sváb háborúban kivívják függetlenségüket. A kantonok között Zürich a legnépesebb (kb. 60 ezer lakossággal) és így természetesen a legerősebb is. A nagytanács már a reformáció előtt is erős befolyást gyakorolt az egyházi életre, és sok tekintetben korlátozta a konstanzi püspök hatalmát (főleg túlzott anyagi követeléseivel szemben). A búcsúcédulák árusítását pedig már Luther fellépése előtt betiltotta.

A reformációt Zwingli Ulrich, a jeles humanista és reformátor kezdte el 1519-ben. A város híres templomában, a Grossmünsterben, evangéliumi szel-

lemű igehirdetéseket tartott, amelyre tódult a nép. A következő évben kiadta reformtételeit, amely Luther szellemében, szembeszáll a mise, a tisztítótűz és a szentek közbenjárása tanával. („Kommentár a hamis és az igaz vallásról”). Átformálta az istentisztelet rendjét is, eltávolította a templomból a szobrokat és képeket. A miseáldozat helyett a két „szín” alatt való úrvacsorát vezette be. A nagytanács melléje állt és elfogadta Zwingli újításait. Nem sokára szövetségre lépnek Bernnel és Bázellel, akik szintén a reformáció útját választották. Zwingli azonban az úrvacsora kérdésében nem ért egyet Lutherrel. Vitatja Krisztus testi jelenlétét az úrvacsorában. Szerinte az úrvacsora emlékünnep, amelyben az igaz bűnbánat a lényeges. Így aztán az 1529-ben összehívott marburgi kollokviumon szétválik a lutheri és a zwingliánus irány, nagy kárára a reformációnak. Zwingli nemcsak, mint reformátor, hanem mint hazafi is igen jelentős. Minden eszközzel küzdött azért, hogy honfitársai, szegénységük miatt ne legyenek kénytelenek zsoldosnak állni. Ez nem tetszett az óskantonoknak, amelyek amúgy is féltékenyen nézték Zürich erősödését. Az ellenségeskedést növelte, hogy Swyz, Uri és Unterwalden továbbra is pápista maradt. A kitoró háborúban Zürich, a kappelni csatában (1531) vereséget szenvedett. Zwingli, aki mint tábori lelkész részt vett az ütközetben, elesett.

Zwingli halála a svájci reformáció megtorpanását jelentette. Ezt követte nem sokára a német birodalmi helyzet romlása is. Hogy a reformáció ügye mégsem szenvedett hajótörést, ez Urunk irgalmas döntésének köszönhető, aki éppen ezekben a legválságosabb időkben – amikor a rk. egyház is éledezni kezdett – egy olyan szellemi vezért állított csatasorba, aki tiszta evangéliumi látásával, törhetetlen akaraterejével és rettenthetetlen bátorságával új lendületet adott a reformáció szent ügyének. Ő volt Kálvin János.

Mielőtt azonban Kálvin életének ismertetésébe kezdenénk, vessünk rövid pillantást a francia Svájcra.

2. Genf a reformáció küszöbén

A város a XVI. sz. elején politikailag a Savoyai nagyhercegséghez, egyháziilag pedig a savoyai házból való püspökhöz tartozott. A herceg ki akarta terjeszteni hatalmát Genfre is. A függetlenségükre féltékeny genfiek azonban keményen ellenálltak, és Bernnel szövetségben, megfutamították a herceg csapatait. A város köztársasági alkotmányt fogadott el, és a vezetést a 200 tagú tanácsra bízta. 1530-ban már több templomban evangéliumi szellemű igehirdetést tartottak, és megszüntették a misézést. A berniek Farel Vilmost, a bátor és szókimondó reformátort küldték Genfbe, aki Viret Péterrel buzgón hozzálátott Genf reformálásához. 1535-ben, a tanács határozatban kimondta: „A pápista vallást ezennel töröljük és elfogadjuk a reformált vallást.” (Révész:

Kálvin élete 52) Ez a reformáció azonban rendkívül felszínes volt. A genfi nép szabados erkölcsi felfogása messze állt a tiszta, puritán életviteltől. A város valósággal tobzódott a bujálkodásban, a fényűzésben és szerencsejátékokban. Az evangéliumi szabadságot úgy értelmezték, hogy most már minden szabad. Jellemző, pl. hogy a városi tanács a kéjhölgyeknek külön városrészt jelölt ki, vezetőjükül ún. „királynőt” választott, akinek – horribile dictu – az evangéliumra kellett esküt tennie! Az erkölcstelenséghez teljes hitetlenség is társult. Fárel dörgedelmes prédikációt kinevették, a vallás szent dolgaiból csúfot űztek. Érthető tehát, hogy Fárel egészen elcsüggedt.

Ilyen körülmények között érkezett meg Genfbe Kálvin János.

3. Kálvin ifjúsága

Kálvin János 1509. július 10-én született az észak-franciaországi Picardia tartomány Noyon nevű kisvárosában. Apja Gerard Cauvin szigorú jellemű, művelt ember volt. (A Cauvin nevet később a latinus Calvinus név váltotta fel) A noyoni püspökség és káptalan ügyvivője lévén, gyermekeit a papi pályára szánta. Édesanyja az ősi nemesi Le Franc család leszármazottja, igen szép és kegyes asszony hírében állott. Házasságukból 7 gyermek született, de csak öten maradtak életben. Két bátyja, Károly és Antal a papi pályára lépett, Jánost is papnak szánta az édesapja. Ezt édesanyjuk is helyeselte. Az előkelő körökkel való kapcsolatuk révén elérték, hogy János a nemes Montmar fiúkkal együtt nevelkedhetett. Ez döntő hatással volt János arisztokratikus hajlamainak fejlődésére is. Apja azt is keresztülvitte a püspöknél, hogy a 12 éves fiú megkapja egy falusi plébánia jövedelmét. Ez tanulmányi ösztöndíj volt, de egyúttal a papi pályára való elkötelezést is jelentette. János 1523-ban, a Montmar fiúkkal Párizsba ment, hogy ott folytassa tanulmányait. Ebben nem kis szerepet játszott, hogy Noyonban pestis járvány tört ki, és a szülők nagyon féltették tehetséges fiukat. A De la Marche nevű iskolában kezdi meg tanulmányait. Az iskola jeles tanárától Cardier Marthurintól latint tanul és ebben kiváló előrehaladást tesz, aminek később igen nagy hasznát veszi. Erről az 1Thessz levélhez írt kommentárja előszavában így emlékezik meg: „Isten gondviselésének köszönöm, hogy te voltál a tanítóm, s minden későbbi haladásomat úgy tekintem, hogy amelyet neked köszönhetek.”

A kitűnő Cordier keze alól nemsokára egy másik iskolába, a Montagu iskolába kerül. Ez az iskola hírhedt volt drákói szigoráról. A diákokat a legkisebb vétségért is megvesszőzték, és néha a korbács sem maradt el. Rabelais, a kiváló humanista azt írta erről az iskoláról, hogy a gyilkosoknak a börtönben jobb dolguk van, mint a tanulóknak ebben a kollégiumban. Legszívesebben felgyújtánám és a tanárait máglyára, küldeném. Kálvin – ha nehezen is – tűrte

és szenvedte ezt a szigorú fegyelmet. A serdülő fiút így jellemzi egy korabeli író. „Szikár, törekeny testben, friss, élénk szellem lakozott. Befelé élő, visszahúzódnó fiú volt, aki a tanulást nagyon komolyan vette”. Négyévi tanulás után, 19 éves korában megszerezte a licenciátust, ami akkor tanári képesítést jelentett. Dönteni kellett: hogyan tovább.

Apja, aki a papi pályára szánta, a káptalannal való összezdorúlése után, megváltoztatta elhatározását, és a sikeresebb jogi pálya felé irányította fiát. Kálvin – kénytelen-kelletlen – elfogadta apja döntését. Orleansba utazott és 1529-ben beiratkozott a jogi egyetemre. Professzora L'Etoile, nagyhírű tudós (később a Sorbonne rektora) korán felismerte az ifjú rendkívüli képességeit és gyakran felkérte helyettesítésre is. Orleansból a bourgesi jogi egyetemre ment át, ahol a kiváló humanista Wolmar professzorral közelebbi kapcsolatba került. Wolmar a görög irodalom tanára, de szentírásban is jártas tudós, arra biztatja a fiatal Kálvint, hogy olvassa a Bibliát, mégpedig eredeti nyelven. 1531-ben apja súlyosan megbetegszik és nem sokára meg is hal. Így az apai kényszer, amely a jogi pályához kötötte megszűnt, és szabadon követhette szíve vágyát, hogy a teológiában szerezzen nagyobb jártasságot. Először a 2Kor levélhez ír rövid kommentárt, amit Wolmarnak ajánl. A professzor egy ezüst pohárral jutalmazza. Ezután lefordítja Seneca: De Clementina művét és magyarázatot is fűz hozzá, kihangsúlyozva a kegyelem gyakorlásának fontosságát. A 28 éves jogtudós, azonban mégsem mint teológus, hanem mint humanista áll előtünk.

4. Kálvin Párizsban

Az 1530-as évektől egyre erőteljesebben terjed a reformáció Franciaországban, különösen a király nővérének, Margitnak hathatós támogatása mellett. Több templom szószékén evangéliumi szellemű beszédek hangzanak el. A nép áhíttal hallgatja, de egyetemi tanárok és diákok is csatlakoznak a mozgalomhoz. A rk. oldal azonban észbe kap és sorompóba lép. Dühös kifakadások követelik, hogy el kell hallgattatni az eretnekeket, Margit hercegnőt pedig zsákba kötve a Szajnába kell fojtani.

Így álltak a dolgok Kálvin Párizsba érkezésekor. Egy tiszta szívű, erős hitű kereskedő, Forget István házában száll meg. (Forget később mártírhalált halt.) Lehet, hogy ennek az embernek a bizonyágtétele is hozzájárult Kálvin megtéréséhez? Ekkor még csak annyit látunk, hogy az evangéliumi ifjúsággal tart kapcsolatot. Kálvin, zárkózott természeténél fogva, ritkán beszél önmagáról, de bizonyos, hogy a Szentírás tanulmányozása egyre közelebb vitte a tiszta evangéliumhoz. Életének erről a döntő fordulatról mindössze egyszer beszél, mégpedig Zsoltárok könyvéhez írt kommentár előszavában. „Gyermecko-

romtól kezdve apám a teológiára szánt, de később úgy ítélte meg, hogy a jogtudomány gazdagabbá teszi azokat, akik gyakorolják. Ez volt az oka, hogy elszóltott a filozófiai tudományoktól és jogot kezdtem tanulni. Ez nem igen volt ínyemre. Isten azonban titkos gondviselése által, végül más irányba fordította a gyeplőt. Kezdetben igencsak ragaszkodtam a pápista babonákhoz, de egy hirtelen megtérés által Isten leigázta és engedelmességre kényszerítette szívemet. Bár lelkem nagyon kemény volt, az igazi kegyességből alig kóstoltam valamit, máris lángoló buzgóság gyulladt fel bennem aziránt, hogy továbbhaladhassak abban.”

Kálvint ettől kezdve az a bizonyosság tölti el, hogy Isten elhívott gyermeke és az Ő kezéből többé nem ragadhatja ki senki. Ez a csodálatos átváltozás 1533 októberében történt Párizsban. Ettől kezdve egy új Kálvin János áll előttünk, aki nemcsak a római egyházzal szakít, hanem a félutas humanista világnézettel is. Nemsokára lemond a biztos egzisztenciát jelentő papi jövedelméről is, hogy most már minden földi nyűgtől szabadon, az evangéliumi igazság bátor hitvallójává váljék. Még ez évben lehetősége nyílik a nyílt színvallásra. Az történt ugyanis, hogy barátját, Cop Miklós orvost az egyetem rektorává választják. Miklósnak november elsején kellett megtartania székfoglalóját. Népes közönség előtt el is hangzik a beszéd, de feltűnő módon egy szót sem szól a szentek tiszteletéről (holott mindenszentek napja volt), annál többet az evangélium nyílt megvallásáról. „Miért rejtegetitek az igazságot – kérdi –, mondjuk ki bátran: kinek akarunk tetszeni, Istennek, vagy embereknek? A világ üldözi azokat, és gonosztévőknek nevezi, akik megpróbálják elhinteni a szívekben a tiszta evangéliumot. De boldogok azok, akik derűs lélekkel viselik el az üldöztetést és a vele járó gyötrelmeket. Rajta keresztyének, törekedjünk minden erővel erre a boldogságra!

Ez a beszéd valóban a legtisztább evangélium, ami rk. szószéken elhangzott. Valószínű, hogy Kálvin írta, de az is lehet, hogy együtt dolgozták ki. A tanári kar egy része felhördült és azonnal följelentik Cop Miklóst a hatóság-nál. Kiadják ellene az elfogatóparancsot. Cop Miklós elmenekül. Kálvin is gyanúba kerül, élete egy percig sincs biztonságban. Egyik nap, amikor éppen a Fortet kollégiumban tartózkodik, barátai lihegve rontanak be hozzá: – Menekülj! Morin rendőrtiszt már úton van a fogdmegekkel, hogy letartóztasson. Úgy látszik azonban, hogy elkéstek. A lépcsőn már hallatszik a rendőrök lábdobogása, amikor egyik barátja lepedőből kötelet csinálva, Kálvint egy kosárba ültetve, leeresztik az ablakon és mire a katonák az ajtót betörik, Kálvin már a következő utcasarkon befordul és eltűnik üldözői elől. Jó ideig bujkál a városban, végül egyik barátja segítségével vincelléruhába öltöztetve elmenekül a városból.

5. Kálvin bujdosása

Álnéven különböző helyeken bujkál, végül egyik barátjánál De Tillet Lajos angoulemi kanonoknál talál menedéket. A főpap gazdag könyvtára lehetővé teszi, hogy elmélyüljön a teológiában. Nagyon sokat dolgozik, néha még éjszaka is olvas, vagy ír. Valószínű, hogy az Institutio vázlatát itt készítette el. Egy-két alkalommal – álnéven – a templomba is elmegy. Állítólag egyszer prédikál is. Még ez évben Neracba utazik, Navarrai Margit udvarába. A hercegnő bátor védelmezője az üldözött hugenottáknak (ekkor már így csúfolták az evangélium híveit). Sokan nála találnak menedéket. Itt találkozik Kálvin az idős Lefevre-rel, híres bibliafordítóval, aki franciára fordította a Szentírást. Lefevre helyeselte Kálvin nézeteit, de intette, hogy legyen óvatosabb és fogadja el Melanchton nézeteit. Kálvin nem sokáig tartózkodott a hercegnő udvarában. Hazament Noyonba, hogy lemondjon az eddig élvezett papi javadalomról, majd váratlanul újra megjelenik Párizsban, mit sem törődve a rá váró veszedelemmel. Nem tudjuk, de igen valószínű, hogy Servet Mihály spanyol orvossal akar találkozni, aki nemrég kiadott könyvében a keresztyén hit alapját, a Szentháromság hitet támadta meg. Kálvin vitára hívja ki Servet-et. Servet színlag elfogadja, de a kijelölt helyen és időben nem jelenik meg.

Hogy miért? – nem tudjuk. Kálvin nem sokáig marad Párizsban, nem is igen tanácsos. Elmegy Poitiersbe, ahol van már egy élő hitű evangéliumi közösség. Kálvin részt vesz az összejöveteleken, amit rendszerint pincében tartanak.

Többször tart beszédet is, és inti a testvéreket, hogy óvakodjanak az anabaptisták túlzásaitól, és szilárdan álljanak meg az evangélium igazsága mellett.

1534 őszen Kálvin és De Tillet úgy érezte, hogy az országban maradniuk rendkívül kockázatos. Elhatározzák tehát, hogy kivándorolnak. Úticéljuk Bázél volt. Útközben azonban egyik kísérőjük ellopja azt a zsákocskát, amiben a pénzüket is tartották, így igen nehéz helyzetbe kerülnek. Végül hosszú és igen fárasztó utazás után megérkeznek Bázélbe.

6. Az Institutio

Bázél Svájc virágzó kereskedelmi központja, hírneves reformátorok és humanisták lakhelye. Itt él Erasmus Rottedamus, a humanisták vezéralakja, a reformátorok közül pedig Oecolampadius, Capito, Grynesus és Vicet Péter is. Bázél nyomdája európai hírű, sok jeles mű jelenik meg, amit innen küldenek szét Európa különböző országaiba. Kálvin elhatározta, hogy itt telepszik meg és írásaival fogja ezután a reformáció ügyét szolgálni. Az idő is sürget, mert 1535-ben válságosra fordult Franciaország hitsorsi helyzete. Az történt ugyanis, hogy néhány túlbuzgó atyafi, a misét támadó plakátokat ragasztott ki

Párizs különböző pontjain, sőt a király hálósobája ajtajára is biggyesztettek egyet. Szerzőjük Marcourt Antal Neuchâtel lelkésze volt. A plakátok rendkívül éles hangon a misét támadták. „Igaz tanítások a pápás mise szörnyű... és elviselhetetlen tévelygéseiről, melyet a mi Urunk, egyedüli közbenjárónk és megváltónknak Jézus Krisztusnak szent vacsorája ellen találtak ki.”

Ferenc éktelen haragra lobbant. Rendeletet adott ki, amelyben az eretnekek letartóztatását, bebörtönzését és kivégzését rendelte el (Fontainableau-i ediktum). Megindult a kegyetlen megtorlás. Akiket elfoghattak máglyára, küldték vagy pallossal végezték ki. Nem volt kegyelem sem nőnek, sem aggnak. A szörnyű vérengzés híre egész Európában nagy felháborodást keltett. Különösen a német fejedelmek tiltakoztak, akik ebben az időben Ferenc szövetségesei voltak V. Károly császárral szemben. Ferenc igyekezett magát tisztázni: Ő csak a társadalmi rendet felforgató anabaptisták ellen lépett fel, akik felségsértők és hazaárulók. Kálvin úgy érezte, hogy hűtlenné válik Istennel szemben és gyáva az emberek előtt, ha hallgat. Ez ellen a hazug, szemérmetlen rágalomhadjárat ellen fel kell lépnie, és fel kell világosítani a külföldet, hogy Franciaországban ártatlan embereket gyilkolnak halomra csak azért, mert a tiszta evangéliumot követik. Megírja és 1536 tavaszán ki is adja remek könyvét az Istitutio Religionis Christianaet, amely tömör hitvallás és apológia az igaz keresztyén hit mellett. A könyvet elküldi Ferencnek, egyúttal levelet is mellékel hozzá. A királyt „hatalmas és dicsőségesnek, sőt a legkeresztyénibb királynak” nevezi, és arra kéri, hogy az evangélium híveit szegénységük és alacsony sorsuk miatt ne vesse meg. Járjon el ügyükben igazságosan, mert ezek az emberek, az ország leghűségesebb és legszorgalmasabb emberei. Hogy fogadta a király a könyvet, ha egyáltalán beleolvasott – nem tudjuk, de azt igen, hogy Európa-szerre óriási feltűnést keltett és rendkívüli örömet váltott ki. Kálvin neve egyszerre ismertté vált és sokan áldották Istent, hogy ilyen erős védőbástyát állított a Sátán és az evangélium ellenségeivel szemben. Barátja Bullinger Henrik, zürichi lelképásztor azonban kételkedve fogadta, hogy Ferenc egyáltalán kezébe veszi-e a könyvet. Ugyan mit vársz ettől az istentelen és kicsapongó embertől?

7. Kálvin és Farel

Kálvin 1536 végén Renata ferrarai hercegnő meghívására Itáliába utazott. Útjára elkísérte De Tillet is. Ám nem sokáig marad Itáliában, újra visszamegy Franciaországba, hogy elrendezze családi ügyeit. Eladta noyoni földjeit és elindul Strassburg felé. Végleg szakított szülőföldjével, és többé nem is teszi lábát francia földre. A háborús események miatt meg kellett útirányát változtatni, ezért Lyonon keresztül indul Bázel felé. Kálvin terve az volt, hogy végleg

letelepszik valamelyik svájci városban, és a tudománynak szenteli életét. Útja során azonban mindenképpen át kellett mennie Genfen. Mivel késő este érkezett a városba, megszállt a „Medvéhez” címzett fogadóban. Csak egy éjszákára gondolta. Isten azonban másként végzett felőle. Éppen lefekvéshez készülődött, amikor kopogtattak az ajtaján.

– Ki az? – kérdezte meglepetten.

– Én vagyok Farel Vilmos, Genf lelkipásztora. Kálvin kényszeredetten nyitott ajtót a késői látogatónak.

– Uram, bocsásd meg – lépett a szobába egy majdnem kétméteres óriás –, hogy ilyen későn zavarlak, de nagyon fontos ügy kényszerített erre.

Kálvin ámulattal nézte ezt a dörgő hangú embert. Úgy rémlett, hogy valamikor találkozott már vele. Hellyel kínálta, a férfi azonban állva maradt.

– Uram, bizonyára hallottad, hogy mi van a városban? Kálvin bólintott. ...amióta a város a reformációhoz csatlakozott, egyik mulatság a másikat éri. A kocsmák mindig tele vannak, a templomok pedig üresek. Az emberek isznak, kártyáznak, dorbézolnak – se vége, se hossza a táncmulatságoknak. Mintha az ördög bújt volna a genfiékbe.

– No és a városi tanács? Miért nem áll a sarkára?

– Uram, itt levegőnek nézik a tanácsot.

– No és te? Te sem tudod megfékezni az embereket?

– Hiába minden erőm, tudásom, engem is semmibe vesznek. Ha rájuk dörögök, kinevetnek. Azt mondják: most már minden szabad. Nem tud rajtuk senki segíteni, csak Isten ...és te! Azért jöttem, hogy arra kérjelek, maradj itt, segíts nekem, hogy a genfiék Isten népévé legyenek.

– Uram – mentegetőzött Kálvin – én fiatal vagyok ilyen óriási feladatra. Nem ... Nem ... ne is kérj ilyesmire. Kálvin háta megborsódzott arra a gondolatra, hogy itt maradjon ebben a bűnbarlangban. Farel arca egészen ellágyult, szemét előntötte a könny, szinte térdre esve könnyörögni kezdett:

– Szeretett testvérem, édes fiam, ne hagyj magamra! Nézd, minden erőm elhagy, hitem összetörik, nem bírom már egyedül. Olyan fiatal erő kell ide, mint a tied.

– Szó sem lehet róla! Én még sokat szeretnék tanulni, csendben, békében, semhogy ilyen harcba belevethetném magamat.

Farel arca hirtelen megváltozott, szeme kigyúlt, hangja mennydörgővé vált:

– Hát akkor Isten átka legyen a te nyugalmodon és a te írószobád csendességén, ha ily nagy szükségben vonakodol segítségemre lenni!

Kálvint úgy érték ezek a szavak, mintha maga az élő Isten kiáltott volna rá. Tudta, hogy Isten akaratának szegül ellene, ha tovább is vonakodik. Csendesen lehajtotta fejét, és csak ennyit mondott: Legyen minden Isten akarata szerint.

8. Kálvin első genfi működése (1536–38)

Kálvinnak eleinte semmi hivatala sem volt. Fárel mellett, mint tanácsadó működött. Fárel csak annyit jelentett a tanácsnak, hogy „bizonyos Kálvin János elhatározta magát, hogy itt marad, és szolgálatát felajánlja az egyháznak, hogyha arra méltónak ítéltetik” (Révész i. m. 56). Kezdetben a Szentírást magyarázta a Szent Péter templomban. Fizetéséről hónapokig szó sem esett. Végül Farel indítványára 6 tallért utaltak ki neki. Munkaköre azonban napról-napra bővült. A genfi zűrzavaros állapotok egyre sürgetőbbé tették, hogy mind több egyházi szolgálatot vállaljon. Jól tudta, hogy nem elég a templomokból kiűzni a hamis isteneket, a szívekből még inkább ki kell takarítani az istentelenséget. Nem elég az igazság ismerete, azt a gyakorlatba is át kell vinni. Ezért hozzálátott, hogy 21 pontban összefoglalja mindazt, amit egy evangéliumi hitű embernek hinnie kell. A tanács elfogadta és elrendelte, hogy aki Krisztus hívének vallja magát, tegyen esküt a hitvallásra. Ez 1537 elején meg is történt. Kálvin Istennek adott hálát ezért az első győzelemért. Ámde érezte, hogy ez kevés a zabolátlan genfi nép megfékezésére, a szétzilált egyházi állapotokat sürgősen rendeznie kell. Ezért megírta az egyházi cikkelyeket is, amelyben különös hangsúlyt kapott az úrvacsorától valóeltiltás. Ha valaki rendetlen életet folytat, a gyülekezetet meg kell követnie, súlyosabb esetben pedig el kell tiltani az úrvacsorától. Kálvin Fárellel együtt vitte fel a szabályzatot a tanácsra, amit ha nehezen is, de elfogadtak. A bűnbe újra visszaesőket a város főterén felállított szégyenfához kötötték ki, és nyakába akasztották a boros üveget, vagy a kártyát is. Egyik alkalommal a város egyik gazdag polgára került a szégyenfára. Nagy szenzáció volt, szinte az egész város kitódult, hogy szemtanúja legyen ennek a nem mindennapi látványnak. Az emberek kárörömmel nézték a kikötött férfit.

– Ez az igazság, a gazdag is bűnhődjék úgy, mint a szegény...

– Mit igazság? Hát vakok vagytok? Nem látjátok, hogy ezek a jöttment idegenek zsarnokoskodnak fölöttetek? Az emberek elhallgattak.

– Valami igazsága van – jegyezte meg valaki – kergessük el Fárelt és Kálvint a városból!

– Ha az olyan könnyen menne – mögöttük áll az egész tanács.

– Hát akkor meg kell buktatni ezt a tanácsot, és olyan férfiakat kell választani, akik a mi embereink.

Teltek-múltak a napok és a hónapok. Az izgalom egyre nőtt a városban. És valóban a következő választáson, Kálvin ellenségei, a libertinusok győztek.

A hangulat egészen Fárel és Kálvin ellen fordult. Sokszor megesett, hogy csúfolódó dalokat énekeltek, sőt belóttek az ablakon is. Tetézte a bajt, hogy a berniek, akiknek nagy befolyása volt a genfikre, ragaszkodtak ahhoz, hogy

az úrvacsorát ne kenyérrrel, hanem ostyával osszák. Fárel és Kálvin – a Szentírásra hivatkozva – kereken megtagadta ezt. Erre a tanács eltiltotta őket a prédikálástól. A felizgatott tömeg Kálvin lakása elé vonult és ordítozva halálát követelte.

Így jött el 1538 húsvétja.

A tömeg kardokkal és botokkal felfegyverkezve jelent meg a templomban. Farel túlharsogva a zsidongó tömeg hangoskodását odakiáltja: „A szent vacsorához hit kell, ti pedig káromoljátok az evangéliumot, szeretet kell, ti pedig botokkal és kardokkal vagytok itt, bűnbánat kell és ti mit műveltetek az elmúlt éjszakán?” (Révész i. m. 73). A feldühödött tömeg kivont karddal rohant a szószék felé. Hogy nem esett Fárel áldozatul a felizgatott emberek dühének, ez egyedül néhány jó barátjának köszönhető, akik a tömegen áttörve Fárelt testükkel fedezve kimentették a bajból. Hasonló jelenetek játszódtak le a Szent Péter templomban is, ahol Kálvin, kezét a szent jegyek fölé tartva, kijelenti, hogy ostyával nem hajlandó úrvacsorát osztani.

Másnap összeült a 200 tagú tanács, és mindkettőjüket megfosztotta tisztségétől. Felszólították őket, hogy három napon belül hagyják el a várost. „Jól van ez így – mondta Kálvin – inkább Istennek kell engedni, mint embereknek. Ha embereknek szolgáltam volna, most boldogtalan volnék, de milyen jó, hogy annak engedelmeskedtem, aki nem vonja meg szolgálaitól azt a jutalmat, amit megígért nekik. (Béza: Kálvin élete 22)

Fárel Nechâtelbe ment és ott is maradt élete végéig (1565). Kálvin Bázelen telepedett le, ahol Viret és Gryneus vendégszeretét élvezhette.

9. Strassburg (1538–41)

Kálvin úgy érezte, hogy Bazel biztos menedékhely lesz számára, ahol ezután nyugodtan dolgozhat. Néha-néha eszébe jutnak a fájdalmas emlékek, azonban lassan megnyugszik, és ismét hozzáfog az íráshoz. „Csak arra törekedtem mindig, hogy könnyedén és világosan írjak” – vallotta.

Az Úr azonban újra beleszólt az életébe. Egyik nap levél jött a távoli Strassburgból, atyai barátja, Bucer Márton írt. Arra kérte, hogy vállalja el a menekült francia hugenották lelki gondozását. Kálvint egészen felkavarta a levél. Dehogyan megyek, hogy újra belevessem magamat egy áldatlan küzdelembe. Jó nekem itt a csendes Bázelen. Bucer azonban nem hagyta békén, újabb levelet írt: „Olyan vagy, mint az engedetlen Jónás próféta – megfutamodsz a küldetés elől. Nem félsz az Úr Isten haragjától?” Kálvin nem habozott tovább, összepakolt és útra kelt. A menekült honfitársainak lett a lelkipásztora. Nincsteleneknek szegény papja. Fizetése olyan kevés volt, hogy könyveit kellett eladnia, ha kenyeret akart venni.

Strassburg határváros volt Németország és Franciaország között, így nem csak elválasztó vonal volt, hanem összekötő kapocs és közvetítő is a reformáció két irányzata között.

Kálvin nagy buzgalommal fogott hozzá a gyülekezet szervezéséhez. Naponta tartott istentiszteletet, emellett még a főiskolán is tartott előadásokat. Végigmagyarázta a Római levelet és arra törekedett, hogy hallgatói minél tisztább és alaposabb bibliai ismeretekre tegyenek szert. Előadásaira még Franciaországból is eljöttek, és nemcsak fiatalok, hanem idősebbek is leültek lábaihoz. Alig volt szabad perce, sokszor éjszakázott is, hogy szolgálatát teljesen be tudja tölteni. Átdolgozta és kibővítette az Institutiót, majd lefordította franciára is, és újra kiadta. Bucertól átvette a strassburgi templomi szertartást és új elemekkel gazdagítva átdolgozta. Ennek központjában az igehirdetés állott, előtte és utána zsoltárénekléssel. A zsoltárok jó részét Marot Kelemen szedte versbe, de Kálvin maga is próbálkozott verseléssel. Közben kemény harcot vívott a lepraként terjedő anabaptizmussal, és sikerült sokakat visszatérítenie a helyes útra. Köztük Jean Stordeurt is, a sektavezért. Stordeur azonban pestisben meghalt, özvegyét a művelt De Bure Idelettet később Kálvin feleségül vette.

Pontos és hiteles képet kapunk Kálvin egy napjáról, öreg barátjához, Fárelhez írt leveléből. „Amikor megjelent a küldönc, hogy elvigye könyvem első részét a nyomdába, 20 hasábot, kb. 80 oldalt kellett átolvasnom és kijavítanom. Ezután megtartottam órát a főiskolán, majd prédikáltam. Megírtam négy levelet, elsimítottam egy nézeteltérést és több mint 10 látogatót fogadtam, akik különböző kérdésekkel kerestek föl.”

A városi tanács nagyon megszerette Kálvint és megbecsülése jeléül, polgári joggal ruházta föl.

A városi tanács fölkérésére több birodalmi gyűlésen és hitvitán részt vett. 1539-ben a frankfurti gyűlésen találkozott először a népszerű és kiváló tudóssal, Melanchton Fülöppel, Luther „jobbkezével”. Sok kérdésben egyetértettek, az úrvacsora kérdésében azonban nem tudtak egy nevezőre jutni. Bár Melanchton helyeselte Kálvin úrvacsorai nézeteit, de félnék természete miatt nem mert nyíltan színt vallani. Milyen más lett volna a reformáció jövője, ha a két irányzat egyesül. Luther Mártonnal azonban soha sem találkozott, de a nagy reformátort nagyra becsülte és Isten „kiváló apostolának” nevezte.

Kálvin kapcsolata Genffel ezután sem szakadt meg. Genfi barátaival tovább is levelezett, így pontos képe volt a genfi állapotokról, ami nem kis szomorúsággal töltötte el. A libertinusok szabadossága feje tetejére állította a dolgokat, a jó rend teljesen fölborult. Ezt a zűrzavaros helyzetet igyekezett kihasználni a klérus, amely mindig szeretett a zavarosban halászni. Sadolet érsek el-

érkezettnek látta az időt, hogy a genfiakat visszaédesgesse a pápás „akolba”. Hosszú hízelgő levelet írt a genfielőknek, amelyben mézes-mázos szavakkal ecsetelte a genfielők kiválóságát és cáfolta a reformáció igazságait. Már-már úgy látszott, hogy sikerül ravasz terve, amikor Kálvin értesült a fenyegető veszélyről. Azonnal tollat ragadott és feledve a régi sérelmeket ízekre szedte Sadolet okoskodásait. Sadolet leforrázva, elhallgatott.

Luther, amikor Kálvin írását elolvasta, így kiáltott fel: „No, ennek már van keze-lába. Hála az Istennek, hogy vannak még olyan férfiak, akik a pápaságnak megadják a végső döfést.” (Révész i. m. 93).

A libertinusok, Kálvin ellenségei azonban ezután sem nyugodtak. Titokban alkudozni kezdtek a savoyai herceggel és a lyoni püspökkel is a rk. vallás visszaállítása érdekében. Az összeesküvést azonban leleplezték. A reformációhoz hű polgárok rajtaütöttek az árulók fegyveres csapatán. Az egyik vezérük menekülés közben, lezuhant a kőfalon, a másik vezérüket, Philip Jánost – akinek döntő szerepe volt Kálvin száműzetésében – elfogták, halálra ítélték és kivégezték. A libertinusok bukása után mind sürgetőbbé vált a rend helyreállítása. És ki lett volna erre alkalmasabb, mint éppen Kálvin János. Már 1539-ben fölkereste egy baráti küldöttséget és kérte visszatérését. Kálvin azonban kezen elutasította.

10. Küldöttség Strassburgban.

1541-ben, a tanács levélben kérte Kálvint a visszatérésre: „Atyánkfia, kitűnő barátunk és urunk, a legbuzgóbb indulattal ajánljuk magunkat neked ... az egyetemes tanácsunk nevében ... a legnagyobb szeretettel kérünk, hogy térj vissza hozzánk. Látjuk, hogy népünk felette igen óhajtat tégedet, és mi gondoskodunk, hogy közöttünk megelégedett lehess. Genfielők syndikátusai és tanácsa”. A levelet a város legtekintélyesebb polgárára, Perrin kapitányra bízta, hogy személyesen vigye Strassburgba. Kálvin azonban hajthatatlan maradt. „Inkább a keresztre, mint Genfben” – válaszolta. (Révész i. m. 95). A genfielők azonban nem nyugodtak bele az elutasító válaszbba, és most már testületileg keresték föl. A népes küldöttség láttán Kálvin nagyon elérékenyült és csak nehezen tudta visszafojtani könnyeit. A követek is sírtak, nagyon megható volt ez a találkozás. Végül is engedett, de szíve továbbra is nyugtalan maradt. Erről így emlékezik meg barátjához, Virethez írt levelében: „Nincs a földkerekségen olyan hely, amelytől annyira félnék”. Egy másik levélben pedig ezt írta: „Miód az Úr megkönyörült ezen a városon és a fenyegető zavarokat lecsendesítette, kényszerítve lettem – vágyam ellenére – egykori állásomat ismét elfoglalni, ...mert, annyira szívemen feküdt a gyülekezet boldogsága, hogy azért örömet adtam volna magamat halálra is”. (Fárelhez írt levél).

(Latinul Cor meum mactatum Domine in sacrificium offere – Szívemet égő áldozatul neked adom Uram) „Hogy ezt mennyi könnyhullatás közt tettem, Isten a bizonyágom nekem”. (Révész i. m. 98)

1541. szeptember 13-án érkezett meg Kálvin Genfbe. Fogadására ünnepi követet küldtek eléje, aki bevezette a városba. A tanács és a nép, ujjongó örömmel fogadta: Isten hozott, Isten hozott.

Számára kertes családi házat rendeztek be, közvetlenül a Szent Péter templom mellett. Fizetését évi 500 arany forintban állapították meg, amihez természetbeni járandóságként 12 mérő gabona és két hordó bor is járult. Ez valóban, abban az időben, igen magas jövedelem volt, ami bőven fedezte kiadásait és a vendéglátás költségeit is. (A Francia hitsorsosai sokszor az asztalánál étkeztek).

11. Újra Genfben (1541–1564)

Kálvin azzal a szilárd elhatározással tért vissza Genfbe, hogy a kis állam teljes reformációját végrehajtsa. Nemcsak a tiszta tant, hanem magát az életet is Isten uralma alá hajtsa. Mert mit ér a tan, ha nincs mögötte Istennek tetsző élet?

Ezért már másnap megjelent a tanácsban és előadta terveit. A syndikusok helyeselték a szabályzatot és kidolgozására 6 tagú bizottságot, neveztek ki, hogy Kálvin intenciója szerint részletesen dolgozzák ki azt. Tíz nap alatt el is készült a 168 cikkelyből álló Ordonnances ecclesiastiques (Egyházi Rendtartások), amelyet a 200 tagú nagytanács, majd a népgyűlés is – kisebb módosításokkal – elfogadott. Ez a rendtartás lett a genfi kisállam és a kálvini reformáció alapokmánya. Jórészt az Institutio alapján készült.

Néhány főbb pontja a következő: „A mindenható Isten nevében. Hogy a mi Urunk Jézus Krisztus evangéliuma a maga tisztaságában híven megtartassék, az ifjúság alaposan és szorgalmasan oktattassék ... jónak láttuk, hogy az egyház kormányzása akként szerveztessék meg, amint az Úr rendelte”. Részletesen rendelkezik a lelkészek, tanítók, a vének és a diakónusok munkaköréről. A lelkészek feladata az igehirdetés és a sákramentumok kiszolgáltatása. A vénekkel együtt gyakorolják az egyházfegyelmet. A lelkipásztorokat, a lelkészek testülete választja, és a tanács erősíti meg tisztükben. A tanítók feladata a hívek és a gyermekek oktatása a szent tudományban. A tanítók munkájának megkönnyítésére, a Strassburgban írt Kátéját – kérdés-felelet alakban – átdolgozta. A presbitereket a tanács választja egy évre. Számukat 12-ben határozták meg. Ezek a lelkészekkel együtt alkotják a Consistoriumot, amelynek feladata a nép erkölcsi életére való felügyelet, és az egyházfegyelem gyakorlása. A diakónusok tiszte a szegények és árvák gondozása és a betegek ápolása.

Istentiszteletet minden vasárnap és hétköznap tartottak, úrvacsorát azonban csak évi négy alkalommal osztottak! (Kálvin szerette volna, ha minden hónapban.) A keresztelest az istentisztelet keretében, a gyülekezet közösségében végezték. Temetés minden gyászbeszéd és ceremónia nélkül, egyszerű imával ment végbe.

A rendtartás ellen vétőket első ízben pénzbírsággal sújtották. Súlyosabb esetben, ha valaki botrányos életet élt, paráználkodott, vagy részegeskedett, eltiltották az úrvacsorától. Kálvin arra törekedett, hogy a tanács ne szóljon bele az egyház ügyeibe. Sokan nehezen tűrték a szigorú rendet. Ellenségei diktátorsággal vádolták. Közte és főleg a „régí” genfiek között egyre feszültebbé vált a viszony. Némelyek szabadságukat féltették a „jövevények”-től. Súlyos pártharcok is nehezítették Kálvin munkáját, de ő egyedül Isten dicsőségét nézte és mit sem törődött a rágalomokkal. Szilárdan és félelem nélkül állta az ostromot, nem törődve testi épségével sem, ami gyakorta került veszélybe.

Kálvin korán felismerte, hogy a reformáció leghathatósabb fegyvere a betű. Ezért – rendkívül sokoldalú elfoglaltsága mellett – prédikálás, előadások az egyetemen, consistoriumi ülés vezetése, beteglátogatás – széles körű irodalmi munkásságot és levelezést folytatott. Gúnyiratban cáfolta a Sorbonne reformációt támadó tételeit. Levelet írt V. Károly császárhoz, amelyben Luther fellépésének szükséges voltát igazolta. Majd III. Pál pápa áskálódásait utasította vissza, aki szemrehányást tett a császárnak a Lutherrel szembeni engedékenységeért. Levelezett Renata ferrarai hercegnővel, a lengyel királlyal, az angol érsekkel. Segített a skót egyház szervezésében. Leveleivel fölkereste a bebörtönzött francia hitsorsosait is, bátorítva és biztatva őket: „Istennek minden gyermeke imádkozik önért. Bármi történik is, mi reméljük, hogy Isten fogságukat jóra fordítja” (Rgyh. Tört. I. 128 oldal).

Kálvin összegyűjtött levelei 11 kötetet tesznek ki.

12. Harca a libertinusokkal

A libertinizmus, mint szekta Európában sokfelé felütötte fejét. Szabados gondolkozásukkal és életükkel a társadalmi és családi élet bomlasztóivá váltak. A libertinus nők valóságos sportot űztek a paráználkodásból. A genfi társadalomra ezért jelentett veszélyt a libertinus gondolkodás, mert a kis állam népe rendkívül büszke volt függetlenségére és szabadságára. Nem csoda tehát, hogy ez a gondolkodás erős visszhangra talált, főleg az előkelők körében. Az első nyílt összeütközés Kálvin és a libertinusok között Ameaux Péter, tekintélyes polgár ügyében tört ki. Ameaux a hitvallást nem írta alá, templomba nem járt, és feleségével együtt, parázna életet élt, ami sokakat megbotránoztatott. Kálvinra azért haragudott, mert a szerencsejátékok betiltása következtében kár-

tyagára csődbe jutott. Kálvint mindennek elmondta, csak tisztességes embernek nem. „Mit akar ez az Istentől megátkozott ember, tán csak nem püspökséget?” A consistorium nem tűrhette Ameauxék botrányos viselkedését, megidézték, és arra ítélték, hogy egy szál ingben, mezítláb fáklyával a kezében – egy törvényszolga vezetése mellett – menjen végig a városon, végül a piactéren térdelve, kérjen bocsánatot a gyülekezettől.

Ez a rendkívüli büntetés nagyon felborzolta a kedélyeket. Kálvint okolták a szigorú ítélet miatt. A templomban botrányos jelenetek játszódtak le, közbekiabálások, sőt fenyegetőzések is elhangzottak. Sajnos ez csak a kezdet volt. 1546 tavaszán Perrin és családja, mit sem törődve a szigorú tilalommal, nagy táncos mulatságot rendezett. Sokan lerészegedtek, trágár dalokat énekeltek. A consistorium maga elé rendelte a vétkeseket, hogy gátat vessen a féktelen dorbézolásnak. Perrin és felesége arrogánsan viselkedett a consistorium előtt. „Nyomorult ember – kiáltotta az asszony Kálvin felé – te akard a családjunkat semmivé tenni? Tudd meg, te előbb fogsz Genfből elpusztulni, mint mi!” (Révész im. 143). Kálvin türtőztette magát és csak ennyit válaszolt: Asszonyom, az ön családja épp úgy alatta áll a törvénynek, mint bármely más család. Ha nem akarnak Krisztus törvénye szerint élni, ám legyen, de akkor menjenek el, és építsenek maguknak egy új várost, de Genfben Isten lesz az úr. A családnak bűnbánatot kellett tartania és bocsánatot kellett kérnie.

Ezzel az ügy lezárult, de a régi barátság – Perrin és Kálvin között – elhidegült. (Perrin volt az egyik szindikusz, aki Kálvin visszahívása mellett kardoskodott).

Látszólag helyreállt a béke Genfben. De ez csak látszat volt. A gyűlölködés parazsa a hamu alatt tovább izzott. Egyik nap a Szent Péter templom szőszékén egy névtelen levelet találtak, amelyben Kálvint halállal fenyegették meg. A rendőrség nyomozni kezdett, és nemsokára el is fogta a tettest. A bíróság halálra ítélte és ki is végezték. Az ügy újra fölkaparta a kedélyeket. A nép egy része zúgolódni kezdett. Kálvint Káinnak csúfolták, kutyákat uszítottak rá, amelyek belemartak a lábába és a ruháját is letépték. Ennél súlyosabb volt, hogy 20 fiatal fogadalmat tett, hogy Kálvint megkötözve a Rhone-ba dobják. A helyzet mindjobban elmérgesedett. A nagy tanácsban is késhegyig menő harc dúlt. Egyik alkalommal Kálvin éppen akkor lépett be az ülésterembe, amikor a tanácsosok kardot rántva, egymásnak akartak rontani. Kálvin a feldühödött emberek közé állva felkiáltott: „Ha akarjátok, újra száműzetésbe megyek, és ha azt gondoljátok, hogy Genfet az evangélium nélkül is meg lehet menteni, ám próbáljátok meg!” Kálvin rendíthetetlen nyugalma lecsillapította a kedélyeket. „Ha akkor a szó teljes értelmében, a kivont kardok közé nem áll, a legiszonyúbb vérfürdő ki nem kerülhető” – írja Béza (40). Kálvint na-

gyon megviselték ezek a fájdalmas és szomorú események. Fárelnek ezt írta: Arra kérem az Istent, hogy vegye le vállamról ezt a súlyos terhet, mert már nem bírom.

13. Újabb küzdelmek

A libertinusok pártja mindent elkövetett, hogy a tanács vegye ki a consistorium kezéből az exkommunikáció jogát és a kiközösítést, maga gyakorolja. Fő hangadója az ügynek a város egykori mártírjának a fia, Berthlier Philibert volt. Hű pártfogót talált az „ügynek” a Perrin családban. Kálvin erélyesen tiltakozott ez ellen, a tanács azonban továbbra is fenntartotta előbbi végzését. Az őszi úrvacsoraosztásra Berthlier és hívei fegyveresen jelentek meg a templomban és úrvacsorázni akartak. A helyzet rendkívül feszült volt, mindenki izgatottan figyelte, hogy mi fog történni. Kálvin elvégezte az igeszolgálatot az Úr asztalánál, majd kezét a szent jegyek fölé tartva, határozott hangon kijelentette: „Ezeket a kezeket levághatjátok, tagjaimat szétzúzhatjátok, véremet kionthatjátok, de arra, hogy nektek ezeket a szent jegyeket kiszolgáltassam, soha semmi erővel nem fogtok kényszeríteni”.

A liberinusok sorra felálltak és kimentek a templomból. A tanács végül is visszavonta előbbi döntését, és a fegyelmezés jogát a consistorium kezében hagyta.

Ezekben a forrongó időkben, Isten újabb próbával látogatta meg hű szolgáját. 1549-ben meghalt küzdőtársa, De Bure Idelette. „Édes hű nejem volt nekem, aki értem minden áldozatra készen állott. Összerokadtam volna, ha minden erőmet össze nem szedem, hogy fájdalmamon erőt vegyek” – írja barátjának, Viret Péternek.

Kálvinnak azonban nemcsak a libertinusokkal gyűlt meg a baja, hanem a tévtanítókkal is. A sok eset közül most csak kettőt hozok elő. Az egyik Castellio Sebestyénnel való vitája. Castellio a genfi iskola igazgatója, kétségbe vonta a Szentírás ihletettségét, különösen az Énekek éneke ellen hadakozott. Ez nem Szentírás, hanem a buja Salamon szerelmi dala, semmi köze az isteni kijelentéshez – állította. A tanács elé került az ügy, és miután ferde nézeteit nem volt hajlandó visszavonni, megfosztották igazgatói tisztségétől és száműzték a városból. A másik ügy még kiélezettebb volt. Bolsec Jeromos karmelita barát, majd orvos, hit dolgában teljesen megbízhatatlan, kiforrotlan egyéniség. Hol a reformáció híve, hol visszatér a rk. vallásba, aztán újra a reformációhoz csatlakozik – Genfben telepszik meg. Egy ideig Kálvin barátjának mutatja magát, ámde hamar kibújik a szög a zsákból. Az egyik gyűlésen föláll és éles szavakkal támadni kezdi – a tanács által hivatalosan is elfogadott – predestináció tanát. „Alig lehet hamisabb tanítást elképzelni, mint a predestináció

ció tana, amely Istent zsarnokká teszi, aki örül az elkárhozottak gyötrelmének”. Kálvin erélyesen utasította vissza Bolsec szavait: Maradjon ön csak az orvosi hivatása mellett, és ne szóljon bele olyan dologba, amihez nem ért. Bolsecet is elítélték és kiutasították a városból.

14. A Servet ügy

A libertinusokkal való súlyos küzdelmek idején, újabb veszedelem fenyegette a genfi reformációt. Váratlanul a városba érkezett Servet Mihály spanyol orvos. Servet nagy tehetségű, de zavaros fejű, öntelt és heves vérmérsékletű ember volt. Alig volt még 20 éves, amikor önálló tanrendszerrel lépett föl, amelyben heves támadást indított a keresztyén vallás központi tanítása, a Szentháromság tana ellen. Könyvét megpróbálja Svájcban is terjeszteni. Bázelből kiutasítják. Párizsba megy, és Kálvinnal akar találkozni. A felkínált hitvita elől azonban kitér. Kálvinnal többször levelet vált. Ennek során reformátorunk elküldi neki az Institutió egy példányát is, amit Servet gúnyos megjegyzésekkel küld vissza. Kálvint halálosan gyűlölte – leveleiben nemegyszer tudatlan, ostoba, eszeveszett embernek nevezte. A Szentháromságot pedig a pokolbeli háromfejű kutyához, a Cerberushoz hasonlította. A szentháromságot tagadó könyve miatt Vienneben, a püspök törvényszéke halálra ítéli, mint veszedelmes eretneket. Azonban sikerült megszöknie. Az volt a terve, hogy Itáliában telepszik meg. Útja Genfen vitt keresztül. Tovább utazhatott volna, de kezdte magát egyre jobban érezni a városban. Lehet, hogy a libertinusok – akik ekkor többségben voltak a tanácsban – Kálvin ellen uszították. Végül is Kálvin kérésére letartóztatják. Kihallgatása során kihívóan viselkedik. Amikor Kálvin Servet tételeit sorra megcáfolja, kifogyván az érvekből, ocsmány szitkozódásba kezdett. Kálvint Simon mágusnak, csalónak, nevetséges törpének, sőt gyilkosnak nevezte. Közben megkeresés érkezett Vienneből, amelyben Servet kiadatását kérték. Servet, a hír hallatára megrémül, és sírva könyörög, hogy semmiképpen ne adják ki, hiszen ott halálos ítélet vár rá. Kéri, hogy ügyében a genfi bíróság ítélkezzen. Mielőtt a genfi törvényszék meghozta volna ítéletét, körkérdéssel fordult a többi svájci városhoz és véleményüket kérte ez ügyben. A városok egyhangú javaslata az volt, hogy az efféle pestis, amely felemésztené Krisztus testét, irtassék ki, nehogy nemtörődömségünk miatt, a többi városok is megfertőztessenek. A libertinusok elnémultak, és nem is mentek el a tanács ülésére, amely mint törvényszék, október 23-án ítélelhozzatalra jött össze. Az ítélet egyhangú volt: „Mi, ezen város syndikusai, és bűnügyi bírái, az előttünk lefolyt per alapján, te Servet Mihály már sok idő óta, minden figyelmeztetés és intés ellenére, hamis és eretnek tanokat terjesztesz. Ennél fogva abban munkálkodtál, hogy Isten egyházában szakadást és zavart

idézz elő, az eretnokség súlyos bűne, súlyos testi büntetést érdemel. Minthogy az Isten egyházát, ezen ragálytól megtisztítani és a megrothadt tagot, abból kivágni akarjuk – az Isten nevét segítségül hívván – arra ítélünk téged Servet Mihály, hogy te megköztessél, a Champel mezejére vitessél, és ott egy kárhoz köttetve, az általad írt könyvvel együtt elevenen megégettessél”. (Révész im. 199)

Kálvin megpróbálta, hogy a törvényszék az ítéletet pallosra változtassa, de kérését elutasították.

Servet, amikor az ítéletet előtte felolvasták, kővé meredten ült, majd térdre esve, zokogva kegyelemért esdett. Kálvin a kivégzés előtti napon börtönében felkereste Servetet. Servet bocsánatot kért Kálvintól a sok sértésért. Kálvin válasza az volt: ne tőlem kérj bocsánatot, hanem attól, akit iszonyúan káromoltál, amikor hármas fejű kutyának nevezted.

Az ítéletet 1553. október 27-én végrehajtották. A történekeért sokan Kálvint hibáztatták. Béza Tódor, (Kálvin utóda a lelkipásztorságban) így foglalja össze Servet kivégzésének korabeli megítélését a Kálvin életről írt könyvében: „Sokan nehezteltek, hogy miért kell bántani az eretnokséget. Némelyek úgy vélték, hogy korlátok közé kell szorítani ugyan, de a legnagyobb büntetéssel súlytani, mégsem szabad ... mások abban a nézetben voltak, hogy ezeket Isten büntetésére kell bízni”, elfelejtve, hogy Franciaországban ezrével gyűjtötták meg a máglyát a hugenották alatt. Korabeli sok tudós azonban, mint pl. Melanchton és Bullinger is helyeselték a genfi törvényszék ítéletét.

Akárhogy is nézzük a Servet ügyet, ez a kivégzés iszonyatos dráma volt, amelynek füstje elhomályosítja Kálvin arcát, és nem vet jó fényt a genfi reformációra.

15. Consensus Tigurinus (Zürichi Egyetértés)

Kálvin vezéri szelleme, egységre törekvő hatalmas ereje, már korán túllépett Genf határán és egész Európa szellemiségére döntő befolyással volt. 1549-ben az úrvacsora kérdésében egységre jutott Bullinger Henrikkel, amit Consensus Tigurinus néven ismer a történelem. Ennek az egységnek szép bizonyossága az 1566-ban nyilvánosságra hozott II. Helvét Hitvallás. (A Heidelbergi Káté már előbb megjelent).

Servet halála után, a libertinusok még egy ideig csendben maradtak, de lassan magukhoz térve, ismét mozgolódnak kezdtek. Újra fölvetették az exkommunikáció kérdését, amit most összekapcsoltak a menekült hugenották ügyével. A józan életű genfiak nagy szeretettel fogadták ezeket a szorgalmas, hithű embereket. Nem úgy a libertinusok. Lépten-nyomon beléjük kötöttek, sőt nemegyszer tettelegességgé is fajult az irántuk érzett gyűlölet. Kálvin azonban

megvédte hitsorsosait, ugyanakkor keményen védte az exkommunikáció jogát is.

1555 fordulatot hozott Kálvin és a libertinusok közti ádáz küzdelemben. A választáson a libertinusok kibuktak a tanácsból. Végösszeesésükben fegyveres felkelést szerveztek. Gonosz tervük az volt, hogy az istentiszteletre összegyűlt híveket megtámadják és a menekültekkel együtt, felkoncolják. Az összeesküvést azonban leleplezték. A vezetőket halálra ítélték és kivégezték, másokat száműztek, vagy súlyos pénzbírságra ítélték. Ezekről a válságos napokról és évekről így emlékezik meg Kálvin a zsolnárokhöz írt kommentár előszavában: „E gyülekezetbe lépésem óta oly sok küzdelemnek voltam kitéve, hogy ha azokat mind el akarnám beszélni, hosszú történet lenne belőlük ... alig volt egy nyugodt percem. Amikor a Sátán mindent elkövetett a gyülekezet teljes felforgatására, a halálos csapásokat saját magamon fogtam föl”.

16. A főiskola

1555 őszére megváltoztak az erőviszonyok. Kálvin barátai kerültek vezető pozícióba. A nyugalom évei következtek. Ez lehetővé tette, hogy régi tervét, egy főiskola felállítását megvalósítsa. A reformáció terjedésével egyre nagyobb szükség volt jól képzett lelképásztorokra. A Sátán azonban beleszólt terveibe. Kálvin sovány teste az erőfeletti munkában megrokkant. Öt-hatféle súlyos betegség is kínozta. Igen nagy szüksége lett volna egy kis pihenésre. Ő azonban ezt nem ismerte. Fáradhatatlanságára jellemző, hogy amikor keze is reszketni kezdett, és nehezebbre esett az írás, írónaként folyamatosan diktálta a mondandóit. Amint egészsége valamennyire javult, rögtön hozzáfogott a főiskola megvalósításához. Pénz azonban nem volt. A genfi köztársaság lélekszáma kicsi volt, az összlakosság alig tett ki 20000 főt. Kálvin adakozásra szólította fel a polgárságot – az adakozásban maga járt elől jó példával. De ezzel nem elégedett meg, hanem házról házra járva gyűjtötte az adományokat. Az eredmény meglepő volt, több mint 10000 arany gyűlt össze. Azonnal hozzáfogtak az építkezéshez, és fél év alatt már állt az épület. 1559. július 5-én ünnepélyes keretek közt fel is avatták. Első rektora Béza Tódor menekült hugenotta volt, a tanári kar jó része is külföldről bevándorolt tudósokból állott. A képzés két részre oszlott. Az alsó tagozatban (7 osztály) klasszikus nyelveket, retorikát és történelmet tanítottak. A felső 3 osztályban főleg teológiát (Ó és Újszövetség írásmagyarázat), aztán etikát és orvostudományt. Már az első évben 900 hallgató iratkozott be, köztük főurak és fejedelmek gyermekei is. Jöttek Európából minden országából, hogy Kálvin és Béza lábainál tanulják a szent tudományt. A következő évben annyian jelentkeztek, hogy bővíteni kellett a főiskolát. Égető szükség volt jól képzett tudós lelképásztorokra, főleg Franciaor-

szágban, ahol ekkor már 2150 gyülekezet szerveződött (Coligny jegyzéke szerint, amit a királynőnek nyújtott be).

Kálvin a hozzá küldött kérő levelekre az ismert szállóigével válaszolt: „Küldjete faágakat és mi oszlopokat faragunk belőlük”. Hathatósan segítette a reformáció ügyét az is, hogy Svájcban, ebben az időben 30 kiváló nyomda működött.

Kálvin az előadásait sohasem olvasta. Szabadon adott elő. Hogy ezek mégis fönmaradtak, az egyedül szorgalmas tanítványainak köszönhető, akik állandóan jegyzeteltek. Diákjai nagyon szerették, mert közvetlen és barátságos tudott lenni, a szegény diákokat pedig anyagilag is támogatta. Hatása túlterjedt Svájc határán, angol, skót, holland, cseh és lengyel reformátorok és uralkodók kértek tőle tanácsot és eligazítást.

1652-ben kitört a francia polgárháború. A hugenották győzelmesen vívták meg a hit szép harcát, Kálvint azonban mély szomorúsággal töltötte el honfitársainak pusztulása. Ezekben az években egyre súlyosabbá vált betegsége is. Volt olyan eset, hogy abba kellett hagynia a prédikálást, mert fojtó köhögés fogta el annyira, hogy szája vérrel telt meg. Az egyetemi előadásait is félbe kellett hagynia. Erős fejfájás, gyomor- és bélbántalom kínozza, ami szervezét egészen legyöngítette. Orvosai mindent elkövettek, hogy legalább enyhítsék fájdalmait, de nem sok eredménnyel. Szolgálatképtelensége ellenére, a tanács továbbra is kiutalta fizetését, de ő ezt azzal utasította el, hogy nem szolgált meg érte.

17. Az utolsó napok

Kálvin a súlyos betegségét nagy lelki nyugalommal és türelemmel viselte. Betegágán sokszor így sóhajtozott: Meddig még Uram... meddig? Április 2-án hordszéken elvitték a templomba, együtt énekelt és úrvacsorázott a hívekkel. Április 25-én végrendelkezett. Csekély vagyonát testvéreire hagyta. Még aznap magához kérte a tanácsot és elbúcsúzott tőlük: „Tiszteletre méltó uraim, nem tudom nektek megköszönni azt a kitüntető barátságot, amellyel irántam viseltettetek és gyakori erőtlenségemet, nagy békével túrtétek”. Felemlíti sok küzdelmét, a genfi nép iránti szeretetét, majd bocsánatot kér indulatosságáért. Figyelmezteti őket a várható próbákra, de ne csüggedjenek. Majd kérve kéri, hogy a békességet és a jó egyetértést őrizzék meg. Végül mindnyájukat imába foglalva, kezét fogott és elbúcsúzott tőlük. A tanácsos urak nem tudták elfojtani könnyeiket. Úgy búcsúztak tőle, mint édesapjuktól.

Április 28-án megható alázatossággal vett búcsút lelkipásztortársaitól is. „Amikor először jöttem ebbe a városba teljes volt a zűrzavar. Itt volt ugyan a derék Fárel és később a vak Coraud, Saumier Antal mester, meg az ékesen

szóló Froment. Csodálatos küzdelem és kemény próbák közepette éltem itt” – emlékezik vissza az elmúlt esztendőkre. Majd sorra veszi a fájdalmas és keserű napokat, a sok megaláztatást, száműzetését, az újrakezdést és a súlyos harcok között kivívott győzelmeket. „Kemény nyakú és makacs nép ez – legyetek azért készen mindig a küzdelemre, de mindenkor csak egyet szolgálatok: Isten dicsőségét.” Utódjául Bézát ajánlja. Megköszöni, hogy betegsége alatt helyettesítették, majd együtt imádkozik velük és megáldja őket. Kálvin az elkövetkező napokat szüntelen imádkozásban tölti. Május 19-én még együtt úrvacsorázott lelkésztársaival. Május 27-én, amikor leszállt a nap, nagy lelke is megnyugodott az Úrban. Béza, aki végig ott volt halálos ágya mellett, így sóhajtott: „A leszálló nappal együtt, Isten elvette tőlünk a fényes világosságot”. Kálvin 54 éves korában halt meg. Halála mély gyászba borította az egész várost. Seregestől jöttek ravatalához. Május 29-én kivitték koporsóját a Plain Palais köztemetőbe, és minden gyászbeszéd nélkül, egyszerű imával egy jel-telen sírba temették el. Kálvin akarta így, hogy sírját ne jelöljék meg.

Néhány szó Kálvin jelleméről:

Egész valója a komolyságot és lelkierőt sugárzott. Az ékesszólást és a cikornyás beszédet nem szerette. Keveset és egyszerűen beszélt, de minden szavának súlya és magva volt. Lelki erejének forrását az Istennel való szoros kapcsolatban találjuk. A XVI. század gyermeke volt, ami sok mindent megmagyaráz a tetteiből. A szenvedélyes hitviták sokszor vitték túlzásba, néha tévedésbe is, de ezt utólag mindig igyekezett kijavítani. Kegyessége és hite rendkívüli tehetséggel párosult, a dolog lényegét azonnal felfogta. Akarata szilárd, jelleme tántoríthatatlan volt. Még ellenségei is csodálattal nézték. Állítólag a pápa így kiáltott fel, amikor hírül adták Kálvin halálát: „Ilyen szolgálkkal úr lennék az óceán mindkét partján”: Kálvin minden szolgálatában egyedül Isten dicsőségét nézte. Ennek a szolgálatnak örök jelképe az ég felé tartott szív: „Szívemet égő áldozatul neked adom Uram!”

* * *

Kálvin János tanítása

Kálvin János tanítása hatalmas ívelésű alkotás, amely a keresztyén tan egészét átfogja. Az *Institutio Religionis Christianae*, magyarul a Keresztyén Vallás Rendszere alapos, részletes és jól áttekinthető képet ad mindarról, amit a hívő keresztyén embernek tudnia kell Istenről, Jézus Krisztusról, Szentlélekről, a helyes keresztyén magatartásról és az anyaszentegyházról. Ezen a művön több, mint 20 éven át dolgozott Kálvin, bővítette, finomította. Alapelve az volt, hogy mondanivalóját olyan világosan és egyszerűen fejezze ki, hogy azt mindenki megérthesse. És ez sikerült is neki. Mert mit ér a nyakatekert tudományoskodás, ha az sem érti, aki mondja. Mindig eszembe jut, az egykori lelkipásztor esete, aki öreg korában rest volt készülni. Ezen úgy segített, hogy betanult egy-egy ravasz prédikációt és azt mondta el a szószéken. Valaki csendesen figyelmeztette: – Tiszteletes Úr, ezt nem értik az atyafiak. Mire az öreg: – Nem baj, de legalább néznek. Nos, amikor megpróbálom Kálvin tanítását röviden összefoglalni és a presbiter testvérek elé tární, szeretném olyan egyszerűen és könnyen érthető módon előadni, hogy aki olvassa, értse is. Nagyon sokat fogok idézni az *Institutioból*, de ez nem teszi nehezzé Kálvin megértését, mert minden mondata jól átgondolt és sóval fűszerezett.

1. Az előzmények

Mielőtt rátérnék Kálvin tanításának ismertetésére, vessünk rövid pillantást a többi reformátorra, Lutherre, Melanchtonra és Zwinglire, hiszen Kálvin a reformáció eszméit, részben tőlük tanulta.

Luther Márton – szerzetesi cellájában gyakorta így kiáltott fel: „Hol találok a kegyes Istenre?” Ha rendfőnöke, Staupitz János nem siet segítségére, talán meg is zavarodik a szüntelen önmarcangolásban. – Márton testvér, mit gyötöröd magad, inkább olvasd a Bibliát és Ágoston írásait, és biztosan megtalálsz a kegyelmes Istent. Micsoda kibeszélhetetlen öröm töltötte el, amikor a Római levél 1,17 versében fölragyogott a Szentlélek fénye: „Az igaz ember pedig hitből fog élni”. Nem a testünk örökös sanyargatásából, hanem egyedül Isten kegyelméből van az üdvösség, és ez csak hit által lesz a miénk. Az isteni kegyelemnek ez az átélése és hitből való elfogadása lett Luther életének és az egész reformációnak alapeszméjévé.

A reformáció lényegét a „hármass egyedül” fejezi ki legtalálóbban: egyedül kegyelemből (*sola gratia*), egyedül hit által (*sola fide*) és egyedül Krisztus által (*solus Christus*). Luther sokáig azt hitte, hogy Isten könyörtelen bíró, aki

megveszi a bűnt az emberen. Ó milyen más ez az Isten, aki a bűn átkát egészen Fiára tette, és benne mindent nekünk adott. Ha ez így van – már pedig a Szentírás világos tanítása szerint így van –, akkor az ember érdemszerző jócselekedete ki van zárva az üdvösség kérdésében. „Nem cselekedetekből, hogy senki ne kérkedjék” – mondja az apostol. (Ef 2,9). De ez nem jelenti azt, hogy a hívő ember – Isten iránti hálából ne teremje a hit jóízű gyümölcseit. A jócselekedetek szükséges voltát a reformáció nem tagadja, csupán a helye és hangsúlya változik meg. Luther következetes volt a jócselekedetek szentírási értelmezésében. Ezért erőteljesen szembeszállt kora nagy humanistájával. Erasmussal is, aki a szabad akarat mellett kardoskodott, hangoztatván a jócselekedetek érdemszerző voltát. Luther világosan kimutatta, hogy a bűneset által, az ember a bűn szolgájává lett (De servo arbitrio) és így minden dolgában Istenre van utalva. Halála után utóda, a reformáció ügyének továbbvivője, Melanchton Frigyes nagyobb hangsúlyt tett a jócselekedetekre, de csak azért, hogy a reformáció kegyelemtanát megvédje azoktól a szélsőségektől, amelyek az isteni és emberi törvényeket feleslegesnek tartották, a jócselekedeteket pedig egyenesen károsnak.

Luther fellépése után két évvel Svájcban is megindul a reformáció, Zwingli Uhlrik zürichi lelkipásztor munkája nyomán. Zwingli sok tekintetben Luther tanítását követi, egy-két dologban azonban eltér tőle, főleg az úrvacsora kérdésében. Luther azt tanította, hogy Krisztus teste jelen van a szent jegyekben, vagy alatta, vagy fölötte, vagy mellette (in, cum et sub). Zwingli pedig azt mondta, hogy az úrvacsora tulajdonképpen emlékünnepély, amelyben az igaz bűnbánaton van a hangsúly. Különben is – hangoztatta – a véges emberi (a kenyér és bor) nem zárhatja magába a végtelent. A marburgi kollokviumon (1529) az úrvacsora kérdésében elszakadt egymástól a reformáció két ága, nagy kárára a reformáció szent ügyének.

2. Kálvin a mi tanítómesterünk.

Luther és Zwingli fellépése nyomán a reformáció eszméi már mély gyökeret vertek a szívekben, és így természetesen hatottak Kálvinra is. Azt is tudjuk, hogy a fiatal Kálvin szoros barátságot tartott fenn Luther munkatársával, Melanchton Fülöppel. A reformáció igazságait illető gondolataik sok ponton azonosak voltak, még a két irányzatot elválasztó úrvacsora kérdésében is közel álltak egymáshoz, úgyhogy Melanchton titkos kálvinistasággal is megvádolták. Kálvin azonban nem egyszerűen folytatója, vagy másolója a reformáció eszméinek, hanem a dolgok mélyére ható gondolkozásával új medret ásó és hatalmas rendszerré építő alkotója.

Kálvin tanításának világtörténelmi jelentősége kettős:

a) Ő építette ki a legtisztább teológiai rendszerré a reformáció tanításait.

b) Ezt a tanítást a gyakorlati életben is megvalósította és tette a saját lábán megállni tudó egyházi szervezetté. Ezt a hatalmas művet éppen akkor vitte végbe, amikor az ájultságából éledező rk. egyház – a jezsuitizmus segítségével – kezdte összeszedni erejét és megpróbált halálos csapást mérni a még zsenge, alakulófélben lévő reformált gyülekezetekre. Ennek a támadásnak kivédő és elhárító eszközévé az Institutio lett. Kálvin hallatlanul sokat írt, nemcsak könyveket, röpiratokat, leveleket, mégis az ő tanításának veleje ebben a könyvben összegeződik.

Az Institutiónak két központi tanítása van, az egyik: Isten feltétlen urasága, és másik: az ő igéjének abszolút tekintélye. A reformáció hármas alap gondolatához, Kálvin negyedikként a Szentírást (Sola Scpitura) teszi. Tanítását egyedül a Szentírásra alapozza, és azt tanítja, hogy nemcsak örök életünk, de maga az egész földi élet egyedül Isten kijelentett igéjéből ismerhető meg, vezethető le és értelmezhető. A Biblia tekintélyét azonban nem az egyház adja – az önmagában van –, a hitelesítő pecsét maga a Szentlélek Isten. A Szentírás önmagában csak holt betűhalmaz lenne, a Szentlélek fénye nélkül. A Lélek viszi be és teszi léletté az emberi szívben az Igét – mégpedig hit által.

A másik alapvető és jellegzetes tanítása – a Szentírás alapján – Isten föltétlen urasága. Ebből logikusan következik, hogy a szenvedés a halál, a bűn, sőt maga a Sátán is, Isten szuverén hatalmának van alávetve. Ezt maga Luther is hangoztatta, amikor azt mondta: Még az ördög is Isten ördöge.

A világban kétségkívül működnek démoni erők, amelyek igyekeznek mindent összekuszálni, de munkájuk korlátozott. Csak egy úr van a világ felett, a királyok Királya és uraknak Ura: Isten. – Kálvin ezzel a tanításával nyakát szegi annak a gondolkozásnak – amely sokszor még hívő emberek szívét is elfogja – hogy ti. kettős hatalom, ill. istenség kormányozza a világot: Isten és a Sátán. Ez súlyos tévedés. Csak egy úr van és ez az Úr Jézus Krisztus Atyja.

3. Institutio

Kálvin ezt a csodálatos remekművet 27 éves korában írta. Még franciaországi bujkálása és bujdosása idején megírta ennek vázlatát. Barátjának De Tilletnek gazdag könyvtára lehetővé tette számára a búvárkodást. Valójában azonban Bázelen (Svájc) fejezte be és rendszerezte mondanivalóját. Megírását a franciaországi események is sürgették. A „plakát-háború” miatt meginduló véres üldözések, börtönzések és a máglyák füstje is ösztökélte, hogy mielőbb védelmére keljen szenvedő honfitársainak és hitsorsosainak. Ugyanakkor szembe kellett szállnia a vakbuzgó király és gonosz tanácsadói rágalmaival is, akik igyekeztek a hazugságok és ferdítések özönével bemocskolni a reformá-

ció szent eszméit. Feljegyezték, hogy sokszor asztalára borulva, Istent hívó szóval írta hitvalló sorait, gyakorta sóhajtozva: „Meddig még Uram meddig?” Ezek a prófétaí sorok rajta vannak az első kiadás címlapján is. Ez a könyv nemcsak apológia a reformáció igazságai mellett, hanem erős pajzs és védőbástya az ellenreformációs rágalomokkal szemben is. Az első mű 1536-ban jelent meg Bázelen, amit még 4 kiadás követett, mindig bővítve, gazdagítva az elsőt. A könyvet Franciaország királyának II. Ferencnek ajánlotta, de végül is az egész keresztyén világnak szóló hatalmas üzenetté lett. Rendkívüli hatását bizonyítja, hogy még ellenségei is elismerték következetességét és alaposágát. A reformáció hívei pedig ujjongva fogadták. Az első magyar reformátorok elragadtatását Thuri Pál sorai így foglalták össze: „A szent könyvek után, kiket az nagy apostolok írtak. Ennél jobb könyvet soha senki sem írt.”

Még az ellenreformáció nagy vezére, Pázmány Péter is jelentős írásnak nevezte. Az Institutiót maga Kálvin fordította le francia nyelvre strassburgi lelkipásztorsága idején. Ez a fordítás lett a francia irodalmi nyelv megalapozója (ahogy a Károli Bibliafordítás a magyar irodalmi nyelvé). A közgazdászok állítják, hogy a kapitalizmus gyökerei az Institutióban keresendők – a demokrácia pedig a „népfenség” gondolatával –, ebből értelmezhető. A XVI. századi, németalföldi polgárság és a XVII. századi, angol puritánus mozgalom, Kálvin eszméiben találta meg a maga ideológiáját. (Kónya I.) (Kálvin összegyűjtött írásai kis könyvtárat tesznek ki, mégis Kálvin az Institutiót tartotta főművének, ezen dolgozott egész életén, ezt finomította, gazdagította, úgy-hogy méltán nevezték „egykönyvű embernek”).

Az Institutiót még életében, több európai nyelvre lefordították, így német, angol, holland, olasz és spanyol nyelvre is. Később megjelent a lengyel fordítás is. Magyar nyelven elég későn, 1624-ben jelent meg. A nagy fejedelem Bethlen Gábor kérésére, Szenci Molnár Albert fordította le és adta ki. A „keresztyén religióra és igaz hitre való tanítás” címen. Közel 300 évig azonban nem jelent meg új fordítás, amit megmagyaráz egyházunk százados élet-halál küzdelme az elnyomó ellenreformációs önkényuralom ellen. Tudjuk, hogy a Biblia kiadását is minden eszközzel igyekeztek gátolni, hogy lehetett volna akkor gondolni az Institutio újabb megjelenetésére. Csak a XX. század első éveiben jelentek meg új Kálvin-fordítások, de akkor sorozatban. A legfontosabb a Czeglédy – Rábold és a Victor János fordítása.

4. Az Institutio tartalmi felosztása

Kálvin fejtegetését az Apostoli Hitvallás és a Tízparancsolat magyarázatával kezdi, majd az Úri imával fejezi be. A későbbi kiadások azonban jóval részletesebb és alaposabb kifejtését adják a reformáció hitigazságainak. Az alap-

gondolat azonban változatlanul ugyanaz! Az 1559-es kiadás négy könyvre oszlik:

- I. Istenről, mint teremtőről,
- II. Istenről, mint megváltóról
- III. Istenről, mint megszentelőről,
- IV. Az üdvösségre segítő külső eszközökről

Egy ismertetés nem vállalkozhat arra, hogy részletesen kitérjen az Institutio minden kérdésére, azt azonban fontosnak tartom, hogy mindazokat a tanításokat, amelyek újszerű és meglepő fogalmazásuknál fogva nagyon érdekesek és rendkívül tanulságosak – ismertessem. Külön fejezetet szánok a kálvinizmus központi tanításának, az eleve elrendelés kérdésének.

Vegyük ezeket sorra:

Az első könyv Istenről, mint teremtőről szól. „Egész bölcsességünknek mondja – Kálvin – már amelyik igaz és valóságos bölcsességnek nevezhető, valójában két összetevője van: Isten és önmagunk ismerete. De mivel ezek sokféleképpen összefüggnek egymással, nem könnyű eldönteni, hogy melyik közülük az első és egyben forrása a másiknak. Első renden azért, mert senki sem nézhet önmagába anélkül, hogy Istenre ne fordulnának gondolatai, akiben „él” és „mozog”. Mert egészen világos, hogy a bennünk lévő ajándékok aligha származhatnak maguktól, hiszen a létük sem más, mint Istenben való létezés”. (I. 1,1) Ebből következik, hogy nincs önismeret istenismeret nélkül és nincs istenismeret, emberismeret nélkül. Már a régi görögök is nagy hangsúlyt helyeztek az önismeretre. (A delphi-i jóda felirata: Gnothi szeauton). Az ember ui. született képmutató és hajlamos önmagát túlbecsülni. Az a szárnalmas romhalmaz, amit az első ember lázadása okozott, különösképpen arra kényszerít, hogy fölfelé fordítsuk tekintetünket, és akkor jövünk rá, hogy milyen koldusok vagyunk. Az emberi gőg és önteltség végleg összeomlik, amikor az ember előtt fölragyog az élő Isten hatalma és dicsősége. A próféta jajgatva kiált föl, amikor megjelenik előtte az Úr. „Jaj nekem, elvesztem..., hiszen a királyt a Seregek urát látták szemeim.” (És 6, 5). Az öntelt Saul pedig úgy rogy a földre, mint villámsújtott, amikor Krisztus megjelenik neki a damaszkuszi úton. (ApCsel 9)

Isten sokféleképpen jelenti ki magát, de csak az látja meg Őt, akinek nem vakultak meg lelki szemei. Nagyságát, hatalmát szemlélhetjük a világmindenségben, a természet csodáiban, az emberiség történelmében és magában az emberi lelkiismeretben is. Ezeket méltán nevezhetjük Isten lábnyomainak. Az Ő valóságát, végtelen hatalmát, világokat kormányzó erejét, atyai szeretetének forrását azonban csak az Igéből ismerhetjük meg igazán! A Szentírás-

ban találjuk meg mindazt, amit róla tudnunk kell „nehogy hamis ösvényre tévedve, valami bizonytalan istenség után kutassunk. (I. 7, 4). Az ige azonban nem talál befogadásra, az emberek szívébe, míg a Szentlélek belső bizonyágtétele, mintegy pecséttel – nem hitelesíti” – mondja Kálvin. (I. 7, 4). A Szentírás Isten lényének három vonását hangsúlyozza: Irgalmát, amelyen nyugszik az ember üdvössége, ítéletét, melyet naponta gyakorol a gonosztévőkkel szemben és az igazságot, amely által gyámolítja és megőrzi a hívőket. Szent lényéhez tartozik azonban igaz volta, hatalma és szentsége is. A Szentháromság kérdését nem emberi képekkel, vagy hasonlatokkal próbálja Kálvin érthetővé tenni, hanem egyszerű mondatokba tömörítve és világos érvekkel támogatva – magyarázza meg. „A Szentírás azt mondja Istenről, hogy „egy”, akkor ezen a „lényeg egységét” kell értenünk. Ha pedig azt halljuk, hogy „az egy lényegében három”, akkor ebben a hármasságban a személyek értendők. Ha valaki ezt minden hátsó gondolat nélkül vallja, akkor nincs szükség szavakon rágódní”. (I. 13, 5). A három létforma egymáshoz kapcsolódik, de különbözik is egymástól – főleg a munkamegosztásban. Az Ige (vagyis a Fiú) nem lett volna Istennél (Ján. 1, 1), ha nem lett volna más, mint Isten. Aztán: nem az Atya szállt le a földre, hanem az „aki az Atyától jött ki”. Nem az Atya szenvedett a kereszten és támadott fel a halálból, hanem a Fiú. A Szentlélektől pedig a Fiú azzal különbözteti meg magát, hogy más Vigasztalót küld, aki a tanítványokat megtanítja mindenre. Az első zsinatok, sok vita után, ebben a tömör mondatban foglalták össze a Szentháromságról vallott hitüket: A Fiú az Atyától származik („Én fiam vagy te, ma szültelek”), a Szentlélek pedig az Atyától és a Fiútól (Filioque tan, vö. Presbiteri füz. 6-7. sz. 25. old.)

A teremtő Istenről Kálvin nagyon tömören fogalmaz. „A Szentírás tanítása szerint Isten az eget és a földet, Igéje és Szentlelke által a semmiből teremtette az ember javára”. Mindent oly szépen intézett, hogy minden óraműpontossággal működik, de a dolgok mögött ott áll a szüntelenül munkálkodó Isten. Tehát nem úgy áll a dolog, ahogy Madách Az ember tragédiájában megfogalmazta: „Be van fejezve a nagy mű. A gép forog, az Alkotó pihen. Évmilliókig eljár tengelyén, míg egy kerékfogát újítani kell.” (I. szín.) Az Úr Jézus világosan megmondta: „Az én Atyám mindez ideig munkálkodik és én is, munkálkodom.” (Ján 5, 17). Isten azonban nemcsak megteremtette ezt a világot, hanem atyai módon gondoskodik is róla, de a világ kormányát nem adta ki kezéből. A teremtéssel kapcsolatban Kálvin egy anekdotát is elmond. Egy gúnyolódó ember egyszer odament az egyik egyházatyához és azt mondta: Jó, jó értem, hogy a világot Isten teremtette, de mit csinált Isten a teremtés előtt? A bölcs válasz ez volt: A poklot készítette a kíváncsiskodók számára.

5. A II. könyv Istenről, mint megváltóról szól

Bevezetőben részletesen tárgyalja az eredendő bűn kérdését, rámutatva arra, hogy a bűnbeesés által az ember elvesztette jóra való képességét és ítélet alá került. A törvény teszi nyilvánvalóvá az ember koldusváltát, hogy végül üres kézzel és kifosztottan meneküljön az irgalmas Istenhez. Amit az Isten véghez vitt, azt egyedül Fiában tette nyilvánvalóvá”. Őt tette átokká helyettünk, hogy mi Isten igazsága legyünk Őbenne”. Jézus Krisztus hármasságban mutatja be az ember teljes megváltását és kegyelembe fogadását. Jézus Krisztus főpróféta, főpap és király. Sokak számára – írja Kálvin – ezek üres címek, holott Jézus személye és munkája ezekben a „méltóságokban” válik erős valósággá. Prófétasága azt jelenti, hogy „a tőle kapott tudományban a bölcsesség minden része megtalálható. Királysága lelki természetű, de egyedül ez a garanciája az egyház létének. Mint főpap, ő az egyedüli közbenjáró az Isten és az ember között. Értünk való áldozatával ledöntötte a válaszfalat, ami elválasztott Istentől.

6. A III. könyv Istenről, mit megszentelőnkéntől szól.

„Mindaz, amit Krisztus az emberi nem üdvéért szenvedett és tett, mindez haszon nélkül marad és nem lesz semmi jelentősége számunkra mindaddig, amíg Krisztus rajtunk kívül van, és mi el vagyunk választva tőle. Hogy tehát megoszthassa velünk azokat a javakat, az kell, hogy Krisztus a miénk legyen, és bennünk lakjék”. (III. 1, 1). Krisztus, amikor minket a Lélek erejével hitre juttat, egyúttal a saját testébe is beolt bennünket, hogy összes javainak részesei legyünk. Szent áldozatának és feltámadásának minden java egyedül a Szentlélek által lesz sajátunkká. A Lélek pecsét és zálog. Pecsétje az üdvösségnek és záloga annak, hogy amivel Isten „tartozik” (ti. ígéretei), meg fogja adni. A Szentlélek erejének leheletével isteni életet lehelt belénk, úgyhogy többé nem rendelkezünk magunkkal, hanem az Ő cselekvése és indítása mozgat bennünket (III. 1, 1). Vagyis a Szentlélek a hívő élet motorja. Mindez pedig hit által válik valósággá. Hasonlattanálva: A bűn mocsarában fetregő ember felé a mentő szeretet egy mentőövet dobott. Ez a mentőöv a kegyelem – amivel megragadom – a hit karja.

A hittani rész tárgyalása után egészen gyakorlati kérdések felé fordul Kálvin figyelme. Beszél az önmegtagadó és kereszthordozó keresztyén életről, a hitről és jócselekedetekről, az imádkozásról, az örök elválasztásról és a végső dolgokról. Ezekből csupán ízelítőt kívánok adni, a kálvinizmus központi kérdését az eleve elrendelés kérdését azonban külön fejezetben részletesen igyekszem kifejteni.

7. Hit és megigazulás

A reformáció központi kérdése a hit által való megigazulás volt. Kálvin két-féle hitről beszél: az egyik az elhívés. Ilyen hite az ördögnek is van. Az igaz hit nem az, hogy elhiszem, hogy van Isten, hanem az, hogy hiszek Istenben és hiszek Jézus Krisztusban. A hitről már előbb szó volt, amikor a Szentlélek munkájáról és ajándékáról beszéltünk. A megigazulásunk egyetlen lehetősége az igaz hit. Kálvin a hitet a vallás legfőbb tengelyének nevezi. A hit által való megigazulás semmi mást nem jelent, mint azt, hogy akit vádoltak, fel van mentve (III. 11,3). Ez a felmentés Krisztusban és Krisztus által történik, tehát nem jócselekedetektől történt. Akik elnyerték Isten Szentleke által a hitből való igazságot, azoknak a megszentelődés útján kell járniuk, és napról napra engedelmesebben kell szolgálniuk Isten dicsőségét. (III. 14,9)

8. A jócselekedetokről

azt mondja Kálvin: Igaz, hogy vannak jócselekedetek, de ezeket Isten végzi el az emberben. Ezek tehát Isten javára „írandók”. Nem az ember érdeme, hanem Isten kegyelme. Valóban az általános kegyelem is munkálkodik, és az emberek egy része sok jót tesz, de ez is Isten ajándéka. Arra az ellenvetésre, hogyha a bűnbocsánat ingyen van és nem jócselekedetektől, akkor térjünk bármely rossz útra, úgyis megkapjuk az üdvösséget. Erre Kálvin azt mondja: nekünk ingyen van ugyan, de Istennek igen sokba került, az Ő fiának Krisztusnak keserves kínhalálába. Aztán, a tékozló fiú, akit apja visszafogadott, megcsúfolhatja-e apja arcát még egyszer? Ha valaki azért tesz jót, hogy ezért benyújtsa a számlát Istennek, az ilyenből nem kér Isten. Arra viszont igen, hogy emlékezzél Isten jótéteményére és légy hálás!

9. Az imádkozásról

Ha egyszer hit által megtanultuk már azt, hogy mindent, amire szükségünk van, ami hiányzik, megvan, és Jézus Krisztusban – akkor nincs más hátra, minthogy Őbenne meg is keressük, és imádságunkkal tőle kérjük. (III. 20,1) Nem elég tehát, ha tudom, hogy Isten gazdag Isten és benne minden megvan, öröm, erő, békesség, amire nekem hallatlanul nagy szükségem van, és ez nem az enyém, aki erőtlén szegény és nyomorult vagyok, csak kérnem kellene tőle. Erre Ő is biztat: „Kérjétek és adatik...” Jézus meg is adta a mintát az Úri imában. Az imádsághoz ígéretet is fűzött, amit az Ő nevében kérünk, megadja mennyei Atyánk (Máté 18, 19, Ján 14, 13).

10. A IV. könyvben az üdvösségre segítő eszközöket tárgyalja

Ebben a részben részletesen beszél az egyházzól és a sákramentumokról. Ve-
gyük először a sákramentumokat, ebből is kiemelten az úrvacsora kérdését. A
reformáció korában akörül folyt a vita, mit jelent az Úr Jézus szava: Ez az én
testem, ez az én vérem. A rk. tan szerint, a papi megáldás folytán a kenyér (rk.
ostya) átváltozik Krisztus valóságos testévé, és a kenyérnek csak a látszata,
marad meg.

Luther azt tanította, hogy ez az átváltozás nem történik meg, de az úrvacso-
rázó a kenyérben és borban, azokkal együtt, és azok alatt, mégis a Krisztus
testének és vérének lényegét veszi magához.

Zwingli tagadta Krisztus testének jelenlétét. Szerinte a kenyér és bor csu-
pán jelképek. Az úrvacsora nem más, mint emlékezés Krisztus halálára, va-
gyis egyszerű emlékűnnepély.

Kálvin úrvacsorai tanításának summája az, hogy Krisztus az úrvacsorában
valóságosan jelen van az Ő lelke által. Aki tehát lélek szerint veszi a kenyeret
és bort, az a Krisztussal egyesül, egy test lesz vele. Kálvin ezzel a tanításával
tulajdonképpen egy magasabb kapcsolatot létesít Luther és Zwingli között,
amikor kimondja, hogy Krisztus teste helyileg nincs ott az úrvacsorai jegyek-
ben, de a Szentlélek a hívők lelkét égbe emeli és ezzel valóságos kapcsolatot
létesít, a megdicsőült Krisztussal. Kálvin az 1Kor 11,23 magyarázata során azt
mondja: Krisztus nem öntestére, hanem a kenyérré mutatott. Kérdés az, hogy
milyen értelemben nevezi a kenyeret saját testének? Csakis olyan értelemben,
ahogy János a Szentlelket galambnak látja és nevezi. A kenyér tehát a test
szimbóluma. Jézus a látható jeggyel együtt a saját testét is adja nekünk, még
pedig a kereszten megtörtetett testét, vagyis szent áldozatát. „Ennek áldásában
csak az részesül, ha Krisztussal hit által teljesen egyesülünk, az Ő tagjává, ve-
le egy testté leszünk. Mindez csak a Szentlélek által valósulhat meg, aki a hí-
vó lelkét Krisztus testével titokzatos módon összeköti.” (IV. 14,9).

11. Az egyházzól

Az egyházzól való tanítását, Kálvin – nagyon is gyakorlati módon fogja meg.
Az egyházban mindig együtt van a búza és a konkoly, tehát: tökéletes egyház
nincs. Az igaz egyház tagjainak „azokat ismerjük el, akik hitük megvallása ál-
tal, életük példájával és a sákramentumokban való részvételükkel, velünk
együtt, ugyanazt az Istent és Krisztust vallják.” (IV. 1,18) Az egyház feladata
az igehirdetés, a sákramentumok kiszolgáltatása, a szegény-gondozás és az
egyházfegyelem gyakorlása. Az egyház autonóm szervezet, ezért a hatóságnak
nem lehet beleszólása az egyház kormányzásába. Ugyanakkor a gyülekezet
ügyeinek intézésébe be kell vonni az arra alkalmas és érdemes hívó férfiakat.

A lelkipásztorokkal együtt alkotják a consistoriumot, amely gyakorolja az egyházfegyelmet. Ez nemcsak az úrvacsorától való eltiltást, hanem – súlyosabb esetben – a gyülekezetből való kizárást is jelentheti. Az állammal való kapcsolat kérdésében hangsúlyozza a közösség ellenállási jogát a bálványozó, vagy zsarnok fejedelmekkel szemben. Ez merőben más, mint a lutheri egyházalkotmány, ahol a fejedelemnek döntő szava van az egyházi ügyekben. Zwinglivel együtt hirdette – és igyekezett megvalósítani, hogy a kormányzásban és az állami életben Isten bölcs vezetése és szent akarata érvényesüljön. Ezt nevezzük teokráciának.

* * *

Kálvin tanítása az eleve elrendelésről

Amit Kálvin tanításaiból eddig elmondtam, csupán morzsácskája annak a hatalmas alkotásnak, amin Kálvin egész életén át dolgozott. Ismertetésem csak fénykép, ami a valóságot csak annyiban közelíti meg, mint egy fotófelvétel a parlament épületéről. Mégis ha sikerült az érdeklődést valamennyire is fölkeltenem, akkor fáradozásom nem volt hiábavaló.

Az ismertetésből szándékosan kihagytam Kálvin legjellegzetesebb tanításának az eleve elrendelésnek a kérdését, mert úgy érzem, hogy ez megérdemel egy külön fejezetet. Ha valami különösképpen jellemzi a református vallást, az a predestináció. Ez az a tanítás, ami századokon keresztül sok vitát váltott ki, de akik hittel elfogadták, hithősökké váltak.

Nos, a következőkben megpróbálom röviden összefoglalni, amit Kálvin erről a kérdéstről tanított, végül pedig ismertetem a XX. sz. néhány jeles teológusának álláspontját a predestinációról.

Már az előzőekben szó volt arról, hogy a reformáció három alapigazságához (egyedül hit által, Krisztus által és kegyelem által) – negyedikként a Szentírást vette: egyedül a Szentírás által (=sola Scriptura). Mit jelent ez? Azt, hogy hitünk és cselekedeteink egyedüli zsinórmértéke Isten kijelentett Igéje, vagyis a Szentírás, mégpedig a teljes Biblia. Kálvin az Ótestamentumot egyenértékűnek tartotta az újjal, amit az Újtestamentum tanít az az Ótestamentumra épül. A Szentírás alapos tanulmányozása során egyre fényesebben ragyogott fel előtte a szuverén Isten képe. Ez az Isten cselekvésében nem korlátozható, minden szál az Ő kezében fut össze, minden hatalom égen és földön egyedül

az övé. „Mert ő tőle, ő általa és ő reá nézve vannak mindenek. Övé a dicsőség mindörökké”. (Róm 11,36). Ebből következik „akín akar könyörül, akit pedig akar, megkeményít.” (Róm 9,18). Ebben a szuverén Istenképben teljesedik ki a keresztyénség, mint a világ urát központba állító világvallás. Ez az Isten nemcsak mindenható, hanem korlátlan úr is. Bármit tesz is, „jótetszése” szerint teszi, és az ember nem vonhatja kérdőre, hogy mit, miért tesz. Ez az Isten titka, amit feszegetni Isten ellen való bűn. Kálvin erről azt mondja: „Engedjük meg a keresztyén embernek, hogy feltárja szívét-lelkét Isten minden beszédére, melyek rá vonatkoznak, de azzal a kikötéssel, hogy amint előbb az Úr is becsukta az ő száját, az ember is zárja le a további kutatás útját maga előtt”. (III. 21,3). Az eleve elrendelésben Isten és az eredendő bűn miatt minden jóra képtelen ember áll szemben egymással. Ez a szakadék a gyarló ember számára áthidalhatatlan. Ami azonban az embernek lehetetlen, Isten maga tette lehetővé azáltal, hogy a Fiában a Krisztusban hidat épített önmaga és az ember között. Még pedig élő és járható hidat. Isten a saját jótetszése szerint ezt a munkát kétféleképpen végzi:

a) az egyetemes kegyelem által, mely a földi embernek lehetőséget biztosít, hogy Isten dicsőségét szolgálja,

b) a különös kegyelem által, amely meghatározza az ember üdvösségét, örök sorsát. Ez a kegyelem kiválasztó kegyelem, alapja az örök isteni akarat. „Tanácsom megáll és véghez is viszem minden akaratomat.” (És 10,20)

Kálvin következetes az ige átgondolásában és kifejtésében, mert azt vallja: ahol van kiválasztás, akkor annak ellenkezője is van, vagyis van elvettetés is. Ez az, amit kettős predestinációnak nevezünk.

Az ember üdvösségének vagy elkárkozásának kérdése a keresztyénség kialakulása óta vitatott. Az őskeresztyének között általános volt az a vélemény, hogy Ádám bűnesete óta kik járnak a bűn útján és kik igyekeznek megtérni a bűnből. Ez később oda módosult, hogy a megtért és cselekvő emberek kiérdemlik az üdvösséget (ez a rk. álláspont). Pelagius tagadta az eredendő bűnt, azt állítva, hogy az üdvösség az ember szabad akaratától függ. Augustinus egyházatya viszont – éppen a Szentírás alapján – azt tanította, hogy az ember teljesen képtelen a jóra. Kárhözatra méltó bűnös – Isten azonban az Ő jótetszése szerint mégis egyes embereket kiválasztott az üdvösségre. (Augustinus azonban nem beszél határozottan az elvetésről, csupán érinti azt. Tanítása tehát nem következetes). A reformátorok, Augustinusból kiindulva, a predestináció álláspontjára helyezkedtek. Luther a *De Servo Arbitrio* c. művében foglalkozik a predestinációval, rámutatva az emberi akarat bénaságára. Zwingli is hasonló álláspontot képvisel, amikor azt mondja, hogy az üdvösség dolgában, minden emberi érdem ki van zárva, egyedül Isten kegyelmétől függ az

üdvösség. A kettős predestinációt azonban következetesen Kálvin fejtette ki az *Institutióban*.

A III. könyv 21,5 pontjában így határozza meg a predestináció lényegét. „Predestinációnak Istennek azt az örök rendelkezését nevezzük, amellyel önmagában elvégezte azt, hogy akarata szerint mi történjék minden egyes emberrel. Ugyanis nem egyforma állapotra vannak teremtve, hanem egyeseknek örök élet van előre elrendelve, míg másoknak örök kárhozat. Tehát aszerint, hogy valamelyik ember ezeknek a céloknak az egyikére, vagy másikára teremtett, mondjuk azt, hogy életre vagy halálra van elrendelve”.

Ez a következetes végigvezetése a Szentírás tanításának, valóban lenyűgöző. Kövessük azért azt az utat, amit Kálvin végigjárt, amikor az eleve elrendelés tanát, a Szentírás alapján megalkotta. Kálvin így indokolja: „A Szentírás a Szentlélek iskolája, amelyből, ahogyan semmi sem hiányzik, ami tudásra hasznos és érdemes, így semmi olyat nem is tanít, amit ne volna hasznos tudni. Vigyáznunk kell, nehogy elzárjuk a hívőket attól, amit a Szentírásban ránk hagyatott az eleve elrendelésről, nehogy olyan színben tűnjünk föl, mintha rosszindulatúan meg akarnók fosztani őket Isten jóságától, vagy a Szentlelket vádolnók, hogy olyan dolgokat tesz ismertté az emberek előtt, amit legjobb volna eltitkolni”. (III. 21,3)

Isten a kiválasztást nemcsak „egyes személyek esetében mutatta fel, hanem Ábrahám egész ivadékában példát adott arra, hogy világossá tegye, miszerint az Ő választásán múlik minden nép jövőjének alakulása. Amikor a Felséges örökséget osztott a népeknek és szétválasztotta Ábrahám fiait... – Izrael népe volt az Úr része, Jákób az Ő sorsul juttatott öröksége.” (III. 213. 4Móz 32,8-9). Isten tehát egy népet kiválaszt magának, ugyanakkor a többiek elveti anélkül, hogy ezt indokolná. Ennek a kiválasztott népnek semmi jogcíme sincs a dicsekvésre. Mindez Isten ingyen kegyelméből történik. „Nem azért szeretett titeket az Úr, sem nem azért választott ki titeket, hogy minden népnél többen volnátok, mert ti minden népnél kevesebben vagytok, hanem (teszett neki, hogy titeket válasszon), mivel szeretett titeket.” (5Móz 7,7-8)

Kálvin azonban itt nem áll meg, hanem rámutat az eleve elrendelés egy második fokozatára, arra – amire az Úr Jézus is figyelmezteti az öntelt zsidókat, hogy különbség van Ábrahám utódai és Ábrahám gyermekei között (Ján 6,37-39). Izmaél kezdetben egyenlő rangban volt testvérével Izsákkal. Tagja volt a szövetségnek is, hiszen Ábrahám őt is körülmetélte, mégis Isten elvette. De ennél is meggyőzőbb példa Ézsau és Jákób esete. Még a fiúk megszületése előtt kijelenti Isten: „a nagyobbik szolgál a kisebbnek”. (5Móz 25,23 b), majd pedig elhangzik a végső ítélet: „Jákobot szerettem, Ézsaut pedig gyűlöltem” (Mal 1,2). Később nyilvánvalóvá lesz az is, hogy Jákób háza

sem méltó erre az isteni szeretetre. Kitűnik ez a Sínai törvényadás alkalmával. Lapozzuk csak föl a Szentírásnak ezt a helyét. A törvényadáskor azt mondja az Úr: „Ha figyelmesen hallgatók szavamra és megtartjátok az én szövetséget, úgy ti lesztek valamennyi nép között az enyéim” (2Móz 19,5). A nép válasza az volt: „Valamit rendelt az Úr mind megteesszük.” Mi történik ezek után? Durva törvényszegés, bálványimádás, az aranyborjú. Ha akkor az Úr, igazsága szerint cselekszik, mindnyájan halál fia. Isten azonban meghallgatja Mózes közbenjáró imádságát és megkegyelmez a bálványimádó és törvényszegő népnek (Mózes itt az Úr Jézus előképe). De nem mindenkinek! „Könyörülök, akin könyörülök...”

Milyen elgondolkoztató mindez. Amikor az ember cselekedeteire épít, reménytelenül elveszett. A törvényszegés miatt átok alá kerül Izrael, és csak a maradék marad meg. A történelem folyamán tovább romlik a helyzet, Izrael fokozatosan eljártssza Isten szeretetét és egyre alkalmatlanabbá válik arra a szent küldetésre, hogy jellé váljon a pogányok között élő és igaz Isten felől. Sőt gyakorta válik bálványimádóvá, megszegve ezzel Istennel kötött szövettségét. A prófétákat, akik az Úr kemény ítéletét hirdetik – az Úrtól való elpártolás miatt – üldözni kezdik és némelyeket meg is ölnek. Illés próféta a Hóreb hegyen így jajong az Úr előtt: „Nagy búsulásom van az Úrért, mert elhagyták a te szövetségedet Izrael fia, a te oltáraidat lerombolták, és a te prófétáidat fegyverrel megölték és csak egyedül én maradtam meg és engem is halálra keresnek” (1Kir 19,10). Isten válasza azonban az, hogy van még hét-ezer, akik nem hajtottak térdet Baálnak. A helyzet azonban nem sokat változott. Ézsaiás így panaszkodik: ki hitt a mi beszédünknek és az Úrnak karja ki-nek jelentetett meg? Az elvakult és megkövéredett szívű nép bedugta füleit a prófétai szó elől. Isten még egy kísérletet tesz, hogy a makacs és bálványimádó népet észre térítse. „Az Úr, az ő atyáinknak Istene, elküldte hozzájuk köveiteit, jó idején, mert kedvez vala az ő népének és az ő lakhelyének. De ők az Isten köveit kigúnyolták az Ő beszédeit megvetették és prófétáival gúnyt űztek, míglen az Úr haragja fölgerjede az ő népe ellen, s többé nem vala segítség.” (2Krón 36,15-16)

Az ítélet valóban rettenetes volt: Jeruzsálem rommá lett, népe pedig szét-szórattott, és csak egy maroknyi maradt meg Izraelből. Ehhez a maradékhoz küldi el az Úr, egyszülött Fiát, az Úr Jézust. Ebben az isteni kegyelmes cselekedetben mérhető le az Atya kibeszélhetetlen szeretete és végtelen irgalma. Népe azonban nem fogadta be, elfordul tőle, sőt összefogva a pogány világgal keresztre feszíti. De Urunk örök terve, amit elvégzett a világ felől, nem válik semmivé. Az alkalmatlanná lett Izrael helyett új szövetséget köt, de most már nem egy néppel, hanem az egész emberiséggel. Így jön létre a lelki Izra-

el, az anyaszentegyház. Ebbe a szent közösségbe, hívogatja az Úr Jézus kora gyermekeit. „Minden, amit nekem ad az Atya, én hozzám jó, és az aki hozzám jó, semmiképpen ki nem vetem.” (Ján 6,37) Ezt a hívást azonban csak kevesen hallották meg és csak azok mentek hozzá, akiket maga kiválasztott (Ján 15,16). Isten kiválasztó kegyelmének részletes, alapos és világos kifejtését Pál apostol leveleiben találjuk meg. Ennek alapigéje, locus classicus az Ef 1,3-5. „Áldott legyen az Isten és a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak Atyja, aki megáldott minket lelki áldással a mennyekben, a Krisztusban, aszerint, amint magának kiválasztott minket Őbenne, a világ teremtése előtt, hogy legyünk mi szentek és feddhetetlenek Ő előtte szeretet által, eleve elhatározván, hogy minket a maga fiaivá fogad Jézus Krisztus által az Ő akaratának jókedve szerint”. Ez az ige kizárja az ember közreműködését és érdemes voltát, mert a kiválasztás, a világ teremtése előtt történt, még pedig az Ő fiában, a Krisztusban. A predestináció tan azonban legbővebben és legvilágosabban a Római levél 9-10 részében van kifejtve. Pál apostol, ótestamentumi példák egész tárházát sorakoztatja fel a kettős predestináció mellett. Végül így fejezi be mondanivalóját: „Mit mondunk hát? Azt, hogy a pogányok, akik az igazságot nem követték, az igazságot elnyerték, még pedig a hitből való igazságot. Izrael ellenben, mely az igazság törvényét követte, nem jutott el az igazság törvényére (Róm. 9,30,31). Az elvetetés és megkeményedés Izraelre nézve azonban csak ideiglenes és átmeneti „ameddig a pogányok teljessége bemegyen.” (Róm 11,25).

Kálvin kettős predestinációs tana ellen, a századok folytán igen sok kifogás és vád hangzott el. Ezeket a vádakokat, amelyek még az ő életében hoztak föl a kettős elválasztás tana ellen, maga sorra megcáfolja. Nincs mód arra, hogy ezeket mind sorra vegyük, csupán négy elítélő észrevételre fordítsunk figyelmet. A leggyakrabban hangoztatott vád az, hogy a kettős predestináció Istent zsarnoknak mutatja be, aki az embert, mint Isten teremtményét semmibe veszi. Nos, zsarnok az, aki önkényesen, minden törvényt felrúgva, kénye-kedve szerint uralkodik és bánik az alattvalóival. Ezzel szemben Kálvin rámutat, hogy ebben a világban minden megbízható törvények szerint meg végbe, és ezek a törvények az Urat is kötik. Tehát ki van zárva az önkényeskedés.

A másik vád a predestináció ellen az, hogy Isten személyválogató. Ez akkor volna igaz, ha az Úr emberi érdemek szerint választana ki egyeseket.

A harmadik vád az, hogy Isten a rossznak a szerzője, az ember tehát nem felelős a tetteiért. Kálvin szerint ezt csak a hitetlen ember állítja, hogy mentse a maga gonoszságát. Érdekesképpen megjegyzem, hogy a bíróság előtt egyszer így védekezett egy vádlott: Nem tehetek róla, Isten tett engem bűnözővé. Mire a bíró így válaszolt. Isten engem pedig arra rendelt, hogy magát elítéljem.

Sokan fatalizmussal azonosítják a predestinációt. Ha van predestináció, hangoztatják, akkor az ember számára nincs más lehetőség, mint megadni magát a sors kivédhetetlen csapásainak. A predestináció azonban jellegében és céljában egészen más, mint a fatalizmus. Ez tétlen, passzív magatartásra ösztönöz, a predestináció pedig erőteljes, lendületes és győzelmes életre. Az Isten kegyelmi kiválasztásába vetett hit hősokeket szült. Gondoljunk itt az angol puritánokra, vagy az USA-t megalapító Zarándok-atyákra, vagy a mi gályarab prédikátorainkra. Mindegyiküket a kiválasztottságuk tudata tette hallatlanul erőssé a hitben való helyállásban, ugyanakkor meg voltak győződve, hogy isteni küldetést töltenek be.

Összegezve az eddig mondottakat: A predestináció a szuverén Isten örök és változhatatlan végzésén alapszik, amibe az embernek semmi beleszólása sincs. Ez a kiválasztás, már a bűneset előtt megtörtént, de a bűneset után jutott érvényre. A predestináció kettős: üdvösségre és kárhozatra, életre és halálra szóló, de ez nem jelenti, hogy a világ kívül marad Isten cselekvő akaratán. A predestinációt Isten az Ő fiában a Krisztusban hajtja végre és a hívó lelkek számára válik megrendíthetetlen fundamentummá és győzelmes életakarattá.

A kettős predestináció tanát Kálvin utódai, Béza és társai még szigorúbban fogalmazták meg. A XVII. századi ortodox kálvinizmus enyhíteni akart a kálvini tanításon és csak a kiválasztást hangoztatta, az elvettetést nem. A II. Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté is enyhébb formában fogalmaz. „Isten öröktől fogva, szabadon és ingyen kegyelemből, személyválogatás nélkül, eleve elrendelte, vagyis kiválasztotta a szenteket, akiket Krisztusban idvezíteni akar.” (II. Helv. Hitv.)

A Heidelbergi Káté az anyaszentegyházról szóló kérdésében foglalja össze az eleve elrendelésről való véleményét: „Hiszem, hogy Istennek fia az egész emberi nemzetségből, Szentlelke és Igéje által, az igaz hitnek egységében, magának az örök életre kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe, a világ kezdetétől annak végéig. Azt oltalmazza és fenntartja. És hogy annak én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok.” (54. kérdés)

A predestináció kérdésének ez a legmegnyugtatóbb befejezése lenne, mégis úgy érzem tájékozódásunk ebben a kérdésben hiányos volna, ha nem kísérnék nyomon napjainkig a predestináció-tan útját. A predestinációt az egyházak mindenike valamilyen formában elfogadja, de arra a kényelmes és cseppet sem igei álláspontra helyezkednek, hogy Isten azokat választotta ki az üdvösségre, akikről „előre tudta”, hogy jót fognak cselekedni, tehát érdemesek lesznek az üdvösségre. A XIX. századi liberális (szabadelvű) teológiai gondolkodás a predestináció kérdését egészen háttérbe szorította. A század vége felé a holland „szigorú református” irány, amelynek vezéralakja Kuyper Ábrahám

volt, újra a kálvini vonalra helyezkedett, és igyekezett tisztázni a predestináció – a világiak által is vitatott – néhány kérdését. Ennek az irányzatnak, hazánkban Sebestyén Jenő teológiai tanár, az ún. „történelmi kálvinizmus” atyja volt a képviselője. A fő kérdés az volt, hogyha Isten mindent jótetszése szerint cselekszik – amibe az embernek semmi beleszólása sincs –, akkor hová lesz az ember erkölcsi felelőssége? Erre a kérdésre nagyon érdekes és elgondolkoztató választ ad Sebestyén Jenő. Szerinte „A Szentírás változatlan határozottsággal tartja fenn egyfelől Isten abszolút szuverenitását, feltétlen mindenhatóságát, másfelől az ember erkölcsi személyiségét és felelősségét minden helyzetben, még a bűnnel szemben is.” Ezt a szentírási részek egész sora igazolja. Vannak olyan helyek, melyek egészen metafizikai, vagyis emberi tapasztalás határán túli dolgokra tartoznak és vannak amelyek az etikai vonalra, vagyis az emberre vonatkoznak. Ez a két vonal párhuzamosan fut egymás mellett, de szemünk számára soha sem találkozik, azonban Istenben összefutnak.

A kettős predestináció kérdésében egészen új medret ásott, a XX. század nagy teológusa Barth Károly. Barth mind a liberális teológia, mind az új ortodoxia álláspontját elveti, de ugyanakkor fölülvizsgálja a reformátorok idevonatkozó tanítását is. Isten kegyelmi kiválasztása, kijelentett igazság. Éppen ezért, csak hit által ismerhető meg. Ez pedig azt jelenti, hogy nem emberi gondolkodás eredménye és nem is tapasztalás tárgya. Kétségtelenül el kell ismernünk azt, hogy a történelmi események szükségszerű összefüggései nagymértékben belejátszottak mind Luthernek, mind Kálvinnak a predestinációs tanába. Ezért jobban tesszük, ha ebben a vonatkozásban nem követjük őket. Szerinte a kálvini alapigék, a Róm 9-10 részek nem annyira a predestinációról szólnak, mint inkább Istennek Izraellel szemben tanúsított szabad ténykedéséről, így a predestináció kérdésének csak másodlagos, kiegészítő szerep jut. Nem eledel, csupán só, amely ízt ad az ételnek. Barth a predestinációt – teológiájának megfelelően – Krisztus-centrikusan fogja föl és nem a szuverén Isten gondolatból indul ki. Ami a Golgotán értünk történt, az öröktől fogva elrendelt döntése volt Istennek, de a kiválasztásunk időbeli megvalósulásának képe is. Amit Isten öröktől fogva elrendelt – tehát az elvettetést is –, Krisztus magára vette, erre mondott igent, de ezzel a mi elvettetésünket fel is függesztette. (Barth: Isten kegyelmi kiválasztása. Négy előadás, amit Debrecenben és Kolozsváron tartott).

Ravasz László, aki inkább a barthi irányt követi, megpróbált közvetíteni a szigorú református és barthi irány között. Négy prédikációban foglalkozik a predestináció kérdésével. Néhány gondolat az ígehirdetésből:

Üdvösségünk alapja Isten kikutathatatlan jótetszése. „Könyörülök, akin a könyörülök.” Nincs jogunk zúgolódnunk, hogy miért ilyenek vagy olyanak te-

remtett. Egyáltalán ki perelhet azért, hogy az egyik lény féreg, a másik sas. A hitetlen ember nem érzi magát kifosztottnak, mert egyszerűen nincs Istene. Az „eleve elrendelés a hívők számára adatott, de azok számára szükségképpen adatott.” Ha valaki kételkedik a predestinációban, azért van, mert még gyenge a hite.

Az elmondottakat fejezzük be egy rövid értékeléssel. A predestináció tan Kálvin számára nem elvont igazság, hanem egész lelkének legbensőbb meggyőződéséből – hitvallás. Bátran és boldogan hirdette ezt a riasztó rendelet (horribile decretum) – ahogy ő nevezte a predestinációt, mert szilárd meggyőződése volt, hogy a világ fölött élő Isten uralkodik, és az emberlétnek egyetlen célja lehet, ezt a hatalmas Urat szolgálni. Ez a belső meggyőződés tette őt hallatlanul bátorrá, minden tettében kitartóvá és végül győzelmessé. Jelmondata: Szívemet égő áldozatul neked adom Uram, a hűséges presbiteri szolgálat ösztönző példája lehet.

Felhasznált irodalom:

Kálvin János: Tanítás, a keresztyén vallásra. (Ford.: Békési Andor) Zsin. Sajtó o. 1986.

Kálvin János: A predestinációról (Ford.: Szabó Piroska) – utószót írta: Kónya István, Európa Könyvkiadó, 1986.

Barth Károly: Isten kegyelmi kiválasztása, Városi ny. Debrecen, 1937.

R. Brockhaus: Gondolatok a Római levélről. Ev. Kiadó

Colijn: Egyháztörténet. Sárospatak

Egyháztörténet I. (Szerk.: Tóth – Kása – Tőkéczi)

Kálvin és a kálvinizmus. Debrecen 1936 (több előadás, köztük Csáki Benjamin: Kálvin predestinációs tana)

Kónya István: Tanulmányok a kálvinizmusról. Akadémia Kiadó, Bp. 1975.

Segesváry Lajos: Az egyháztörténet alapvonalai

Ravaszi László: Az eleve elrendelésről. Négy igehird. 1937. „Legyen világosság” kötetben.

Sebestyén Jenő: A predestináció és problémái. Budapest, 1922.

Révész Imre: Öntudatos hit. Debrecen, 1944.

* * *

A reformáció kezdetei Magyarországon

1. Egyházi állapotok a Mohácsi vész előtt

A pápai befolyás hazánkban közel sem volt olyan erős, mint a nyugati országokban. Bár István király óta a nyugathoz tartoztunk, de igyekeztünk magunkat kivonni a nyugati egyház túltengő befolyása alól. Noha az ország több szentet is adott a keresztyénségnek, mégis – még a XIII. században is – több főúr a keleti ortodox hitet vallotta. Később pedig a hivatalos egyház által eretnekségnek nyilvánított huszitizmus is sok pártfogóra talált hazánkban. Jellemző az is, hogy a kunok egy része úgy lett reformátussá, hogy nem volt katolikus.

Az egész XIV. és XV. század hangos az egyház megújítását követelő mozgalmaktól. Az ún. reformzsinatokon magyar főpapok is részt vettek és felszólalásaikban erőteljesen követelték az egyház reformációját. Ezek a zsinatok azonban a pápák ellenkezései következtében sorra megbuktak. A megújulási gondolat azonban nem halt el. A Ferenc-rendi szerzetesek obszerváns ága, az egyházi élet megtisztítását követelő *Devotio Moderna* mozgalom (Új kegyesség), továbbra is ébren tartotta. Ennek a mozgalomnak jeles képviselője hazánkban Laskai Oszwald, aki erőteljes igehirdetéseiben merészen ostromozta az egyházi méltóságok világias életmódját.

A reformációt követelő mozgalmakhoz tartozik a humanizmus is, amelynek szellemi vezére Erasmus, kíméletlen kritikával illette a ledér életű főpapokat és a henyelő szerzeteseket. Ezeknek a mozgalmaknak az a jellege, hogy belülről próbálták az egyházat megújítani. Volt azonban néhány mozgalom, amelyik kívülről ostromolta az egyház rozszant falait. Ezek között legjelentősebb a huszitizmus, amelynek eszméi az egyszerű nép körében is számos követőre találtak.

A pápaság erkölcsi züllése, a főpapok tobzódása, a szerzetesek henye élete és az alsó néprétegek teljes elhanyagolása, sok hívőt szembefordított az egyházzal, de egyúttal ébren tartotta a vallás és a hit dolgai iránt való élénk érdeklődést is. A lelkek tehát elő voltak készítve – már a reformáció megindulása előtt – a tiszta evangélium befogadására. Csak még egy bátor hitvalló hiányzott, aki hangot ad mindezeknek. Az Úr Jézus azonban nem hagyta az Ő vérén szerzett egyházát ebben az elesett állapotban. Támasztott egy férfiút, aki által az Ő népét visszavezette a Szentírás tiszta forrásához. Ez volt Luther Márton. Az 1517. október 31-én a wittenbergi vártemplom kapujára kiszöge-

zett 95 tétel nemcsak Németországot forradalmasította, hanem egész Európát is mozgásba hozta. Az élénk kulturális és kereskedelmi kapcsolatok révén, már az első években ismertté váltak Luther követelései hazánkban is, különösen az erdélyi és felvidéki szász városok polgárai között, akik nyelvtudásuk révén, eredetiben olvashatták a 95 pontot. Ezek a németországi rokonaikkal állandó kapcsolatban állottak és a kereskedők nemcsak árut szállítottak hazánkba, hanem Luther írásait is.

A királyi udvar is élénk kapcsolatot tartott fenn Németországgal, hiszen a Jagelló királyok (Ulászló és Lajos), cseh királyok is voltak és így választófejedelmek is. Kettős sógorság kötötte őket a német császári dinasztiahoz a Habsburgokhoz. (II. Lajos felesége Habsburg Mária, Ferdinánd felesége pedig Jagelló Anna). A magyar reformáció fontos központja Buda lett, ahol Brandenburgi György őrgróf, II. Lajos nevelője (és tegyük hozzá elnevelője) élénk kapcsolatot tartott Wittenberggel. Lutherrel gyakran váltott levelet is. Mária királynő szintén lelkes híve lett a reformációnak, udvari papja Cordatus Pál, Luther barátja volt. A reformáció gyors elterjedésének kedvezett, hogy már 1522-ben a budai iskola vezetését Winshemius Vid és Grynaeus Simon kiváló tudósokra bízta, akik mindketten a reformáció eszméinek buzgó követői voltak. Még ugyanebben az évben Speratus Pált a híres igehirdetőt, a budai lelképásztorságra hívták meg.

II. Lajos kezdetben alig tett valamit a reformáció terjedése ellen, annak ellenére, hogy a középnemességet tömörítő nemzeti párt sürgette az intézkedéseit. De hiába lépett fel a gyűlölt német udvaroncok hangos mulatozásaival szemben és hevesen tiltakozott a rohamosan terjedő reformáció ellen is, Budán már a Mohácsi vész előtt olyan mély gyökeret eresztett a reformáció, hogyha az 1525-ben hozott szigorú törvényeket végrehajtják, a város faluvá zsugorodott volna. De nemcsak Budán, hanem az erdélyi és felvidéki szász városokban is igen kedvező talajra talált a reformáció. Lőcsén Henckel János, Kassán – Melanchton kedves tanítványa – Cox Lénárt hirdeti az ígét. Selmec és Körmöcbányán az evangéliumi szellemű Cordatus Konrád végzi a reformáció munkáját. A szász ifjak közül pedig már az 1522-23-as években többen iratkoznak be a wittenbergi egyetemre, hogy magától Luthertől tanulják az „új hitet”. De nemcsak a városok rokonszenveztek a reformációval, hanem több főúr is hathatósan támogatja, köztük a humanista szellemű Thurzó Elek és Török Bálint, aki a szász főbíró Pemflingernek a sógora. Sőt Fortunátus Imre alkancellárt is a reformáció hívei közé számíthatjuk.

A reformáció gyors terjedése ellen legelőször Szathmári György érsek lépett fel. 1521-ben elrendelte, hogy a Luthert kiátkozó pápai bullát az ország összes szószékéről hirdessék ki. Nemsokára a köznemesség is sorompóba lép,

félve a túlzott német befolyástól, de még inkább a megígért pápai segélyek elvesztésétől, amelyre a török veszedelem fenyegetése miatt hallatlanul nagy szüksége volt az országnak. Különösen a nemzeti párt vezére Werbőczy buzgólkodott, hogy a lutheri eszméket lejárassa. Gúnyiratot adat ki, birtokain pedig nem tűri a reformációs tanok hirdetését. 1521-ben, mint az ország köve- te, részt vesz a worms birodalmi gyűlésen. Ezt az alkalmat használja fel a Lu- therrel való találkozásra. Meghívja őt ünnepi ebédre, elbeszélget vele, és megpróbálja tanai visszavonására rávenni.

A pápai követek is – Vio Tamás és Burgio Antal 1523-ban a királyt erélye- sebb fellépésre sarkallják. II. Lajos igyekezett is kimutatni buzgóságát, hogy a pápa jóindulatát biztosítsa. Levelet írt Bölcs Frigyes szász választó-fejedele- mnek, hogy hallgattassa el Luthert. A válaszlevél azonban elutasító volt. VII. Kelemen, az új pápa 1524-ben újra Burgiót küldi hazánkba, aki szalkai kancellárral igyekezett rábírní a királyt újabb szigorú rendelet kiadására. Vé- gül a nemzeti párt sürgetésére összeült a budai országgyűlés, amely fej- és jó- szágvesztéssel fenyegette meg az eretnekeket. Ezt a törvényt az 1525-i évi rákosi országgyűlés IV. tc. máglyahalálra súlyosbította. „Az összes lutheránu- sok kiirtassanak az országból, és akárhol találtak, nemcsak egyházi, hanem világi személyektől is szabadon elfogattassanak és megégettessenek.”

A törvény szigorú végrehajtására – sem akarat, sem idő – nem volt már. Csupán Budáról távolítják el a két tanárt, Vinshemiust és Grynaeust, Corda- tust pedig börtönbe vetik. Még Werbőczy nádor az, aki komoly lépéseket tesz a törvény végrehajtására. Birtokán 8 jobbágyát elfogatja és kivégezteti. A bá- nyavárosokban kitört forradalmat pedig levereti, és a vezetőket halálbüntetés- sel sújtja. A közelgő török veszedelem azonban egészen más irányba fordítot- ta a király és vezetők figyelmét. Így a szigorú törvény papíron maradt.

2. A reformáció terjedése a mohácsi vész után

A Mohácsnál elszenvedett roppant anyagi és vérveszteség, szinte a halál szé- lére sodorta az országot. A csatában nemcsak a magyarság színe-java veszett el, hanem az egyház is súlyos veszteséget szenvedett. Két érsek, öt főpap vesztette életét. Az alsó papság veszteségeiről nincs adatunk. A plébániák egy része már a mohácsi vész előtt is betöltetlen volt, ez a szám utána még inkább növekedett. Sokan elmenekültek a törökdúlta vidékről, magukkal víve a temp- lom ereklyéit. Az életben maradt öt főpap úgyszólván semmit sem tett a refor- máció terjedése ellen. Figyelmüket a királyválasztás körüli hercehurca kötöt- te le. Jellemző pl., hogy Podmaniczky püspök előbb Ferdinándot koronázza meg, utána Zápolya Jánost is, majd otthagya a régi egyházat, megnősül és protestánssá lesz.

Az árván maradt egyházi javak szabad prédává váltak, amit néhány főúr sebtiben ki is használt. Szinte egymással versengve raboltak. Példájukat követték a rablóbandába tömörült „szabad-legények” is, akik saját véreiket sem kímélték. Főleg a török dúlta vidéken, de máshol is, olyan mélyre züllött az élet, hogy „az anya gyermekét eldobva, férj a hitvesét elhagyva – kénytelen futni, hogy mentse pusztá életét. A mezőn az ellenség, a falak közt a döghalál pusztított”. A két király, a nehezen megszerzett trón megtartásával van elfoglalva, és mit sem törődik a nép nyomorával. Leírhatatlan a fejtelenség, a felfordulás, a testi-lelki ínség. Ha volt valaha idő, amikor nagy szükség volt Isten vigasztaló igéjére, bátorító szavára, oltalmazó szent kezére, akkor ezek az évek azok. De ez volt az az idő, amikor a prédikátorok bűnbánatra és megtérésre intő szava is elhangzik, rámutatva arra, hogy Isten bűneinkért hozta ránk e súlyos csapást, és ha hozzá térünk, kegyelmének napja újra felragyog és megépíti hazánkat. A nagy magyar éjszakában ezek – a sokszor névtelen hősök – voltak a fénylő csillagok. Hogy kik voltak ők, akik megpróbálták lelket verni a lelkevesztett népbe, nem tudjuk. „A mi hőseink – írja Révész Imre – jeltelen sírokban nyugszanak, alakjaik végképpen elenyésződnek, mint a felhő, mely záporát kiontván, maga semmivé lesz, de hatását a megáztatott föld hirdeti”.

Néhánynak nevét azonban mégis megőrizte a krónika. Főleg azokét, akik valamilyen írásukkal gazdagították a magyar kultúrát. Néhány nevet most röviden ismertetek, hogy később a nagyoknak nevével külön is foglalkozhassunk.

3. Jeles reformátoraink

A mohácsi vész után a magyarlakta vidékek közül a Felső-Tisza vidékén (Debrecenről Kassáig) a legjelentősebb a reformáció hódítása. Ennek a vidéknek három kiváló reformátora hallatlan buzgósággal hirdeti a megismert igazságot. Közülük **Szilvási Mihály** Sátoraljaújhelyen és vidékén, **Siklósi Mihály** pedig Perényi Péter udvari papjaként Sárospatakon és a kiterjedt Perényi uradalomban hirdeti az igét. Ő nyerte meg egyébként **Kopácsi Istvánt** is a reformáció számára. Ez óriási eredmény volt, mert Kopácsi, mint a sárospataki ferences rendház főnöke, nemcsak maga lesz a reformáció hívévé, hanem rendtársait is viszi magával. Majd – Perényi támogatásával – megalapítja a híres sárospataki iskolát.

Jeles reformátora ennek a vidéknek **Gálszécsi István** is, aki Wittenbergből hazatérve, egy ideig Kassán tanított, majd Gyulán folytatja. Énekeskönyve a legrégebb hangjegyekkel is ellátott énekeskönyv.

Ozorai Imre, az egykori obszerváns szerzetes, Békés és Bihar megyében hirdeti az evangéliumi igazságokat. **Batizi András** Erdődön, Tokajban és a

Szilágyságban munkálkodott, Perényi Gábor oltalma alatt. Nemesak kiváló igehirdető, de jeles énekszerző is, ennek ékes bizonyítéka, hogy énekeiből négy is benne van a mostani énekeskönyvünkben. A keresztyén tudományról írt kátéját pedig kézikönyvként használták sokáig.

Bencédi Székely István krónikája, az első magyar nyelven írt világtörténelem a magyar irodalomnak is értékes darabja. Az ország magyarlakta vidékének legnagyobb reformátora **Dévai Bíró Mátyás**, aki mint égő fáklya viszi keletől nyugatig az evangélium fényét. Az ő munkáját folytatja **Huszár Gál**, az örökkön úton lévő prédikátor, aki négyszer veszi kezébe a vándorbotot, hogy a megismert igazságot – élete kockáztatása árán is – hirdethesse a Dunántúlon és Mátusföldön. Nyugat-Dunántúl kiváló reformátora **Erdősi Sylvester János**, aki a betű fegyvereivel harcol a reformációért. Révész Imre méltán nevezi őt „Magyar Melanchton”-nak. A krakkói egyetemen kezdte tanulmányait, majd hazatérve Nádasdy Tamás, a Dunántúl egyik leggazdagabb földesura birtokain hirdeti az igét. Újszigeten telepszik le, ahol háborítatlanul dolgozhatott. Itt fordította le és nyomtatta ki, 1541-ben az Újtestamentumot, amely a magyar irodalom felbecsülhetetlen kincse. Ennek előszavában ékes magyar nyelven a következőképpen ajánlja művét:

Próféták által szólt rigen néked az Isten

Azt, kit ígért, íme végre megadta Fiát.

Buzgó lélekvel szól most és neked ezáltal

Kit hagyja, hogy hallgass, kit hagyja te kövess.

1542-ben meghívják a bécsi egyetemre, ahol a héber nyelvet és a görögöt tanította. A jezsuiták gáncsoskodása miatt azonban távoznia kell. Egy ideig Debrecenben, majd Lőcsén lelkészkedett.

1541 fordulópont a nemzet életében. Buda török kézre került és ezzel az ország három részre szakad. A Duna-Tisza közén és a Duna melléken a török az úr. Az új helyzet rendkívül nehéz feladat elé állítja az itt működő reformátorokat. Kezdetben ismeretlen férfiak ajkán szólal meg az ige, és a mezővárosok egész sora (Vác, Pest, Cegléd, Kecskemét) csatlakozik a protestáns irányhoz. Valószínű, sőt biztosra vehető, hogy egy-egy város úgy lesz protestáns, hogy plébánosa elfogadja a megtisztított egyházi tant és híveit lassan átvezeti a reformáció táborába. A hódoltság jeles reformátorai közt is, egyik fénylő név **Tövisi Mátyásé**, aki megalapítja a tolnai gyülekezetet és iskolát. Kiváló segítőtársa **Szigeti Zigerius Imre**, akinek leveléből tudjuk, hogy anyyira megnőtt a protestánsok száma, hogy a templom is birtokukba került. A török hódoltságban legnagyobb eredményt **Sztárai Mihály** ért el, aki Baranyában és Szlavóniában olyan sikeresen működik, hogy hét év alatt 120 gyülekezetet alapít, melyeknek ő a szellemi vezére és püspöke. Boldogan újsá-

golja külföldi barátjának: „Az Úrtól lett e dolog és csodálatos a mi szemeink előtt.” A kor legképzettebb reformátora **Szegedi Kis István**, aki sok hányódás és üldözés után végül Tolnán állapodik meg, ahol az iskolát főiskolai szintre emeli. Innen Laskóra megy, majd Horváth Márk szigeti kapitány kérésére, Kálmáncsán telepszik meg. Hamis vád alapján török fogságba kerül, ahonnan csak kétévi nyomorúság után szabadul. Ráckeven lelkipásztorkodik és a vidék püspökévé választják.

Róluk majd később bővebben szólok.

Az ország Habsburg uralta része, a királyok és főpapok tiltakozása ellenére is befogadta a reformációt. A Szepesség jeles reformátora a kiváló tudós **Stöckel Lénárt**, aki Bártfán országos hírvű iskolát alapít, ahol maga is tanít. Várdai érsek minden akadékoskodása ellenére az öt szabad királyi városban olyan erős gyökeret ver a reformáció, hogy később az ellenreformáció kíméletlen üldözése sem tudta meggyöngíteni. Az erdélyi szász városok: Brassó és Nagyszeben erős várává lesznek a reformációnak. Brassó nagyhírvű reformátora **Honterus János**, aki másfél évtizedes külföldi tartózkodás után hazajőve, nyomdát állít fel és iskolát alapít, ahol teológiát és filozófiát is tanított. Kiváló munkatársai **Glatz Mátyás** és **Wagner Bálint** tovább fejlesztik Honterus elkezdett művét és Erdély többi szász városa is (Meggyes, Beszterce, Segesvár) csatlakozik a reformációhoz. A vegyes, magyar-szász lakta vidéken azonban már lassabb ütemű a reformálódás. Kolozsváron a szász származású **Hess Gáspár**, a Heltaivá magyarosodott reformátor kezdte el a reformáció nagy munkáját. Ő is Wittenberben tanult, majd hazajőve a város lelkészévé választják. Legsürgősebb feladatának a nyomda felállítását és a Biblia magyar nyelvre való fordítását tartja. Ebben kiváló segítőtársakra talál **Vizaknai Tamás**, **Gyulai István** és **Ozorai Imre** prédikátorok személyében. Rendkívül sokoldalú irodalmi munkásságot fejt ki. Lefordítja Aesopus 100 fabuláját. Írt krónikát, imádságokat, ágendás könyvet és kiskátét is. A század közepén már Gyulafehérváron és Marosvásárhelyen is befogadják az „új hitet”. Most már nemcsak szász ifjak, de Debrecen, Gyula, Nagykőrös és Székesfehérvár ifjai is tömegesen keresik fel Wittenberget, hogy Luthertől tanulják az evangéliumi igazságokat.

A XVI. század közepére olyan hatalmas lendületet vesz a magyarországi reformáció, hogy Frangepán Ferenc kalocsai és Brodarics István szerémi püspök a pápához írt leveleikben keserűen panaszozzák, hogy Luther tantételei lassan az egész országot betöltik és már nemcsak a városokban, hanem a falvakban is hirdetik az evangéliumot. A XVI. század végére pedig – a királyok és egyházi vezetők akadékoskodása ellenére – az ország közel 90%-a protestáns lesz. A reformáció vezetői annyira elintézettnek tekintették a pápás

egyházat, hogy szükségtelennek tartotta a régi egyházi szervezet (pl. a püspökségek) felszámolását. Sajnos ez később keményen visszaütött.

4. Főúri pártfogók

Sok kiváló történész azt tartja, hogy a protestantizmus, főleg annak református iránya, alulról építkező egyház volt. Ez csak részben igaz. A neves és kevésbé neves reformátoroknak buzgólkodása a világi nagyurak támogatása és védelme nélkül, hiábavaló fáradozás lett volna. Urunk azonban gondoskodott olyan hívő földesurakról, akik nemcsak védték a reformátorokat, hanem anyagilag is támogatták a tiszta bibliai eszmék terjedését. Már a Mohácsi vész előtt is találunk olyan buzgó férfiakat és asszonyokat, akik a reformátorok pártjára álltak. Pemflinger Márk szász főbíró, Enyingi Török Bálint és felesége Pemflinger Katalin, Thurzó Elek országbíró, nem szólva magáról a királynőről, Máriáról és Lajos nevelőjéről György brandenburgi örgrófról.

A Mohácsi vész után a főurak széles rétege válik a reformáció hívévé, aki a birtokaikon nemcsak megengedik a reformáció eszméinek terjesztését, de hathatósan támogatják is azt. Némely reformátor udvari lelkészként munkálkodik. Az elsők közt kell megemlítenünk Perényi Pétert, aki főispáni és kancellári tisztet tölt be. Fiát Gábort is ebben a szellemben neveli. Az ő érdeme a sárospataki iskola megalapítása, amely évszázadokon keresztül központjává lett a református hit kisugárzásának. A Dunántúl hatalmas földesura Nádasdy Tamás nádor rendkívüli anyagi áldozatokat hoz a reformáció eszméi terjesztéséért. Újszigeten iskolát alapít, amelyen olyan kiválóság tanít, mint Sylvester János. Méltó társa a hit terjesztésében felesége Kanizsai Orsolya. Dunántúl másik gazdag főura Batthyány Boldizsár, aki Németújváron iskolát és nyomdát állíttat, hogy a jobbnál jobb hitvitairatokat, kátékat és prédikációkat minél szélesebb körben terjeszthesse. Erdődön és vidéken Drágyfó Gáspár főispán és felesége Somlyai Báthory Anna erős támasza a reformáció eszméinek. Sok üldözött reformátor talál otthonukban menedéket. A Tiszántúlon Ecsedi Báthory István a Károli Biblia kiadásának anyagi támogatásával írja be nevét a magyar történelembe. Valószínűleg őt Kálmáncsehi Sánta Márton nyerte meg a református reformációnak. A vallásszabadság és függetlenség győztes harcosa Bocskai István történelmünk legfénylőbb alakja. Méltán nevezték kortársai a „Magyarok Mózesének”. A Tiszán inneni részek jeles patrónusai a Mágócsyak, Dobók és Rákóczi Zsigmond, a későbbi erdélyi fejedelem. A Felvidéken Thurzó Elek, Illésházy István és a Forgách testvérek tettek sokat a reformáció érdekében. És nem feledkezhetünk meg Petrovics Péter temesi bánról, majd Erdély kormányzójáról sem, aki a helvét reformáció erős bajnoka volt. Erdélyben nem alakult ki a magyarországihoz hasonló nagyhatalmú

birtokos osztály, de a Bethlenek és Bánffyak hathatós támogatása nélkül a református vallás nem lehetett volna erős bástyájává Erdély magyarságának mind napjainkig. A reformáció sokat köszönhet a főúri asszonyoknak is, akik a reformációért való buzgólkodásukban sokszor fölülmúlták férjüket is. Érdekes jelenség, hogy a reformáció pártfogói közt több rk. főpapot is találunk, így Podmaniczky István nyitrai püspököt, Bebek Imre székesfehérvári prépostot, aki valószínű, hogy Dévai hatására lett a reformáció hívévé. De több neves egyházi személyiség is csatlakozott az „új hithez”, mert annak bibliai tartalma és tiszta erkölcsiséget követelő magatartása sokakat meghódított.

A XVI. században a mezővárosok és falvak 3/4-e valamelyik földesúr tulajdonában volt, ennek mintegy fele 16 főúri család kezében összpontosult. A többi királyi, vagy egyházi birtok volt. Így a mezővárosok vezetőtestülete a tanács, rendszerint azt tette, amit a földesúr parancsolt. Lelkészt ugyan maga választhatott, de csak a földesúr jóváhagyásával.

Vázlatosan végigvettük a főurak szerepét a reformáció terjesztése terén. Gondolom sokakban felmerül az a kérdés, hogy ezeknek a reformációhoz való csatlakozásában mennyi volt a hitbeli meggyőződés és mennyi a várható anyagi haszon? Ezt a XVII. századi erőszakos jezsuita rekatolizálás napvilágra hozta. A Pázmány Péter érsek vezette ellenreformáció a főurak tömegét viszi vissza a régi egyházba. És némelyik főúr olyan fanatikussá lett, hogy a szó szoros értelmében, megtagadta református őseivel való közösséget. Sőt megtörtént az a hallatlan eset is, hogy a családi kriptából kivetette elődje koporsóját és a trágyadombon ásatta el.

5. A városok szerepe a reformációban

A három részre hullott országban alig volt igazi központi kormányzás. Egyes vidéken az történt, amit egy-egy földesúr a maga „birodalmában” akart, vagy a városi elöljáróság elrendelt. A városok közül a felvidéki szászvárosok polgárai voltak az elsők, akik értesültek Luther fellépéséről és eredetiben olvashatták a 95 pontot, vagy Luther írásait. Ha hinni lehet az egykori tudósításoknak, már 1518-ban (tehát a reformátor fellépése utáni első évben) két százsz ifjú már útra kel Wittenberg felé, hogy közvetlen tanúja legyen a nagy reformátor evangéliumi tanításának. A Wittenberg felé irányuló állandó vándorlást a Mohácsi vész sem akasztotta meg. A Wittenbergből hazatérő ifjak – és nem egyszer meglelt férfiak – maguk lesznek egy-egy város, vagy vidék reformátoraivá.

A legelső a városok sorában Nagyszében, majd nem sokkal utána az öt szabad királyi város, amelyik befogadja az új hitet és megszervezi a reformált egyházat. Ezek a városok: Kassa, Bártfa, Lőcse, Eperjes és Kisszeben, 1549-

ben elfogadja, a Bártfa szülötte Stöckel Lénárt által megfogalmazott lutheri szellemű hitvallást, a Confessió Pentapolitánát (Öt városi Hitvallás). Példáját követik a többi szepesi városok, Selmec, Körmöcbánya, és Besztercebánya, majd Sopron és Pozsony is csatlakozik ehhez a vonalhoz. A szabad királyi városok kegyúri joggal rendelkeztek, vagyis csak a királytól függtek, tehát ki voltak véve a földesúr vagy a vármegye joghatósága alól. Gyakorlatilag pedig azt jelentette, hogy maga választotta főbíráját, szenátorait és papját. Egyházilag pedig nem a területileg illetékes püspökséghez, hanem közvetlenül az esztergomi érsekség alá volt rendelve. Mindez bizonyos függetlenséget jelentett és rendkívüli módon megkönnyítette a reformáció elterjedését. Az erdélyi szász városok: Brassó és Nagyszében is kivételezett helyzetben voltak, hasonló jogokkal, azzal a többlettel, hogy Erdély nem tartozott a Habsburgok fennhatósága alá. Az a pár év, amikor átmenetileg betehették lábukat a kis országba, a szászok bátorságán és hithűségén minden rekatolizáló törekvésük meghiúsult. Az erdélyi szászok a nagy Honterus János rendkívül hathatós működése révén 1545-ben a megyesi zsinaton megszervezik az önálló szász egyházat. A vegyes lakosú városokban, mint pl. Kolozsváron, vagy a mezővárosokban azonban lassabban haladt az új hit befogadása, de ezek a városok is igyekeztek függetleníteni magukat a földesurak befolyása alól. Debrecen pl. pénzen váltja meg szabadságát a Török családtól és maga választ lelkészt, tartja fenn iskoláját. Tehette ezt, mert a gazdasági fellendülés révén kialakul egy jómódú paraszt-polgár réteg, a cívis, amelyik maga kormányozza a várost és látja el tanítóival, lelkésszel a hatáskörébe tartozó mezővárosokat is.

A hódoltsági mezővárosok rendkívül felduzzadnak a faluról beköltözőkkel, akik a törökök szüntelen háborgatásai elől itt találnak némi védelmet. Ezek a városok is – ki-ki a maga módján – igyekszik némi szabadságot biztosítani magának jórészt a basák megvesztegetése révén. Így aztán szabadon gyakorolhatták vallásukat.

Összességében elmondható, hogy a reformáció vallásai nagyon sokat köszönhetnek az öntudatos városi polgárságnak. Ebben a vonatkozásban valóban igaza van Szabó András jeles történésznek, aki azt mondja: „A magyar reformáció jórészt alulról induló sodró erejű folyamat volt.”

* * *

A magyar protestáns egyház megalakulása

1. Küzdelmek a szabad vallásgyakorlatért

A régi egyháztól való elszakadást a tridenti zsinatnak (1545–63) a reformációt elítélő magatartása is siettette. Az erdélyi szász városok már 1542-ben elfogadják egy szabályzatot, amelyet Honterus János Brassó nagy nevű reformátora dolgozott ki *Formula Reformationis* (a Reformáció Mintája) címen. Ebben nemcsak tanbeli másságukat fejezik ki az ó egyházzal szemben, hanem az istentiszteleti szertartásban való különállásukat is. Fuchs János bíró azonnal gondoskodik a Formulák kinyomtatásáról, amit el is küld a többi szász városnak. Ez az irányelv, vagy szabályzat elveti a böjtöt, a fülbegyónást és exkommunikációt. Elrendeli a nép nyelvén való igehirdetést, az ifjak katekizációját és csak két sákramentumot fogad el: a keresztséget és az úrvacsorát.

A gyulafehérvári káptalan felhördül és azonnal reagál a brassóiak lépésére. Panaszt tesznek a nagyhatalmú Martinuzzi Fráter Györgynél. Martinuzzi a gyulafehérvári országgyűlés elé idézi a „vétkeseket”. A brassóiak – félve a megtorlástól – noha védlevelet kaptak, nem engedik el Honterust. Helyette Fuchs János megy el egy kis küldöttség élén. Magukkal viszik Honterus Apológiáját is, ezzel is tiltakozva a káptalan illetéktelen beavatkozása ellen. A szász városok ugyanis egyházjogilag az esztergomi érsekség alá tartoztak. Hogy mi történt az országgyűlésen – pontosan nem tudjuk, de Batthyányi Orbán és Csáky Mihály közbelépésére – bántatlanul hazatérhettek. A brassóiak bátor magatartása, az eddig ingadozókat is a reformáció mellé állította és Nagyszebenben, Segesváron és a többi szász városban sorra alakultak a gyülekezetek. A megyesi zsinaton 1545-ben kimondják a szász egyházak megalakulását, sőt külön püspökség felállításáról is tanácskoznak.

A egyes lakosságú Kolozsvár is ébredezni kezd, különösen hogy olyan kiváló lelkipásztor van, mint Heltai Gáspár. Jeles reformátorok egész sora segíti munkáját, így Gyulai István, Ozorai István prédikátorok és Vízaknai Gergely iskolaigazgató. Kolozsvár példája kihat Tordára és Désre is. A reformáció hullámai nemsokára átcsapnak a Székelyföldre is. A Wittenbergből hazatérő Székely György buzgólkodása révén Marosvásárhely, Udvarhelyszék és Háromszék nagy része is csatlakozik a reformációhoz. Nagyon sokat segített a reformáció terjesztésében Batthyány Orbán és Mayláth István felesége.

Erdélyben olyan nagy arányú a reformáció elterjedése, hogy Gyalui Torda Zsigmond 1545-ben azt írja Melanchtonnak, hogy egész Erdély – Gyulafehérvárt kivéve – befogadta a reformációt. Sőt két tekintélyes kanonok, Kálmáncsehi Sánta Márton és Károlyi Boldi Sebestyén is a tiszta tanhoz csatlakozott. Az 1550-i tordai országgyűlés kimondja: „Ki-ki, az Istentől neki adott hitben megmaradjon és egyik vallás a másiktól semmi ürügy alatt se zavartassék.”

Az egy-két szórványos üldözés, alig gátolta az új hit terjedését. Martinuzzi csupán a maga püspöksége területén, Nagyváradon tudott némi eredményt elérni.

Még egy jelentős eseményről meg kell emlékeznünk. 1545-ben, a reformáció hűséges pártfogója, Drágyfő Gáspár özvegyének védnöksége alatt összeül az erdődi zsinat, amely 12 pontban – a protestantizmussal szemben felhozott vádakkal szemben – kifejti a maga reformátori elveit. György barát perbe fogja Báthory Annát, de ennek semmi következménye nem lett.

A nagyváradi béke (1538) következtében Erdély öt évre a Habsburgok kezébe kerül. Castaldonak a vezetése alatt császári zsoldosok szállják meg Erdélyt. De a sok garázdálkodás végül is megérleli az erdélyiekben azt a meggyőződést, hogy a nemzeti függetlenség egyetlen biztosítéka csak a protestantizmus lehet. 1551-ben Martinuzzi áldozatul esik Castaldo orvgyilkosainak. Ilyen körülmények között mind a szász, mind a magyar lutheránusok külön szerveződnek. A németországi példa nyomán püspököket választanak. A szászok a nagyszebeni Wiener Pált, a magyarok pedig előbb Heltai Gáspárt, majd annak lemondása után Dávid Ferencet választják meg püspökönek.

Ezekben az években a tiszántúli részeken is rohamosan kezd terjedni a reformáció, főleg a Török család birtokain. Különösen Kálmáncsehi Sánta Márton, Thuri Lukács, Radon Balázs és Szegedi Kis István fáradhatatlan munkálkodása nyomán. A Temes-Maros vidékén pedig Petrovics Péternek, Temesvár kapitányának hathatós támogatása mellett egymásután alakulnak a gyülekezetek. A vidék lelkészei Tornyon gyűlnek össze és 13 cikkben foglalják össze a reformelveiket, majd ugyanezen a gyűlésen Gönczi Máté személyében püspököt is választanak. Petrovics azonban 1551-ben kénytelen elhagyni Temesvárt, utóda a buzgó katolikus Losonczy István nem tűri a reformátorokat Szegedit is elüldözi Temesvárról.

Az 1551-i marosvásárhelyi országgyűlés megelégedve a garázda és tehetetlen Habsburg uralmat, kimondja Izabella és fia visszahozatalát. Az ügyek intézését – visszatértükig – Petrovics Péterre, a meggyőződéses református főúrra bízta. Petrovics radikálisan hozzálát a római katolikus maradványok felszámolásához. A kolozsvári főtéri templomból kihordatja az oltárt, amely előtt Izabella lemondott trónigényéről és az erdélyi rendek hűségesküt tettek Fer-

dinándnak. A lakosság – a példán felbuzdulva – rátört a ferencesek és domokosok zárdáira és a szerzeteseket kiűzték a városból. A városi tanács pedig az összes templomot megtisztította az oltároktól és képektől. A tisztogatás egész Erdélyben megindult és elsöpörte, ami még útjában volt a reformációnak. Az 1556-i országgyűlés az összes egyházi javak szekularizációját rendeli el és ki-mondja, hogy az üresen maradt zárdákat iskolává kell átalakítani. Amikor Izabella és János Zsigmond megérkezett Erdélybe, a régi egyháznak már csak a romjait találja. A buzgó rk. Izabella megpróbálta szelídebb útra terelni az eddigi radikális intézkedéseket, de alapvető változást egyházi ügyben már nem tudott elérni. Az 1557-i tordai országgyűlés a következő törvényt hozta: „Mi és felséges fiunk ... megengedjük, hogy ki-ki azt a hitet vallja, amelyet akar, régi vagy az új szertartásokat ... mindazonáltal bármelyik félnek sérelme nélkül, hogy az új vallás követői a régi hitet sértegensék, vagy ennek követőit jogtalansággal illessék.”

Lám néhány évtized alatt, hogy megfordult a világ. Ez a törvény nem az evangélikusokat védi a római katolikusok háborgatásaitól, hanem fordítva, a római katolikusokat védi az új vallástól. És ebben a törvényben szó sincs egyházz-ról, csak „rég-i hitről”.

2. A helvét irány jelentezése

A helvét irányzat már korán megjelenik hazánkban. Az első megbízható adat 1530-ból való, amikor is a bányavárosokhoz küldött főpapi utasítás már név szerint is megemlíti a zwingliánusokat, mint eretnekeket, amitől óvja papjait. Ferdinánd 1534 évi rendelete azt mondja: Ezt az ország számos területén jelentkező „dögvész” nem tűri és kiirtatja.

Valószínű, hogy sokakat gondolkodóba ejtett a Luther-Karlstadt vita az úrvacsora kérdésében. Karlstadt szerint ugyanis az úrvacsora nem más, mint Krisztus áldozati halálára való emlékezés. Az úrvacsorai tan értelmezése lesz a következő esztendőben a választóvonal a lutheránusok és a reformátusok között. Dévait is nyugtalanította az úrvacsorai kérdés tisztázatlansága és határozottan a helvét felfogás mellé állt, amiért Luther súlyos szemrehányást teszi neki. A magyarországi lutheri vonal mindent elkövet a helvét úrvacsorai felfogás elfojtására. Az 1542-i Formulák és az Öt városi Hitvallás egyaránt elítéli.

A reformátorok között az első **Kálmáncsehi Sánta Márton**, aki nyíltan a helvét reformáció mellé áll. Ő azonban nem a kálvini, hanem Zwingli úrvacsora tanát vallja és hirdeti. A püspökladányi zsinat eretneknek nyilvánítja őt és emiatt mennie kell Debrecenből. Munkácson, Petrovics Péter uradalmában kap menedéket, ahol tovább hirdeti helvetikus meggyőződését. Két ízben is papi gyűlést hív össze ebben az ügyben, de a többség továbbra is a lutheri irány

mellett marad. Ez azonban nem veszi kedvét, továbbra is meggyőződéses helveticus és sikerül többeket megnyernie, így Tordai Demetert, Radán Balázst és másokat. A főurak közül Petrovics is ezt az elvet vallja. Amikor Erdély kormányzójává lesz Kálmáncsehit is magával viszi Erdélybe. Kálmáncsehi kolozsvári igehirdetési valósággal lázba hozzák a várost. Dávid és Heltai azonnal észbe kap és vitára szólítják fel. Ő azonban, betegségére hivatkozva, nem jelenik meg a hitvitán. Nemsokára meg is hal. Súlyos csapást jelentett a helvét irányzatra, hogy barátja Petrovics is elmegy minden élők útján. Ezek után nincs semmi rendkívüli abban, hogy az 1558-i tordai országgyűlés a sakramentárius felekezetet eltiltja és eltörlendőnek nyilvánítja.

A lutheri irány tehát teljes diadalt arat a sakramentáriusok fölött (jegyzet: a helvét irány = a sakramentárius gúnynév azt jelenti = szentségtörő). Dávid Ferenc még ebben az évben zsinatot hívott össze Tordára, ahol a lutheri úrvacsorai tant újra megerősítették. Ennek ellenére a bomlás jelei már mutatkozni kezdenek az evangélikusok táborában. A Wittenbergből hazatérő ifjabb nemzedék már erősen hajlik Melanchton úrvacsorai nézeteihez, ami már közel van a Kálvinéhoz. Részben ez magyarázza, hogy a Tisza-vidék – szinte észrevétlenül – a kálvini-vonalra tolódik át. Szegedi Gergely debreceni lelkész már ezt az irányt képviseli és Kálmáncsehi utóda a debreceni papságban, **Méliusz** is elfogadja a helvét irányzatot. Nemsokára ő lesz a kálvini-vonal vezéralakja, Debrecen pedig kisugárzó központja. Sokan csatlakoznak hozzá a Tiszán-inneniek közül is, köztük **Kopácsi István** sárospataki lelkész **Perényi Gáborral** lesz a kálvini iskola megalapítója, ő a vidék esperese. A helvét irány Erdélyből való kioltása ellenére is tovább hódít. **Dávid Ferenc** is csatlakozik a reformátusokhoz **Heltai Gáspárral** együtt. Előbb lemondott a lutheri püspöki tisztségéről. Az 1559-i nagyváradai zsinaton Erdély és Tiszántúl lelkipásztorai kálvini szellemű hitvallást fogadnak el. Ez a magyar lutheri püspökség végét jelentette. Hiába küzdött Hebler Mátyás szász püspök Dávidék ellen, az 1560-61-es megyesi hitvita eredménytelen maradt. A helvét tan további tisztázását célozza a Méliusz, Szegedi Gergely és Ceglédi György nagyváradai lelkész által megszerkesztett hitvallás, amelyet az egervölgyiek kérésére átadnak nekik, hogy az egri püspök áskálódása ellen magukat védelmezzék. Így lesz a hitvallás Debrecen-Egervölgyi Hitvallás néven közismertté. Ezt a hitvallást a Tiszán inneniek Tarcalon magukévá teszik, majd nemsokára az erdélyiek is elfogadják a tordai zsinaton. Így kap a hitvallás még egy nevet: Tarcal-Tordai Hitvallás, amelyik a tiszta református tan világos összegezése. Ezek a hitvallások nemsokára könyv alakban is megjelennek miután **Huszár Gál**, a sok üldözés elől Debrecenben telepszik meg és nyomdáját is magával hozza. Perényi Gábor Abaúj-Zemplén földesura továbbra is lutheránus ma-

radt, és nem tűrte birtokain a helvetikusokat. Ezért Thuri Pálnak, Szikszai Fabricius Vazulnak és Kopácsi Istvánnak távozniuk kell Sárospatakról. A földesúr halála után azonban visszatérhetnek állomáshelyükre, és egész Tokaj-hegylánc reformátussá lesz.

A helvét irány lassan nemzeti ügyé lesz, úgyhogy az 1563-i tordai zsinat elfogadja a Méliusz-féle hitvallást. János Zsigmond fejedelem is hajlik a helvét irányhoz. Végül az 1564 július 4-én megnyílt tordai országgyűlés az V tc.-ben kimondta: Ezentúl mindkét pártnak szabadságában áll, akár a szebeni, akár a kolozsvári egyház vallását követni, amelyiket akarja. Ezzel a helvét vallás is bevett vallássá lesz.

1566-ra a Tiszántúl, a Felső-Tiszavidék és Erdély lutheránus és református felekezetei teljesen szétválnak. Mindegyik fél a saját hitvallása szerint rendezkedik be. Ezeknek – az évekig elhúzódó küzdelmeknek – Méliusz Péter a tiszántúli református egyházkerület püspöke a vezéralakja. A Felső-Tiszavidéken Károlyi Gáspár az önálló abaúji egyházmegye esperese, a Királyhágó melléken Ceglédi György nagyváradi lelkész. Erdélyben pedig Dávid Ferenc ref. egyház vezetője. Ezek a frissen szerveződött egyházrészecskék, most már új lendülettel indulhattak volna a teljes kibontakozás felé, ha az örök bajkeverő, a Sátán gáncsot nem vet a haladásnak. De sajnos vetett és éppen a legbiztosabbnak hitt harcostárssal Dávid Ferencel. Vele indult meg az unitárizmus előretörése Erdélyben.

3. Az unitárizmus előretörése és hanyatlása

Az unitarizmus Erdélyben való fellépése Blandrata György olasz származású orvos nevéhez fűződik, aki 1563-tól János Zsigmond erdélyi fejedelem udvari orvosa és tanácsadója volt. A rendkívül ravasz és körmönfont olasz, óvatos léptekkel vitte a fejedelmet előbb a lutheránus irányba, innen a kálvini tan felé, hogy végül az unitárizmusban mutassa fel neki a „vallásos fejlődés legfelső csúcsát.”

Miután a református vallás az 1564-i tordai országgyűlésen recepta religio lett, ez alkalmul szolgált Blandratának arra, hogy a fejedelmet és udvari lelkészét, Dávid Ferencet is átvezesse a lutheriból a református egyházba. Dávid Ferenc rendkívül jól képzett teológus, kiváló hitvitázó és szerfelett dicsvágyó ember lévén, önmagánál különbet sohasem ismert el. Blandrata ügyes fogással ezt használta ki. Előadta kételyeit a Szentháromság tanával kapcsolatban, és felkérte Dávidot, mint tudós teológust, hogy segítsen neki aggályait eloszlatni. Így sikerült neki Dávid Ferencet fokról-fokra hatása alá vonni. Nemcsakára mások is csatlakoztak hozzájuk, köztük Basilius István és Egri Lukács prédikátorok is. Heltai Gáspár és Szikszai Fabricius Balázs iskolamester

azonban szembeszállt az antitrinitárius tanokkal. Dávidnak azonban sikerült sarokba szorítania őket. Heltai engedett, Szikszai pedig elhagyta Kolozsvárt.

A kolozsvári események híre csakhamar elterjedt Debrecenben és a Tiszán inneni részeken is. Az antitrinitárizmus azonban nem Méliuszékát támadja, hanem „a széleken” akarja a győzelmet kivívni. Egri Lukács hazamegy Egerbe és hozzákezd eszméi terjesztéséhez. A Felső-Tisza vidékén kezdi el hirdetni a Socinus-féle tanokat. A református reformáció vezéralakjai azonban a gönci zsinaton sarokba szorítják. Schwendi Lázár Felső-Magyarország kapitánya pedig, hogy elejét vegye holmi zavargásoknak, Egrit elfogatja és bezáratja. Most már Méliusz is elérkezettnek látja az időt a cselekvésre. Felkéri a fejedelmet, hogy hívjon össze zsinatot, hogy az egyház egységét megóvja. 1566 áprilisában össze is ül Gyulafehérváron a papi gyűlés, hogy a vitás kérdéseket megvitassa. A reformátorok – hosszú vita után – megegyeznek abban, hogy azokat a szavakat, amelyeket az ó-egyház a Szentháromság vita során annak idején használt, de a Szentírásban nincs benne, hagyják ki a hitvallásból (ezek a szavak: trinitas = háromság, essencia = lényeg, generatio = nemzés). Méliuszék abban a hitben távoztak a gyűlésről, hogy sikerült a református egységet megőrizni. Dávid azonban három hét múlva Marosvásárhelyre összehívta a református lelkészeket és azt javasolta, hogy a Heidelbergi Kátét a gyulafehérvári megegyezés szellemében dolgozzák át. Méliusz azonnal észreveszi, hogy a Káté átírásával, a lényegét hamisították meg. Váradra azonnal gyűlést hívott össze, amely a Káté eredeti formáját fogadta el ismét. Ez a káté (Catechismus ecclesiarum Dei in natione Hungarica) az erdélyi magyar református egyház hivatalos hitvallása lett (1566), amely fenntartja a Szentháromságot, de bizonyos unitárius színezettel.

Dávid és társai azonban ebbe nem nyugodtak bele és minden elkövettek, hogy a református egyházat a Szentháromság útjáról letérítsék, és egészen az unitárius vonalra állítsák. Dávid előbb Károli Pétert, a kolozsvári iskolaigazgatót támadja meg, vitatva a Szentlélek istenségét majd az 1567-i tordai zsinaton teljesen elhatárolja magát a Heidelbergi Káté 1566-os kiadásától és egyedül csak az apostoli Hitvallás fogadják el, de azt is félremagyarázva, hogy Jézus csak Isten szeretett fia, de nem egylényegű vele, a Szentlélek pedig csak vigasztaló és tanító, de nem Isten. Ezzel a gyulafehérvári egyezség semmivé lett. A debreceniek hamar észreveszik, hogy Dávidék becsapták őket és a gyulafehérvári egyezség csak csalfa játék volt, Méliusz hívására azonnal összejönnek Debrecenben (1567) és – a már elfogadott Heidelbergi Káté mellé – ünnepélyesen elfogadják a II. Helvét Hitvallást is – kinyilvánítva ezzel a teljes egyetértést a kálvini iránnyal. Ugyanitt megvetik az egyházszervezet alapjait az *Articuli maiores* (Nagyobb Cikkelyek) elfogadásával (Debreceni zsinat).

Blandratáék sem ülnek ölbe tett kézzel, Gyulafehérváron nyomdát állítanak föl, hogy Méliuszékát – a gúnyiratok egész sorával nevetségessé tegyék. Az erdélyi reformátusok száma fogyni kezdett, a református lelkészek – félve a megtorlástól – hallgatnak. Méliusz azonban nem tartozik a „meghátrálás emberei” közé, azonnal fellép a „ragadozó farkasok” ellen. 1568. január 20-ra országos zsinatot hirdet, amelyre a fejedelmet is meghívja. A Szentháromság-ról való vita során, Ceglédi György nagyváradi lelkész annyira sarokba szorítja Blandratát, hogy az csak hebegni-habogni tud. Végül – mindkét fél önmagát hirdelve ki győztesnek – szétoszlott. Az 1569-i nagyváradi hat napos vitán a fejedelem is nyíltan az unitáriusok mellé állt, ezzel Méliusz és társai kegyvesztettek lettek, a reformátusság kisebbségbe szorult. Az 1571-es marosvásárhelyi országgyűlés törvényesítette az unitárizmust.

Kimondta: Isten igéje mindenütt szabadon prédikáltassék, a cofessióért senki meg ne bántassék. Ez a törvény az unitárizmus létének törvényes alapja, ami nélkül az évszázados ellenreformáció úgy elsöpörte volna hazánk földjéről ezt a felekezetet, mint ahogy elsöpörte Lengyelországból.

János Zsigmond 1571-ben meghal s ezzel az unitárizmus legfőbb pártfogóját veszti el. Dávid Ferenc is egyre jobban a szélsőségek felé sodródik. Elveti a gyermekkeresztséget, az Újtestamentum helyett egészen az Ótestamentum alapján akarja tanítását továbbfejleszteni. Családi állapota is megromlik. Báthory István fejedelem, püspöki joghatóságát is megszorítja és csak saját felekezetére korlátozza. Blandrata az egykori fegyvertárs is ellene fordult és feljelentette a fejedelemnél. Elfogják és a dévai várba zárják. Ott is hal meg 1579 novemberében.

4. Az erdélyi református egyház küzdelme a Báthoryak alatt

Az erdélyi reformátusok Tordai Sándor dévai lelkipásztort választják püspöké, akit az 1577. tordai országgyűlés széles jogkörrel ruház fel, ami gyakorlatban annyit jelent, hogy nemcsak saját papjait vizitálhatta, hanem az unitárius lelkészeket is. Így az erdélyi református egyház, ha megtépázva is, de végül is győztesen került ki az unitáriusokkal vívott több évtizedes harcból. A gyülekezetek sorra tértek vissza a református egyház kebelébe és a főrendiek közül többen ismét a kálvini irányhoz csatlakoztak. A református vallás kezdett megerősödni, sőt a szász lutheránusok körében is számos híve akadt. Most azonban egy újabb támadást kellett kivédenie, amely az éledező rk. egyház részéről fenyegette.

A somlyói Báthory-ág nem fogadta be a reformációt és nemcsak megmaradt a régi hit mellett, de amikor uralomra került, minden eszközt felhasznált a rk. egyház restaurációjára. Báthory István fejedelem lengyel királlyá válasz-

tása után is beleszólt az erdélyi vallási ügyekbe és ügyes taktikával megpróbálta a fanatikus jezsuitákat becsempészni Erdélybe. Utóda, Zsigmond látszólag kedvezett a reformátusoknak és a lutheránus szászoknak, valójában arra törekedett, hogy a jezsuiták segítségével a rk. elvesztett pozícióit visszaszeresse. Gazdag adományokkal erősítette a rendet és alattomban újabb és újabb csoportját hozta be Lengyelországból. A rendek hiába tiltakoztak a „pápás bálványimádás” ellen, nemcsak Kolozs-monostoron, hanem Nagyváradon és Gyulafehérváron is megtelepedtek. Az erőteljes tiltakozás miatt Zsigmond végül is kénytelen volt országgyűlést összehívni Meggyesre (1588). Ezen nemcsak az erdélyi rendek, hanem a magyarországiak is megjelentek Gönczi György püspök vezetésével.

A hangulat forradalmi volt, a megjelentek éles hangon tiltakoztak az ország békéjét háborító jezsuiták ellen. Zsigmond látva a rendek izzó haragját, kénytelen volt engedni, amely végül kimondta, hogy a jezsuiták az országból örökre kitiltassanak és javaik a kincstárra szálljanak vissza. A következő 15 év azonban nem hozott nyugalmat. A jezsuiták, a folyton változó hatalmi viszonyok között, lassan visszaszivárogtak. Zsigmond kiforratlan egyénisége sok bajt zúdított a kis országra. Négyszer mondott le a fejedelemségről, négyszer tért vissza. Erdély hol német, hol román uralom alá került. A teljes fejtelenség idején a jezsuiták igyekeztek a zavarosban halászni. Megkezdődtek a templomfoglalások, lelkészek és tanítók háborgatása, üldözése. Mihály román vajda martalócai, majd a német zsoldosok úgy kifosztották az országot, hogy a nép – igavonó jószág híján – kénytelen volt magát eke elé fogni, hogy szántani tudjon („Básta szekere”). Úgy látszott, hogy az egyházak fölött is meghúzzák a halálharangot. A keserűség a lelkek mélyén izzó gyűlöletté fokozódott, a harag parazsa lappangva izzott, csak egy szikra kellett, hogy lángra lobbanjon. És valóban, amikor Bocskai István 1604 októberében kibontotta a zászlót „az édes haza és szeretett vallás szabadságáért”, egész Erdély népe egy emberként sorakozott melléje. A győzelmes harc végén megkötött Bécsi béke (1606) végre nyugalmat hozott a kis országnak és a református vallásnak. A nagy fejedelmek alatt pedig virágzásnak indult a református egyház.

5. A református egyház megszilárdulása a Tisza vidékén

Méliusz 1572-ben befejezte áldásos életét, hogy a győzelmes harc után elvegye az Élet koronáját. Az utána következő évek történelmét jórészt az egyes püspökök munkálkodása jelzi. Utóda Károlyi Péter nagyváradi lelkész lett a püspöki székben. Károlyi, Báthory István kedvelt embere lévén, bátran és körültekintően szervezhette a tiszántúli egyházkerület életét. Gondoskodott a kollégiumról és igyekezett minden egyházközösségbe jól képzett lelkészeket

állítani. Károlyit Gönczi Kovács György követte a püspökségben. Első dolga volt, hogy a terjedelmes *Articuli maiorest* (Nagyobb cikkelyek) egy jobban áttekinthető cikkelyekkel pótolja. Ezek voltak a kisebb cikkelyek (*Articuli minores*). Gönczi idejétől kezdve kezdték a kerületi határozatokat írásba foglalni. A Kollégiumban két tanárt alkalmazott, az eddigi egy helyett, ezzel szélesebb körű képzést tudott biztosítani az ifjaknak. Püspöksége alatt az erdélyi jezsuita propaganda megpróbálkozott a Tiszántúl rekatolizálásával is. Az ellenük való harc különböző hitvitákban csúcsosodott ki. Az 1584-i nagyváradai vita eredménytelenül végződött. Végül Báthory betiltotta a további szófecsérlést. Gönczi erélyes intézkedéseket tett azok ellen az ifjak ellen, akik a külföldi tanulmányútjuk után sokszor pályát változtattak és otthagyták a lelkészi szolgálatot. Ezért a Kollégium felvételekor mindenkinek keze írásával kellett köteleznie magát, hogy az iskola elvégzése után is megmarad a lelkészi pályán. A gyülekezeti éneklés tartalmasabbá tétele érdekében a Méliusz-féle énekeskönyvet átdolgozva és újakkal bővítve 1597-ben újra kiadták. Gönczi 19 évi püspöksége eredményekben gazdag korszak volt, a gyülekezetek nemcsak gyarapodtak, de hitükben megerősödtek. Halála után a nagykárolyi zsinat B. Mogyoró Ferencet választotta meg püspökké. Kormányzása alatt a tasnádi zsinat újra módosította az Artikulusokat. A korszerűtleneket kihagyta és helyükbe az időnek és a kornak megfelelőket állította be. Utóda Hodászi Pap Lukács lett, akit ecsedi Báthory István ajánlott a lelkészi kar figyelmébe. Hodászi sokat tett a lelkészek anyagi helyzetének javításában. Igyekezett papjait megvédeni a földesurak túlkapásaival szemben. Lépéseket tett az erdélyi fejedelmek által kiadott védlevelek megerősítésére. Bocskaitól pedig kieszközölte a lelkipásztorok adómentességét. Végiglátogatta gyülekezeteit is, és az espereseket is kötelezte a földesurak, köznemesek és főhivatal viselők látogatására, hogy ezzel is oltalmazza őket a pápistaság kovászatól. Ha tiszántúli reformátusság megmaradt hitbéli meggyőződésében, az a hűséges és őrálló püspököknek, espereseknek és lelkipásztoroknak köszönhető, akik nem bérért, hanem az Úr iránti szent buzgóságból végezték áldozatos munkájukat.

6. A reformáció hódítása a hódoltságban. A Dunamelléki egyházkerület megalakulása

A török hódoltságban lassan indult meg a reformáció, mert ezen a vidéken nem voltak főúri patrónusok, akik az ügyet támogatták volna. De a mezővárosok polgársága is jóval szerényebb anyagi viszonyok között élt, semmint nagyobb összeget tudott volna áldozni iskolák fenntartására, könyvek kiadására, vagy a lelkipásztorok kifizetésére. Mégis mihelyt a helyzet itt is valamennyire konszolidálódott, reformátorok egész sora indul a hódoltságba,

hogy a megrémült, bujdosó népnek elvigye az evangélium vigasztaló, bátorító üzenetét. Az új helyzet rendkívüli feladatok elé állítja ezeket a missziói tűztől hevülő lelkeket. Itt nem a régi vallás főpapjaitól kell tartaniuk, mert azok már nincsenek, hanem a magyarság halálos ellenségétől a töröktől. És ami rendkívül meglepő: a török szokatlan vallási türelmet tanúsít a reformáció terjesztőivel szemben. Annál is inkább meglepő ez, mert a török nemcsak területeket akar meghódítani, hanem az iszlám tanból következőleg szent háborút is akar folytatni, amelyik kötelezővé teszi az iszlámnak fegyverrel való terjesztését is. Igaz a keresztyéneket lenézte, hitetlennek, gyaurnak nevezte, ennek ellenére a reformátorok munkáját nemcsak eltűri, hanem bizonyos fokig segíti is. Abádi Benedek arról tudósít, hogy a szegedi hitvitában a basa megfenyegeti a barátokat, hogyha nem hallgatnak el, kihányatja őket. És ez nem egyedülálló eset. Több vallási vitáról tudunk, ahol a török a református félnek ad igazat. A római katolikusokat nemcsak a képek és szobrok miatt nem szerette, hanem mert meg volt győződve, hogy azok a Habsburg uralom után áhítoznak. Nem egyszer részt vettek a protestáns istentiszteleten is, úgyhogy Gyalui Torda Zsigmond azt írja többek között Melanchtonnak (1551): „Nem középszerű reménység, hogy a törökök a mi hitünkre fognak térni.” Ez e gondolat több reformátor fejében is megfordult. Ez azonban hiú reménységeknek bizonyult. Viszont tudunk arról, hogy a török is próbálkozott bizonyos térítő munkával, sőt ha lehet hinni a krónikásnak: Szulejmán szultán ígéretet is tett, hogyha valaki „törökké” lesz, adómentességet kap. Nem csekély csábítás volt ez. De arról, hogy valaki önként törökké lett volna, nincs feljegyzés. Tény az, hogy a török hódoltság alatt a reformátorok szabadon hirdethették az igét. Az is tény, hogy a mezővárosok sora fogadja el az „újhitet”. Példájukat követik a falvak népei, úgyhogy „a nép semmit sem óhajt annyira, mint a jó igehirdetést.” (Idézet Gyalui Torda Zs. Leveléből). Ezért a Duna mellékiek levelet írnak Debrecenbe, amelyben lelkészeket kérnek a hódoltságba. Sőt maga a budai basa is levelet küld (lehet, hogy Sztárai által?) Debrecenbe, amelyben azt ígéri, hogy aki az ő fennhatósága alá tartozó területre költözik védelmet és jutalmat kap majd. Ügyes politikai húzás volt ez. Gyalui Torda Zsigmond ráta-pint a lényegre, amikor a Melanchtonhoz írt levelet így folytatja: „Az ellenség azért enged annyi szabadságot, hogy magához édesgesse a népet. Nem olyan esztelen, hogy erdők s pusztaságok fölött akarjon uralkodni.”

Valóban a lelkészek közül többen a hódoltságba költöztek. Nevüket nem ismerjük, de az eredményt annál inkább, mert a gyülekezetek egész sora alakul meg. Különösen Baranyában, a Dráva vonalán, sőt azon túl is Szlavóniában és Horvátországban. Ennek a vidéknek Sztárai, Veresmarti, Illés, Szigeti Imre, Primus truber és Szegedi Kis István a reformátora. Mindenütt iskolát szervez-

nek, ahol az egyszerű nép nem csak az ABC-t tanulja, hanem a hit elemeit is. Az itt ott még működő rk. egyházközségek lassan elnéptelenednek. Több vallási vitáról is tudunk, így Valpón és Vukováron (1551), ahol a kiváló vitázó Sztárai annyira sarokba szorítja a rk. papokat, hogy azok csak futással tudják menteni életüket a nép haragjától. A tolnai iskola, amelyet Tövisi Mátyás alapított, egyre nagyobb hírnévre tesz szert. Amikor pedig Szegedi Kis István lesz az igazgatója, már nemcsak az alapismereteket tanít, hanem alapvető teológiai tudományt is. Így aztán a jól képzett prédikátorok egész sorát tudják küldeni az egymás után alakuló gyülekezetekbe. 1553-ban Sztárait az Alsóbaranyai gyülekezetek püspökévé választják meg. A Duna-Tisza közén is ezekben az években szerveződik meg a kerület. Első püspöke Bakonyi Antal ceglédi lelkész. És íme egyszerre „előttünk áll a Duna-melléki egyházkerület, mint egy tündérvár, melyet láthatatlan szellemek az ég alatt építettek” – mondja Földvári László.

Ahol azonban fény van, ott árnyék is van. A hódoltsági csillogó képbe több sötét árnyék is vegyül. Néhány hatalmaskodó bég és basa igen sok keserűséget és szenvedést okozott a reformátoroknak. Sokat testileg is bántalmaztak, többeket bebörtönöztek. Thuri Farkas Pál, aki 1556 körül Sztárai mellett tolnai rektor volt, az írja: „A török éjjel-nappal áskálódik papjaink és iskoláink ellen, mert azt tartja, hogy ezek az okai annak, hogy a magyar nem akar törökké lenni. Nincs olyan pap, akit a török meg ne veretett volna. A verés általában mindennap folyt. A legkisebb okért a hibásnak a talpát úgy elverik, hogy a bőr is lemegy róla. Amikor a törökre nézve egy-egy harc szerencsétlenül üt ki, egész bosszúságát mindjárt a lelkészeken tölti ki, mert – úgy mondják – ők az okai minden szerencsétlenségüknek, átkot bocsátván őellenük Istenhez. Ilyen váddal háromszor fogták el a püspök urunkat (Sztárai) a kötözve vitték a vesztőhelyre, hogy lenyakazzák. De az Isten csodálatos módon megoltalmazta mindenkor.”

És ha ehhez hozzávesszük, hogy Szegedi két évig raboskodott egy kegyetlen török önkényeskedése folytán, aki többször megkorbácsoltatta, akkor elmondhatjuk, hogy a szabad vallásgyakorlatért igen nagy árat fizettek az evangélium bátor szívű hirdetői. Sok kín, szenvedés, megveretés, sőt vérük hullásával alapozták meg Krisztus egyházát a hódoltságban. És ha ehhez még hozzávesszük, hogy mennyit kellett könyörögni egy-egy templom romladozó falainak kijavításáért, mennyi utánjárás ajándék, arany volt az ára a legkisebb munkának is. Hány templom köveit elhurcolta a török, hogy várai falát megerősítse. Papi gyűlést tartani is csak külön engedéllyel lehetett. A decsi (Tolna m.) gyülekezetet súlyos pénzbírsággal sújtotta a basa, mert Szegedi Kis István gyűlést hívott össze, hogy Veresmarti Illést és Szigeti Imrét kibékítse.

Hányszor törtek rá egy-egy falura vagy mezővárosra török és rác martalócok és sarcolták meg a szegény népet. Érthető, hogy a falvak népe lassan behúzó-
dott egy-egy mezővárosba, ahol nagyobb biztonságban érezhette magát. Így néptelenedett el a Duna-Tisza köze. Csak példaképpen említem, hogy Sárközben (Tolna m. keleti része) a török hódoltság alatt 18 községből és mezővárosából mindössze 6 élte túl a török világot. Isten csodája, hogy egyáltalán maradt magyar ezen a vidéken.

Végül még csak annyit, a Duna-mellék 1567-ban a Hercegszöllőstre összehívott zsinaton alkotta meg az egyház kormányzására, a lelkipásztorok szolgálatára, az istentiszteleti rendre szolgáló cikkelyeit. E naptól számítjuk a Duna melléki református egyházkerület megalakulását.

7. A reformáció helyzete a Habsburgok uralta országrészben

A dunántúli és samarjai egyházkerületek megalakulása. A Felső-Tisza vidék Erdély fennhatósága alá tartozott, így Erdély határozta meg vallási hovatartozását. A Perényiek oltalma alatt, már kezdettől fogva erős lutheránus hatás érvényesült. Melancthon kérésére Perényi Gábor Kopácsival Sárospatakon megalapítja azt az iskolát, amely később, mint főiskola, erős bástyájává lett a reformációnak. Első tanítójuk közt Kopácsi Istvánt találjuk, aki azonban a Perényiektől eltérően a helvét irányt képviseli. A közeli Sátoraljaújhelyen Siklósi Mihály, majd rövid ideig Kálmáncsehi Sánta Márton is lelkészkedett. Tállyán pedig a jeles vallásos költő Szkárgi Horváth András élesztgette a tüzet. Szikszón Benczédi Székely István buzgólkodik, akit később Gönczre hívnak meg lelkésznek. Abaúj-Borsod vármegyéjének jó része is csatlakozik a reformációhoz. Kassán a kezdeti nagy fellendülést hanyatlás követte. Szerepét Lőcse veszi át. Az innen kisugárzó lutheri reformáció döntő hatást gyakorol a többi szepesi szász városra. Az öt szabadkirályi város, Stöckel Lénárt vezetése alatt, az Öt városi Hitvallás elfogadásával, szervezetiesen is rendezi sorait, úgyhogy Ferdinánd király erőlködése, hogy gúzsba kösse a Felvidék reformációját, hasztalan kísérlet marad. Olyan hatalmas főurak, mint Thurzó Elek országbíró, Petrovics Péter és Révay Ferenc állnak a reformáció ügye mellé, akik a városi polgársággal összefogva erős bástyáivá lesznek a lutheri iránynak. A Dunántúl déli vármegyéiben, így Zalában, Somogyban is rohamosan terjed a reformáció, sőt hulláma átcsap Horvátország területére is, ahol Ungnad János varasdi főispán hathatós támogatását élvezi.

A besztercebányai országgyűlés ugyan törvényt hoz a protestantizmus visszaszorítására, mindez azonban üres papír marad. A reformáció, a megismert tiszta tan – diadalmasan halad előre. A Dunántúl reformációját jórészt Dévai Bíró Mátyás, ez a meggyújtott szívű bátor hitvalló kezdi el. Az evan-

gélium meggyújtott fáklyáját városról városra, északról délre (Kassától Sár-
várig) sikerrel hordozza.

Méltó társa a héber és görög nyelv kiváló tudósa Sylvester János, aki a betű erejével szolgálta az evangélium ügyét. A Felvidéken pedig, Stöckel mellett, Huszár Gál az örökké úton lévő fáradhatatlan református gyűjtja meg a hit lángját Óvártól Kassáig, Kassától Komájtig, mit sem törődve az egyházi és világi hatalom gáncsoskodásával és üldözésével. Ezek a fáradhatatlan emberek vetik meg a reformáció alapjait ezen a vidéken, hogy az utánuk következő nemzedék továbbépíthesse és betetőzhesse a nagy művet.

Az új nemzedék legfénylőbb alakja a Felvidék reformációjában **Bornemissza Péter**, Huszár Gál kedves tanítványa. Már egyetemi hallgató korában, Bécsben a maga diákszállásán kezdi hirdetni a reformáció eszméit. „Egyfelől féltem, másfelől égett a szívem és talán az oldalamon is kifakadt volna, ha a számat fel nem tátom” – írja később ezekről az évekről. Ez a rövid vallomás is való képet ad Bornemissza apostoli buzgóságáról. Külföldi tanulmányútjáról hazatérve Nagyszombatban kezdi el reformátori munkáját. Oláh Miklós érsek üldözése elől menekülni kényszerül. Balassa Jánosnál talál oltalmat, vállalva az udvari lelkészkedést. Néhány év múlva azonban már Semptén találjuk gróf Salm Gyula udvarában. Mint kiváló igehirdető és irodalmár elnyeri lelkészársai bizalmát és püspökké választják. Semptén kiadja négy prédikációját és az Ördögi kísértetek egy részét. Ebben éles szavakkal – talán kissé kíméletlenül is – leplezi le a világi és egyházi nagyságok bűneit. Emiatt Salm megharagszik rá, így kénytelen elmenni Semptéről. Balassa István detrekői várában talál új otthonra. Irodalmi munkásságát itt folytatja. Lefordítja Szophoklész Elektráját, amely a magyar irodalomnak is ékes darabja. Kiadja több prédikációját, egy jó énekeskönyvet és az Ördögi kísérteteket, mindezeket főúri támogatás mellett. A Felső-Duna vidéken az esztergomi érsek és a győri püspök örökös háborgatása sem tudja megbénítani a reformáció terjedését, úgyhogy maguk a rk. egyháztörténet írók nem kis keserűséggel jegyzik meg, hogy az esztergomi érsekség és a győri püspökség területén lévő 900 rk. egyházközségből a század végére mindössze 100 maradt, mert a rk. papok tömegesen álltak át a reformáció vonalára.

Bornemissza utóda Semptén Sibolti Demeter lett. Ő még mindkét felekezeti püspöke. Ezekben az években a lutheri és kálvini irányzat között nem olyan éles az elhatárolódás, mint az ország egyéb vidékein. Utóda Dobronoki Miklós alatt azonban lassan megindul az elkülönülés a két felekezet között. A magyarok inkább a helvét, a szászok azonban zömmel a szigorú lutheri irányhoz csatlakoznak. Van azonban néhány lelkész az evangélikusok között, akik nem fogadják el a Formula Concordiaet, az ortodox lutheri úrvacsorai tant és

a helvét felfogáshoz hajlanak. Néhányan a nevét is tudjuk. Ezek Pilicius Gáspár, Lahm Sebestyén és a szlovák Thoraconymus Mátyás, akik a Melanchton képviselte kriptokálvinista irányt képviselik Magyarországon. Az 1592-i Galántai zsinat már tiszta kálvini hitvallást fogad el, majd ugyanebben az évben a Barsi zsinat – a hercegszöllősi kánonok alapján, összefoglalja a Szentháromságról, az úrvacsoráról, a lelkészek tisztéről, szolgálatáról, az egyház kormányzásáról szóló református hittételeket és ezzel megalkotja a samarjai református egyházkerületet.

A Dunántúl nyugati és déli részének szervezkedése jóval lassabban halad, mert a hatalom minden eszközt felhasznál ennek megakadályozására. Az első szervezkedést 1576-ra tehetjük, amikor is Sopron, Vas és Zala vármegyék protestánsai elfogadják az ágostai hitvallást és ez alkalommal Szegedi Máté sárvári lelkész személyében megválasztják az első püspököt. Szegedi alatt már megindul egy bizonyos elkülönülés a két irányzat között, de még kettő együtt van utóda alatt azonban szétválnak az utak. A püspökké megválasztott Beythe István már határozott helvét irányú. Beythe Tolnán kezdi iskoláit, ahol nagy tudományú Szegedi Kis István a tanára. Ez megmagyarázza az ő református mivoltát, bár kezdetben még mindkét felekezet püspöke. Külföldről hazatérve rövid időre Héderváron, majd Sárváron lelkészkedik. Utána a Bánffyak udvari papja lesz Alsólendván. Innen Sopronba hívják meg lelkésznek. Tisztebe Bornemissza Péter a Felső-Duna melléki püspök iktatja be. Sopronból a Batthyányiak hívják meg udvari lelkésznek. Beythe nem rejti véka alá kálvini nézeteit az úrvacsora kérdésében, ami végül is arra ösztönzi a felvidéki szigorú lutheránus lelkészeket, hogy a hitvitán tisztázzák a kérdést.

Az 1591-i Csepregre összehívott hitvita azonban eredménytelenül végződik. Beythe szilárdan megmarad a maga kálvini hitvallása mellett és elkezd szervezni a lutheri iránytól elváló református egyházat. 1595-ben végül is megalakul a dunántúli református egyházkerület, elfogadva a hercegszöllősi kánonokat, kiegészítve azokkal a cikkelyekkel, amelyek ennek a vidéknek szelleméhez jobban idomulnak.

A XVI. sz. végén az ország lakosságának 90%-a valamely protestáns felekezet közösségébe tartozik. A Tiszántúl, amely a három hatalom ütközőpontja, zömében tiszta református. Észak-Magyarország magyarlakta része szintén református, a szászok és szlovákok inkább a lutheri vonalhoz tartoznak. A hódoltságban a reformátuson kívül alig találunk más felekezetet. Erdély magyarsága megoszlik a kálvini és unitáriusok között, a többség azonban református. A szászok a Formula Concordiae mellett állnak és végig kitartanak. Rk. maradványokat csupán Csíkban találunk, a ferencesek tevékenykedése folytan.

A századvég vallási képe hazánkban elég vegyes és megosztott, ami az éledező rk. malmára hajtja a vizet, mert a betelepülő és a hatalom által rendkívüli módon támogatott jezsuitizmus révén meginduló ellenreformáció sok viszállynak, forrongásnak és társadalmi feszültségnek lesz az előidézője.

8. A magyar reformáció kiemelkedő alakjai

Az eddigiek során több jeles reformátorral ismerkedhettünk meg. Életükről, munkájukról azonban a kevés történelmi adat híján csak vázlatos képet lehetett rajzolni. Sok reformátornak még a nevét sem ismerjük. Egy-kettőnek csupán a keresztnéve maradt fenn (így Bálint pap). Több kiváló egyéniségnek azonban jól ismerjük nemcsak a nevét, hanem a munkásságát is, mert vagy a tanítványa őrizte meg emlékét, vagy az ellenség rájuk szórt rágalmaiból hámozhatjuk ki a valódi képet.

Most vegyük sorba őket!

Dévai Bíró Mátyás (1500–1545)

A nagyok között is a legnagyobb, aki mint égő fáklya vitte az evangélium lángját kelettől nyugatig, északról délig, legtöbbször ellenségei elől menekülve. Mint ferencrendi szerzetes Krakkóban tanul. Hazajövele után Tomory István földesúr udvari papja lesz Boldogkőváron. 1529-ben, mint meglelt ember, elindul Wittenber felé, hogy magától Luthertől tanulja az igaz hitet. Gyakran ül Luther asztalánál is. 1531-ben hazajött. Első útja Budára vezet, ahol, ekkor Zápolya János az úr. Bátran kezdi hirdetni a hitigazságokat a budai polgároknak, akik előtt nem ismeretlen az új hit. Nem sokára a kassaiak hívják meg lelkipásztornak. Szalaházy Tamás egri érsek azonban pribékjeivel elfogatja és Likava várába viteti, majd Bécsbe szállíttatja. Fáber püspököt kéri fel Dévai „megpuhítására”. A bécsi fogságból azonban a kassaiak segítségével sikerül megszöknie. Újra Budán találjuk. Zápolya azonban börtönbe vetteti, ahonnan Skarica Máté szerint – csodával határos módon – megszabadul. 1536-ban már Nádasdy Tamás sárvári birtokán találjuk. Itt írja meg Apológiáját a reformáció védelmére, majd jeles nyelvтанát Orthográfia címen. Súlyos szembaja miatt újra kimegy Németországba. Hazatérve Sárváron élt, ahonnan Németújvárra megy a Batthyány birtokra, hogy ott is hirdesse az evangéliumot. 1537-ben azonban már Perényi Péter udvari papja, de itt sem marad sokáig, elvállalja a szikszói iskola vezetését. Szalaházy elől azonban innen is menekülnie kell. Újra Németországba megy és Melanctonnál vendégeskedik. Majd hazafelé jövet útba ejti Baselt, ahol ekkor már készen van Kálvin Institutioja. Valószínű, hogy olvasta is, mert ettől kezdve az úrvacsoráról való tanítása lényegesen eltér a lutheri úrvacsora-tantól. Miskolcra hív-

ják lelkésznek, de a papok háborgatásai elől Erdődre megy, ahol Drágfy Gáspár földesúr pártfogása alatt hirdeti az igét. Élete végén Debrecenben találjuk, ahová Török Bálint özvegye Pemflinger Katalin hívja meg. Itt is fejezi be küzdelmes életét 1545-ben.

„Az Isten beszéde életadó kenyerének édességét megkóstoltatta és megízeltette népünkkel. Sietett, míg nappal vagyon” – írja róla Bod Péter a jeles egyháztörténet-író.

Kálmáncsehi Sánta Márton (–1557)

Az első magyar reformátor, aki nyíltan a helvét irányú reformáció mellé áll, és élete végéig sok harc és ellentmondás ellenére is – megmarad meggyőződése mellett. A krakkói egyetemen tanult, majd gyulafehérvári kanonok és a káptalan igazgatója. A segesvári hitvitán Zápolya felkérésére elnököl. Kanonok társaival – köztük Bebek Imrével és Károlyi Sebestyénnel, már kezdettől fogva rokonszenvezett a reformációval, de hogy mikor lett hívévé és harcosává, pontosan nem tudjuk. 1540-ben előbb Mezőtúron, majd Sátoraljaújhelyen, végül Debrecenben lelkészkedik. A helvét reformáció zwingliánus irányához tartozott és emellett haláláig kitart. Pártfogójával, a nagyhatalmú Petrovics Péterrel együtt radikális reformokat hajt végre. A templomokból kihányatják az oltárokat, orgonát, képeket, szobrokat, hogy a rk. utolsó maradványaitól is megtisztítsa az egyházat. Az 1552. évi püspökladányi zsinat azonban eretneknek nyilvánítja és mennie kell Debrecenből. Petrovics munkácsi uradalmában kap alkalmazást. Nem sokára azonban Beregszászra zsinatot hív össze, ahol 14 lelkészársával elfogadtatja a helvét reformációt. Köztük van Radán Balázs beregszászi lelképásztor is. Ez a zsinat megszünteti a fülbegyónást, a templomokból kirakítja az oltárokat, az úrvacsora kérdésében határozott Zwingli elveket fogad el, mert ostya helyett az úrvacsorát kenyérral osztja. Kálmáncsehi fáradhatatlanul hirdeti helvét irányú nézeteit a Tiszántúlon, majd amikor Petrovicsot Erdély kormányzójává választják, vele együtt Kálmáncsehi is megjelenik és heves vitába keveredik Dávid Ferencsel és Heltaival, akik a lutheri irány képviselői akkor Erdélyben. Petrovics ajánlására újra Debrecenben találjuk. Nem sokára a nagy kiterjedésű Debrecen-Nagyvárad vidék püspökévé is megválasztják. Tanítványa Szegedi Gergely, a debreceni papságban szolgáltarsa, szintén a helvét irány buzgó hívévé válik. Szegedi Gergely érdeme, hogy Kopácsi István és Szegedi Kis István is a helvét reformációhoz csatlakozik. Kálmáncsehi hatalmas munkát végzett a református reformáció érdekében, amivel megveti alapját a tiszántúli egyházkerületnek. 1557-ben fejezi be küzdelmes életét. Sírja ismeretlen.

Méliusz Juhász Péter (1532–1572)

Kálmáncehi elkezdett munkáját a XVI. sz. legnagyobb egyénisége Méliusz vitte diadalra. Mindössze 23 éves, amikor 1558-ban Török János Debrecen földesura hívására hazajön Wittenbergből és átveszi a gyülekezet másodlelkész állását, amit Szegedi Gergely távozása után az elsővel cserélt fel. Már fiatalon a jól képzett lelkész és harcos férfi fegyverzetében áll előttünk. Wittenbergből még a lutheri tanokkal felvértezve jön haza. Szegedi Kis Istvánnal való többszöri vita és beszélgetés után teljes szívvel és helvét vallás mellé állt, és ettől kezdve nemcsak képviselője, hanem vezéralakjává is lesz. Béza Tódor – Kálvin genfi utóda – „az igazság rettenthetetlen bajnokának” nevezte. Múltán, mert ha ő megfutamodik, ma Erdély és a Tiszántúl unitárius lenne. Első dolga volt, hogy egy világos közérthető hitvallással a tiszta református hitet erősítse. Ezt a hitvallást a kereskedőknek ajánlotta, ezekkel a szavakkal: „Tanuljatok és tétova (ide-oda) járván tudjátok az eretnekek száját bédugni.” Ez volt a híres Debreceni Hitvallás, amit később a Felső-Tisza vidékiek is elfogadtak, hozzáadva a maguk nevét. Így ma Debrecen-Egervölgyi Hitvallás néven ismerjük.

A Debrecenbe menekült Huszár Gál segítségével sorra adja ki műveit. Hitvitázó könyveket, énekeskönyvet, prédikációkat és Herbárium néven egy alapos növénytan könyvet is. Az erdélyi váratlan fordulat (1566), amely a Szentháromság-tagadók tévelygésébe tántorította Erdély népét, gyors cselekvésre indította Méliuszt. Mindenekelőtt a maga táborát kellett rendeznie, hogy felvértezze őket az új eretnekséggel szemben. Ezért 1567-ben összehívta Debrecenbe a Tiszántúl és a Felső-Tisza vidék lelkészeit zsinatra. Ez a zsinat ünnepestes keretek között elfogadta a II. Helvét Hitvallást (A Heidelbergi Kátét már előbb!) és megalkotta az egyház szervezeti szabályzatát *Articuli ajores* címen. Éppen jókor, mert az antitrinitarizmus hullámai már kezdtek átcsapni a Tiszántúlra is. Méliusz azonban nem elégedett meg annyival, hogy saját „házatáját” rendben tartsa. Elment Erdélybe, hogy ott is megvédje a jó református hitet Dávid Ferenc és társai tévelygéseivel szemben. Több vitában cáfolta a Szentírás-ellenes tanokat. Ezek a viták azonban eredménytelenül végződtek. Végül is Dávid Ferenc halála vetett véget az unitárius terjeszkedésnek, majd lassan a református vonal sorra visszaszerezte régi hadállásait is. Méliusz úgy halt meg, hogy a kálvini irány megszilárdult a Tiszántúlon és Erdélyben is. Amikor halálát közeledni érezte, magához hívatta lelkésztársait és a városi tanácsot és így búcsúzott el tőlük: „Tizennégy esztendőtlől fogva hirdettem kegyelmetek között és kegyelmetek oltalma alatt az igaz Istenről való tudományt. Isten kegyelme és útmutatása szerint sokat munkálkodtam és fáradoztam. Hitemet egy minutumig sem tagadtam meg, sem el nem fordítottam.”

tam”. Majd mindenkiel kezét fogva, csendesen eltávozott ebből a küzdelmes világból. Hamvait – végakarata szerint – egyszerű koporsóba, gyászbeszéd nélkül temették el. Sírját nem tudjuk, hogy hol van, mint ahogy Kálviné is ismeretlen.

Károli Gáspár (1530–1591)

Méliusznak barátja és a helvét irány megszilárdításában hű munkatársa volt. 1530-ban Nagykárolyban született. Eredeti neve Radics volt, csak később vette fel szülővárosa után a Károli, helyesebben Károlyi nevet. Alsó iskoláit Nagybányán végezte a jeles reformátor és tanító Kopácsi István keze alatt. 1555-ben külföldre megy. Strassburgban és Wittenbergben tanul, ahol szoros barátságot köt Méliusszal. Ez a barátság élete végéig elkísérte. Kiválóan megtanul görögül és héberül, amit később a Biblia magyar nyelvre való fordításánál kamatoztat. De a nyomdászatban is igyekezett bizonyos jártasságra szert tenni. Hazajöve Göncön lelkipásztor és nem sokára Egervölgy esperese. Ez a vidék – Kopácsi István buzgókodása nyomán – a helvét irányhoz csatlakozott, elfogadva a Debreceni Hitvallást, hozzákapcsolva az Egervölgyi nevet. Ezt az örökséget vette át Károli Gáspár. Első dolga volt szoros egységbe vonni Egervölgye lelkészeit, mert Egri Lukács az antitrinitáriusok egyik vezére – Erdélyből kijöve – erőteljes térítőmunkába kezdett ezen a vidéken. Károli azonban résen volt, összehívta a gönci zsinatot, hogy gátat vessen a veszedelmes eretnekségnek. A második zsinat Kassán jött össze, amely elítélte Egri Lukácsot. A sok háborúságot előidéző igazgatót Schwendi Lázár Kassa kapitánya elfogatja és börtönbe zárátja. Ezzel az unitárizmus csillaga leáldozott. Károli részt vett a Nagyváradon zajló hitvitában (unitárius-református), ami azonban nem hozott érdemleges eredményt.

Élete vége felé 1586-ban hozzáfogott a Biblia magyar nyelvre való fordításához, amit – buzgó segítőtársak segítségével – be is fejezett és Ecsedi Báthori István költségén 1590-ben meg is jelentethetett. Amikor az ünnepélyes átvételre összegyűlt munkatársakkal, boldog örömmel nézte a 600 db magyar nyelvű Bibliát, lelkesen csak ennyit mondott: „Egyebek vigyenek aranyat, ezüstöt, drágaköveket, én azt viszem, amit vihetek, magyar nyelven az egész Bibliát”. Károli nem sokára meghalt, de nagy alkotása népünknek évszázadokon keresztül lelki kenyere lett.

Sztárai Mihály (1500–1575)

A ferencrendiek obszerváns szervezetéből lett a reformáció legbuzgóbb és legeredményesebb terjesztője. Valószínű, hogy Kopáccsal a rendfőnökével egyszerre lép ki a szervezetből, de nem marad Sárospatakon, hanem elindul a

hódoltságba. Oda, ahol néhány évvel előtte majdnem odaveszett. Ő azonban vállalja a halálveszélyt, hogy a bujdosó, lelkevesztett népbe, az evangélium hirdetésével bátorságot és új reménységet öntsön.

A páduai egyetemen tanult, majd hazajőve Pálóczy Antal udvari papja lesz Sárospatakon. 1526-ban jó gazdáját elkíséri a Mohácsi csatába. Pálóczy vitézeivel a csatatéren marad, Sztárai – csodával határos módon – megmenekül. Visszatér Patakra de nem sokáig marad ott, újra a hódoltságban találjuk. Megy faluról falura, míg végül Tolnán telepszik le. Itt már talál egy kis gyülekezetet, amelyet Tövisi Mátyás lelkes reformátor alapított. Néhány év múlva azonban már Laskón találjuk. Hallatlan vitatkozó képességével sorra kihúzza a talajt, a még itt-ott lézengő rk. papok lába alól. Híre nem sokára túlterjed a Dráván, hívják mindenüvé. Sztárai azonban megy hívás nélkül is, hajtja a belső tűz, hogy minél többekkel megismertesse a hit igazságait. Munkája nyomán sorra alakulnak a gyülekezetek, amelynek élére fiatal erőket állít. Hét küzdelmes év alatt 120 gyülekezetet alapít, melyeknek ő a lelki vezetője, püspöke. Gondja van arra is, hogy mindenütt iskolákat nyissanak, ahol az egyszerű nép nemcsak az írás-olvasás elemeit tanulja, hanem az alapvető hit igazságokat is. Iskola-drámáit maga a nép adja elő („Az igaz papság tükre”). Nemcsak iskoladrámákat ír, hanem több zsoltárt is lefordít és versbe szed, sőt maga ír egyházi énekeket, amelyek olyan időtállóak bizonyulnak, hogy a mostani énekeskönyvünkben 5 is szerepel. A hódoltsági reformációnak híre Nyugatot is bejárja és nem győzik áldani Istent és dicsérni Sztárait. Ő maga is boldogan számol be erről barátainak: „Az Úrtól lett e dolog és csodálatos a mi szemeink előtt”. (118 zs.) A hódoltságból idős korában visszaköltözik Sárospatakra, végül Pápán telepszik meg és ott is hal meg. Ő végig a lutheri irány híve marad.

Szegedi Kis István (1505–1572)

1505-ben Szegeden született. A bécsi, krakkói és a wittenbergi egyetemen tanult, olyan buzgósággal, hogy doktori címet is szerzett. Hazajőve Csanádon prédikátor és iskolaigazgató. Martinuzzi Fráter György azonban ráusztítja Perusits Gáspár pribékjeit. Perusits, csizmája vasas sarkával keményen megtapossa, könyveit elégetteti és Csanádról elüldözi. Egy ideig Gyulán tanít, majd Ceglédre megy lelkipásztornak. Petrovics Gáspár temesvári várkapitány hívására a várban telepszik meg. Petrovicsot azonban leváltják. Utóda Losonczy István bigott rk. nem túri Szegedit. Így újra kezébe veszi a vándorbotot és Mezőtúrra megy lelkésznek. De az ellenség megint rátör és menekülnie kell. Végül a biztonságosabb Tolnán talál otthonra, ahol átveszi az iskola igazgatását. Híre rövidesen egész Dunántúlt bejárja. Sorra jönnek a tanulni vágyók,

mert nemcsak alapismereteket tanít, hanem filozófiát és teológiát is. Laskóra hívják meg Sztárai utódjának, de nem sokára áttelepül Kálmáncsára – Horváth Márk szigeti kapitány hívására. Egy újévi beszéde során, amelyen szóvá teszi, hogy sok keresztyén pogányos nevet ad gyermekeinek, egy Orsolya nevű asszony halálosan megsértődik és feljeleníti a töröknél. Kémkedés gyanújával elfogják, majdnem halálra korbácsolják, végül Szolnokon raboskodik. Fogságának híre az egész országot bejárja és megindul a váltságdíj gyűjtése. Szabadulása érdekében közbenjár János Zsigmond erdélyi fejedelem is, de hiába. Méliusz személyesen is felkeresi Szolnokon, de kis híján maga is majdnem fogságba kerül. Végül Mező Ferenc gazdag ráckevei kereskedő összegyűjtve a váltságdíjat, kiváltja és magával viszi Ráckevére lelkipásztornak. A Duna melléki lelkészek nagy örömmel fogadják és nem sokára püspökké is megválasztják. Kilenc évig élt még, amit lázas munkával tölt el. Megírja alapvető teológiai dolgozatát, ami a lelkész-képzés tankönyve lesz. Ez a műve azonban csak halála után jelenik meg Svájcban. Életét, jeles tanítványa Skaricza Máté írta meg, amely hiteles képe az első reformátoraink küzdelmének és fáradhatatlan munkásságának. Béza Tódor „örök emlékezetre méltó atlétának” nevezte.

Huszár Gál (1512–1575)

Dévai mellett a Dunántúl és Mátyusföld legkiválóbb reformátora. Tanulmányai befejezése után Magyaróváron kezdi meg reformátori működését, a várkapitány oltalma alatt. Iskolát alapít, ahol maga is tanít. Tanítványai közül többeket kiküld vidékre a reformáció eszméinek terjesztésére. Közben átmegy Bécsbe, ahol Hofhalternél kitanulja a nyomdász mesterséget is. Sőt sikerül egy nyomdagéphez is hozzájutnia, ami a reformáció terjesztésnek kiváló eszközzé válik később. Működését Győrig kiterjeszti és a várkapitány kérésére többször prédikál az őrsegnék. A győri káptalan azonban bepanaszolja az érseknél. Erre Oláh Miklós érsek ráír, hogy „ez eretnek tudomány terjesztésétől és a könyvek nyomtatásától – a legsúlyosabb büntetés terhe mellett – tartózkodjék.

Huszár Gál a tilalom ellenére is tovább végzi az elkezdett munkát. Kiadja Sztárai Komédiáját és saját prédikációit is. Tovább hirdeti az igét Óváron és buzgón tanít az iskolában. 1557 levelet ír Bullingernek, a svájci nagy reformátornak, egy bizonyos teológiai kérdés tisztázása végett. Ez a levél hiteles dokumentuma a honi állapotoknak. „Tudd meg, írja levelében – hogy a Krisztus vérén szerzett egyházat nálunk már évek óta olyan kemény rabszolgasággal üldözik, hogy aki ennek szerencsétlen sorsát szemléli, bizony vasból legyen a szíve, hogy fájdalmait és könnyeit visszatarthassa. A római Antikrisz-

tus annyira dühöng az evangélium józan tana és az Isten igéjének hűséges szolgálói ellen, hogy ezeken a részeken senki sem kerülheti el az iszonyú üldözést, hacsak át nem megy a hódoltságba, ahol a török emberségesen bánik a hit terjesztőivel.” Az üldözésben Oláh érsek jár elől. Sorra börtönözteti be az evangélium hirdetőit. A levélből azt is megtudjuk, hogy hitvallás dolgában csaknem minden reformált egyház egyetért, csak az úrvacsora dolgában nincs egyforma eljárás. 1560-ban Kassa hívja meg lelkészének. Itt azonban elfogják és börtönbe vetik. Emiatt Kassán forradalom tör ki, a hívek megrohanják a börtönt és kiszabadítják, majd Bornemissza Péter kedves tanítványa és a kassaiak hathatós segítségével elmenekül. Debrecenbe telepszik meg, ahová nyomdáját is magával viszi, Méliusz nagy öröme. Debrecenben csak két évig marad. Újra visszamegy a Dunántúlra, egy ideig Komáromban, majd Komjátiban találjuk. Végül Pápán talál nyugodalmas otthonra. Itt is hal meg. Emlékét Forgách Imre, Komjáti földesura, így örökítette meg. „Az én második atyám, mindenekfelett a legkedvesebb barát, nagyképeségű hittudós, Isten evangéliumának fáradhatatlan hirdetője.

Befejezésként néhány megjegyzés. A reformáció nem az egyház ellen, hanem az egyházért folyó küzdelem volt, amely nem 1517. október 31-én kezdődik. A reformáció egyidős az egyházzal. Gondoljunk csak a prófétáknak az Úrtól elfordult Izrael felett mondott ítéletes próféciaira. Vagy a tiszta tan kialakításáért és formába való öntéséért folyó, több százados éles vitákra (Ökumenikus zsinatok). Vagy gondoljunk az elszürkült és megüresedett egyházi élet megújítására törekvő mozgalmakra, amelyek az egyház keretein belül, vagy kívülről próbálták az életet és a tant reformálni (Cluny reform, Devotio moderna, Wiclif és Husz mozgalmaira). A reformáció kezdetben azt remélte, hogy a Nyugat feleszmél és elfogadja a Szentírás alapuló tanbeli reformokat. Nem így történt. A római katolikus egyház tanbeli és erkölcsi megújulását szolgáló tridenti zsinat (1545–63), a régi, megcsontosodott egyházi tant újította fel és erősítette meg, megállapítva, hogy a „hit nem egyedüli forrása a Szentírás, hanem ugyanúgy a hagyomány is forrásnak tekinthető” (Egyháztörténet I. 138). Az üdvösséghez nem elég a hit – hozzá kell kapcsolni a jócselekedeteket is.

Ez a kettősség jellemzi a római katolikus egyházat ma is, aki a reformáció négy alapelvét:

sola fide – egyedül hit által

sola gratia – egyedül kegyelemből

solus Christus – egyedül Krisztus által

sola Scriptura – egyedül a Szentírásból

megtoldotta egy emberi plusszal, aminek a „képlete” a következő:

hit + jócselekedetek

kegyelem + papi feloldozás

Krisztus + Mária és a szentek

Szentírás + egyházi hagyományok és pápai dekrétumok.

Ez a plusz azonban nem többletet jelent. Ellenkezőleg: megszegényíti, sőt elferdíti az őskeresztyénségtől örökölt és a Szentíráson alapuló tiszta tant és hitvallást. Még egy valamit szeretnék hangsúlyozni: a reformáció alapelve „A semper reformari” (állandóan reformálni) nem örökös újjátást jelent, hanem azt, hogy a hitbeli igazságot mindig újra kell fogalmazni a kornak a nyelvén, hogy mindenki megérthesse és magáévá tehesse.

Felhasznált irodalom

1. Bíró – Tóth – Bucsay – Vargha: A református egyház története, Bp. 1967.
2. Egyháztörténet I. Szerk.: T. Kása – Tókécz: A kezdetektől 1711-ig.
3. Földváry László: Adalékok a Duna melléki ev. ref. egyház történetéhez. Bp. 1898.
4. Karácsonyi János: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából I.
5. Dr. Makkai László: A keresztyén egyház története Magyarországon a XVII. sz. végéig. Debrecen, 1991.
6. Nemeskürty István: Bornemissza Péter kísértései. Bp. 1984.
7. Pruzsinszky Pál: Hitünk hősei a XVI. században. Bp. 1914.
8. Révész Imre: Dévai Bíró Mátyás élete. Pest 1863
9. Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. Bp. 1904.
10. Skarica Máté: Szegedi Kis István élete
11. Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek I. Bp.
12. Tóth Ferenc: A pápai református szent eklézsia históriája. Komárom, 1808.
13. Thuri Etele: A dunántúli református egyházkerület története. Pápa, 1908.
14. Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1564-ig.
15. Zoványi Jenő: a Tiszán túli református egyházkerület története. Debrecen, 1939.
16. Dr. Zsilinszky Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története. Bp. 1907.

Jegyzet

1. Egyháztörténet I. 143 old.
2. Zsilinszky: A magyarhoni protestáns egyház története 40 old.
3. Zsilinszky: I.m. 44 old.
4. Pruzsinszky: Hitünk hősei a XVI. sz. 10 old.

5. Aesopus görög meseíró
6. Egyháztörténet I. 147 old.
7. Egyháztörténet I. 148 old.
8. Szilágyi: Erdélyi országgyűlési emlék I. 59 old.
9. Szilágyi: I.m. I. 78 old.
10. Szilágyi: I.m. II. 93 old.
11. Szilágyi: I.m. II. 231 old.
12. Pokoly J.: Az erdélyi ref. egyház tört. 153 old.
13. Földváry: A Duna melléki ref. ek. tört. 27 old.
14. Földváry: I.m. 28 old.
15. Földváry: I.m. 30 old.
16. Bornemissza Péter: Ördögi kísértetek 368 levél. Közli Nemeskürty
17. Szophoklész (Kr. e. 496–406) ógörög drámaíró
18. Thuri E.: A Dunán túli ref. ek. tört. 27 old.
19. Thuri E.: I.m. 26 old.
20. Thuri E.: I.m. 47 old.

Az egyház ismérvei

Az élő egyház ismérvei Kálvin szerint

✍ *Gert Meier*

I. Bevezetés

A legnagyobb örömmel köszönjük meg Önöknek a meghívást, hogy ebben az évben is részt vehetünk a tahi konferencián. Annak a lehetőségét is köszönjük, hogy kérésüknek megfelelően egyet-mást elmondhatunk a hollandiai református egyházakról.

Az élő egyház ismérvei – erről fogunk egymással beszélgetni ezekben a napokban. Hogyan is működnek ezek az ismérvek az egyházi lét gyakorlatában? Mennyiben segítik ezek a helyi gyülekezetek épülését? Ha jól tudom, az elmúlt három napon már szó volt az egyház három ismertetőjegyéről: az igehirdetésről (*predicatio*), a sákramentumokról (kereszttség és úrvacsora) és az egyházfegyelemről.

Arra kaptunk felkérést, hogy erről a három témakörrel mondjuk el: miként működik mindez a mi református egyházainkban.

Bizonyára Önök is tudják, hogy Hollandiában a reformáció kora óta, különböző egyházak léteznek, melyek „reformátusnak” nevezik magukat. Ez megnehezíti azt, hogy egyféle módról szóljunk, ahogy ti. Az élő egyház ismérvei Hollandiában megjelennek. Hiszen a különböző református egyházakban az egyház ismérvei sem egyféle módon működnek. Amikor tehát a mi református gyakorlatunkról szólok most néhány szót, az nem vonatkozik szükségszerűen minden hollandiai református egyházra, ill. Azokra, melyek így hívják magukat.

Éppen ezért tartom nagyon fontosnak, hogy a mi gyakorlatunkról beszéljek Önöknek, de nem azért, mintha ezt „példaértékűnek” tartanám. A mi reformá-

tus egyházainknak teljesen más a történetük, mint a Magyar Református Egyháznak. Előadásom végén kísérletet teszek arra, hogy néhány általánosabb következtetést is levonjak az elhangzottakból, s ezt tételesen, vagy kérdés formájában összefoglaljam. Ezeket azután a megbeszélések során tovább tárgyalhatjuk.

A célkitűzés és a felépítés a következő:

E bevezető szavak után megpróbálom leírni, hogy

1. Melyek az egyháznak azok az ismertetőjegyei, melyek Kálvin Intitúciójában fogalmazott meg, s ezek milyen helyet foglalnak el a mai református egyházaink életében;
2. Ezután megpróbálom körülírni, hogyan működnek ezek az ismérvek a mai egyházi gyakorlatban;
3. Végezetül – ösztönzésképpen – néhány pontot fogalmazok meg olyan kérdésekről, ami kiváltképpen figyelmükre érdemes.

II. Kálvin ismertetőjegyei és a hitvallás

A mi református egyházainknak három hitvallási iratuk van a reformáció korából, illetve az azt követő időkből:

1. A Holland Hitvallás (NGB),
2. A Heidelbergi Káté (HC)
3. A Dordrehti Tanok (DL)

Önökkel tehát a Heidelbergi Káté a közös. Ebben a Kátében nem esik sok szó az egyház ismertetőjegyeiről, jóllehet tartalmilag a három ismertetőjegyet fel lehet ismerni (25-31. kérdés-felelet)

A 16. században, a reformáció korában, különösen kedvelt témája volt a teológusosoknak, hogy az egyház ismertetőjegyeit taglalják. Ez természetes is volt, hiszen a római katolikus egyház és a protestáns egyházak kölcsönösen kétségbe vonták, hogy a másik joggal nevezheti-e magát egyháznak. Ezt a témát a különféle 16. századi hitvallásokban rendre megtaláljuk

Kálvin Intitúciójában (IV. könyv 1. fejezet, 8. és következő bekezdések) az egyház ismertetőjegyeinek az igeszolgálatot és a sákramentumok helyes kiszolgáltatását nevezi. Itt nem részletezi az egyházi fegyelmezést. Amikor a továbbiakban mégis említést tesz az egyházi vezetésről, az egyház hatalmáról és rendjéről, ennek alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy Kálvin szerint az élő egyház nem lehet meg egyházi fegyelmezés nélkül (vö. IV. könyv 12. fejezet).

1561-ben egy Guidó de Bres, a belga Doornikból származó lelkész összeállította a Confessio Belgica-t (NGB). Ez a lelkész Genfben is tanult (1558 körül), és ezekben az években közelebbi kapcsolatba került Kálvinnal. Ennek a hitvallásnak a 29. bekezdésében írt az igaz egyház ismertetőjegyeiről, az

igazi egyháztagságról és a hamis egyházzól. Jóllehet nem hivatkozik kifejezetten Kálvin Instituciójára, de lehetetlen, hogy ne onnan vette volna át az ismérveket.

Néhány évvel azután, hogy megírta ezt a hitvallást de Bres, a reformáció egyházai mind hivatalosan elfogadták azt. A végleges szöveget a Dordrehti Zsinat (1618-1619) hagyta jóvá. A de Bres által készített hitvallás elfogadása óta gyökeresedtek meg a hollandiai református egyházakban az igaz egyház ismérvei.

III. Az ismérvek az egyházi gyakorlatban

Az egyház ismérveit a hollandiai egyházak gyakorlatában különféle módon lehet felismerni:

A) Elsősorban a konfirmációkor, a személyes és nyilvános hitvallástételben.

Egyházaink hat hivatalos egyházi hitvallási iratot ismernek el. Ezek:

- az Apostoli Hitvallás
- a Niceai Hitvallás
- az Athanasius-féle Hitvallás
- a Confessio Belgica
- a Heidelbergi Hitvallás
- a Holland Hitvallás.

Mindenki, aki konfirmál, kifejezi egyetértését azokkal az egyházi tanokkal, amelyeket az itteni keresztyén egyházak tanítanak ezek alapján. Fogadalmat tesznek a konfirmáltak, hogy, ha azoktól a tanoktól és életformától elidegenednek, amit Isten Igéje tanít, az egyházfegyelemnek alávetik magukat. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy minden hitvalló egyháztagot, aki a konfirmációban fogadalmat tett, ennek a fogadalomnak az alapján meg lehet szólítani, számon lehet kérni tőle azt (ez az ún. „kölcsonös fegyelmezés”). Gyakorlatilag azonban látjuk, hogy ennek a megvalósítása hihetetlenül nehéz. Az a „küszöb”, az a mérce, aminek alapján a másikat hibáztatni, és számon kérni lehet, igen magas.

B) A presbiterek feladatai az egyház ismertetőjegyei vonatkozásában az ún. „megerősítő formulából” adódnak.

Amikor ugyanis egy presbiteret beiktatnak szolgálatába, az istentisztelet alatt egy kötött szöveget olvas fel. Ebben a presbiter feladatait is rögzítik. Az egyház fentebb említett mindhárom ismertetőjegye vonatkozásában van tennivalója a presbiternek.

1. Az Ige tekintetében az, hogy ügyeljen a lelkész tanítására és életére, hogy az tévtanokat ne hirdessen (ApCsel 20,28-31). Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a presbitériumnak alkalmanként lelkészükkel meg kell beszélnie igehirdetésének tartalmát.

2. A sákramentumok tekintetében ez: öröködnék afelett, hogy a szentségeket semmi tisztátalan sérelem ne érje (megszentségtelenítés). Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy ha valaki „fegyelmezés alatt áll”, annak nem szabad élnie a sákramentummal. Nem szabad gyermeket vinnie keresztelésre, nem részesülhet az úri szent vacsorából. Ehhez arra van szükség, hogy a presbiterek jól ismerjék a gyülekezeti tagokat, és rendszeresen látogassák őket.

3. A fegyelmezés tekintetében felhatalmazásuk van arra, hogy azokkal szemben, akik bűneikben maradnak, s nem mutatják a megtérés jeleit, az egyházfegyelmezés eszközével éljenek (Máté 18,17-18).

C) Egyházainkban ismert a hivatalos viselőik számára kötelező aláírási nyilatkozattétel. Minden lelkésznek, presbiternek és diakónusnak hivatali ideje megkezdésekor alá kell írnia egy ilyen nyilatkozatot. Ebben arra kötelezi magát mindegyikük, hogy mivel a hitvallások teljesen megegyeznek a Szentírás tanításaival, azokat magára nézve kötelezőnek ismeri el. Ugyancsak fogadalmat tesznek arra, hogy az egyházi fegyelmezésnek alávetik magukat, amennyiben erre szükség van, például olyan esetben, amikor bizonyos kérdésekben valamelyikük a hitvallásoktól eltérő véleményen van. Mindenki emlékeztetheti a hivatalviselőt fogadalmára. A lelkészt a presbiterek számon kérhetik igehirdetése tartalmáról, amennyiben az Isten Igéjétől eltér, hiszen az igehirdetés (tisztasága) a lelkész és a presbiterek közös felelőssége. Hála ennek az aláírással „kötelezvénynek”, mert a gyülekezeti tagok tudják, mihez tartásuk magukat a presbitereik és lelkészeik (megítélése) vonatkozásában.

D) Évente egyszer van egyházlátogatás. A szomszédságban élő gyülekezetekből (a classisból – egyházmegyéből) két lelkész meglátogatja az egyháztanácsot, és egyebek mellett elbeszélgetnek arról is, hogy az egyház három ismérévének eleget tesz-e a gyülekezet. A látogatást előzetesen kihirdetik a gyülekezetben. Amennyiben adódnak kérdések, pl. az egyháztanács működéséről, azt bárki felteheti a látogatóknak.

E) Még szeretnék az egyházi rendtartásra utalni. Ebben is vannak rendelkezések az igehirdetésről, a sákramentumokról és az egyházi fegyelmezésről.

Úgy tűnhet az elmondottak alapján, hogy ilyen módon egyházainkban minden szabályozva van. Ez azonban még nem elégséges garancia a jó gyülekezeti

gyakorlathoz! Presbiterek, lelkészek, gyülekezeti tagok, senki emberfia nem büntelen. Elméletben minden egyszerűnek tűnik, a gyakorlatban azonban kissé más.

Kiegészítés

Az egyház ismérveit már korán megismertetik a fiatalokkal az egyházi hitoktatás, a katekézis során. De a vasárnapi igehirdetésekből is elhangzanak alkalmanként ezek az ismérvek, például a Heidelbergi Káté 25-31. kérdései vannak soron vasárnaponként, de a családlátogatások alkalmával is, meg az évenkénti gyülekezeti tagok és presbiterek közös találkozásán, ahol megbeszéljük az igehirdetés, a tan és az életvitel aktuális kérdéseit, valamint azt, hogy ki és miért nem élhet az úri szent vacsorával.

Befejezés

Ahhoz, hogy az egyház ismérvei valóban ismérvekként jelenjenek meg, melyek a ténylegesen élő egyházat jellemzik, ahhoz feltétlenül szükség van olyan formákra, melyek segítségével az egyházban megszólíthatják egymást az emberek. Ezeket a formákat, lehetőségeket az előbbiekből már érintettem.

Kérdés: a Magyarországi Református Egyházban vannak-e ilyen formák, lehetőségek, fórumok?

Számunkra pillanatnyilag nagyon nehéz bármiféle javaslattal is előállni az egyházi gyakorlatot illetően. A későbbiek során, a beszélgetésekben, amikor együtt gondoljuk át a lehetőségeket, találhatunk olyan fogalmazást, melynek alapján az élő egyház ismérveit az Önök egyházában is fel lehet majd ismerni.

Elsősorban arról a kérdésről lenne érdemes beszélgetni: találkozik-e az Önök elképzeléseivel az, hogy az egyház ismérveit – melyeket ezen a konferencián megbeszélünk, beleértve az egyházi fegyelmezés kérdését is – valóban szeretnék a gyakorlatba átültetni? Ha igen, fel kell tenni a további kérdést: a jelenlegi gyakorlat az egyházvezetés által jóváhagyott formában megfelelő-e ezeknek a szempontoknak?

Milyen lehetőségeket látnak arra, és mennyire tartják azt szükségesnek, hogy presbiterként rendszeresen látogassák a gyülekezeti tagokat, s velük is elbeszélgessenek az egyház ismérveiről?

Szükségesnek tartják olyan módozatok megtalálását, amelyek segítségével gyülekezeti tagok, presbiterek, lelkészek kölcsönösen emlékeztethetik egymást ezekre az ismérvekre, ha bármelyikük is eltérnek attól?

Presbiterként miben látják annak lehetőségét, hogy a fiatalokat elérjék, s ennek következtében ők is elfogadják az egyház ismérveit?

* * *

Kálvin János üzenete nekünk mai reformátusoknak

✎ *Dr. Huszár Pál*

Kitűnő egyháztörténészeink egyike így nyilatkozott a közelmúltban Kálvinról, a nagy genfi reformátorról: „Lehet, hogy Kálvin János napjainkban nem korszerű, de tanítása feltétlenül ma is időszerű.” Ezzel mélységesen egyetértve tegyük hozzá gyorsan, hogy nekünk, magyar reformátusoknak pedig minden okunk megvan rá, hogy születése után ötszáz esztendővel is sokszor és sokat beszéljünk a nagy genfi reformátor és egyházszervező áldásos tevékenységéről, különösen annak a magyarság sorsára gyakorolt hatásáról. Valóban sok lényegeset mondhatunk el Kálvin János magyarországi fogadtatásáról és napjainkban, a XXI. században is tartó megbecsültségéről. Néhány hónappal ezelőtt egyik német lelkész barátom megjegyezte, hogy „...ti, magyarok más népek szokásától eltérően magyar helyesírás szerint írjátok a nagy reformátor családi nevét, és magyar keresztnévet társítotok hozzá.” Megjegyzésében nyoma sem volt a rosszindulatnak, csupán az egyébként valóban kétségtelen tény megállapítására szorítkozott. Alaptalan és ezért értelmetlen is lenne vitába szállnunk ezzel a ténnyel.

Igen, készséggel elismerhetjük: mi valóban magyarítjuk Kálvint, fél évezred múltán is a magunkénak érezzük hallatlanul gazdag lelki-szellemi örökségét, de természetesen nem akarjuk kisajátítani, hiszen nyilván más nemzetek is – köztük amerikaiak, angolok, franciák, hollandok, németek, skótok, svájciak – ugyanennyi joggal érezhetik sajátjuknak ezt a felbecsülhetetlenül értékes örökséget. Ebben az „osztzkodásban” éppen az a nagyszerű, hogy bár sokan tekintjük magunkénak Kálvin lelki-szellemi hagyatékát, mégsem rövidítünk meg senkit, hiszen Kálvin úgy a miénk, hogy közben másoké is, azaz mindannyiunké. Keresztyéni alázattal mások jogát is elismerjük a kálvini örökségre, de ettől a mi „jussunk” fikarcnyival sem lesz kevesebb.

Kétségbevonhatatlan tény, hogy nálunk, Magyarországon, de az egész Kárpát-medencében – ráadásul nem csupán református körökben – különösen jól cseng Kálvin János neve. Az is köztudott, hogy sokan közülünk nemes egyszerűséggel „jó magyar embernek” tartják azt a Kálvint, aki kényszerű emigrációja ellenére Genfben is élete végéig hűséges francia alattvaló maradt, Magyarországnak pedig – a magyarság számára különösen lelki-teszt megpróbál-

tatást, nyomorgattatást jelentő XVI. század politikai viszonyai, konkrétan fogalmazva: hadászati eseményei folytán – még a környékén sem járhatott. Csupán hitújító, a Szentírásra alapozott keresztyén hitet építő gondolatai, tanításai jutottak el Isten különös kegyelme folytán a magyar eleinkhez is.

Mindezek ellenére, illetve éppen az utóbbiak következtében sajátosan szorossá és láthatóan tartóssá vált Kálvin és a magyarság mindmáig élő és ható kapcsolata. Nagyon különleges helyzetben, a nemzethalál veszélyének tapintható közelségében, illetve az éppen e veszély által kiváltott „Istenhez-menekvés” időszakában találkoztak elődeink a kálvini tanításokkal. A magyarság számára a lelki-szellemi megmaradás zálogát jelentette az Úristenhez közvetlen, bármiféle papi közvetítő nélküli odafordulás lehetőségéről, az ingyen, az Úristen kegyelméből, a Jézus Krisztusba vetett hit által megkapható örök üdvösségről, az Úrvacsorában a Megváltó Krisztussal történő titokzatos egyesülésről, valamint az Isten eleve elrendezett üdvözítő tervét megjelenítő predestinációról szóló kálvini tanítás.

A magyar nyelven is megszólaló teljes Szentírás valóban a lelki megmenekedés isteni üzenetét továbbította magyar eleink számára, amiként azt az ötödik evangélistának is nevezett Ézsaiás próféta könyvében magyar nyelven olvashatták: „Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítottalak, enyém vagy.”¹ A vérzivataros időkben, folyamatos életveszélyben forgó eleink joggal érezhették, hogy Teremtő Istenünknek őrájuk is gondja van, a Mennyei Gazda őket is – közösségben, valamint egyen-egyenként – számon tartja. A kitűnő vizsolyi prédikátor és gönczi esperes, Károli Gáspár fordításában, 1590-ben nyomtatásban megjelent teljes Biblia azonban csak akkor fejthette ki áldásos hatását, ha írni-olvasni tudó hívek vehették kézbe. Ehhez pedig iskolák kellettek – lehetőleg minden gyülekezet mellett, azaz minden magyar településen. A templom és az iskola élő kapcsolata azóta is szerves tartozéka református-keresztyén voltunknak, napjainkban különösen az, hiszen újra megnyílt református iskoláink ismét református keresztyén és magyar nemzeti megmaradásunk zálogává lettek a minden keresztyén és nemzeti értéket maga alá gyűrni akaró globalizáció korában. Számuk ugyan alacsony, de élő reménységünk szerint ennek ellenére is alkalmasak lehetnek a só és a kovász szerepére.

Természetesen korábban, a reformáció előtt is működtek Európában – ezen belül magyar hazánkban is – kolostori iskolák, amelyek a „hét szabad művészet” – latin nyelv, ékesszólás, dialektika [az érvelés tudománya], valamint matematika, geometria, csillagászat és zene – lelkiismeretes tanításával vér-

¹ Ézsaiás Könyve 43, 1b

tezték fel növendékeiket. Tevékenységük legfőbb céljának azonban szinte kivétel nélkül a papi utánpótlás biztosítását tekintették ezek a nem túl nagy számban működő, de természetesen így is rendkívüli jelentőségű kolostori iskolák. Ráadásul ezek az iskolák többnyire inkább – de nem kizárólag! – a kiváltságosak gyermekeinek nevelésével-tanításával foglalkoztak.

A reformációnak olyan vívmányai, mint a nemzeti nyelvű istentisztelet, a nemzeti nyelvű Biblia azonban olyan iskolahálózatot igényeltek, amely a Szentírás alapvető értékeinek lelkiismeretes közvetítése mellett, az olvasás-írás művészetén túl az egyre inkább terjedő polgári élet által megkövetelt gyakorlati ismereteket is anyanyelven adja át a gondjaira bízott gyermekeknek, fiataloknak. Ezt a sort nyitotta 1531-ben Pápa és Mezőtúr reformált iskolája, hogy azután Debrecen, Sárospatak, Nagyenyed és mások is felzárkózzanak ezekhez a tanintézményekhez. Így alakult ki a reformáció helvét – kálvini – irányzatát követő református kollégiumok hálózata. Ezeknek a többféle iskolatípust – általában alap- és középiskolát, teológiát és jogakadémiát – és a nélkülözhetetlen internátust is magukban foglaló intézményeknek köszönhető magyar nemzeti nyelvünk felkarolása, ápolása és megmaradása.

A reformációt inkább csak a nemzet megmaradása szempontjából értékelő Illyés Gyula ezekre a kálvini szellemű iskoláinkra gondolhatott, amikor „A reformáció genfi emlékműve előtt” című versében feltette, és rögtön meg is válaszolta a kérdést: „Hiszed-e, hogy volna olyan-amilyen magyarság, ha nincs – Kálvin? Nem hiszem.”² Ebben mélységesen igaza van a XX. század egyik legnagyobb magyar költőjének. Helyesen látta a kálvini reformáció és nemzetünk megmaradása közötti szerves összefüggést.

Legyen szabad nekünk, magyar reformátusoknak úgy megfogalmaznunk ezt az igazságot, hogy Kálvin János lelki-szellemi öröksége egyaránt szerves része református keresztyén tudatunknak és magyar nemzeti öntudatunknak, hiszen mindkettő kialakulásához, ilyenné formálódásához alapvető mértékben hozzájárult Kálvin János, a nagy genfi reformátor és egyházszervezői tanítása. Az Úristen azokban a vészterhes időkben is megtalálta a maga „engedelmes eszközeit,” akik a Kárpát-medence legtávolabbi zugába is eljuttatták Kálvin hitújító gondolatait. Ebben a tekintetben az úgynevezett peregrinusok, a protestáns – azon belül is a helvét irányzatot követő – európai egyetemeket vándordiákként járva és ott szerzett tudásukat hazahozva tettek felbecsülhetetlenül nagy szolgálatokat nemzetünknek a kálvini tanok hazai elterjesztésével.

² Illyés Gyula: A Reformáció Genfi Emlékműve előtt. Hét évszázad magyar versei, III. kötet Magyar Helikon Budapest 1966 337. p

Ez utóbbi tevékenységüket már lelkipásztorként végezték – gyakran apró falvakban, illetve a két világbíró hatalom sajátos „érdeklődésének” kitett városokban. Tették ezt a Habsburg uralkodóház által tűzzel-vassal támogatott ellenreformáció veszélyei között is – akár a gályarabság gyötrelmeit is vállalva. Ők tartották a lelket a „két pogány közt” sínylődő, református keresztyén hitükért üldözött, magyarként kismizmizett és megalázott eleinkben. Megejtő szépséggel, mélységesen mély hazafisággal ír a korszak egyszerű – „sár-alkotmány” templomairól, a bennük „hatalmas szóval” prédikáló „toprongyos prédikátorok” nemzetmentő, nemzetet megtartó tevékenységéről, a „bocskorban, mezítláb” megjelent hívekről, „gátakat sodró” zsoltár-éneklésükről a XX. század egy másik kiváló költője, Csanádi Imre: „Ország lappangott itt, mikor nem vala ország.”³

Korábbi – alapvetően téves – történelemtanításunkkal ellentétben Kálvin társadalom-tana nem a tőkés fejlődés útját egyengette a Kárpát-medencében. Ezt már csak azért sem tehette, mert ennek feltételei egyáltalán nem voltak adottak a XVI. századi Magyarországon. Istentől kapott küldetése szerint Kálvin János alapvetően a hit dolgaival foglalkozott. Ha társadalmi, etikai kérdésekben – például a hitel kamatának 3-5%-ban történő maximalizálása érdekében – is véleményt nyilvánított, azt csak azért tette, hogy a keresztyén hívek életét megkönnyítse, konszolidálja. Meggyőződése szerint a kiegyensúlyozott körülmények között élő ember eredményesebben képes Isten országa ügyére összpontosítani figyelmét. A gazdasági-társadalmi kérdések másodrangúak voltak számára, hiszen az ő elhívása az emberi lelkek művelésére, az üdvösség útjára történő terelgetésre szólt. Ezt a feladatát pedig a leghűségesebb sáfár módján végezte.

Magyar vonatkozásban feltétlenül említést érdemel az a tény, hogy Kálvin felelevenítette – és egyben megszelídítette! – az antik kor zsarnokölési elméletét. Ennek szellemében gyilkolták meg Kr. e. 44-ben a köztársaság hívei a Római Szenátus épületében az egyeduralomra törő Iulius Caesart. Kálvin azonban jó keresztyénként mindenfajta erőszakot elítélt, ezért egy testület jogának tekintette a közösség érdekei ellenében tevékenykedő vezető leváltását. Ilyen testület hiányában – mint Kálvin írja az Institúcióban – a Mindenható Isten „...szolgái közül támaszt nyilvános bosszúállókat, és parancsolatjával látja el őket, hogy megtorlást vegyenek a bűnös uralkodásért, és hogy az igaz-

³ Csanádi Imre: Egy hajdani templomra. ÚJ ARANYHÁRFA. Versek gyülekezeti és keresztyén családi alkalmakra. Szerkesztette: TENKE SÁNDOR. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1967. 378. p.

ságtalan módon elnyomott népet a nyomorult balsorsból kiemeljék”⁴. Így lehetett az első Habsburg-ellenes szabadságharcunkat vezető és győzelemre vivő Bocskai István erdélyi fejedelem „a magyarok Mózesé,” a hasonló célokot követő Bethlen Gábor pedig „a magyarok Gedeonja”. A „bibliás Rákócziak”-kal együtt ők lettek a protestáns vallásszabadság oltalmazói, akik Kálvin János tanítása szellemében gondolkodtak, írtak és cselekedtek. Az ő történelmi példájuk is a kálvini örökség őrzésére int bennünket, a XXI. század magyarjait.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Kálvin János lelki-szellemi öröksége nem csupán nemzeti történelmünkben érezte áldásos hatását, hanem ez a hatás napjainkban is töretlenül érvényesül. A Teremtő és Megtartó Istennel közvetlenül létesíthető kapcsolat, a lelki üdvösség, a predesztináció és az úrvacsora kérdésében ma is büszkén valljuk a nagy genfi reformátor tanait. Hasonlóképpen érvényesnek és követendőnek tartjuk Kálvinnak a zsinat-presbiteri alapelvről szóló tanítását.

Ez utóbbi tekintetben azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy közben alaposan megváltoztak a bennünket körülvevő társadalmi viszonyok, miközben az Anyaszentegyház tagjaira – lelkészekre és világiakra – érvényes krisztusi elvárások változatlanul érvényesek, sőt éppen a megváltozott társadalmi viszonyok következtében még bizonyos értelemben szigorodtak is. Természetesen érvényben maradtak, sőt szigorúan intenek bennünket Kálvin János elvárásai is: „Aki tehát valamely egyháznak a kormányzását és gondozását magára vállalta, az tudja meg, hogy az isteni elhívás ereje által van ehhez az egyházhhoz kötve, ...”⁵

Kétségtelen, hogy Kálvin János kortársai – lelkészek, doktorok, presbiterek, diakónusok és „egyszerű” egyháztagek – lényegesen szigorúbban vették az Úristen által történt elhívásukat – ahogyan nekünk is tennünk kellene a XXI. századnak a szekularizáció és a globalizáció által erősen beárnyékkolt viszonyai között. Valóban Isten különös kegyelme megnyilvánulásának tekintették, hogy az Anyaszentegyházban végzett szolgálataik révén Isten munkatársai, az Ő országa ügyének engedelmes eszközei lehettek. Úgy tűnik, éppen az egyházfegyelem tekintetében van leginkább szükségünk a kálvini örökség „újrafelfedezésére.”

Ezt a tudatosságot kell megtalálnunk – avagy inkább kialakítanunk? – önmagunkban, hogy valóban hűséges sáfárai lehessünk és legyünk az Egyház

⁴ Kálvin János Intitúcióját idézi: Dr. Korsós Bálint: Bocskai István hitvédő szerepvállalása a magyar irodalom tükrében. Magyar Református Nevelés, IV. évfolyam (2003) 7. szám 18-22. p.

⁵ Kálvin János: A Keresztényen Vallás Rendszere (Intitúció) Pápa, 1910. II. kötet 343. p.

Ura, Mennyei Gazdánk szent ügyének. Megítélésem szerint ez egyként vonatkozik Református Anyaszentegyházunk minden aktív tagjára, a fentebb felsorolt egyházi tisztségek bármelyikének viselőjére, lelkészekre és világiakra. Hiszem és vallom, hogy ennek a törekvésnek lelkész-képzésünkben, presbiteraink és gondnokaink felkészítésében egyaránt érvényesülnie kell annak érdekében, hogy valóban a tőlünk joggal elvárható krisztusi hűséggel és odaadással szolgáljuk Isten országa ügyét.

Kálvin korának lelkészei, világi tisztségviselői valóban komolyan vették, életbevágóan – mondhatnánk: örökéletbe vágóan – fontosnak tartották az Úristentől kapott elhívásukat. Velük kapcsolatban teljes joggal idézhette Kálvin Krisztus Urunknak a tanítványait megerősítő, bátorító kijelentését: „Aki titeket hallgat, engem hallgat, és aki titeket megvet, engem vet meg, és aki engem vet meg, azt veti meg, aki engem küldött.” (Lk 10,16) Óhatatlanul fel kell merülnön bennünk a kérdés: tudjuk-e, merjük-e mi ilyen felelősséggel értelmezni Mennyei Gazdánktól kapott elhívásunkat? Lesznek talán, akiket e kérdés pusztá felvetése is megrettent. Ez semmiképp sem célja ennek a dolgozatnak. A szerző szándéka sokkal inkább az elgondolkodtatás és még ennél is inkább a bátorítás. Hitem szerint több önbizalomra – nem elbizakodottságra! – van szükségünk a ránk bízott feladatok végzésében, ezt azonban csak és kizárólag a Menny Urától várhatjuk és kérhetjük naponta. Hittel hisszük, hogy Ő meg is adja nekünk ezt a segítséget, aki a Szentírás szerint ezt várja tőlünk: „Vigyázz a szolgálatra, melyre vállalkoztál az Úrban, hogy azt betöltsed!” (Kol 4,17b)

Az onnan fentről kapott erők birtokában arra a pontra is eljuthatunk, hogy az Úrtól kapott és önként vállalt feladatainkat kitüntetésnek tekinthetjük, hiszen világgraszolóan nagyszerű dolog az, hogy Teremtő és Megtartó Istenünk arra méltat, azzal tüntet ki bennünket, hogy – minden alkalmankénti gyengeségeink és esendőségeink ellenére – munkatársául hív minket, a magunk szerény lehetőségeihez mérten részt vállalhatunk az Ő csodálatos üdvtervének megvalósításában. Ehhez adjon nekünk kifogyhatatlan energiát a Mindenség Ura!

* * *

Mit jelentenek az egyház kálvini ismérvei egy presbiter számára?

✍ Dr. Szilágyi Sándor

Az egyház kálvini ismérveit más előadások már részletesen taglalták. Ezért előadásomban egy, igen aktuális résztémát szeretnék körüljárni: *melyek az egyháztagság kálvini ismérvei?* Ehhez azonban először vegyük számba az egyház kálvini ismérveit, melyek itt már elhangzottak.

Szeretném közbevetőleg megjegyezni, hogy nagy örömet okozott Kálvin „Institúció” című művének olvasása. Nem szabad tőle megijedni; ha a Victor János által lefordított 1936-os kiadású, korai rövid szöveget vesszük kézbe, mindössze 330 oldal előszóval, tartalomjegyzékkel együtt. Meglepett, mennyire korszerű a könyv ma is, ami érthető, hiszen a keresztyénség történetének utolsó negyedében írták...

Kálvin szerint az egyház a választottak összessége, amiben benne vannak a ma, a tegnap és a holnap egyháztagjai egyaránt. Tehát mindazok a választottak, akik ma élnek, tegnap éltek, holnap élni fognak; akik ebben a hazában, vagy akármelyik országban is laknak. Egyetemessége annyit jelent, hogy az egyház egy test, nincsen több belőle. Tagjait összeköti az egy hit, az örök élet egyazon reménysége, az ugyanattól a Krisztustól kapott szeretet. Az, akiket az Úr kiválasztott, azokat meg is szenteli (Róm 8,30), elhívja, megigazítja, megdicsőíti.

Ígérete szerint az egyház: örökkévaló; szerepe ennek az, hogy minden korban megismerhessék Őt.

Az egyháztagság, tehát az Isten kiválasztásán alapszik. Kálvinnak ezt a tanítását át- meg áthatja a predestináció tana, ami számomra annyit jelent, hogy Isten az időnek is ura. Amit mi most látunk, érzünk, átélünk, mind alá van vetve az időnek és emberi felfogásunk mindent az adott pillanathoz viszonyítva, szemlél. Isten az időnek is Ura; egyszerre látja múltunkat és jövőnket. A kiválasztottság azonban ebben az életben, a futó idő rabságában rejtve marad előttünk és azt Isten csak a végső időkben, teszi teljesen nyilvánvalóvá. Nem mondható biztos ítélet másokról (2Tim 2,19), az ígélet kívülről nem látható.

Mégis, miről ismerjük hát fel az egyház igazi tagjait?

A szeretnek bizonyos ítéletével mindazokat kiválasztottaknak, kell tartanunk, akik

- hitük vallástételével
- életük példájával
- a sákramentumokban való részesedésükkel

velünk közösen, ugyanazt az Istent vallják (erkölcsi tökéletlenségük ellenére). Akik nem ilyenek, kirekesztetnek, de lemondani róluk nem szabad. Más megfogalmazásban: Ha valahol az Isten Igéjét tisztán hirdetik és hallgatják és a sákramentumokat a Krisztus rendelése szerint, kiszolgáltatják, akkor ott megvan az Isten egyháza.

Vegyük sorra az egyháztagok ismérveit, hiszen az egyházközségek életében fontos azt tudnunk, kik tartoznak az egyházhoz. Most nem azt kívánom taglálni, hogy kiket kell felvenni a választók névjegyzékébe, hanem inkább azt, hogy kiket sorolhatunk az egyház igazi tagjai közé?

A hitük vallástételével kezdem. Kálvin szerint a Nikodémus-féle éjszakai keresztyének, akik csak a hívő közösségekben, nagyon szemérmesen, félve vallanak hitükről, nem igazán tesznek tanúságot a mindenüket megtöltő hitről. Szerinte kétféle hit van.

- Az egyik a racionális hit, amely hiszi, hogy Isten létezik, hiszi, hogy Krisztus történeti személy volt, tehát egyfajta elhitt ismeretről van szó. Kálvin, Jakab apostolt idézi, aki szerint „...az ördögök is hiszik és rettegnek...”
- A másik fajta hit, amely a választottakat jellemzi, hogy ők Istenben, Krisztusban hisznek. Benne van, belőle és kijelentéséből táplálkozik minden reménységünk. Benne bízva hisszük, hogy szükségleteinket megadja, ígéreteit beteljesíti, és Krisztus által részesülünk az üdvösségben is.

Az ismeret-alapú hitre jellemző, hogy nem válik életünk alappillérévé. Mindig van más is, amiben bízhatunk; a szorgalmunk, a bölcsességünk, az ügyességünk, a tehetségünk, a vagyonunk, a családunk, a szerencsénk és még sorolhatnám tovább.

Mi jellemzi a választottak életvitelét?

A választottakban Krisztus Lelke által munkálkodik és végzi megszentelő munkáját. Mit jelent a törvény a választottak számára? Jézus Krisztus tanításában mindig a törvény pozitív oldalát hangsúlyozta, amikor összefoglaltatta egy törvénytudóval annak lényegét. Ebben a Tízparancsolat tiltásai helyett pozitív biztatás van: „Szeresd az Ura, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből” és „Szeresd felebarátodat, mint magadat” (Mt 22,37). Az igazságra való törekvés nem Isten igazságára való igyekezet; ez hiábavaló is lenne. Az Isten igazságát Kálvin is a „veritas” latin szóval jellemzi, szembeállítva a „justitia” szóval jelölt igazságot, amit talán inkább „megigazultság” kifejezéssel lehet jobban visszaadni. Törekvéseink célja, hogy Mennyei Ügyvédünk, Krisztusunk, igazzá tegyen bennünket a Mennyei Bíró előtt.

Kálvin külön fejezetben foglalkozik az Intitúcióban a keresztyén szabadság kérdésével. „Szabad-e vétkezni?” – teszi fel a kérdést a Heidelbergi Káté. A keresztyén szabadságot Kálvin szerint kétféle módon szokták félreérteni:

- Egyik azt mondja: „vessünk el minden kötöttséget, szabályt, törvényt, mert Krisztus úgymint megvéd bennünket”.
- Másik téves felfogás felháborodik a „szabadság” szó emlegetésén, mondván, hogy hangoztatásával vége minden rendnek, fegyelemnek.

Kálvin azonban ezek helyett a szélsőséges felfogások helyett kifejti, hogy a keresztyén szabadság 3 dologból áll.

1. lelkiismeretünk túlteszi magát a törvényen, bár elismeri, hogy az továbbra is tanít a jóra;

2. ez önkéntes engedelmességet jelent az Istennek, ami nem a szolgálk féltelme, hanem a fiak örömmel való szolgálata;

3. azokban a dolgokban, amelyek az Ige minősítése szerint önmagukban sem jók, sem rosszak, ne éljünk vallásos megkötöttségek között.

Felhozza példaként Pál apostol intelmét arról, hogy a nők hogyan viselkedjenek a gyülekezetben, amit arra a korra nézve hasznos tanácsnak tart, de nem lehet a mai korban is érvényes előírásoknak tartanunk azokat.

Engem, mint műszaki képzettségű embert különösen érintett, hogy az Isten törvényei nem mennyiségi jellegűek. A műszaki életben minden vagy mérhető, vagy azzá kell tenni. Az Isten törvényei alapvetően igen-nem jellegűek, és ahol mértékekről, mennyiségi szabályokról van szó, ott általában emberi szabályozás érhető tetten. Kálvin igencsak elítéli azokat, akik az Istenhez való viszonyukba belekevernek ilyen elemeket. Azokról van szó, akik szerint ők, bár vétkeztek néha, de életük jócselekedetei ellensúlyozzák, sőt felülmúlják azokat. Akik szerint a vétkeknek elmondandó Miatyánkok számával, vagy akármi mással mérhető súlya van. Ezért nem állítható – szerintem – mennyiségi követelmény az Egyház anyagi fenntartása kapcsán sem. Lehet tizedet fizetni, de aki maga is rászorol mások irgalmára, annak az „özvegyasszony két fillére” adakozása elegendő, ám ha a választottaknak az a vezetésük, hogy jövedelmüknek akár a felét is odaadják az Egyháznak, tegyék meg. Az egyház Kálvin szerint a szentek egyessége, ami életvitelre lefordítva: készség egymás testi és lelki javainak megosztására.

Az életvitel fontos része az imádság. Kálvin – az Úri Imádság magyarázata kapcsán – úgy magyarázza az imádságot, hogy abban tükröződnie kell a lemondásnak saját dicsőségünkről, valódi szükségleteink átérzése és a megszentelődésre való vágy kell, hogy áthassa. Az ima alapvetően elrejtett cselekvés és a „belső szoba” vagy az előző előadások egyikében már tárgyalt kisközös-

ségek a helye. Kálvin szerint az istentiszteleten is lehet közös hangos imádság (és éneklés), de az csak kötött szövegű és egyszerre mondott lehet.

A sákramentumokkal való élést, mint az egyháztagság harmadik kritériumát más előadások már kimerítették, így azokról nem kívánok szólni. Röviden Kálvin erről azt tartja, hogy a sákramentumok szemünk elé tárják Isten ígéreteit, és alkalmat adnak arra, hogy vallást tegyünk hitünkéről – nem az úrvacsorában, vagy a keresztségben bízunk tehát, hanem az Ő ígéreteiben.

Összefoglalva tehát elmondható, hogy érdemes Kálvin tanításait átgondolni, mert ez szükséges kálvinista önazonosságunk kialakításához. Sok teendőnk van, hogy ezeket átvigyük egyházunk életébe. Csak egy példa befejezésül: választási törvényeink teljesen a presbitériumok és az egyházközségi közgyűlés kezébe teszi le a lelkészválasztást. Kálvin azonban az Intitúciónak a hamis sákramentumokról szóló fejezetben felhívja a figyelmet arra: hogy „jobbnak tartom, ha a választásnak ezt a jogát, vagy a polgári hatóság, vagy valamilyen tanács, vagy a vének egy csoportja gyakorolja, de mindig úgy, hogy – amint mondtam – „*segítségül hívnak néhány püspököt* (mai szóval lelkészt, teszem hozzá), *akinek hite és jelleme köztiszteletben áll*” (Inst. idézett fordítása, 242. oldal)

Befejezésül még egy idézet az Intitúcióból:

„...Mivel az egyház Krisztus uralma alatt áll, Ő pedig csakis Igéje által uralkodik, maradhat-e bármi homály atekintetben, hogy hazugság minden olyan beszéd, amely a Krisztus királyi uralmát az Ő királyi pácája, vagyis szentséges Igéje nélkül akarná elfogadtatni velünk?”

* * *

Református identitás

(Mít jelent az, hogy reformátusok vagyunk?)

✎ Dr. Sipos Ete Álmos †

Bevezető gondolatok

Az identitás azt jelenti, önazonosság. Olyan önazonosság, ami nem cserélhető fel mással, mert ha megváltoztatjuk, már nem azonos az eredeti önmagával. Egyházak esetében az identitást mindig az általuk megfogalmazott hitvallások jelentik. Így, a református identitást, a Biblia alapján készült, és az egyház kö-

zössége által elfogadott hitvallások határozzák meg. A református identitás megváltozása akkor legitim, ha megváltozik a hitvallása. Ebben az esetben viszont az új identitás már nem nevezhető reformátusnak! A mai Magyar Református Egyház évtizedek óta identitás-válsággal küzd, a teológiai és gyülekezeti életet a református hitvallásoktól eltérő, teológiai pragmatizmus uralja. Ezért tűnik jogosnak az a kérdés, hogy mennyiben nevezhető egyházunk ma még reformátusnak?

A magyar református identitás meghatározására egyébként, mi nem vagyunk illetékesek, csak azok, akik egykor (1576) megalkották és elfogadták a Magyar Református Egyház hitvallásait, majd e hitvallások, mint zászló köré tömörültek.

A hitvallás mindig azt foglalja össze, amit egy-egy felekezet a Biblia tanításai közül a legfontosabbnak tart hangsúlyozni. Az identitást, tehát egy felekezet önazonosságát (egyediségét) mindig a hitvallásából lehet kiolvasni. Ezért tesznek esküt pl. a magyar református lelkipásztorok nemcsak a Bibliára, hanem a hitvallásaink megtartására is.

1. Bár a Magyarországi Református Egyház (MRE) megalakulása hosszabb folyamat volt, történetileg mégis az 1567. febr. 24-26-án üléselő Debreceni alkotmányozó zsinathoz köthető. A MRE önazonosságát azonban mégsem a szervezeti megalakulás történeti ténye, vagy körülményei jelentik, hanem azok a bibliai tanítások alapján megfogalmazott hitvallások, melyeket, vagy mint már meglévőket, vagy mint akkor keletkezőket írásba foglaltak, az akkori egyház-testek (megyék) elfogadtak, és az esperesek aláírtak!

Ettől kezdve a MRE-nak három fontos, a kálvini teológia szellemében született, önazonosságot meghatározó hitvallási irata volt és van:

- A **Debrecen-egervölgyi hitvallás** (1562). Szerzői: Méliusz Juhász Péter, Szegedi György debreceni és Ceglédi György nagyváradai lelkipásztorok.

- A **II. Helvét Hitvallás** (az 1567-es Debreceni zsinaton írták alá), szerzője Bullinger Henrik svájci lp. 1562)

- **Heidelbergi Káté** (az 1646-os szatmárnémeti zsinaton írták alá), szerzői: Olevianus Gáspár és Ursinus Zakariás, 1563)

2. Melyek azok a főbb bibliai ill. hitvallási hangsúlyok, melyek körül a MRE eredetileg megalakult? Csak igen röviden:

2.1. Sola Scriptura – tota Scriptura. A Biblia, Isten kijelentett igaz szava. Minden részében a Szentlélektől ihletett. Nincs sem felette álló, sem vele egyenrangú tekintély az egyházban; sem zsinat, sem pápa, sem püspök, sem presbitérium, sem teológiai professzorok. Nem állhat felette semmilyen, a ká-

non lezárása után (János mennyei Jelenésekről való kve.) keletkezett későbbi ún. „kijelentés” sem! (2Helvét Hitvallás. I. fejezet)

2.2. A református Szentháromság-tan hangsúlyozza, hogy Isten lényében egy, személyében három. (2HH III. f.) A református Szentháromság-tan Isten egyéb tulajdonságai mellett, erőteljesen hangsúlyozza **az Ő** szuverenitását. Ez azt jelenti, hogy Istent senki nem vonhatja felelősségre sem az üdvösségünket, sem személyes életünket érintő, vagy a világtörténelmet meghatározó döntéseiért. Saját magán kívül nem tartozik senkinek elszámolással tetteiért. A református Szentháromság-tan hangsúlyozza, hogy a teremtés, a gondviselés és a megváltás, a Szentháromság műve! (Szemben a Jézus-misztika túlzó irányzataival ill. a karizmatikus mozgalom Szentlélek-centrikusságával!)

2.3. A református megváltás-tan ezen belül erőteljesen hangsúlyozza a megváltás véghezvitelében **Jézus Krisztus kizárólagos szerepét (solus Christus)** elsősorban azért, hogy kizárjon a megváltásból minden emberi tényezőt, és bármiféle más közbenjárót. Az ember, bűneit sem levezekelni, sem jóvátenni nem tudja, a megváltásból minden emberi tényező ki van zárva. Ezért üdvözülni kizárólag Krisztus áldozatáért és a Benne vetett **hit által** lehet (**sola fide**)!

2.4. A református identitás fontos és karakterisztikus eleme a kegyelem-tan (sola gratia). Valamennyi református hitvallás (nemcsak a Heidelbergi Káté és a 2HH!), a Biblia alapján hangsúlyozza a kegyelemnek, minden ember lelki tevékenységét (istenkeresést, hitet, újjászületést, megtérést stb.) megelőző, ellenállhatatlan (irresistibilis), és elveszíthetetlen (amissibilis) voltát.

Ennek az „érthetetlen”, legyőzhetetlen és elveszíthetetlen kegyelemnek oka és motivációja, a Krisztusban történt **szuverén kegyelmi kiválasztás** (predestináció).

2.5. A református üdvtan azért hangsúlyozza a kiválasztás és Jézus Krisztus szerepét az ember megváltásában, mert vallja az ember, bűneset utáni teljes romlottságát (ez az eredendő bűn lényege), és az üdvösség elfogadásához szükséges szabad akaratának teljes hiányát. (Heid. K. 8.k., 2HH X. fejezet) Azaz, az ember a maga erejéből és akaratából, még a Krisztus által felkínált üdvösséget sem képes megragadni. (Ehhez a megelőző kegyelemre, a hathatós elhívásra van szüksége!)

2.6. A református üdvtan erőteljesen **trinitárius (Szentháromság-központú)**! Vagyis az ember üdvösségre jutásában a hangsúlyt nem az ember aktivizására, hanem az isteni kegyelem mindent megelőző szerepére teszi.

Ezért kezdődik a református üdv-rend (Ordo salutis) a predestinációval, azon belül is Krisztus predestinációjával. Ez azt jelenti, hogy az ember üdvösségének (a bűnbocsátnak és megigazulásnak) feltétele Krisztus kiválasztása ill. Krisztus kereszttáldozata és feltámadása. Míg üdvösségünk másik feltétele

a Szentlélek eljövetele volt, aki a Krisztus áldozatát a választottakban hatékonyra teszi, amikor elvégzi bennük az újjászületés (felülről nemzés) munkáját. Az ember felelőssége a felkínált kegyelem (bűnbocsánat, megigazulás) elfogadásban van. Az elfogadásnak következménye (és nem feltétele!) a megtérés és a megszentelt élet.

Mivel üdvösségünk egyrészt Krisztusban van, másrészt a Szentháromság műve, ezért az elfogadott kegyelem elveszíthetetlen.

2.7. A református hitet jellemzi **az evangélium és törvény viszonyának** sajátos hangsúlya. Míg Luther a törvény első hasznára (usus paedagogicus) helyezte a hangsúlyt, addig Kálvin nyomán a református etika a törvény második hasznát (usus normativus v. usus practicus) hangsúlyozza, vagyis, hogy a Krisztus iránti hálától és szeretettől motivált hétköznapi megszentelt életnek, szent vezetője a törvény (lásd, a Heidelbergi Káté felosztását!).

2.8. A református világszemléletet meghatározza az Isten országa és a világ közötti kapcsolat **komplementáris szemlélete**. Vagyis református felfogás szerint az egyház kompetenciája nem szűkíthető le az egyházi élet területére, hanem Isten királyi uralmi igényét hirdeti: a politika, a kultúra, az állam tevékenységének területére nézve is, és nem vallja, hogy Isten csak az egyházban akarja érvényesíteni uralmát.

3. A református hitvallásos identitás konzekvenciái:

3.1. A református **kegyesség gyakorlás** lényege és motivációja a hívőnek Krisztussal való hit általi egysége. Mivel a hívő ember Krisztusba oltatott be örökre, a Krisztussal való kapcsolata ezért hit általi és személyes. A keresztyén ember hétköznapi életvitelét értékrendjét, gondolkodását meghatározza ennek a Krisztussal való közösségnek ápolása. (Igeolvasás, imaélet, szent életvitel stb.)

3.2. A hívő embernek a Krisztussal való kapcsolata egyúttal **szövetséges kapcsolat** is, a keresztyén ember ezt a kapcsolatot a sákramentumok által pecsételi meg és ápolja. Ennek értelmében a keresztség beiktatás a szövetségbe (Heid. K. 74), az úrvacsora pedig tápláltatás (hiterősítés) a szövetségben. (Heid. K. 79. k.) Ezért a sákramentumokat csak a szövetségbe tartozóknak lehet kiszolgáltatni. (Heid. K. 74. 85.)

3.3. A református hitvallásos identitást tükröznie kell az egyház, a gyülekezetek **külső, szervezeti működésének** is.

- Azt, hogy az egyház feje Jézus Krisztus. Az egyházban tehát teokrácia van!
- Azt, hogy az egyház a választottak közössége (coetus electorum), ahol a középpontban Jézus Krisztus áll, aki **Igéje és Lelke** által van jelen a gyülekezetben.

- Azt, hogy Jézus Krisztus a maga hatalmát és felkenetését a hívőknek adta (egyetemes papság).

A megdicsőült Jézus Krisztus

- prófétai tisztét az igehirdetőkön keresztül
- papi tisztét a diakónusokon keresztül – (szeretetszolgálat)
- királyi tisztét a presbitereken keresztül – (kormányzás) gyakorolja.

Református specialitás a presbiteri és diakónusi tiszt.¹

A presbitereket a gyülekezet választja (közös felismerés alapján), miközben azok nem a többséget, hanem a Biblia alapján Isten akaratát képviselik.

Lelkipásztori tisztre a Biblia és hitvallásaink szerint, csak férfiak ordinálhatók!² (2HH XX., Debr. Hitv. 1562. „A keresztség jelentése”)

A lelkipásztor – prédikáló presbiter (erre kiképezve!). Az egyházkormányzó presbiterek feladata kettős: az igehirdetés hitvallás-hűsége, a sákramentumok Biblia és hitvallás szerinti kiszolgáltatása felett őrködni, és az anyagiakkal való sáfárkodás.

A református egyházszerkezet alapegysége a gyülekezet, melynek vezetősége a presbitérium, legfelső felügyelő szerve pedig, a zsinat. A zsinat főfeladata: megvizsgálni az egyház tanítását, a lelkipásztorok tanítását és életét. A zsinat feladata a megvizsgálás után az, hogy a hamis tanítókat és szentségtelenül élő pásztorokat „elűzzék az Úrnak nyájától. Mert a hamis tanítókat semmiképpen nem szabad megtűrni.” (2Helvét Hitvallás XVIII.)

3.4. A református identitás az igehirdetésekből, a teológiai oktatásban, az egyház kormányzásában, a gyülekezetek életében, a konfirmáció tananyagában (Biblia, káté, ének és imádság, egyháztörténet) a kegyesség gyakorlásában meg kell, hogy jelenjen. Ha ez nem jelenik meg, az egyház identitás-válságáról kell beszélünk.

¹ Nem teljesen, mert pl. a baptistáknál is van (szerk.)

² Az MRE gyakorlata ettől – kényszerhelyzetben – eltér, hiszen számos felszentelt női lelkészünk is van (2010-ben a lelkészek 35,5%-a – szerk.).

A Magyar Református Egyház felépítése

A Magyarországi Református Egyház szervezete és törvényei

✠ Dr. Ritoók Pál † és dr. Szilágyi Sándor

Az egyház szervezeti alapegysége az egyházközség, vagy a köznapi használatban: a gyülekezet. A Magyarországi Református Egyház mintegy 1200 egyházközségből épül fel. Az egyház gyülekezetközpontúsága mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy az egyház több egyházközséget összefogó szervezeteinek tisztségviselőit az egyházközségek presbitériuma választja meg.

Mindnyájunkban felmerülhet a kérdés, vajon miért nevezik egyházunkat „magyarországinak” és nem magyarnak?

Ennek van egy elvi és egy történeti körülményekből következő indoka.

Az elvi indok az, hogy az egyház nem nemzetekhez kötött szervezet (jóllehet az ortodox egyházak nemzeti szervezetekké váltak), hanem minden keresztényen egyház az egy, egyetemes anyaszentegyház része, amint azt az Apostoli Hitvallásban valljuk. Ezt az egyházalkotmánynak nevezett 1994. évi II. törvényünk 1. §-a így mondja ki:

„A Magyarországi Református Egyház Jézus Krisztus Egyetemes Anyaszentegyházának része, a Magyarország területén lévő református egyházközségekből épül fel.”

Ennek tehát nemcsak magyar állampolgárok lehetnek tagjai, hanem mindazok a reformátusok, akik Magyarországon élnek, de más ország állampolgá-

rai. Ma ez még Magyarországon viszonylag kis számban fordul elő, de a következő években – részben a szomszéd országokból áttelepülők és a globalizáció révén – gyakrabban elő fog fordulni, akár úgy, hogy önálló gyülekezetekbe is tömörülnek. Némileg ilyen a budapesti Németajkú Református Egyházközség vagy a Szlovák Evangélikus Egyházközség.

Ha a történeti indokait megismerjük, akkor világosabbá válik az elvi indok is.

A Magyarországi Református Egyház, mint egységes szervezet, viszonylag nem nagy múltra tekinthet vissza. Tulajdonképpen ebben a formában csak 1881-ben alakult meg, addig az egyházkerületek ugyan időnként együttműködtek, de egységes szervezet, egységes törvényhozás nem volt. Már ennek az egységes egyháznak is voltak nem magyar nyelvű, bár magyar állampolgárságú egyháztagokból álló gyülekezetei, mint pl. a reformáció kezdetén létrejött horvát nyelvű – ma is élő – egyházközségek.

Még inkább így lett ez a tragikus trianoni békeszerződés után. Az 1881-ben öt egyházkerületből: a dunántúliból, a dunamellékiből, a tiszáninneniből, a tiszántúliból és az erdélyiből alakult egységes egyházszervezetet az új határok szétdarabolták. Magyarországon maradt négy megcsonkított egyházkerület: a dunántúli, a dunamelléki, a tiszáninneri és a tiszántúli. Teljesen Romániához került az Erdélyi Egyházkerület, és ide került a tiszántúli egyházkerület egy része és a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület néven új egyházkerületet képezett, amely az erdélyi egyházkerülettel alkotta meg a Romániai Református Egyházat és annak zsinatát. A dunántúli, a tiszántúli, a tiszáninneri egyházkerület elszakított részeiből alakult meg a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház, melyből a politikai határmódosítások nyomán levált a Kárpátaljai Református Egyház. A dunamelléki és a tiszántúli egyházkerület elszakított részeiből alakult meg a Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház, amely a legutóbbi határváltozások nyomán osztódott Szerbiai, illetve Horvátországi Református Egyházra. Az elszakított területeken már óhatatlanul kialakultak nemcsak magyar nyelvű gyülekezetek, hanem pl. Szlovákiában sok szlovák nyelvű gyülekezet is van, sőt, szlovák nyelvű egyházmegyék is. Amint említettük, így van – történelmileg kialakult – horvát nyelvű gyülekezet is.

Ugyanakkor – a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban tapasztalt nehézségeket is látva – megjelent az igény magyar nyelvű egyházakra. Ezért következett be szakadás a legkisebb szomszédos református egyházban, a horvátországiban, de ezt mondja ki törvényben a kárpátaljai egyház is (ti. hogy csak magyarok lehetnek az egyház tagjai), és lényegében ezt gyakorolja a Romániai Református Egyház is. Hogy ez helyes-e, azon el lehet gondolkozni annak ismeretében is, hogy Bethlen Gábor fordított le a Bibliát, Lórántffy Zsuzsanna pedig a Heidelbergi Kátét román nyelvre. A határok elválasztó

szerepének csökkenésével ezek a kérdések mindinkább felvetődnek. Ennek egy lehetséges megoldása a Magyarországi Református Egyház Zsinatának az a döntése, amely az 1967. évi I. törvényt a következőkkel egészíti ki: [1. §. (2) és (3) bek.]

„A Magyarországi Református Egyház tagjának tekinti a világ bármely részén élő, magát magyar reformátusnak valló és ezt kinyilvánító egyháztagot.

Egyháztagsági jogait és kötelességeit mindenki az állandó lakhelye szerint szervezett, önálló működésű autonóm egyház szervezetében gyakorolja (...)”

Régi és új alkotmány

Az előző fejezetben kifejtettük annak történelmi előzményeit, miért viseli nevében egyházunk a „magyarországi” jelzőt. Felébredt azonban egyházunk vezetőiben a felelősség a határainkon kívül élő magyar gyülekezetekért. 2011 október 22-én hét egyháztest nyilatkozatban ratifikálta a Magyar Református Egyház közös alkotmányát. Ezek az egyháztestek a következők:

- Magyarországi Református Egyház (4 egyházkerülettel)
- Romániai Református Egyház (2 egyházkerülettel)
- Szlovákiai Református Keresztyén Egyház (1 egyházkerülettel),
- Kárpátaljai Református Egyház (1 egyházkerülettel),
- Szerbiai Református Keresztyén Egyház (1 egyházkerülettel),
- Horvátországi Református Egyház (1 egyházkerülettel) és
- Szlovéniai Református Keresztyén Egyház.

Ezekhez 2013-ban csatlakozott az Amerikai Magyar Református Egyház is.

A csatlakozott egyháztestek szolgálatának összehangolására létrehozták a Generális Konventet, amely – legalább évente – rendszeresen ülésezik. Feladatul fogadták el a Magyar Református Egyház zsinata előkészítését, egységesebb liturgia, énekeskönyv és egyéb kérdések tárgyalásra történő előkészítését.

Az MRE szervezete

Több egyházközség az egyházi kormányzás és igazgatás céljából felsőbb hatósággá egyesülése az egyházmegye.

Magyarországon ma 27 egyházmegye működik. Az egyházmegyék mintegy 30-90 egyházközséget tömörítenek. Ez a terület nagyságától, a bele tartozó egyházközségek létszámától, bizonyos mértékig a történelmi hagyományoktól függ.

Több egyházmegyének az egyházi hagyományozás és igazgatás céljából felsőbb hatósággá egyesülése az egyházkerület. Az egyházkerületbe 4-9 egyházmegye tartozik.

Végül pedig a Magyarországi Református Egyház Zsinata – a Magyarországi Református Egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő testülete.

Az MRE egyházkerületei és egyházmegyéi

<p>Dunamelléki Egyházkerület Baranyai Bács-Kiskunsági Budapest-Déli Budapest-Északi Délpesti Északpesti Tolnai Vértesaljai Református Egyházmegye</p>	<p>Tiszáninneri Egyházkerület Abaúji Borsod-Gömöri Egervölgyi Zempléni Református Egyházmegye</p>
<p>Dunántúli Egyházkerület Mezőföldi Őrségi Pápai Somogyi Tatai Veszprémi Református Egyházmegye</p>	<p>Tiszántúli Egyházkerület Békési Bihari Csongrádi Debreceni Hajdúvidéki Nagykunsági Nyírségi Szabolcs-Beregi Szatmári Református Egyházmegye</p>

Lássuk most már, kik alkotják ezeket a szervezeteket, és hogyan érvényesül az, hogy ennek tagjait a gyülekezetek presbitériumai választják.

Az egyházközségek belső szervezetéről és tevékenységéről részletesen majd a 2. fejezetben szólnunk. Itt most csak annyit, hogy az egyházközség tagjai presbitereket választanak. A presbiterek választják az egyházmegye, az egyházkerület tisztségviselőit és a Zsinat tagjait.

Az egyházmegye

Az egyházmegye a legfőbb szerve az egyházmegyei közgyűlés. Ennek szavazati joggal rendelkező tagjai az ún. kebelbeli (területükön lévő) gyülekezetek lelkészei és gondnokai, valamint a választott tisztségviselők, úgymint

- az esperes, a közgyűlés lelkészi elnöke,
- az egyházmegyei gondnok, a közgyűlés presbiteri elnöke,
- egy lelkészi és egy presbiteri főjegyző, az esperes és a gondnok helyettesei,

- egyházmegyei jegyzők,
- az egyházmegyei tanácsosok, akik az előzőekkel együtt az egyházmegyei közgyűlések közötti időben az egyházmegyei közgyűlés hatáskörébe utalt feladatok időközi teljesítését végzik,
- az egyházmegyei jogtanácsos,
- az egyházmegyei pénztáros,
- az egyházmegyei számvevő,
- az egyházmegyei levéltáros,
- az egyházmegye területén működő iskolák, felsőoktatási intézmények, szeretetszolgálati intézmények egy-egy tagja.

Látható tehát, hogy az egyházmegyei közgyűlésnek nem alkotó tagja az egyházmegye összes gyülekezetének a tagja, tehát az egyházmegyei közgyűlés – világi meghatározással – „küldöttközgyűlés”.

Az esperes és a gondnok – mint az egyházmegye elnöksége – képviseli az egyházmegyét.

Az egyházmegye missziói, tanulmányi, gazdasági, diakóniai, iskolai és valóságoktatási (ha kell), egyéb bizottságot alakíthat. Az egyházmegyének joga van az egyházi törvényekben megszabott keretek között, azokkal nem ellentétes szabályrendeleteket hozni.

Az egyházközségek presbitériumai szinte kizárólag az egyházmegyékkel vannak közvetlen kapcsolatban. Ez érthető is, hiszen az egyházmegye megfelelő szervezetei hatáskörébe tartozik

- a presbitériumok esetleges felosztása,
 - az egyházközség presbitériuma létszámának jóváhagyása,
 - az egyházlátogatások (kanonika vizitáció) és azok tapasztalatainak megőrzése,
 - az ún. közalapi járulékok megosztása az egyházközségek között (erről még egy későbbi fejezetben lesz szó),
 - az egyházközségek költségvetésének és záró számadásának jóváhagyása,
 - az egyházközség presbitériumának ingatlanvagyon szerzésére, megterhelésére, kölcsön felvételére, ajándék,
 - örökség elfogadására, egyházi épületek átalakítására, építési munkáira vonatkozó határozatainak jóváhagyása,
- hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Az egyházmegyei közgyűlés fontos feladata a jelöltállítás egyházmegyei, egyházkerületi tisztségekre és a zsinati tagokra, akikről majd az egyházközségek presbitériuma dönt titkos szavazással.

Az egyházmegyei közgyűlések közötti időben az egyházmegyei tanács intézi az ügyeket. Az egyházmegyei tanács köteles beszámolni munkájáról a közgyűlésnek.

Az egyházkerület

Az egyházkerület szervezeti összetétele nagyon hasonló az egyházmegyeihez. Így az önkormányzati, felügyeleti és igazgatási feladatait a következő szervezetek, tisztségviselők, mint szavazati joggal rendelkező tagok, teljesítik:

- az egyházkerület elnöksége, úgymint a püspök és a főgondnok,
- az egyházkerület főjegyzői (püspök-, illetve főgondnok-helyettes),
- az egyházkerületi lelkészi és világi tanácsosok,
- minden egyházmegye esperese és gondnoka,
- az egyházmegyék által választott lelkészi és presbiteri képviselők,
- az egyházkerületi jogtanácsos,
- egyházmegyénként a területén működő egyetemek, főiskolák, közép- és alsó fokú iskolák egy-egy tanárképviselője,
- az egyházkerület területén működő tudományos gyűjtemény képviselője.

Az egyházkerület hatáskörébe tartozó legfontosabb ügyek:

- szabályrendeleteket alkothat (pl. a lelkészekre vonatkozólag),
- intézkedik lelkészek felszentelésére,
- dönt lelkészképesítés hatályban tartása ügyében,
- felülvizsgálja és jóváhagyja az egyházmegyék költségvetését és záró számadását.

Amint ezt az egyházmegyénél is láttuk, az egyházkerületi közgyűlések közötti időben az egyházkerületi tanács intézi az ügyeket. Az egyházkerületet a püspöki és a főgondnok képviseli. Az egyházkerületi tanács köteles beszámolni munkájáról a közgyűlésnek.

A Zsinat

A Zsinat a Magyarországi Református Egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő testülete. Ebben a hatáskörében

- megvizsgálja és megállapítja az egyház tanait,
- egyházi törvényeket alkot, megállapítja az egyház alkotmányát,
- meghatározza az egyházi törvénykezés irányelveit és az egyházi fegyelmezés terén megvalósítandó feladatokat,
- határoz az országos Református Közalap és a Református Lelkészi Nyugdíjintézet fenntartásáról és működéséről,

- határoz a hivatalos bibliafordítás, istentiszteleti rendtartás és az énekeskönyv ügyében,
- megválasztja a tábori püspököt,
- intézkedik a Magyarországi Református Egyház egészét érintő kormányzási és igazgatási ügyekben, valamint határoz mindazon kérdésekben, amelyek a Magyarországi Református Egyház legfőbb állásfoglalását vagy döntését igénylik.

A Zsinatnak 100 tagja van. Közülük 20-an tisztségüknél fogva tagok: a négy püspök, a négy főgondnok, a négy-négy egyházkerületi lelkészi, illetve presbiteri főjegyző, a tábori püspök, a zsinati tanácsos, a zsinati jogtanácsos és az Országos Református Gyűjteményi Tanács elnöke. A 80 választott tagból 24-et a dunamelléki, 12-öt a dunántúli, 12-öt a tiszáninneri, 26-ot a tiszántúli egyházkerületből választanak. A tanintézetekből 1-1, a szeretet- és egészségügyi intézetekből csak a dunamelléki és a tiszántúli egyházkerületekben 1-1 főt választanak.

A Zsinat a törvénybe nem tartozó feladatok teljesítésére Zsinati Tanácsot választ. A Zsinat a tanácskozási ügyek előkészítésére szakbizottságokat alakít.

A Magyarországi Református Egyház képviselőjére a Zsinat lelkészi és presbiteri elnöke jogosult, akiket a Zsinat a püspökök, illetve a főgondnokok közül választ.

Megbeszélésre ajánlott kérdések:

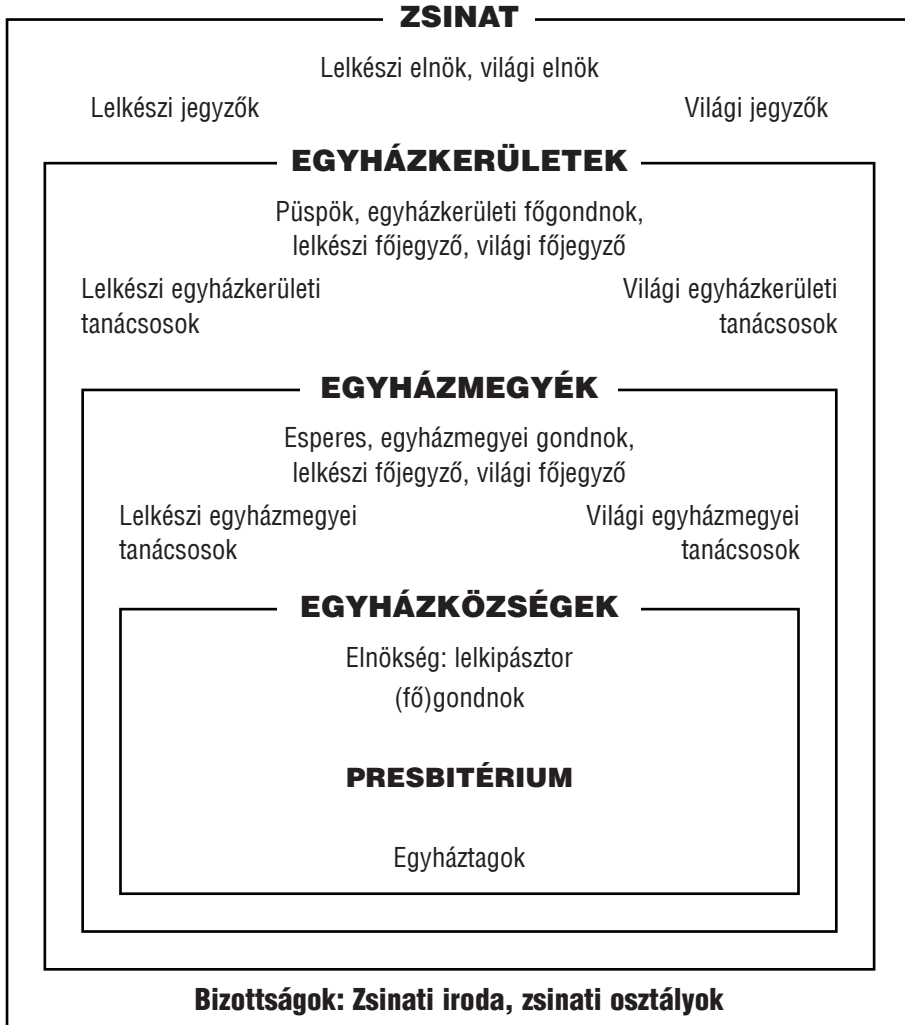
1. A képzésben résztvevők egyházközsége melyik egyházmegyébe tartozik? Ki annak esperese, illetve gondnoka?
2. A képzésben résztvevők egyházmegyéje melyik egyházkerületbe tartozik? Ki annak a püspöke, illetve a főgondnoka?
3. Ki a Zsinat lelkészi, illetve presbiteri elnöke?
4. „Nemzeti” egyházakat tart-e helyesnek, vagyis amelyben egy nemzetiségűek vannak, vagy országos egyházakat, amelyben több nyelvű gyülekezetek vannak? Vizsgálja meg teológiai és gyakorlati szempontok szerint, és indokolja véleményét!
5. Mi a célja a Magyar Református Egyház megalakulásának? Mi a Generális Konvent feladata?
6. Szükségesnek látja-e, hogy négyszintű egyházszervezet legyen? Melyek a jelenlegi szervezet előnyei és hátrányai? Milyen más megoldás jöhetne szóba?
7. Szükséges-e ennyi különféle tisztség egyházunkban, figyelemmel arra, hogy nem egyszer egy ember többféle tisztséget visel, és túl van terhelve,

mások pedig esetleg csak formai okokból (pl. hogy legyen minden egyházközség, egyházmegye, egyházkerület képviselve egy-egy bizottságban) tisztségviselők, de munkát nem, vagy alig végeznek.?

* * *

A Magyarországi Református Egyház felépítése

Bizottságok természetesen alakíthatók minden szinten (egyházközségben, egyházmegyében, egyházkerületben is)

A Magyarországi Református Egyház törvényei

✍ Dr. Szilágyi Sándor

Az alábbiakban a törvények szövegét teljes egészében nem közöljük, csak azokat a részeket emeljük ki, amelyek a presbiteri tiszttel valamilyen módon kapcsolatban állnak.

Az alábbi törvénytörzsetek nem tartalmazzák a törvények teljes szövegét. Az egyes törvények teljes szövege elérhető és letölthető az Internetről, az MRE honlapjáról: <http://www.reformatus.hu/> [1]

A 2005. évi I. törvénnyel módosított 1967. I. tv. a Magyarországi Református Egyházzal és szolgálatáról

A Magyarországi Református Egyház Zsinata 2005-ben azért módosította a törvényt, hogy kinyilvánítsa:

„A Magyarországi Református Egyház tagjának tekinti a világ bármely részén élő, magát reformátusnak valló és ezt kinyilvánító egyháztagot” [1. § (2)]

Fontos eleme a törvénynek:

9. § *Az egyház – mint Krisztus látható teste – szervezetének és kormányzó testületeinek feladata, hogy*

a) a gyülekezetben folyó szolgálatot segítsék;

b) az egyház egységét munkálják;

c) a jó rend érdekében a felügyeletet és egyházi fegyelmet gyakorolják.

Az 1996. évi II., a 2001. évi I. tv. és a 2002. évi III. törvénnyel módosított 1994. évi II. törvény az egyház alkotmányáról és kormányzatáról

Az egyháztagságra, a presbiterekre és a presbitériumra vonatkozó részek:

Általános szabályok

7. § *Egyházi törvényben meghatározott egyházi tisztség és megbízatás csak olyan egyháztagra ruházható, aki az egyházi törvény értelmében arra választható vagy alkalmazható. Világi tisztségviselővé lehetőleg pres-*

bitert kell választani. A tisztségviselő köteles tisztségét vagy megbízását legjobb tudása szerint az egyház érdekeinek szem előtt tartásával betölteni.

- 8. §** Az egyháznak az a tagja nem vehet részt mint tisztségviselő, vagy mint az egyházi önkormányzat körében rendelkezésre jogosult testület tagja, olyan ügyre vonatkozó tárgyalásban, határozathozatalban, vagy intézkedésben, amelyben ő maga, házastársa, jegyese, egyenes ági rokona és annak házastársa, örökbefogadó és nevelő szülője, örökbefogadott és nevelt gyermeke, testvére, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, továbbá a testvér házastársa, valamint mint valamelyik fél törvényes képviselője, meghatalmazottja járt el, vagy érdekelt.
- 9. §** (3) Az egyháztagok és a tisztségviselők az egyháznak jogaik és kötelességeik gyakorlása közben jogellenes magatartással okozott kárért a polgári jogi felelősség szabályai szerint tartoznak felelősséggel.

Az egyházközség

- 13. §** (3) A református egyháztag ahhoz az egyházközséghez tartozik, amelynek területén bejelentett állandó lakása van. Ha azonban más egyházközséghez kíván tartozni, erről a kérelméről a fogadó egyházközség presbitériuma dönt, és erről értesíti a területileg illetékes egyházközség presbitériumát.
- 15. §** (1) A társegyházközség két vagy több közel fekvő helységben lévő egyházzrészről áll. A társegyházközségeknek saját presbitériumuk van, de a lelkészi állást együttesen tartják fenn. A társegyházközség jogi személy.
- 20. §** Az egyházközség az egyházi törvényeknek és a felsőbb egyházi hatóságok törvényes rendelkezéseinek korlátai között teljesíti mindazokat a feladatokat, amelyek az ige hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása, a hívek lelkigondozása, tanítása, az egyházfegyelem fenntartása, a szegények, árvák, elhagyottak és betegek gondozása tekintetében az egyházra várnak. Feladatainak teljesítése céljából megalakítja az egyházközség testületeit, megválasztja tisztségviselőit és gondoskodik a szükséges anyagi eszközökről.
- 21. §** (1) Az egyházközség az egyházi törvényben meghatározott módon részt vesz az egyházi felsőbb hatóságok megválasztásában.
 (2) A felsőbb egyházi hatóságok megalakításánál minden egyházközségnek legalább egy szavazata van.
 (3) A szavazatok számértéke ötig az alábbi feltételek szerint emelkedik:

- a) ha az egyházközségben több lelkészi állás van, a szavazat számértéke egyenlő a beiktatott lelkészi állások számával;
 - b) ha az egyházközség választójoggal rendelkező tagjainak száma ezer-nél több, akkor minden megemelkedett ezer választójoggal rendelkező egyháztagra további egy szavazat esik.
- (4) Az egyházközségek szavazati számértékét négyévenként az egyház-megyei közgyűlés állapítja meg.
- (5) Az egyházközségek szavazati jogukat a presbitériumok által gyakorolhatják.

Az egyháztagok

22. § (1) A Magyarországi Református Egyház tagja minden magyar – illetve Magyarországon élő nem magyar – állampolgár, akit a református egyház szertartása szerint megkereszteltek, valamint az a nagykorú keresztyén, aki magát reformátusnak vallja.

(2) Teljes jogú egyháztag az, akit megkereszteltek, konfirmációi fogadalmat tett, a gyülekezeti istentiszteleten és az úrvacsorai közösségben részt vesz, és egyházközségében az egyház fenntartásához hozzájárul. Az ilyen egyháztagnak nagykorúsága elérésétől kezdődően választójoga van és választható.

23. § A református egyháztag kötelességei:

(1) Az evangélium szerinti tiszta erkölcsű, mértékletes és józan életet éljen.

(2) Az istentiszteleteken és az úrvacsorában részt vegyen, házassága kötésénél, gyermeke keresztelésénél, halottja eltemetésénél az egyház rendje szerint járjon el.

(3) Gyermekeit a református vallásban neveltesse és konfirmálásukról gondoskodik.

(4) Az egyházi közterheket az egyházi előírásokban megszabott módon és mértékben viselje.

(5) Az elfogadott egyházi tisztséget vagy megbízatást híven betöltse.

A református egyháztag jogai

24. § (1) Az egyházközség istentiszteleti szolgálati közösségében való részvétel; a konfirmált egyháztag az úrvacsorai közösség részese.

(2) Házasságának megkötése, gyermekének megkeresztelése, halottjának temettetése végett az egyház szolgálatának igénybevétele.

(3) Gyermekeinek vallásos oktatását az egyház iskoláiban, vagy egyházi iskolákon kívül is igényelheti.

(4) Az egyházi tisztségek betöltésekor az egyházi törvényben megszabott feltételek mellett választó és választható, az egyházközség presbitériuma által összeállított névjegyzék alapján.

Az egyházközség testületei

25. § Az egyházközség önkormányzati és igazgatási feladatait teljesítik:

- a) az egyházközségi közgyűlés
- b) a presbitérium
- c) az egyházközség elnöksége: a lelkész és főgondnok (gondnok) együttesen
- d) az egyházközség tisztviselői és alkalmazottai
- e) a presbitérium által létrehozott bizottságok

Az egyházközségi közgyűlés

26. § Az egyházközségi közgyűlést alkotja az egyházközség választói névjegyzékébe felvett minden teljes jogú egyháztag.

Hatáskörébe tartozik:

- az egyházközség tisztviselőinek megválasztása
- amit a törvény a hatáskörébe utal és mindazon ügyekben való döntés, amiket a presbitérium a közgyűlés elé terjeszt.

Az egyházközség tisztviselői és alkalmazottai

27. § (1) Az egyházközség tisztviselői:

- a) a lelképásztor, a vallásoktatói és intézeti lelkész, beosztott lelkész, segédlelkész, és a díjazott diakónus és diakonissza
 - b) a főgondnok, a gondnok, presbiterek
- (2) Az egyházközség alkalmazottai:

- a) az egyházközség iskolájában alkalmazott tanár és tanító, óvónő, irodai alkalmazottak
- b) a kántor
- c) az egyházfi, a harangozó, temetőőr
- d) egyéb alkalmazottak

28. § (1) Egyházközségi tisztségekre a tiszta erkölcsben, józan életben és az egyház iránti buzgóságban másoknak példaképpül szolgáló egyháztag választható a törvényben megállapított feltételek szerint.

(2) Az egyházközségi tisztviselők esküvétellel foglalják el tisztségüket. Akit folytatólag arra a tisztségre választanak meg, amelyet eddig is viselt, nem tesz újabb esküt.

(3) Az egyházközség tisztviselői és alkalmazottai végrehajtják felsőbb egyházi hatóságok rendelkezéseit, a presbitérium határozatait, valamint az egyházi törvények előírásait.

A főgondnok vagy gondnok(ok)

44. § (1) Minden egyházközségben a törvényben megállapított köteleességek teljesítésére a legalább 3 évi presbitériumi szolgálattal rendelkező presbiterek közül gondnokot vagy gondnokokat kell választani.,

(2) Több gondnok választása esetén főgondnokot kell választani.

(3) A gondnok – több gondnok – választása esetén a főgondnok a presbitérium lelkészi elnökével alkotja az egyházközség elnökségét

45. § Az egyházközségi főgondnok vagy gondnok hatáskörébe tartozik:

a) a presbitériumot a lelkipásztorral együtt összehívja és a gyűlés társelnöke,

b) a lelkésszel együtt képviseli az egyházközséget,

c) a lelkésszel együtt aláírja a presbitériumi gyűlés jegyzőkönyvét és határozatait,

d) a lelkésszel együtt kezeli az egyházközség vagyonát, ha az egyházközségnek pénztárosa van, annak működésére a lelkésszel együtt felügyel,

e) gondoskodik az egyházközség épületeinek jó karban tartásáról.

f) a lelkésszel együttesen gondoskodik az egyházközség költségvetésének és zárószámadásának elkészítéséről,

g) ellátja mindazon feladatokat, melyeket a törvény hatáskörébe utal.

A presbiterek

46. § (1) A presbiterek az egyházközség lelki és anyagi javainak sáfárai, akiket az egyházközség életének felelős irányítására az egyházközségi választók névjegyzékébe felvett egyháztagok közül kell választani a törvény előírásai szerint.

(2) Presbiterré az választható, aki legalább 3 éve teljes jogú egyháztag és a választó gyülekezetnek legalább 1 éve tagja.

47. § A presbitérium választott tagjainak létszámát minden egyházközségre nézve a presbitérium határozata alapján az egyházmegyei közgyűlés hagyja jóvá. A presbiterek száma a lelkészeket és a (fő)gondnokot nem számítva négynél kevesebb nem lehet. A presbitériumnak hivatalból tagjai az egyházközség megválasztott lelkészei.

48. § A presbiterek mellett pótpresbitereket is kell választani, akiknek a száma a választott presbiterek számának legalább negyed része. Ha a pres-

biteri tisztség a választási cikluson belül megüresedik, a presbitérium által behívott a választás sorrendjében következő pópresbiter foglalja el a megüresedett helyet.

- 49. §** (1) A presbiter tisztsége megszűnik a választási ciklus lejártával, a választók névjegyzékéből való törléssel, továbbá elhalálozás, lemondás vagy jogerős határozattal történt elmozdítás folytán.
- (2) Ha a presbiter a presbitérium három egymást követő gyűlésén nem jelenik meg, és elmaradását nem igazolja, presbiteri tisztségéről lemondottnak kell tekinteni. A presbitert lemondottnak nyilvánító presbitérium! határozat ellen annak kézhezvételétől, számított 8 napon belül az egyházközség elnökségéhez benyújtott, de az egyházmegyei bírósághoz intézett panasznak van helye.

A presbitérium

- 50. §** (1) A presbitérium az egyházközség vezető testülete, lelki és anyagi életének irányítója. E körben feladatai:
- a) az istentiszteleti, missziói és lelkipálos feladatokat végzi és teljesítésére felügyel,
 - b) a gyülekezeti és intézményes diakónia gyakorlását szervezi,
 - c) az egyházi törvény szerint ráruházott jogkörben gyakorolhatja az egyházfegyelmezést,
 - d) új tisztségek és állások szervezéséről és betöltésének feltételeiről határoz,
 - e) az egyházközség ingó és ingatlan javait kezeli, vagyontárgyainak elidegenítése vagy megterhelése, új vagyontárgyak szerzése, kölcsön felvétele tárgyában határoz,
 - f) az egyházközség költségvetését és zárószámadását évenként elfogadja és jóváhagyásra felterjeszti,
 - g) egyházközségi szabályrendeletet alkot,
 - h) az egyházmegyei közgyűlésre képviselőt választ és szavaz a törvény értelmében felsőbb egyházi hatóságok tagjainak és
 - i) a választók betűrendes névjegyzékét elkészíti és felterjeszti az egyházmegyének,
 - j) általában eljár a törvényben hatáskörébe utalt minden ügyben.
- 51. §** (1) A presbiteri gyűlés elnöke a lelkipásztor, társelnöke a főgondnok vagy gondnok. A gyűléseket a presbitérium elnöksége hívja össze és vezeti. Az elnökség tagjai az elnöki feladatok végzése tekintetében egymás között megegyezhetnek.

- (2) Az egyházközség elnökségének akadályoztatása esetén a presbitérium összehívásáról az egyházmegyei elnökség gondoskodik.
- (3) Ha az egyházmegyének több lelkipásztora van, a presbitérium három naptári évre választja közülük a presbitérium lelkészi elnökét.
- 52. §** (1) A presbiteri gyűlést szükség szerint, de legalább negyedévenként kell tartani.
- (2) A presbiteri gyűlést össze kell hívni akkor is, ha a presbitérium tagjainak negyed része a tárgyalandó ügyek megjelölésével írásban kéri, vagy ha a felsőbb egyházi hatóság elrendeli.
- (3) A presbiteri gyűlés az egyháztagok számára nyilvános, de az elnök vagy a jelenlevő presbiterek negyedrésznének kívánságára zárt ülést kell tartani.
- (4) A presbiteri gyűlésen a pótpresbiterek és az egyházközség alkalmazottai tanácskozási joggal vehetnek rész.
- (5) Az egyházközség intézményeinek vezetőit tanácskozási joggal meg kell hívni.
- 53. §** (1) A presbitérium gyűlésére a presbitérium valamennyi tagját a gyűlés helyének, idejének és a tárgyalandó ügyek megnevezésével legalább 48 órával előbb meg kell hívni rövid úton, vagy levél útján.
- (2) A meghívón nem közölt ügyekben döntés nem hozható. A gyűlés előtt legalább 24 órával beadott minden önálló indítványt a napirendre fel kell venni.
- 54. §** (1) Érvényes határozathozatalhoz a presbitérium tagjai több mint felének jelenléte szükséges. Ha a presbiteri gyűlés első ízben határozatképtelenség miatt nem volt megtartható, a másodszori meghívásra a jelenlevők számára való tekintet nélkül határozatképes.
- (2) A presbitérium a jelenlevők szavazatainak egyszerű többségével (50%+1) hozza határozatait. Szavazategyenlőség esetén az ülést vezető elnök szava dönt. Személyi kérdés esetén titkos szavazással kell dönteni.
- 55. §** A presbiteri gyűlést a lelkész imádkozással és Biblia olvasással nyitja meg és imádkozással zárja be.
- 56. §** A presbiteri gyűlésről a jelenlevők nevének felsorolásával, valamint az ügyek tárgyalását részletesen feltüntető jegyzőkönyvet kell készíteni, amelyet az elnökség, a jegyző és a két felkért tag aláírása hitelesít. A jegyzőkönyvet a következő presbiteri gyűlésen ismertetni kell, a határozatokat fel kell olvasni és ezután kerül sor a hitelesítésre.
- 57. §** (1) A presbitérium határozata ellen közlését követő 15 napon belül az egyházmegyei közgyűléshez fellebbezésnek van helye. (2) A határozat

ellen fellebbezéssel élhet az, akit a határozat érint, illetve az egyház-köztség választóinak 1/10 része.

(3) Ha a presbitérium megállapítja, hogy határozata jogszabályt sért, azt saját hatáskörében visszavonhatja vagy módosíthatja. Ellenkező esetben a fellebbezést a presbitérium elnöke a presbitérium észrevételével együtt 8 napon belül köteles az egyházmegyei közgyűléshez felterjeszteni.

58. § (1) A presbitérium határozata csak az egyházmegyei közgyűlés jóváhagyása után válik érvényessé, ha az:

a) az egyházközségek addigi beosztásának és egymáshoz való viszonyának a változtatására, új egyházközség szervezésére, vagy az egyházközségeknek több önálló egyházközségre való megosztására,

b) új lelkészi állás szervezésére, illetve megszüntetésére vonatkozik.

(2) A presbitérium határozata fokozatos egyházi hatóság jóváhagyásával válik érvényessé, ha a döntés:

a) ingatlan vagyon szerzésére, megterhelésére vagy elidegenítésére, kölcsön felvételére,

b) ajándék, örökség elfogadására vagy visszautasítására,

c) műemlék, vagy műemlék jellegű ingatlanra, múkincs vagyonra, egyházi tulajdon átalakítására vagy építkezésre vonatkozik.

59. § (1) Ha felsőbb egyházi hatóság azt észleli, hogy az egyházközség jogszabálysértő határozatot hozott, a határozat végrehajtásának felfüggesztését rendelheti el, és határidő kitűzésével a határozat felülvizsgálatára és megváltoztatására hívhatja fel a presbitériumot. Ha a presbitérium ennek nem tesz eleget, az ügyet az egyházmegyei elnökség döntés végett az egyházmegyei közgyűlés elé terjeszti.

(2) Amennyiben az egyházmegyei közgyűlés a presbitérium határozatát hatályon kívül helyezi, a presbitérium 15 napon belül megfelelő új határozatot köteles hozni.

(3) Ha a presbitérium sorozatosan törvényellenes határozatokat hoz vagy a felsőbb egyházi hatóságok törvényes rendelkezéseinek végrehajtását megtagadja, az egyházmegyei közgyűlés kimondhatja a presbitérium felosztatását és új presbitérium megválasztását. A választás megtörténteig az egyházközség ügyeinek vitelére az egyházmegye másik egyházközségnek presbitériumát jelölheti ki.

1995. II. tv. a Magyarországi Református Egyház missziójáról

E törvény rendelkező részét annak fontossága miatt teljes terjedelmében közöljük.

- 1. §** *A Magyarországi Református Egyház küldetéséből fakadó szolgálatát, misszióját személyválogatás nélkül végzi minden emberért:*

 - (1) azokéit, akik hallottak Krisztusról, de még nem fogadták be a Krisztust (gyülekezeti misszió);*
 - (2) azokért, akik az egyháztól elidegenedtek, illetve elszakadtak (belmisszió);*
 - (3) azokért, akik még soha nem hallottak a Krisztusban minden ember számára megjelent üdvözítő kegyelemről (külmisszió).*
- 2. §** *A missziói munkában az egyház minden tagjának feladata, hogy élőszóval, hitből fakadó cselekedetekkel, valamint példaadó étellel tanúskodjék a Jézus Krisztusban megjelent üdvösségről.*
- 3. §** *A misszió szervezéséért és végzéséért az egyház fokozatos testületei és megválasztott tisztségviselői kiemelten felelősek.*
- 4. §** *A missziói munka megfelelő személyi, anyagi és tárgyi feltételeinek megteremtése mind az egyes egyházközségeknek, mind a fokozatos egyházi testületeknek egyenként és közösségben hordozandó feladata.*
- 5. §** *A gyülekezeti misszió főbb területei:*

 - (1) Isten igéjének hirdetése szóban, írásban és a kommunikáció modern eszközeivel, gyülekezeti alkalmakon és azokon kívül.*
 - (2) Isten igéjének hirdetése a sákramentumok (keresztség és úrvacsora) kiszolgáltatása által.*
 - (3) gyülekezeti evangelizáció és réteg-evangelizációk (például gyermek-, ifjúsági stb.),*
 - (4) a Jézus Krisztus személyéhez elvezető katekézis családi, gyülekezeti, iskolai, közösségi és egyéb formái.*
 - (5) a gyülekezet tagjainak rendszeres látogatása – különös tekintettel a betegekre, gyászolókra, a szétszórtságban (szórványban) élőkre,*
 - (6) a gyülekezet tagjainak diakóniai gondozása, a valamilyen ok miatt hátrányos helyzetűek, a kísértéseknek fokozottan kitétek, a segítségre szorultak támogatása.*
 - (7) a gyülekezet közösségében újjászületettek, a Krisztushoz megtértek lelkip gondozása és további gyülekezeti szolgálatokra való felkészítése (bibliaórák, imaórák, gyülekezeti bibliaiskolák, felnőtt katekézis tanfolyamok, csendesnapok).*

- 6. §** *A belmisszió főbb területei:*
- (1) *evangelizációk*
 - (2) *fiatalok közti misszió minden korosztálynak (gyermekek, általános és középiskolások, szakmunkásképzősök, főiskolások, egyetemi ifjúság között),*
 - (3) *konferenciák, tanfolyamok, továbbképző alkalmak,*
 - (4) *a társadalom széles rétegeinek az evangéliummal való találkozásit munkáló kulturális alkalmak (irodalom, zene, művészet),*
 - (5) *missziói célú intézményhálózat létrehozása és működtetése (börtönmisszió, cigánymisszió, házasság- és családsegítő misszió, iszákos mentőmisszió, kallódó ifjúságot mentő misszió, kórházmisszió, lepramisszió, menekültmisszió, mozgáskorlátozottak missziója, telefon-lelkigondozás, vak- siket misszió, illetve a szükséghez képest további intézmények és szervezetek létrehozása),*
 - (6) *a magyar honvédség, határőrség és rendőrség körében*
- 7. §** *A belmisszió különböző területein mind a gyülekezetek, mind a fokozatos egyházi testületek egymással egyeztetve végzik a szolgálatok reájuk eső részét.*
- 8. §** *A Magyarországi Református Egyház kötelességének tartja, hogy részt vegyen a világ evangéliumi egyházainak a külmissziói munkájában. Tagjain vagy intézményein keresztül bekapcsolódhat a külföldi testvéregyházak ilyen jellegű szolgálataiba, illetve saját szervei útján is véggezheti azt, tudva, hogy ilyen irányú szolgálata része az Isten országáért munkálkodó keresztyén világmiszióknak.*
- 9. §** *A Magyarországi Református Egyház iskolarendszerének kiépítésében, illetve a meglévő iskolák tantervi szabályzataiban kiemelt fontosságúnak tartja a missziói célú képzési formák létrehívását.*
- 10. §** *A Magyarországi Református Egyház kötelessége, hogy szervezetének minden szintjén tervezze a missziói feladatokat és azok teljesítését munkálja.*
- (1) *Ennek érdekében egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi és zsinati bizottságokat szervez, amelyek tervezik, ösztönzik és évente összehozzák a missziói feladatokat és azok teljesítését. Munkájukról évente beszámolnak az őket létrehívó testületnek (presbitériumnak, közgyűlésnek, zsinatnak).*
 - (2) *A presbitériumok és a fokozatos testületek éves költségvetésükben a missziói munkák végzésére szükséges fedezetet biztosítják.*
 - (3) *A missziói készség ápolása érdekében évente minden egyházközségben missziói napot kell tartani.*

- 11. §** *A Magyarországi Református Egyház meglévő szervezetein keresztül testvéri kapcsolatot tart fenn a világ bármely részén élő magyar reformátusokkal és értük kiemelt missziói felelősséget hordoz. A Magyarországi Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának és a Magyar Reformátusok Világszövetségének missziói szempontból is alkotó tagja.*
- 12. §** *A Magyarországi Református Egyház a bel- és külmisszió munkamezőin együttműködik azokkal az egyesületekkel, szövetségekkel és mozgalmakkal, amelyek a Magyarországi Református Egyház tagjaiból alakultak, s amelyek tanításai a Szentírással és egyházunk hitvallásaival megegyeznek. Együttműködésre törekszik minden olyan más felekezeti, felekezeti és egyéb szervezettel, amelynek céljai e missziói törvény szellemével egybeesnek.*
- 13. §** *A Magyarországi Református Egyház missziói céljainak munkálása során együttműködik a világ valamennyi református (presbiteriánus) egyházával.*
- 14. §** *A Magyarországi Református Egyház az egymástól tanulás (1Kor 13,9), a Szentírásból jobbra tanítatás nyitottságával vesz részt a hazai és nemzetközi, felekezeti egyházi szervezetek szolgálatában.*

A 2002. évi IV., a 2005. évi V. a 2010. évi I., a 2013. évi VII. és a 2014. évi III. törvénnyel módosított 1996. évi I. törvény: Az MRE választójogi törvénye

A presbitereket és a presbitériumot érintő részek a következők:

Az Egyházközség nem lelkészi tisztségviselőinek választása

- I. §** (1) *Az egyházközség nem lelkészi tisztségviselői: a főgondnok vagy gondnok és a presbiter.*
- (2) *A tisztségviselőket az egyházközségi közgyűlés választja meg. Az egyházközségi közgyűlést az egyházközség választójoggal rendelkező tagjai alkotják.*
- (3) *A választók névjegyzékét háromévenként, a választást megelőző naptári év december 31-i állapota szerint készíti el a presbitérium és évente kiigazítja azt. Minden naptári év január 15-31. között közszemlére teszi, amelyet a helyben szokásos módon az egyháztagok tudomására hoz. Az egyes egyháztagok esetleges észrevételeit is figyelembe véve a lelkészi hivatal a választók névjegyzékét január 31-ével lezárja és kettő példányban az illetékes esperesi hivatalnak megküldi. Az esperesi záradékolást követően az egyik példány az esperesi hivatalban marad, a*

másik példányt a lelkészi hivatal őrzi. A névjegyzéket az egyházközség, illetve a felettes egyházi testület tagjai bármikor megtekinthetik.

2. § (1) *Az egyházközségi közgyűlés helyét és időpontját az azt megelőző két vasárnapon a szószékről és a helyben szokásos egyéb módon ki kell hirdetni.*

(2) Az egyházközségi közgyűlés határozatképes, ha azon az egyházközség választójoggal rendelkező egyháztagjainak legalább 10%-a jelen van, de ez nem lehet kevesebb a presbitérium létszámának kétszeresénél. Amennyiben az egyházközség (társegyházközség) több településre terjed ki, illetve több istentiszteleti állandó helye van, a közgyűlés egyházrészenként, mint részközgyűlés is megtartható. A határozatképességet a jegyzőkönyv alapján utólagosan állapítja meg a választási bizottság.

(3) Határozatképtelenség esetén újabb egyházközségi közgyűlést a meghíusult közgyűléstől számított 14. napra kell összehívni, és ezt a közbeeső vasárnapon is ki kell hirdetni. Az így megismételt egyházközségi közgyűlés a megjelentek létszámára tekintet nélkül határozatképes.

3. § (1) *A tisztségviselők megbízásának időtartama egységesen 6 év.*

(2) Ha a 6 éves időköz letelte előtt az egyházközségi főgondnok vagy gondnok tisztsége üresedik meg, illetve a presbitérium létszáma kétharmad alá csökken, időközi választást kell tartani. Az így megválasztott tisztségviselő megbízatása a következő általános választásig tart.

A jelölés és választás

4. § (1) *A választást megelőzően legalább 60 nappal a presbitérium az egyháztagok köréből – az egyházközség lelkipásztorát is beleértve – 3-7 tagú bizottságot választ, amely a jelölési (választási) és a szavazatszám-lálói feladatokat is ellátja.*

A lelkipásztor a bizottság tagjait – a megválasztások utáni vasárnapon – bemutatja a gyülekezetnek, ismerteti a feladataikat és a jelölés módját. Ezt követően a bizottság tagjai a gyülekezet előtt fogadalmat tesznek a választási törvény maradéktalan megtartására és titoktartására. A gyülekezet lelkipásztora a bizottságnak tagja.

A bizottsági tagság a tisztségviselői jelöltséget kizárja.

A jelölőbizottság tagjai köréből az elnököt titkos szavazással maga választja.

(2) A bizottság a választást megelőzően 30 nappal a tisztségviselőkre a gyülekezetben végzett széles körű tájékozódás alapján tesz javaslatot a presbitériumnak.

A presbitérium a bizottság javaslatát figyelembe véve összeállítja a jelöltek listáját és az egyházközségi közgyűlés elé terjeszti.

(3) Minden tisztségre 1-3 személyt lehet jelölni.

(4) Választásra csak az bocsátható, akit szabályszerűen jelöltek és a jelölést elfogadta.

(5) A jelölteket a választást megelőző vasárnapon a gyülekezetnek be kell mutatni.

5. § *(1) A választás helyét és idejét a presbitérium tűzi ki.*

(2) Új egyházközség alakulásakor vagy a presbitérium feloszlása esetén a választás helyét és időpontját az esperes tűzi ki. Ezen esetekben a bizottság tagjait az esperes kéri fel az egyházmegye tisztségviselői és az egyházközség tagjai köréből.

6. § *(1) A választás az istentiszteletet követő egyházközségi közgyűlésen történik.*

(2) Az egyházközségi közgyűlés kezdetén a választási bizottság elnöke megállapítja a jelenlevő választásra jogosultak számát, felkéri a presbitérium jegyzőjét a jegyzőkönyv vezetésére és két egyháztagot annak hitelesítésére, valamint ismerteti a választási eljárás szabályait.

7. § *A választás szavazólapok felhasználásával titkosan történik, amelyeket a választási bizottság készít elő.*

8. § *(1) A titkos szavazás a presbitérium által kiadott és az egyházközség pecsétjével ellátott szavazólapon történik, amelyeken a jelöltek nevét ábécé sorrendben kell feltüntetni.*

(2) Az elkészített, a felhasznált, valamint a fel nem használt szavazólapok számát a jegyzőkönyvben rögzíteni kell.

(3) A választói névjegyzékben a szavazó aláírásával igazolja a szavazólap átvételét.

(4) A szavazólapon a presbitérium határozata alapján együttes vagy személyenkénti megjelöléssel lehet szavazni.

(5) A szavazást először a presbitérium tagjaira kell elrendelni. Ezt követően kerül sor a további tisztségviselők megválasztására. Amennyiben a választási bizottság állásfoglalása alapján egyidejűleg választják a presbitereket és a további tisztségviselőket, akkor a többi tisztségviselő csak akkor tekinthető megválasztottnak, ha egyben presbiterré is választották.

9. § *(1) A leadott szavazatokat jelöntenként keli összeszámolni.*

(2) Az érintetlenül leadott szavazólapot érvénytelennek kell tekinteni. Ugyancsak érvénytelen, ha a választóknál több személyre adtak le szavazatot.

- (3) Egyéni tisztségviselő esetén megválasztottnak azt kell tekinteni, aki a jelenlevő szavazók több mint felének szavazatát megkapta.
- (4) Amennyiben a többséget egyik jelölt sem nyerte el, a legtöbb szavazatot kapott két jelöltre új szavazást kell elrendelni és lefolytatni és azt kell megválasztottnak tekinteni, aki az ismételt szavazás eredményeként a szavazatok többségét elnyerte.
- (5) A presbíter jelöltek közül azokat kell megválasztottnak tekinteni, akik sorrendben a legtöbb szavazatot kapták.
- (6) A pópresbíterek behívási sorrendje a kapott szavazatok számának alapján történik.
- (7) Szavazategyenlőség esetén sorshúzással kell dönteni.
- (8) A választás eredményét a bizottság elnöke azonnal kihirdeti a közgyűlés jelenlevő tagjainak. A tisztújítás végeredményét a következő vasárnapi istentisztelet(ek)en a szószékről ki kell hirdetni.
- (9) A választói közgyűlésekről készült jegyzőkönyv hiteles másolatát 3 napon belül meg kell küldeni az egyházmegye elnökségének.
- (10) A választás eredményének jogerőre emelkedését követően az újonnan megválasztott tisztségviselők esküvel foglalják el szolgálati helyüket. Nem kell esküt tennie annak, akit folytatólagosan ugyanarra a tisztségre választanak meg.

Jogorvoslatok

- 10. §** (1) Ha valamely jelölt megválasztása érdekében vagy ellene az egyházi élet tisztaságával össze nem férhető módon a választás eredményére befolyást gyakoroltak, vagy ha a választókat szavazati joguk gyakorlásában bármilyen módon akadályozták, választási szabadságukat korlátozták, a választást vagy annak azt a részét, amely a meg nem engedett eszközökkel megválasztott jelölt megválasztására vonatkozik, érvénytelennek kell nyilvánítani.
- (2) Érvénytelennek kell nyilvánítani azt a választást is, amelynél e törvénynek a választási eljárásra vonatkozó rendelkezéseit nem tartották meg.
- 11. §** (1) A választási eljárás vagy bármelyik tisztségviselő megválasztása ellen panaszt tenni jogosult:
- a választás során résztvevők 10%-a,
 - az illetékes egyházmegye elnöksége,
 - az illetékes egyházmegye jogtanácsosa,
 - illetve, akit jogsérelem ért.

(2) A panaszt a választás napjától számított 15 napon belül lehet benyújtani a választási bizottság elnökéhez. E határidő elmulasztása jogvesztő hatályú.

(3) A választási bizottság a panaszt 8 napon belül felterjeszti az egyházmegyei bírósághoz.

(4) A bíróság a panaszt érdemben elbírálja. Elutasítja, ha az nem jogosulttól érkezett, elkésett vagy alaptalan. Amennyiben a panasz megalapozott, dönt a választási eljárásnak egészben vagy részben érvénytelené nyilvánításáról és a választói testületet határidő kitűzésével az érvénytelen részben új eljárásra utasítja. Az Egyházmegyei Bíróság – az egyházi törvénykezésről szóló törvény soronkívüli eljárásra vonatkozó szabályai szerint – határoz. A bíróság döntése ellen további jogorvoslatnak nincs helye.

A lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi I. törvény a 2013. évi IX. törvény és a 2014. évi IV. törvény módosításaival egységes szerkezetben

A presbiternek fontos lehet tudni a gyülekezetben szolgáló lelkész(ek) jogállását. Így e törvény szerint

7. § 10. **Önálló lelkész:** az a teljes jogú lelkész, akit önálló jogállású lelkészi állásra, tisztségre megválasztottak, vagy arra kirendelést, kinevezést, megbízást kapott.

12. **Beosztott lelkész:** az a képesítése szerint teljes jogú lelkész, aki nem önálló jogállású lelkészi állásra püspöki kirendelést kapott.

13. **Segédlelkész:** az a lelkészjelölt, aki teológus-lelkész diplomáját már átvette, de még nem rendelkezik teljes lelkészi képesítéssel, mivel a lelkészképesítő vizsgát még nem tette le és az illetékes egyházkerület püspöke ideiglenes jelleggel kirendeli lelkészi szolgálatra. A kirendeléssel felhatalmazást kap a lelkészi palást viselésére és sákramentumok kiszolgáltatására is.

A lelkészi állás betöltése, szolgálatba állítás, a jogviszony létesítése

27. § A lelkészi állás választással, kirendeléssel, kinevezéssel, vagy megbízással tölthető be.

Lelkészi állás betöltése választással

- 28. §** (1) *Önálló gyülekezeti lelkészi állás az adott egyházközség választása alapján tölthető be, kivételes esetben egyházmegyei választás alapján. A választás alapja meghívás vagy pályázat lehet.*
 (2) *A lelkészválasztás az anyaegyházközség joga és kötelezettsége.*
- 29. §** (1) *A megválasztandó gyülekezeti lelkész személyéről az egyházközség köteles kikérni az egyházkerületi elnökségek mellett működő Lelkésztanácsadó Bizottság (továbbiakban: Bizottság) véleményét.*
 (2) *A Bizottságot soron kívül és olyan időben kell összehívni, hogy az az állás betöltését ne hátráltassa, és a Bizottság állásfoglalása a kérelem beérkezésétől számított 30 munkanapon belül a presbitérium tudomására jusson.*
 (3) *Amennyiben a Bizottság határidőben nem nyilatkozik, a véleményezni kért lelkész választásra bocsátható.*
- 30. §** (1) *Gyülekezeti lelkészi állásra az a teljes jogú református lelkész választható, aki nem áll fegyelmi büntetés hatálya alatt, büntetlen előéletű, ellene nincs folyamatban sem egyházi fegyelmi, sem világi büntető eljárás, valamint vállalja, hogy megválasztása esetén az állást az adott feltételekkel elfogadja, és meghatározott időn belül betölti.*
 (2) *Az egyházkerületi közgyűlés meghatározhat olyan kiemelt egyházközségeket vagy lelkipásztori állásokat, amelyekbe gyülekezeti lelkészszé meghívás vagy pályázat útján csak az választható, aki a választást megelőző legalább 5 éven keresztül lelkészi jellegű szolgálatot teljesített.*
- 35. §** (1) *Az önálló gyülekezeti lelkész a megválasztásával nyeri el ezen státuszát.*
 (2) *Az esperes a választás érvényességét a választás jogerőre emelkedésének napjával kiállított, a választó egyházközségnek megküldött, a beiktatás alkalmával a lelkésznek átadott concessával igazolja.*
 (3) *A lelkész önálló gyülekezeti szolgálatát a beiktatással kezdeni meg.*
 (4) *A beiktatás a concessa és a díjlevél istentiszteleten történő átadása, amelynek a kiállításától számított 30 napon belül meg kell történnie.*
 (5) *Az állás elfoglalásáról az esperes értesíti az illetékes egyházkerületet, a korábbi szolgálati hely szerint illetékes egyházmegyét és egyházkerületet, a Zsinati Hivatalt, a Lelkészi Nyugdíjintézetet.*
- 36. §** *A gyülekezeti lelkipásztor megválasztása határozatlan időre szól, a jogviszony csak az egyházi törvényben meghatározott feltételek bekövetkeztével szűnik meg, vagy az erről rendelkező eljárás szerint szüntethető meg.*

- 37. §** *Az önálló jogállású, missziói egyházköztségben szolgáló lelkészt az egyházköztségbe a püspök a presbitériummal egyeztetve nevezi ki. A lelkészt az egyházköztség alkalmazza, díjlevelét is az egyházköztség állítja ki, azaz, hogy a szolgálat anyagi feltételeihez az egyházkerület is előre meghatározott módon hozzájárul.*
- 38. §** *(1) A beosztott jogállású gyülekezeti lelkész püspöki kirendelés alapján végzi szolgálatát.*
(2) A beosztott lelkészt az egyházköztség alkalmazza, díjlevelét az egyházközség presbitériuma állapítja meg.
(3) A beosztott lelkész kirendeléséről szóló határozatban meg kell jelölni, hogy a beosztott lelkész kinek a felügyelete mellett látja el szolgálatát.
(4) A kirendelés kezdeményezhető az egyházközség presbitériumának határozata, az esperes kérelme alapján, vagy hivatalból.
(5) Hivatalból történő kezdeményezés esetén be kell kérni a fogadó egyházközség véleményét és a kiállítandó díjlevéltervezetet is.
(6) Amennyiben az egyházközség presbitériuma vagy az esperes kezdeményezi beosztott lelkészi státusz létesítését, illetőleg betöltését, úgy indokolni kell annak megalapozottságát, és fel kell terjeszteni a beosztott lelkész elhelyezésére, javadalmazására vonatkozó nyilatkozatot.
(7) Az egyházközség presbitériuma vagy az esperes kérelmére a beosztott lelkész kirendelése indokolt esetben visszavonható. A kirendelést hivatalból vissza kell vonni, ha annak feltételei nem állnak fenn vagy megszűntek. A kirendelés visszavonásáról a püspök dönt, és erről határozatban rendelkezik.

A gyülekezeti lelkészi állás betöltésének előkészítése

- 54. §** *(1) A gyülekezeti lelkészi állás betöltendő az állás megüresedése vagy új állás szervezése esetén.*
(2) Megüresedik a gyülekezeti lelkész állása:
a) más lelkészi állás elfoglalása napjával, az új álláshely elfoglalásának kezdő időpontjával,
b) lemondás esetén a lemondás elfogadásával,
c) nyugdíjazás esetén a nyugdíjazást kimondó határozat jogerőre emelkedésének napjával.
d) fegyelmi hatósági határozat következtében történt áthelyezés esetén a bírósági határozat jogerőre emelkedésével,
e) gyülekezet érdekéből elrendelt áthelyezés vagy nyugdíjazás esetén az igazgatási bírósági határozat jogerőre emelkedésével,
f) elhalálozás esetén a halál napjával.

55. § *A gyülekezeti lelkészi állás megüresedése esetén az esperes 8 napon belül intézkedik az egyházközség ingó és ingatlan vagyonának leltározásáról, megőrzéséről és a szolgálat folyamatos ellátásáról.*

Választás meghívás útján

56. § *(1) Meghívás útján töltendő be a gyülekezeti lelkészi állás, ha a presbitérium teljes létszámának 2/3-os többségű határozatában dönt a meghívásról, és e határozatában megnevezi a meghívandó lelkészt.*

(2) A presbitérium határozatáról készített jegyzőkönyv hitelesített másolatát 3 napon belül fel kell terjeszteni az egyházmegye elnökségéhez.

(3) Ha a presbitérium a meghívás jogával nem élt, vagy a közgyűlés a presbitérium jelöltjét nem választotta meg, meghívás útján töltendő be a gyülekezeti lelkészi állás akkor, ha az érvényes választói névjegyzékbe felvett választók 10%-a megnevezi a meghívandó személyét.

(4) Amennyiben a választói névjegyzékbe felvett választók 10%-a nevezi meg a meghívandó személyét, ehhez az ajánlási ívek eredeti példányát, valamint a presbitérium határozatának a másolatát fel kell terjeszteni az egyházmegye elnökségéhez. Az ajánlási íveknek az ajánló egyháztagok nevét, aláírását és lakcímét kell tartalmaznia. Az ajánlók jogosultságát a nevek és a lakcímek alapján a presbitérium köteles ellenőrizni.

(5) A presbitérium az állás megüresedését követő 60 napon belül köteles bejelenteni az esperesnek, hogy a választók vagy a presbitérium kit kíván meghívni. Ezt a határidőt a presbitérium indokolt kérésére az egyházmegye elnöksége egy ízben további 60 nappal meghosszabbíthatja.

(6) Az iratokat az esperes – egy lelkészi és egy világi tanácsossal, valamint az egyházközség két képviselőjének bevonásával – 8 napon belül megvizsgálja. Ezen vizsgálat után haladéktalanul felhívja a meghívandót okiratainak 15 nap alatt történő betérjesztésére.

(7) Be kell terjeszteni:

a) a jelölt lelkészi oklevelét vagy annak hitelesített másolatát,

b) az illetékes esperes által kiállított szolgálati bizonyítványt, amelyben azt is igazolni kell, hogy a jelölt ellen egyházi bíróság előtt fegyelmi eljárás nincs folyamatban, és hogy a jelölt nem áll választhatóságát korlátozó fegyelmi határozat hatálya alatt,

c) a jelölt nyilatkozatát, hogy megválasztása esetén az állást elfogadja, és hogy nem áll büntető ítélet hatálya alatt, valamint ellene sem egyházi bírósági eljárás, sem világi hatóság előtti büntetőeljárás nincs folyamatban,

- d) a jelölt hiteles törzskönyvi kivonatát, melyet egyidejűleg az illetékes püspöki hivatal(ok)nak is meg kell küldeni.*
- 57. §** (1) *A meghívandóként megnevezett választásra jogosultságának megállapítása után az esperes – a presbitériummal egyetértésben – 15 napon belül kitűzi a bemutatkozás, illetve a választás napját, és intézkedik, hogy mind a bemutatózó szolgálat, mind a választás időpontját a megelőző két vasárnapon a szószékről és a helyben szokásos módokon hirdessék ki.* (2) *Az esperes a bemutatózó szolgálatra és a lelkészválasztásra egy lelkészi és egy világi tanácsosból álló küldöttséget küld ki.*
- 58. §** (1) *A küldöttség lelkészi tagja által vezetett istentisztelet utáni lelkészválasztói közgyűlésen a küldöttség ismerteti a választásra vonatkozó szabályokat.* (2) *A választói gyűlés határozatképes, ha a választásra jogosultaknak 10%-a, de legalább a presbitérium létszámának a kétszerese jelen van. Ha az első választói gyűlés nem volt határozatképes, a 14. napra összehívott megismételt választói gyűlés a megjelentek számától függetlenül határozatképes.* (3) *A jelöltet megválasztottnak kell kijelenteni, ha az érvényes szavazatok többségét elnyerte.*

Választás pályázat útján

- 61. §** (1) *A pályázatot az esperes írja ki 30 napon belül, amelyet köteles meghirdetni az egyház hetilapjában. A pályázat tartalmazza a betöltendő állásra vonatkozó pályázati feltételeket és a lelkészi díjlevelet.* (2) *A pályázatot a pályázni kívánó jelöltek a hirdetményben meghatározott határidőig nyújthatják be az espereshez. A pályázat benyújtására nyitva álló határidőt a megjelenéstől számított 30 és 60 nap között kell megállapítani. A pályázathoz csatolni kötelesek az 56. §-ban meghatározott okiratokat, amelyeket az esperes egy lelkészi és egy világi tanácsossal, továbbá az érdekelt egyházköztség 2 képviselőjével együtt megvizsgál, és megállapítja, hogy a pályázó a pályázati feltételeknek megfelel-e.*
- 62. §** (1) *A pályázati feltételeknek megfelelt pályázók közül az egyházköztség presbitériuma titkos szavazással 2-5 személyt jelöltté minősít és bemutatkozó szolgálatra hív. A jelöltet állító presbiteri gyűlésen az egyházmegye küldöttsége elnököl. Az esperes meghatározza a bemutatkozás sorrendjét és időpontját és a pályázóknak a szavazólapon történő feltüntetését, vezetéknevük ábécé szerinti sorrendjében, és erről a gyülekezetet értesíti.* (2) *A bemutatkozó szolgálatra, illetve a lelkészválasztásra az 57-58. és a 64-65. §-okban foglaltak az irányadók.*

Ha a lelkészválasztással kapcsolatban további részletkérdések tisztázása szükséges, ajánljuk letölteni a www.reformatus.hu honlap Egyházi törvények lapjáról a teljes törvényt.

II.5. A 2007. évi I. törvénnyel módosított 2002. évi I. törvény a Magyarországi Református Egyház gazdálkodásáról

A 2002. évi I. gazdálkodási törvény (Gtv.) egységes szerkezetben, mégpedig a végrehajtási rendelettel (Vhr.) együtt összeszerkesztve került kiadásra. A tv.-hez fontos mellékletek is tartoznak, amelyeket a fejezet végén sorolunk fel.

Az alábbiakban azokat a szövegrészeket soroljuk fel, amelyek közvetlenül meghatározzák a presbitériumok feladatait és felelősségét.

Az önálló gazdálkodás elve

- I. §** (1) *A Magyarországi Református Egyház önkormányzati testületei és önálló gazdálkodású intézményei bevételeikkel és vagyontárgyaikkal az egyházi és az állami előírásokat megtartva önállóan gazdálkodnak.*
- (2) *Az egyház gazdálkodásának rendjében „az egymás terhének hordozása” elve érvényesül.*
- (3) *Biztosítani kell valamennyi bevételről a jogszabályok szerinti elszámolást.*

Vhu. 2. § (1) Az éves költségvetéseket az önálló gazdálkodású testületek egyszerű többségi határozattal fogadják el.

(2) Az egyház alkotmányában, illetve más egyházi törvényben felhatalmazottak, vagy az intézmény fenntartó testülete a hozzá felterjesztett költségvetést jóváhagyja, illetve csak akkor adhatja vissza és utasíthatja készítőjét átdolgozásra, ha a költségvetés

- hiányos,
- jogszabályokkal ellentétes,
- az egyház anyagi érdekeit sérti,
- kiadásaihoz a fedezet nem biztosított.

(3) Az elfogadott költségvetést – amennyiben az egyház alkotmánya előírja – jóváhagyásra fel kell terjeszteni. Ha a jóváhagyásra felhatalmazott a benyújtástól számított 30 napon belül észrevételt nem tesz, akkor a költségvetés jóváhagyottnak tekintendő.

(4) Önkormányzati testületek költségvetésének megtervezése és előterjesztése a gazdasági bizottságnak a feladata. A gazdasági bizottság a tárgyévi költségvetést köteles legkésőbb a tárgyév január 31. napjáig a

döntéshozó testület elé terjeszteni. A költségvetés végrehajtásának felügyelete a testület gazdasági bizottságának feladata.

(5) A felügyelet gyakorlásához a testület elnökségének a számvizsgáló bizottság rendelkezésére kell bocsátania a negyedéves, féléves, háromnegyed éves költségvetési beszámolót (zárást), legkésőbb a tárgyalt időszakot követő hónap 30. napjáig.

(6) Az éves költségvetési beszámoló testületi jóváhagyásának határideje egyházközségek esetében a tárgyévet követő február 28. napja, intézmények esetében a tárgyévet követő március 31. napja, egyházmegyék, egyházkerületek és a közegyház esetében a tárgyévet követő május 31. napja.

(10) Valamennyi egyházi testület és önálló gazdálkodású intézmény költségvetése a naptári év január 1. napjától a naptári év december 31. napjáig terjedő időszakra készül. A tárgyévi költségvetés elfogadásáig a jogszabályokban meghatározott, illetve határidős ki- és befizetéseket a gazdálkodó testület vagy intézmény az előző év költségvetésének megfelelően teljesíti, majd a költségvetés elfogadása után elszámolja.

A teljesség és a valódiság elve

3. § *A bevételeket és kiadásokat a költségvetési tervezésben és számvitelben, teljes összegükben és a valódiságnak megfelelően részletesen kell kimutatni.*

Vhu. 3. § A valódiság elvének súlyos megsértése fegyelmi vétség. Megvalósulása, illetve alapos gyanúja esetén az egyházi jogi személytől a fokozatos egyházi testület elnöksége, intézmények vezetője esetén a fenntartó testület elnöksége az utalványozási jogot elnökségi határozattal legfeljebb 3 hónapra, illetve a fegyelmi eljárás lezárásáig megvonhatja és a működőképesség fenntartása érdekében biztost nevezhet ki.

A felelős gazdálkodás elve

4. § *(1) Az önkormányzati testületek és intézmények a jó gazda gondossággal, elszámolási felelősséggel kötelesek gazdálkodni. Ennek érdekében a fokozatos egyházi testületek iránymutatásokat adhatnak ki.*

(2) E Gazdálkodási Törvényben, a végrehajtási utasításban és a gazdálkodó testületek határozataiban foglaltak megsértése a károkozó anyagi felelősségét vonja maga után.

(3) A gondatlan elkövetés esetén az egyházi alkalmazottak hat havi jövedelmükkel, szándékosság esetén pedig teljes kártérítési kötelezettség-

gel felelnek. Lelkészek és tisztségviselők felelőssége az egyházi alkotmány 9. § (3) bek.-ben meghatározottak szerinti.

(4) Tisztségviselő anyagi felelőssége alól mentesül, amennyiben az egyháznak kárt okozó döntését nem szavazta meg és az ellen írásban ellenvéleményt jelentett be.

Vhu. 4. § (1) Mivel egy-egy testület a maga egészében képtelen a gazdálkodás napi lebonyolítására, köteles nevesíteni a gazdálkodás jó rendjéért erkölcsileg és anyagilag is felelős személyt.

(2) A gazdálkodásért felelős személy fegyelmi és anyagi felelősséggel tartozik a jogszabályok és a testület által meghatározott jó rend fenntartásáért.

(3) A testület mind saját, mind intézményei gazdálkodásának rendjét köteles gazdálkodási és pénzkezelési szabályzatban rögzíteni, ebben meghatározni az utalványozó és ellenjegyző személyeket is.

(4) Bankszámláról való rendelkezés esetén legalább két személy aláírása szükséges.

(5) Névtelenül átadott adományokat (pl.: gyűjtés, perselypénz) legalább két személynek kell megszámálnia és az eredményt aláírásával hitelesítenie.

(6) A felelős gazdálkodás elvének súlyos megsértése fegyelmi vétség.

A gazdaságosság és a takarékoság elve

5. § *Az egyházi bevétellel és vagyonnal a költségvetési keretek között a lehető legcélszerűbben és legtakarékosabban kell gazdálkodni.*

Vhu. 5. § A gazdálkodásért felelős testületek és személyek részére szabályzatot vagy munkaköri leírást kell készíteni, amelyeknek tételesen tartalmazniuk kell a célszerűség, takarékoság és gazdaságosság ismérveit.

Az egymás terhének hordozása és a méltányosság elve

6. § (1) *A gyülekezetek egymást anyagilag is kötelesek segíteni, melynek mindenkori mértékét az egyházmegyei közgyűlés határozza meg.*

(2) *A fokozatos egyházi testületek az anyagi nehézségekkel küzdő egyházi gazdálkodó szervezetek részére méltányosságból közegyházi kötelességeik teljesítésére fizetési haladékot adhatnak, amelyre biztosítékot kérhetnek.*

Vhu. 6. § (1) Fizetési haladék kizárólag testületi döntés alapján, és meghatározott időtartamra adható, különösen indokolt esetekben (pl.: a kérelmet benyújtó testület minden anyagi erejét igénybe vevő beruházást,

illetve felújítást folytat). Nem adható haladék a Nyugdíjintézeti járulékok megfizetésére.

(2) Amennyiben a haladék lejártá idejéig a kérelmező testület vagy intézmény kötelezettségének nem tesz eleget, a haladékot engedélyező testület eljárást kezdeményezhet, az egyházi törvényekben meghatározottak szerint.

A képzési kötelezettség elve

7. § *A fokozatos egyházi testületek kötelezettsége, hogy a gazdálkodási szabályok ismertetésére az egyházi testületeknek és intézményeknek tájékoztatásokat adjanak és továbbképzéseket, tanfolyamokat szervezzenek.*

Vhu. 7. § (1) A fokozatos egyházi testületek kötelesek a gazdálkodásért felelős személyek részére legalább évi egy alkalommal továbbképzéseket, tájékoztatókat tartani.

(2) A különböző intézménytípusokat koordináló zsinati osztályok kötelesek a jogszabályi változásokról és a jogszabályokban előírt teendőkről az intézményeket tájékoztatni.

(3) A Magyarországi Református Egyház Zsinatának Gazdasági Bizottsága – együttműködve a Zsinati Iroda tanácsosi hivatalával, pénzügyi osztályával és jogi osztályával – köteles legalább évi egy alkalommal a zsinati költségvetés elfogadásakor, illetve szükség szerint gazdálkodási útmutatót kibocsátani.

A törvény területi és személyi hatálya

8. § (1) *E Gazdálkodási Törvény hatálya a Magyarországi Református Egyház joghatósága alá tartozó területre terjed ki.*

(2) *E törvény hatálya a Magyarországi Református Egyházon belül kiterjed mindazon testületekre és személyekre, akik egyházi gazdálkodással bármilyen szinten foglalkoznak.*

Vhu. 8. § (1) A Gtv. hatályba lépése után 6 hónapon belül minden egyházi testület és intézmény köteles valamennyi pénzügyi, számviteli és gazdálkodási szabályzatát és szabályrendeletét e Gtv.-nek megfelelően átdolgozni vagy megalkotni.

(2) A Gtv. és végrehajtási utasításának hatálybalépésétől a Magyarországi Református Egyház joghatósága alá tartozó területen a gazdálkodás tervezése, lebonyolítása, ellenőrzése és dokumentálása kizárólag ezek iránymutatása alapján történhet.

(3) A Magyarországi Református Egyház testületei, tisztségviselői, és alkalmazottai – a Gtv. 4. § (3) és (4) bekezdéseiben foglaltakat is figye-

lembe véve – anyagi és fegyelmi felelősséggel tartoznak e törvény és végrehajtási utasítása betartásáért és ellenőrzéséért.

Az egyház gazdálkodásának anyagi forrásai

9. § (1) *Az egyház szolgálatainak ellátására e törvényben szabályozott módon anyagi áldozatot kér és fogad el.*

(2) *Az egyháztag hitből fakadó kötelessége, hogy egyházfenntartói járulékot fizessen, amelynek mértékét a gyülekezet presbitériuma határozza meg – azonban nem lehet kevesebb, mint az egyháztag jövedelmének, nyugdíjának legalább 1%-a.*

(3) *Az egyház tagjai körén kívüli természetes személyektől, egyházi és nem egyházi szervezetektől, valamint más jogi és nem jogi személyektől is elfogad anyagi támogatást, ha azok egyházi szolgálatokhoz és tevékenységekhez nyújtanak segítséget és annak elfogadása nem ellentétes a Református Egyház szellemiségével.*

(4) *Az egyház az állammal fennálló – jogszabályokban rendezett – viszony alapján, összhangban a Magyar Köztársaság Alkotmányával, szolgálatának és közfeladatainak ellátásához központi költségvetési forrásokat kaphat és fogadhat el.*

(5) *Az egyháznak hitéleti és vállalkozási tevékenységeiből és vagyoni eszközeinek célszerű felhasználásából is származhat jövedelme.*

Vhu. 9. § (1) *A Magyarországi Református Egyház, annak választott testületei és intézményei jogosultak működésük biztosításához pénzbeli és természetbeni támogatást kérni és elfogadni.*

(2) *Az egyháztag abban az egyházközségben fizet egyházfenntartói járulékot, amelynek nyilvántartásában szerepel.*

(3) *A fokozatos testületek ajánlásokat fogalmazhatnak meg az egyházfenntartói járulék éves összegére vonatkozóan.*

(4) *A Presbitérium jogosult meghatározni az évi fenntartói járulék minimális összegét, és döntését köteles az egyháztagokkal legkésőbb a tárgyév február 28. napjáig megismertetni.*

(5) *A Zsinat szabályrendeletben határozza meg az anyagi (pénzbeli és természetbeni) támogatások elfogadásának rendjét, különös tekintettel a támogatásként felajánlott ingatlanokra és más vagyontárgyakra.*

(6) *A Magyar Köztársaság éves költségvetésétől közvetlenül vagy közvetve kapott pénzeszközöket a kedvezményezett testületek és intézmények kötelesek költségvetésükben maradéktalanul megjeleníteni. Az állami költségvetési támogatások felhasználásának és elszámolásának rendjét a Magyar Köztársaság törvényei és alacsonyabb rendű jogsza-*

bályai, az egyház és az állam közötti megállapodások és belső egyházi útmutatások együttesen határozzák meg.

(7) Az önálló jogi személyiségű testületek és intézmények jogosultak vállalkozási tevékenység folytatására, azonban kizárólag a vonatkozó állami jogszabályok betartásával. A vállalkozási tevékenységgel kapcsolatos határozatokat haladéktalanul meg kell küldeni a felettes egyházi hatóságnak. A vállalkozási tevékenységet folytató egyházi testület, intézmény köteles a számviteli és beszámolási rendjét a vonatkozó állami jogszabályoknak megfelelően átalakítani.

(8) Nem tekinthető gazdasági-vállalkozási tevékenységnek, ha az egyházi jogi személy olyan tevékenységet folytat, amelyet a mindenkor hatályos állami jogszabályok nem minősítenek annak.

Az egyház gazdálkodásának rendje

10. § (1) *Az önkormányzati testületek és a felhatalmazással bíró intézmények*

a) minden naptári évre költségvetést készítenek és fogadnak el,

b) a költségvetésben meghatározott keretek között célszerűen és takarékosan gazdálkodnak,

c) a tulajdonukban, kezelésükben levő ingó, ingatlan és más vagyoni eszközökkel okszerűen és célszerűen gazdálkodnak, gondoskodnak megóvásukról,

d) a gazdálkodás során az eszközöket és forrásokat érintő adatokat, változásokat áttekinthető és ellenőrizhető módon okmányokkal támasztják alá, és erről nyilvántartást vezetnek,

e) az éves gazdálkodásról, a tárgyévet követően zárószámadást készítenek,

f) gazdálkodásuk belső ellenőrzetéséről gondoskodnak.

Vhu. 10. § (1) Az önállóan gazdálkodó testületek és intézmények éves költségvetésükben kötelesek tételesen kimutatni minden tervezhető bevételüket, illetve minden tervezhető kiadásukat, utóbbinál különösen is a személyi, ügyviteli, működési, karbantartási, felújítási és beruházási kiadásokat, valamint a várható közterheket, adókat és a befizetendő közegyházi hozzájárulásokat. A költségvetésnek tartalmaznia kell – az előre nem látható kiadásokra tekintettel – tartalékösszeget is.

(2) A költségvetést mind a választott testületek, mind az önálló gazdálkodásra jogosult intézmények kötelesek a gazdálkodási törvény mellékletében meghatározott nyomtatványon elkészíteni.

(3) Az előterjesztés és a tárgyalás módját az illetékes egyházi testületek határozzák meg.

(4) Pótköltségvetést kell készíteni, ha

- az éves bevétel a tervezetthez képest 20 százalékot meghaladóan módosul;
- nem tervezett és külső forrásból származó bevétel az éves tervezett bevétel 10 százalékát eléri;
- a kiadási oldal valamely fejezetcíme 10%-ot meghaladóan, vagy a teljes kiadási oldal 20%-ot meghaladóan módosul.

A pótköltségvetés elfogadása és jóváhagyása a költségvetésre vonatkozó szabályok szerint történik.

(5) Az önállóan gazdálkodó testületek és intézmények kötelesek – a gazdálkodási törvény mellékletében meghatározott számviteli nyomtatványokat felhasználva – gazdálkodásukról okmányolt, áttekinthető könyvelést vezetni. A könyvelés történhet hagyományos és számítógépes eljárással, utóbbi esetben azonban köteles az önkormányzati testület illetve az intézmény vezetője gondoskodni arról, hogy egy-egy lekönyvelt időszak dokumentumai kinyomtatott formában is rendelkezésre álljanak.

(6) A pénztár-, bankszámla-, betét és értékezelés részletes rendjét, a könyvvitel és a bizonylatolás általános és formai szabályait a gazdálkodási törvény mellékleteként megjelenő szabályzat rögzíti.

(7) Az önkormányzati testület és intézménye köteles gondoskodni arról, hogy a gazdálkodás és az ellenőrzés elkülönítetten történjen. Az önkormányzati testület és intézménye költségvetési beszámolóját a számvizsgáló bizottság terjeszti a testület elé. Az előterjeszthetőség feltétele az önkormányzati testület számvizsgáló bizottságának a gazdálkodási törvény 29. § (a-g) pontjaira kiterjedő nyilatkozata.

(8) A költségvetési beszámoló elfogadása annak az önkormányzati testületnek a joga, amely a költségvetést elfogadta. A költségvetést megerősítő fokozatos egyházi testület jóváhagyja a beszámolót vagy jogosult a költségvetési beszámolót és mellékleteit számvizsgáló testülete bevonásával felülvizsgálni, észrevételeit megtenni, és – indokolt esetben – eljárást kezdeményezni.

(9) A gazdálkodás folyamatos ellenőrzését a gazdálkodási törvény VII. fejezete a számvizsgáló bizottság hatáskörébe utalja.

(10) Minden anyagi (pénzbeli vagy természetbeni) értékkel kapcsolatos határozatot vagy intézkedést írásban kell rögzíteni.

11. § *Az egyház költségvetése és zárószámadása nem köznyilvános, de gondoskodni kell arról, hogy az arra jogosultak azt 30 napon belül megismerhessék.*

Vhu. 11. § (1) Az önállóan gazdálkodó testületek és intézmények gazdálkodásért felelős vezetői kötelesek gondoskodni arról, hogy a költségvetés és zárószámadás fejezetcím szerinti adatai megfelelő nyilvánosságot kapjanak.

(2) Az elfogadott egyházközségi költségvetés és zárószámadás fő címeit, templomi kihirdetés vagy közszemlére kitétel formájában kell nyilvánosságra hozni.

(3) Az egyházmegyei, illetve egyházkerületi közgyűlés alkotó tagjai számára írásos anyag formájában kell rendelkezésre bocsátani az egyházmegye, illetve az egyházkerület költségvetését és zárószámadását.

(4) A Magyarországi Református Egyház éves költségvetését és zárószámadását az elfogadás után 60 napon belül meg kell jelentetni a Református Egyház című hivatalos lapban.

12. § *Az önálló gazdálkodást végző testületek és intézmények elnöksége, illetve vezetője felelős a gazdálkodásért.*

Vhu. 12. § Az utalványozás egyházközség esetén a lelkészt illeti meg. Az éves költségvetés 10%-át meghaladó összeg esetén az elnökség együttes utalványozása szükséges. A Zsinatnál, egyházkerületnél, egyházmegyénél szabályrendelet határozza meg az utalványozás rendjét.

13. § *Az egyházon belüli gazdálkodási folyamatok tervezésére, megvalósítására, ellenőrzésére és a felelősségi szabályok meghatározására a Zsinati Tanács egységes szempontok alapján végrehajtási utasítást ad ki.*

Vhu. 13. § A Zsinati Tanács köteles a Végrehajtási Utasítást illetve annak módosításait a következő zsinati ülésen a Zsinatnak bemutatni.

14. § (1) *Az egyház alkotmányában vagy más egyházi törvényekben felhatalmazottak a hozzájuk tartozó testületek és intézmények gazdálkodását felügyelik. Felügyeletük különösen kiterjed:*

a) *a költségvetések és zárószámadások megvizsgálására és jóváhagyására,*

b) *a különböző közegyházi járulékok befizetésének ellenőrzésére,*

c) *a vagyonkezelés ellenőrzésére,*

d) *a felügyelt testületek és intézmények vagyoni állapotát befolyásoló gazdasági ügyletek törvényességére,*

e) *az ingatlanokkal kapcsolatos jogügyletek jóváhagyására,*

f) *minden olyan gazdálkodási területre, amelyre jogszabály a fokozatos egyházi testület részére feladatot ír elő,*

g) *az állammal, illetve az önkormányzatokkal szembeni kötelezettségek teljesítésére.*

Vhu. 14. § (1) A fokozatos egyházi testületek felügyeleti jogukat az egyházalkotmányban kapott felhatalmazásuknál fogva az alábbi rend szerint gyakorolhatják: az egyházmegye felügyeli az egyházközségek gazdálkodását; az egyházkerület felügyeli a kebelébe tartozó egyházmegyék gazdálkodását. A Zsinat az egyházalkotmány értelmében nem gyakorolhat közvetlen felügyeletet az egyházkerületek felett, azonban elrendelheti, hogy az egyházkerületek a Zsinat által folyósított ellátmányokkal és céltámogatásokkal milyen rend szerint kötelesek elszámolni, illetve milyen feltételekkel kötelesek a kapott ellátmányok és céltámogatások felhasználását ellenőrizhetővé tenni.

(2) A fokozatos egyházi testület jogosult a közvetlenül kebelébe tartozó testületek és intézmények költségvetését és költségvetési beszámolóját (zárószámadását) megvizsgálni, azokkal kapcsolatban 30 napon belül észrevételeket tenni, módosításokra és átdolgozásra határozatot hozni, illetve azokat jóváhagyni. Amennyiben a jóváhagyásra jogosult 30 napon belül nem nyilatkozik, a költségvetés vagy költségvetési beszámoló (zárószámadás) érvényessé válik.

(3) A Zsinat, illetve a fokozatos egyházi testületek közgyűlései által megállapított befizetési kötelezettségeknek meg kell jelenniük a költségvetésben és a költségvetési beszámolóban (zárószámadásban), vagy mellékletében. Ezek hiányában e dokumentumok nem lehetnek érvényesek, ezért ilyen esetben az illetékes fokozatos egyházi testület köteles azokat átdolgozásra vonatkozó határozattal visszaadni.

(4) Az illetékes fokozatos egyházi testület a vizitáció alkalmával köteles ellenőrizni a közegyházi befizetések teljesítését. A teljesítés elmaradása esetén az ellenőrzést végző testület illetve megbízottja legfeljebb 30 nap haladékot adhat a befizetés teljesítésére. A befizetés elmaradása ezek után a gazdálkodásért felelős személy(ek) fegyelmi felelősségre vonását vonja maga után.

(5) Az illetékes fokozatos egyházi testület köteles ellenőriztetni a gazdálkodási törvény mellékletében előírt szabályzatok és nyomtatványok bevezetését és használatát. Mulasztás esetén az ellenőrzést végző testület illetve az ellenőrzéssel megbízott személy a hiánypótlásra legfeljebb 30 napos haladékot adhat.

(6) Az illetékes fokozatos egyházi testület köteles ellenőriztetni, hogy a pénzkezelés, a számvitel, valamint az ingatlan és ingó vagyon kezelése megfelel-e a gazdálkodási törvényben és végrehajtási utasításában foglaltaknak. Mulasztás esetén az ellenőrzést végző testület, illetve az általa megbízott személy köteles az illetékes testület összehívását kez-

deményezni, a szükséges intézkedések megtételére vonatkozó – határidővel pontosított – határozatok meghozatalát szorgalmazni.

(7) A felügyeleti joggal bíró fokozatos testület jogosult az önálló gazdálkodású testület és intézmény költségvetésben meghatározott, illetve költségvetésen kívüli gazdasági ügyleteit megismerni, azokat véleményezni, jóváhagyni vagy a gazdálkodási törvényi előírásoknak megfelelő átdolgozásra visszaadni. E jog gyakorlásához szükséges, hogy a felügyelt testület e gazdasági ügyleteket előzetes egyeztetésre, a felügyeletre jogosult testülethez felterjessze. Amennyiben a felügyeletet gyakorló testület a felterjesztésre 30 napon belül nem tesz észrevételt, a gazdasági ügylet végrehajthatónak tekinthető.

(8) Az ingatlanok szerzésére, elidegenítésére és megterhelésére vonatkozó szabályozást a Gtv. VI. fejezete és a végrehajtási utasítás tartalmazza.

(2) Minden vizsgálat tapasztalatait hitelesített jegyzőkönyvben kell rögzíteni, amelynek egyik példányát a megvizsgált testületnek, illetve intézménynek, a másik példányát pedig a vizsgálatra illetékes testület elnökségének kell megküldeni 30 napon belül.

(3) Jogszabálysértés gyanúja esetén a felügyeletet gyakorló testület elnöksége haladéktalanul, de legkésőbb a jegyzőkönyv átvételétől számított 15 napon belül köteles megtenni a szükséges intézkedéseket.

Az Országos Református Egyházi Közalap

15. § *A Magyarországi Református Egyház egyetemes szolgálatainak támogatására a költségvetésében Közalapot különít el és tart fenn.*

Vhu. 15. § Az Országos Református Egyházi Közalap önálló fejezet-címként kell megjelenjen mind a Magyarországi Református Egyház, mind a fokozatos egyházi testületek és a közalapi hozzájárulást fizetők költségvetésében.

16. § *(1) A Közalap bevételei:*

- a) a gyülekezetek által fizetett évi hozzájárulások, amelynek mértékét és egyházkerületenkénti arányát a Zsinati Tanács állapítja meg,*
- b) a gyülekezetek, az intézmények, valamint a közegyház számára kiutalt ingatlanjáradék összegének a Zsinati Tanács által meghatározott százalékos hányada,*
- c) egyéb bevételek.*

(2) A Közalap fizetésére köteles egyházi testületek és intézmények kötelesek a számukra meghatározott Közalapi hozzájárulás összegét évi költségvetési szükségleteik közé felvenni, s azt a megadott határidőig befizetni.

Vhu. 16. § (1) A Zsinati Tanács a közalap következő évi összegét, valamint a tárgyévi közalapi járulék egyházkerületek közötti megosztását a Magyarországi Református Egyház tárgyévi költségvetésével egyidejűleg határozza meg.

(2) Az egyházkerületre kirótt közalapi járulékot az Egyházkerületi Tanács jogosult felosztani a kebelbeli egyházmegyék között. Az Egyházkerületi Tanács e hatáskörét másra nem ruházhatja át.

(3) Az egyházmegyére kivetett közalapi járulékot az Egyházmegyei Tanács osztja fel a kebelbeli egyházközségek között, figyelembe véve azok lélekszámát, teherbíró képességét, valamint a tárgyévre betervezett nagyobb felújításokat és beruházásokat is. Az Egyházmegyei Tanács e hatáskörét másra nem ruházhatja át.

(4) Az évi közalapi hozzájárulást megállapító határozatokról 30 napon belül tájékoztatni kell az érintett testületek elnökségét.

(5) Az ingatlanjáradék összege után fizetendő közalapi járulék összege nem haladhatja meg a tárgyévi járadék 5%-át. Az ezen jogcímen megállapított összeget a Zsinat, a részére átutalt ingatlan járadékból levonja és visszatartja. Erről értesítést küld a közalapi járulék fizetésére kötelezett részére.

(6) A tárgyévi támogatandó cél ismeretében (17-18. §) a Zsinati Tanács jogosult arra, hogy a Magyarországi Református Egyház éves költségvetésében saját, egyéb bevételeiből további összegeket is a közalapi bevételekhez csoportosítson.

(7) Nem terjeszthető elő és nem fogadható el olyan egyházközségi költségvetés, amely a közalapi járulék tárgyévi összegét nem tartalmazza.

Gazdálkodás az ingó, ingatlan és más javakkal

19. § (1) *Ingatlan tulajdonjogát – e törvényben meghatározott korlátozásokkal – az önálló egyházi jogi személy szerezheti meg, és idegenítheti el.*

Vhu. 19. § (1) A jogügyletre vonatkozó döntés előtt be kell szerezni

1. az ingatlan tulajdoni lapját,

2. az ingatlan értékbecslését, vagy ingatlanforgalmi szakértői véleményt.

(2) A szavazás egyházközségi szinten név szerint, más testületekben a szavazás általános módján történik és érvényességéhez a jelenlevők kétharmados többsége szükséges.

(3) A határozatnak tartalmaznia kell a jogügylet megkötésének indokát, valamint elidegenítés esetén azt, hogy a befolyó vételárat milyen célra használják fel. A határozatnak tartalmaznia kell a megkötendő szerző-

dés lényeges elemeit (). A döntésnél kiemelten figyelembe kell venni az egyház anyagi érdekeit.

(4) A határozatot írásba kell foglalni és a jogügyletet a beszerzett mellékletekkel együtt 8 napon belül fel kell az e törvényben meghatározott elnökséghez vagy testülethez terjeszteni, jóváhagyás végett.

(5) Templom, hitéleti célú ingatlan tulajdonjogát az egyházi jogi személy tulajdonos csak kivételes és különösen indokolható esetben idegenítheti el vagy adhatja más használatába. A szerződés megkötéséhez egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi tulajdon esetén az Egyházkerületi Tanács, a Magyarországi Református Egyház tulajdonában álló ingatlan esetén a Zsinati Tanács előzetes hozzájárulása szükséges.

(2) Az *elidegenítés (ingyenes vagy visszterhes) illetőleg használatba adás kivételes és különösen nyomós indokának tekinthető, ha*

1. az ingatlan a gyülekezet legalább 5 éve nem használja, és erre vonatkozó igény – a település(rész) elnéptelenedése miatt – a jövőben sem várható.

2. az ingatlan műszaki állapota miatt a használatra alkalmatlan, a felújítás gazdaságtalan, vagy a felújítási költség nagysága miatt ezt sem az egyházközség, sem a felettes egyházi testületek nem vállalják. Ezen esetben is vizsgálendő, hogy a tulajdonos mindent megtett-e a hitélet erősítése, az anyagi források előteremtése, pályázati lehetőségek kiaknázása érdekében.

(3) A tulajdonjog vagy használat átadása a fentiek megvalósulása esetén is csak azzal a feltétellel engedélyezhető, ha az ingatlanszerző:

1. olyan mértékű ellenérték kifizetését vállalja, amelyből az ingatlan funkciója pótolható, vagy

2. az ingatlan ellenérték nélkül veszi át, de kötelezettséget vállal annak felújítására és az egyházi használat biztosítására is.

(4) Az ingatlan használati jogot megszerzőnek nyilatkoznia kell arról, hogy saját hasznosítási körében az ingatlanban csak olyan tevékenységet végez vagy csak olyan harmadik személy részére biztosít további használatot, amellyel a Református Egyház érdekeit, hitelvéit, tekintélyét nem rombolja.

(5) A jogügyletben ki kell kötni, hogy amennyiben az átvett ingatlan tulajdonjogát vagy használati jogát továbbadja, az eredetileg vállalt kötelezettségek a jogutódra is kiterjednek.

(6) Ingyenes juttatás esetében szerződésbe kell foglalni az ajándék viselkedés követelhetőségének feltételeit.

- 20. §** (1) *Egyházközség, egyházmegye, egyházkerület, közegyház tulajdonában ingatlan megszerzésére, elidegenítésére vagy megterhelésére vonatkozó jogügylet érvényes létrejöttéhez testületi döntés szükséges. A jogügylet megkötésére az elnökség tagjai együttes aláírással jogosultak.*
- (2) *Az önkormányzati testületek által alapított intézmények esetén a jogügylettel kapcsolatos döntést a tulajdonos hozza meg, annak képviselője írja alá, de az csak fenntartó jóváhagyásával válik érvényessé.*
- (3) *Az egyházi jogi személyek képviseltében megkötött szerződésnek tartalmaznia kell, hogy az csak a jelen törvényben meghatározott jóváhagyással válik érvényessé.*
- (4) *A jóváhagyással kapcsolatos testületi döntés a szavazás általános szabályai szerint történik, de érvényességéhez a jelenlevők 2/3-os többsége szükséges.*
- (5) *A jóváhagyás megtörténtével a szerződés a megkötés időpontjára visszamenőleges hatállyal jön létre.*
- (6) *Jóváhagyás hiányában a szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményei alkalmazandók.*
- (7) *Az érvénytelenség jogkövetkezményeiből eredő kártérítési felelősség érvényesítésénél az e törvény 4. § (3) és (4) bekezdésben foglaltak az irányadók.*
- (8) *Az egyházközség ingatlanra vonatkozó jogügyleteit az illetékes egyházmegye elnöksége, az egyházmegye ingatlanra vonatkozó jogügyleteit az egyházkerület elnöksége hagyja jóvá és záradékolja. Az egyházmegye elnökségének jóváhagyó vagy azt megtagadó döntése ellen az Egyházmegyei Tanácshoz, az egyházkerület elnökségének jóváhagyó vagy azt megtagadó döntése ellen az Egyházkerületi Tanácshoz lehet fellebbezni.*
- (9) *Az Egyházkerület ingatlanra vonatkozó jogügyleteit az egyházkerület elnöksége köti meg. A szerződést az Egyházkerületi Tanács hagyja jóvá. A határozat ellen az Egyházkerületi Közgyűléshez lehet fellebbezni.*
- (10) *A Magyarországi Református Egyház tulajdonban álló ingatlanra vonatkozó szerződést a Zsinat elnöksége köti meg. A jogügylet előtt be kell szerezni az Elnökségi Tanács véleményét. A jogügyletet a Zsinati Tanács hagyja jóvá. A határozat ellen a Zsinathoz lehet fellebbezni.*
- Vhu. 20. §** (1) *Egyházközségi, egyházmegyei tulajdonban álló ingatlanok esetében a fokozatos egyházi testület elnöksége az ügyirat kézhezvételét követő 20 napon belül köteles a jóváhagyás megadásáról vagy megtagadásáról írásban nyilatkozni.*

(2) Amennyiben a fokozatos testület elnöksége az ügyirat kézhezvételétől számított 20 napon belül nem nyilatkozik, úgy a szerződést a kézhezvételt követő 20. napon jóváhagyottnak kell tekinteni.

(3) Egyházkerületi, közegyházi ingatlannal kapcsolatos jogügylet jóváhagyását az elnökség köteles a soron következő testületi ülésre betervezni.

(4) Amennyiben a felterjesztés hiányos, úgy a határozatot hozó testület elnöksége írásban 8 napos határidővel fel kell hívnia a hiányok pótlására azzal a figyelmeztetéssel, hogy ha a hiányt nem pótolja, vagy ismételten hiányosan terjeszti elő a jóváhagyás iránti kérelmet, úgy a rendelkezésre álló iratok alapján születik döntés.

(5) A jogügylet jóváhagyás akkor tagadható meg, ha

1. jogszabályba ütközik,
2. sérti az egyház érdekeit.

(6) Ha a fokozatos testület elnöksége a jogügyletet jóváhagyja a szerződést záradékkal látja el, és visszaküldi a felterjesztő részére.

(7) Egyházkerületi, közegyházi ingatlanra vonatkozó jogügylet mellékelten csatolni kell a jóváhagyó testület határozatát.

21. § *Az ingatlannal való gazdálkodásért az ingatlan tulajdonosa a felelős, köteles annak állagát a jó gazda gondosságával megőrizni.*

Vhu. 21. § A szokásosnál (templom, gyülekezeti ház, lelkészlakás) nagyobb ingatlanvagyonnal rendelkező önkormányzati testületek vagyongazdálkodó bizottságot hozhatnak létre. A vagyongazdálkodó bizottság tulajdonosi jogokat nem gyakorolhat.

22. § *Az egyházi ingatlanok használata, kezelése:*

- a) az egyházi ingatlanokat elsősorban egyházi célra kell használni. Ennek hiányában – ha jogszabályba nem ütközik – más olyan célokra is használhatók, amelyek nem sértik az egyház érdekeit és tekintélyét,
- b) nem egyházi célú használathoz, hasznosításhoz a tulajdonos egyházi szervezet testületi határozata szükséges, a presbitérium döntéséhez a fokozatos egyházi testület elnökségének jóváhagyása is.

Vhu. 22. § A testületi határozat meghozatala névszerinti szavazással történik. Az érvényes döntéshez a határozatképes testületi ülés szavazásra jogosult tagjainak egyszerű többségi szavazata szükséges.

23. § *(1) Új épület létesítéséről vagy meglévő építmény felújításáról, átalakításáról a tulajdonos dönt. Amennyiben az építkezés szerkezetet vagy rendeltetést érintő változással jár, úgy a tulajdonos egyházi testületének és építési hatóságnak határozatát jóváhagyásra meg kell küldeni a fokozatos egyházi testületnek.*

(2) Amennyiben új építmény építéséhez, átalakításhoz, felújításhoz a tulajdonos a saját erőn felül igénybe kíván venni más pénzügyi forrásokat is (egyházi, vagy állami pályázatok, segélyek, céltámogatások stb. útján) – a beruházás megkezdése előtt meg kell küldeni az építkezésre vonatkozó pénzügyi tervet a fokozatos egyházi testületnek.

(3) Ha az építkezéshez, a felújításhoz, átalakításhoz a fokozatos egyházi testület hozzájárulása szükséges, ahhoz jóváhagyás hiányában egyházi támogatás nem nyújtható.

(4) Építés, beruházás további kérdéseiben az egyházkerület alkothat szabályrendeletet.

Vhu. 23. § (1) A testületi határozat meghozatala mind az (1), mind a (2) bekezdésben foglaltakról névszerinti szavazással történik. A határozat akkor érvényes, ha azt a szavazásra jogosult tagok egyszerű többséggel támogatták.

(2) Amennyiben e törvény szerint az építkezés jóváhagyást igényel, a testületi határozatot mellékleteivel (beleértve a hatósági eljáráshoz szükséges dokumentációt) a fokozatos egyházi testület elnökségéhez be kell nyújtani. Ha a fokozatos egyházi testület elnöksége 20 napon belül határozataról írásban nem értesíti a kérelmezőt, a kérelem jóváhagyottnak tekintendő.

(3) Amennyiben e törvény szerint az építkezés jóváhagyást igényel, az építési hatóság határozatát a jóváhagyásra jogosult elnökségnek ellenjegyzés céljából fel kell terjeszteni, amelyet 15 napon belül kell ellenjegyezve a kérelmezőnek visszajuttatni. A határidő elmulasztása az ellenjegyzés megadásának tekintendő. Az ellenjegyzést meg kell tagadni, ha a hatóság határozata nem a fokozatos egyházi testület által jóváhagyott dokumentációt engedélyezte.

(4) Az építkezés pénzügyi tervét a szükséges dokumentumokkal együtt kell a felügyeletet gyakorló hatósághoz felterjeszteni.

(5) A jóváhagyást megtagadó határozat ellen a közgyűléshez lehet fordulni, amely 30 napon belül – ha szükséges akár rendkívüli ülésen – elbírálja a panaszt.

24. § Az egyházi jogi személy a tulajdonában levő ingatlanokról ingatlan-nyilvántartást vezet.

Vhu. 24. § (1) Az ingatlan-nyilvántartásnak tartalmaznia kell az alábbi azonosító adatokat, amelyek egy-egy ingatlan tulajdoni lapján szerepelnek:

- a) település,
- b) hrsz,

- c) utca, házszám,
- d) terület nagysága,
- e) rendeltetése,
- f) tulajdonos.

(2) A nyilvántartás az azonosító adatokon kívül tartalmazza:

- a) az ingatlan birtokosát,
- b) használóját,
- c) a használat módját,
- d) a használat jogcímét,
- e) a használat időtartamát,
- f) az ingatlan értékét,
- g) az ingatlan terheit a jogosult és a teher összezszerű megjelölésével,
- h) az ingatlannal kapcsolatos szerződés másolatát.

(3) A nyilvántartást a gazdálkodási törvény hatályba lépését követő egy éven belül, a változásokat 30 napon belül szolgálati úton kell felterjeszteni.

25. § *Az egyházi ingó és ingatlan vagyon tulajdonosa az általa készített leltározási szabályzat figyelembevételével évente egyszer leltároz, amelyet a zárószámadás elkészítésekor érvényesít.*

Vhu. 25. § (1) A gazdálkodási törvényben elrendelt leltározási szabályzatnak, valamint ingó és ingatlanleltárnak a gazdálkodási törvény hatálybalépése utáni első zárószámadás mellékleteként kell elkészülnie, a továbbiakban csak a leltár korrekciója szükséges.

(2) A leltározási szabályzat célja az egyházi szervezet eszközeinek, készleteinek, vagyontárgyainak, kötelezettségeinek felmérése, mennyiségben és értékben, s ezáltal a mérleg valóságának alátámasztása. A szabályzat egyben védi az egyházi szervezet vagyonát, megállapítja az azokért való felelősöket.

(3) Tárgyi eszköznek minősül az a vagyontárgy, amelynek rendeltetészerű használat mellett az elhasználódási ideje az egy évet meghaladja.

(4) Leltározni kell az egyházi szervezet:

- a) a tárgyi és nem tárgyi javait, a tárgyi eszközeit és a befektetett pénzügyi eszközöket (befektetett eszközök),
- b) a készleteit, a követeléseket, az értékpapírokat, (forgó eszközök),
- c) a pénzügyintézeteknél levő állományt, a költségvetési tartozásokat és a követeléseket,
- d) a társadalombiztosítási tartozásokat, pénztári állományt (pénzeszközök),

e) a forrásokat, a saját tőkét, saját tulajdonú, illetve birtokba vett álló és forgó eszközöket.

(5) A leltározási szabályzatnak tartalmaznia kell:

- a) a leltározási kötelezettség terjedelmét,
- b) a leltározási ütemtervet,
- c) a leltározásért való felelősséget,
- d) a leltározás módját,
- e) az értékelés szabályait,
- f) az eljárás módját leltárhány vagy többlet esetén,
- g) a kártérítési kötelezettség mértékét,
- h) a leltározás egység

26. § *Az egyházi szervezet ingóságainak selejtezésekor jegyzőkönyvet vesz fel, amelyet az irattári rend szerint megőriz.*

Vhu. 26. § (1) A selejtezési jegyzőkönyvet a gazdálkodási törvény melléklet-csomagjában található minta alapján kell elkészíteni. A jegyzőkönyv egy példányát irattárban kell elhelyezni, másik példánya pedig a 25. §-ban részletezett vagyonleltárhoz csatolandó.

(2) A selejtezési szabályzatban kell rögzíteni:

- a) a selejtezhető és nem selejtezhető vagyontárgyak körét,
- b) a selejtezés elrendelésére, a selejtezési eljárás lefolytatására jogosult személyek körét,
- c) a selejtezés módját,
- d) a selejtezett vagyontárgyak további hasznosításának vagy megsemmisítésének körét, módját,
- e) a selejtezési jegyzőkönyv alaki és tartalmi kellékeit.

(3) A selejtezési szabályzat előírásai nem vonatkoznak az egyházi szervezet iratainak selejtezésére, ezekre az iratkezelési szabályzat rendelkezéseit kell alkalmazni.

27. § *Az egyház tulajdonában levő műtárgyakat az ezek kezelésére vonatkozó állami szabályok szerint kell nyilvántartani, tárolni és biztosítani.*

Vhu. 27. § (1) Műtárgyon az állami törvényekben megfogalmazottakon kívül érteni kell mindazokat az ingóságokat, amelyeket az egyházi szervezet a liturgikus, illetve mindennapi életében használ, így ide tartoznak a klenódiумok, terítők, templomi berendezések, zászlók stb.

(2) Az egyházi szervezet a műtárgyokról fokozott figyelemmel tartozik gondoskodni, beleértve a biztosítást.

(3) A mozgatható műtárgyakat használaton kívül elzárva kell tartani, és gondoskodni kell a rongálódás elleni védelmükről, állagmegóvásukról.

28. § (1) *Egyházi testület vagy intézmény ingatlant, ingóságot vagy költségvetésének 5%-át meghaladó pénzeszközt alapítványba, csak a fokozatos egyházi testület jóváhagyásával juttathat. Egyházi testület vagy intézmény gazdasági társaságba ingatlant, ingóságot vagy pénzeszközt csak a fokozatos egyházi testület jóváhagyásával vihet be.*

(2) *Gazdálkodó egyházi szervezetnek tilos:*

a) *társaságban korlátlan felelősséggel részt venni,*

b) *pénzeszközeit bizonytalan fedezettel kihelyezni,*

c) *pénzeszközeit banki kockázatnál nagyobb kockázattal járó módon befektetni,*

d) *egyházi pénzeszközöket magáncélra igénybe venni vagy adni,*

e) *céltámogatást, pályázati támogatást eltérő célra felhasználni.*

Vhu. 28. § A vonatkozó testületi döntés meghozatalára és hatályosítására azok az előírások érvényesek, amelyek e gazdálkodási törvény 21. §-ában és annak végrehatási utasításában az ingatlan szerzésére, illetve elidegenítésére vonatkoznak.

Az egyházi gazdálkodás ellenőrzése

29. § *Az egyházi gazdálkodás ellenőrzésének célja, hogy elősegítse:*

a) *az egyházi gazdálkodásra vonatkozó jogszabályok betartását,*

b) *az egyházi gazdálkodó szervezeteket megillető bevételek beszedését,*

c) *a pénzeszközök gazdaságos, takarékos, és szabályszerű felhasználását,*

d) *a költségvetés és a zárószámadás megalapozottságát,*

e) *a vagyonkezelés hatékonyságát és szabályszerűségét,*

f) *a hanyagság és túlköltekezés megelőzését,*

g) *a számviteli és bizonylati rend betartását.*

Vhu. 29. § (1) A Zsinati Tanács felhatalmazza a Zsinat Elnökségét, hogy a Magyarországi Református Egyház gazdálkodásáról szóló hatályos törvényéhez a mellékleteket (szabályrendeleteket, nyomtatványokat) az illetékes bizottságokkal egyetértésben kiadja.

(2) Ez a végrehajtási utasítás 2002. július 1-én lép hatályba.

30. § (1) *Az egyházi gazdálkodási szervezetek gazdálkodásának ellenőrzését az adott szintű önállóan gazdálkodó szervezetek testületei által választott számvizsgáló bizottságok végzik, melyeket az önállóan gazdálkodó szervezetek testületei választanak Ellenőrzésük során joguk van a gazdálkodás teljes egészét vizsgálni, nyilatkozatokat bekérni, a gazdálkodást végzőkhöz kérdéseket feltenni.*

(2) *A számvizsgáló bizottság tagjai presbiteri tisztség viselésére joga-*

sult, teljes jogú egyháztagok lehetnek, akik az adott egyházi szervezet gazdálkodásában nem vesznek részt.

(3) Biztosítani kell a számvizsgáló bizottságok munkájának szakszerűségét. Az egyházmegyei, egyházkerületi és zsinati számvizsgáló bizottság legalább egy tagjának számviteli végzettséggel kell rendelkeznie.

31. § (1) A számvizsgáló bizottságoknak joguk van arra, hogy a felügyeletük alá tartozó szervek gazdálkodását maguk vagy kiküldötteik útján ellenőrizzék 2. Nem választhatók a számvizsgáló bizottság tagjaivá, illetve póttagjaivá azok, akik az adott testület vagy intézmény gazdálkodásában, illetve annak irányításában tisztüknél fogva részt vesznek vagy megválasztásuk az összeférhetlenség egyéb szabályaival ütközik, így a testületek elnökségének, illetve a gazdasági bizottságnak tagjai.

Vegyes és záró rendelkezések

32. § E törvény alkalmazásában:

- a) gazdálkodás: a rendelkezésre álló javak felhasználásának folyamata,
- b) gazdálkodási rend: a rendelkezésre álló javak megőrzésére, felhasználására, illetve az egyházi tevékenységek ellátása érdekében a bevételek elérésére és a szükséges kiadások teljesítésére irányuló tevékenységek szabályozásának összessége,
- c) jogi személy: olyan szervezet, amelyet az állam, polgári, alanyi jogokkal és kötelezettségekkel ruház fel. Önálló képvisellel rendelkezik, és önállóan jelenik meg a gazdasági forgalomban,
- d) egyházi jogi személy: az az egyházi testület vagy intézmény, amelyet az egyház a belső jogszabályaiban annak minősít, jogképességét törvény korlátozhatja.
- e) egyházi adóalany: az önálló képviselleti szervvel rendelkező és az egyház által önálló jogi személynek minősített szervezet, amely önálló adószámmal is rendelkezik. Egy adóalany intézménynek, szervezetnek egy – a számviteli törvény szerinti – beszámolója van ennek megfelelően egy önálló könyvvizetése,
- f) önállóan gazdálkodó egyházi testület, intézmény: amelyet az alapító egyházi testület annak sorol be,
- g) részben önállóan gazdálkodó egyházi intézmény (intézményrész), szervezeti egység, amely gazdálkodási szempontból egy másik, önálló gazdálkodó egyházi intézménynek része, vagy szervezeti egysége. Általánosságban jelenti azt az intézményt, amely gazdaságilag nem önállóan jelenik meg a gazdasági forgalomban, bár jogi személyiséggel rendelkezik,

- h) alapító egyházi szerv: az az egyházi jogi személy, amely új, jogi személyiségű egyházi szervezetet, szervezeti egységet hoz létre. Egyházi szerv közhasznú szervezetet, gazdasági társaságot is alapíthat, vagy abban részt vehet: az így létrejött szervezet azonban az alapítótól elkülönült jogi személyiségű szervezetként működik,*
- i) egyházi felügyeleti tevékenység: egyházi illetve az egyház által átvállalt feladatok ellátásának szakmai irányítására, szervezésére, szabályozására, ellenőrzésére irányuló tevékenység, és az ezekkel kapcsolatos éves költségvetési, gazdálkodási tervezési, beszámolási, pénzügyi ellenőrzésekre kiterjedő feladatok összegzése,*
- j) költségvetés: az egyes egyházi testületek, illetve intézmények a várható bevételeiknek és ráfordításainak számbavételével összeállított éves pénzügyi terv,*
- k) költségvetési beszámoló (zárószámadás): az egyes egyházi testületek és intézmények adott évi tevékenységéről szóló beszámolás, amely kitér mind a szakmai feladatok ellátására, annak mutató számaira, mind a számviteli törvény és gazdálkodási rend által előírt számszaki mutatók alakulására,*
- l) leltár: minden olyan kimutatás, amely az eszközök és a források, vagy egy-egy csoportjuk valóságában meglévő állományának mennyiségét és értékét meghatározott napra vonatkoztatva tartalmazza. A leltározás az egyházi szervezet tulajdonát képező, vagy használatába adott álló és forgóeszközök, valamint azok forrásainak (az aktív és passzív vagyონrészeknek), továbbá a birtokában levő idegen eszközök valóságban meglévő állományának megállapítása,*
- m) összeférhetetlenség: Az egyháznak az a tisztviselője, vagy az egyházi önkormányzat körében rendelkezésre jogosult tagja nem vehet részt olyan gazdálkodással kapcsolatos ügyre vonatkozó tárgyalásban, határozathozatalban vagy intézkedésben, amelyben ő maga, házastársa, jegyese, egyenes ági rokona vagy annak házastársa, örökbefogadó és nevelő szülője, örökbefogadott vagy nevelt gyermeke, testvére; a házastárs egyenes ágbeli rokona vagy testvére, továbbá a testvér házastársa, valamint mint valamelyik fél törvényes képviselője, meghatalmazottja járt el, vagy érdekelt,*
- n) fokozatos egyházi testület: egyházköztségnek egyházmegye, egyházmegyének egyházkerület, intézménynek fenntartója.*

A törvény mellékletei (űrlapok és szabályzatok):

- A Református Egyházközség költségvetése
- A Református Egyházközség zárószámadása
- A Magyarországi Református Egyház költségvetési táblázatai a évre
- Az Egyházkerület területén megvalósuló építési beruházások felügyelet-rend-szerűről szóló szabályzat
- Egyházi ingatlan-nyilvántartási adatlap
- Egyházközség iratkezelési és irattározási szabályzata
- Egyházközség, selejtezési szabályzata
- Egyházközség leltározási szabályzata
- Egyházközség pénzkezelési szabályzata
- Könyvelési nyomtatvány

A Magyarországi Református Egyház egyéb törvényei

- Az MRE egyéb, a presbitereket közvetlenül nem érintő törvényei a következők:
- 1992. évi II. tv. az egyházi könyvkiadásról
 - 1994. évi I. tv. a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgáltról
 - 1995. évi I. tv., a Magyarországi Református Egyház közoktatási törvénye
 - 2000. évi II. tv. a Magyarországi Református Egyház szeretetszolgálatáról
 - 2002. évi II. tv. a Magyarországi Református Egyház lelkészeinek ellátásáról és Nyugdíjintézetéről
 - 2005. évi III. tv. a Magyarországi Református Egyház tájékoztatási szolgálta-táról
 - 2006. évi I. tv. az egyházi bírászkodásról
 - 2007. évi II. tv. a református hittanoktatásról
 - 2007. évi III. tv. a Magyarországi Református Egyház felsőoktatási intézmé-nyeiről

* * *

A presbiterekről

1. PRESBITERI ESKÜSZÖVEG

A megválasztott új (nem újraválasztott) tisztségviselők esküvel foglalják el szolgálati helyüket a hatálybalépés utáni vasárnapi istentiszteleten. Az eskü előtt a lelkipásztor két kérdést intéz hozzájuk:

1. Miután az egyházközség gondnokává/presbiterévé választotta, megkérdezem: ismeri-e az egyházi törvények, szabályrendeletek gondnokokra/presbiterekre vonatkozó rendelkezéseit és ezekben körülhatárolt feladatait?

Felelet:

Ismerem és azokat magamra nézve kötelezően elfogadom.

2. Hajlandó-e a gondnoki/presbiteri tisztséggel járó feladatok teljesítésére magát Isten és a jelenlévő gyülekezet színe előtt esküvel elkötelezni?

Felelet:

Isten kegyelmét kérve és remélve, igen.

Eskü szövege:

Én, esküszöm a Szentháromság Istenre, hogy tisztemmel járó kötelességeket és feladatokat Isten dicsőségére, egyházunk épülésére és népünk javára, a Magyarországi Református Egyház rendjében úgy igyekszem teljesíteni, hogy az egyház hasznát mindenkor a magam hasznának elébe helyezem. Isten engem úgy segítjen. Ámen.

2. A PRESBITERI TISZTSÉG BIBLIAI ALAPJAI

A papság Lévi törzséből, a nép vezetői pedig a többi törzsből kerültek ki, és általában tekintélyes családfők voltak, akik nemcsak saját házuk népét igazgatták, hanem mint testület, a nép vagy a település közös képviselőit is ellátták.

„Menj, gyűjtsd össze Izráel véneit” – mondja Mózesnek az Úr – „és ha hallgatnak a szavadra, akkor menj be Izráel véneivel együtt Egyiptom királyához.” (2Móz 3,16;18)

Az Ószövetség első „presbitérium”-a Jetró tanácsa szerint:

„Szemelj ki a nép közül derék, istenfélő férfiakat, hűséges embereket, akik gyűlölik a megvesztegetést.” (2Móz 18,21)

Korábban nem tisztség volt, csak egy minőségi jelző. Némelyik országban és némelyik protestáns egyházban ma is csupán „idősebb” egyháztagokról beszélnek, ahogyan Pál apostol is egy helyen így emlegeti őket:

„...elküldött Efézusba és magához hívatta a gyülekezet véneit” (ApCsel 20,17), és azután nekik mondja:

„Viseljetek tehát gondot magatokra és az egész nyájra, amelynek őrizőivé tett titeket a Szentlélek, hogy legeltessétek az Isten egyházát, amelyet tulajdon vérével szerzett” (ApCsel 20,28).

Ugyanakkor más helyen kimondottan a presbiterekről szól:

„A vezetésben bevált presbiterek kétszeres megbecsülést érdemelnek; elsősorban azok, akik az igehirdetésben és a tanításban fáradoznak” (1Tim 5,17).

Itt presbiter néven szerepelnek az igehirdetők is, sőt, János apostol leveleiben magát is „presbiter” néven mutatja be. Péter apostol kimondottan a presbitereknek írja a következőket:

„A közöttetek levő presbitereket tehát kérem én, a presbitertárs és Krisztus szenvedésének tanúja, valamint eljövendő dicsőségének is részese: legeltessétek az Isten közöttetek levő nyáját; ne kényszerből, hanem önként, ne nyeresz-kedésből, hanem készségesen; ne is úgy, mint akik uralkodnak a rájuk bízotakon, hanem mint akik példaképei a nyájnak.” (1Pét 5,1-3)

A presbiterek jellemvonásait a püspökök és diakónusok vonatkozásában így írja le az Ige:

„Igaz beszéd ez: ha valaki püspökségre törekszik, jó munkát kíván. Szükséges tehát, hogy a püspök legyen feddhetetlen, egyfeleségű férfi, megfontolt, józan, tisztességes, vendégszerető, tanításra alkalmas, nem részeges, nem kötekedő, hanem megértő, a viszálykodást kerülő, nem pénzsóvár; olyan, aki a maga háza népét jól vezeti, gyermekeit engedelmességben és teljes tisztességben neveli. Mert ha valaki a maga háza népét nem tudja vezetni, hogyan fog gondot viselni az Isten egyházára? Ne újonnan megtért ember legyen, nehogy felfuvalkodva az ördöggel azonos ítélet alá essék. Szükséges, hogy a kívülállóknak is jó véleményük legyen róla, nehogy gyalázatba és az ördög csapdájába essék. Ugyanígy a diakónusok is tiszteletre méltók legyenek, nem kétszínűek, nem mértéktelen borivás rabjai, nem haszonlesők, hanem olyanok, akikben megvan a hit tiszta lelkiismerettel. De ezeket is meg kell vizsgálni előbb, csak akkor szolgáljanak, ha feddhetetlenek. Feleségük is hasonlóan tiszteletre méltó legyen: nem rágalmozó, mértékletes, mindenben hűséges. A diakónusok legyenek egyfeleségű férfiak, akik mind gyermekeiket, mind a maguk háza népét jól vezetik.” (1Tim 3,1-12)

Hasonlóan jellemzi az apostol másutt is a presbitereket:

„Azért hagytalak Krétában, hogy rendbe hozd az elintézetlenül maradt ügyeket, és presbitereket állíts szolgálatba városonként, ahogyan meghagytam neked: ha van olyan, aki feddhetetlen, egyfeleségű férfi, akinek gyermekei hívők, nem vádolhatók kicsapongással, és nem engedetlenek. A püspök ugyanis, mint Isten sáfára, legyen feddhetetlen, nem önkényeskedő, nem indulatos, nem részeseges, nem kötekedő és nem haszonleső, hanem vendégszerető, a jóra hajlandó, józan, igazságos, kegyes, önmegtartóztató, aki ragaszkodik a tanítással megegyező igaz beszédhez, hogy az egészséges tanítással tudjon bátorítani, és meg tudja győzni az ellenszegülőket.” (Tit 1,5-9.)

3. A PRESBITERI TISZT A II. HELVÉT HITVALLÁS ALAPJÁN

A II. Helvét hitvallás XVIII. fejezete foglalkozik az anyaszentegyház szolgálival, azok rendeltetésével és kötelességeivel. A presbiterekről ezt mondja:

„A presbiterek idősebb emberek és mintegy szenátorai és atyjai a gyülekezetnek és azt üdvös tanácsaikkal igazgatják.”

Az egyházi szolgák választásáról:

„Az egyházi szolgákat meg kell hívni és törvényes egyházi választással meg kell választani, azaz válassza ki őket lelkiismeretesen az egyház vagy azok, akiket erre az egyház kiküldött, szép rendben, zavargás, pártoskodás és marakodás nélkül. De ne akárkit válasszanak, hanem alkalmas embereket, akik szent és igaz tudománnyal, kegyes ékesszólással, természetes bölcsességgel, mértékletességgel és életük tisztességével tűnnek ki az apostoli előírás szerint, amelyet az apostol a Timótheushoz írt első levél harmadik részében és a Titushoz írt levél első részében fogalmazott meg. Akiket pedig megválasztottak, azokat a vének közös imádsággal és kézrátétellel szenteljék fel.”

Presbiterek tehát kezdettől fogva voltak, de mióta léteznek „presbitérium”, mint testület?

„Jeromos is hasonló dolgokról számol be a Titushoz írt levél magyarázatában, ezt mondván: »Mielőtt az ördög ösztönzésére versengések támadtak a hitben, a presbiterek közös tanácsa által kormányozták a gyülekezeteket... «Jeromos ... hozzászól: »Amiképpen a presbiterek tudják, hogy ők az egyház szokásai következtében vannak alávetve annak, aki föléljük van rendelve, úgy a püspököknek is tudniuk kell, hogy ők inkább szokásból, mint az Úr rendelésének igazsága szerint állanak felette a presbitereknek és velük együtt kell az egyházat kormányozniuk.«”

A XXVIII. fejezetben pedig ez áll:

„Az egyház javainak helyes felhasználása egykor és most a következő: Fenntartani a tanítást az iskolákban és a szent gyülekezetekben az egész isten-

tisztelettel, szertartásokkal és az egyházi épülettel egyetemben, aztán gondoskodni a tanítókról, tanulókról és lelkipászorokról, más szükséges dolgokkal együtt és főképpen a szegények megsegítéséről és eltartásáról. Válasszassanak tehát istenfélő, bölcs és gazdálkodásban gyakorlott férfiak, akik szabályszerűen kezeljék az egyházi javakat.”

4. A PRESBITERI TISZTSÉG TÖRTÉNETE

Amint az 1. fejezetből is kiderül, nem papi tisztségviselők már az Ószövetségben is szerepelnek, de különös hangsúlyt kapnak Krisztus egyházában, amint ezt az idézett újszövetségi részek is mutatják.

A római egyház azonban kiszorította a világiakat az egyházkormányzásból és az Ige körüli szolgálatokból. A reformáció, különösen annak kálvini ága, amelyet mi is követünk, visszaállította a presbiteri tisztséget.

A bibliai presbiteri tiszt a reformáció idején kapta vissza az őt megillető helyet. Ebben különösen a Kálvin János által vezetett genfi gyülekezet állt példaként. A nagy reformátor azt vallotta, hogy Isten a gyülekezetet három feladattal bízta meg: az Ige hirdetésével (prófétai feladat), az egyház kormányzásával és a szegények gondozásával. Ezt a hármas feladatot pedig négy hivatal által tölti be: lelkipásztor, tanító, presbiter és diakónus.

Az evangéliumi presbiteriális egyházkormányzás alapjait hazánkban a nagy reformátor, Szegedi Kis István fektette le Loci communes című munkájában. Talán ennek is köszönhető, hogy az 1555. évi II. erdödi zsinat már említést tesz a presbiterekről, mint akiknek a lelkész mellett „kötelességük, hogy a népeket házanként is intsék”...

A presbiterek szerepe nagyon előtérbe került a török hódoltság idején, amikor falvak maradtak pap nélkül az ellenreformáció üldözése következtében. A presbiteri testület első megalakulása 1617-re tehető, amikor a pápai gyülekezet megalakította a Magyar Református Egyház első presbitériumát. A vallásszabadság eljövételével azután is megmaradt ez az intézmény és a református megújulási mozgalmakban sok helyen jelentős szerepet vállalt.

5. A PRESBITERI SZOLGÁLAT CÉLJA

Milyen ennek a hivatalnak a jellege?

Presbiternek lenni nem díszállás, hanem szolgálat! Szolgálat Istennek és a gyülekezetnek. Legnagyobb dicsérete az, hogy – Isten munkatársaként – részt vehet Isten országának építésében. Nem azért presbiter, hogy valaki legyen, hanem azért, hogy valamit tegyen. Péter apostol a már idézett helyen így sum-

mázta a presbiterek feladatát: „*Legeltessétek az Istennek köztetek lévő nyáját, gondot viselvén arra nem kényszerítésből, hanem örömet; sem nem rút nyereszkedésből, hanem jóindulattal: sem nem úgy, hogy uralkodjatok a gyülekezeteken, hanem mint példaképei a nyájnak.*” (1Pét 5,2-3)

Mi a presbiteri tisztség célja?

A gyülekezet tagjai együttesen Krisztus teste. Ebben a testben minden tagnak megvan a maga helye: az egyiknek ilyen adománya van, a másiknak meg olyan. Különbségek vannak. „*Ha az egész test szem, hol a hallás? Ha az egész hallás, hol a szaglás?*” (1Kor 12,17).

A gyülekezet tagjainak, az Istentől kapott változatos ajándékok birtokában, együtt kell szolgálniuk az Urat. Ebből a célból „*ki-ki kötelességének ismerje, hogy Istentől nyert ajándékait készséggel és örömmel a többi tag javára és üdvösségére fordítsa*” (Heidelbergi Káté, 55). A mi Urunk Jézus Krisztus élő gyülekezetet akar, amely növekedik hitben és szeretetben. Olyan gyülekezetet akar, amely minden tekintetben Benne, a Krisztusban növekedik, Aki a Fő. (Ef 4,15) Ebben a folyamatban a presbiterek feladata, hogy intsék, buzdítsák és vezessék a gyülekezet tagjait. Céljuk az, hogy felkészítsék a szenteket a szolgálat végzésére. Krisztus testének építésére, amíg eljutunk mindnyájan a hitnek és az Isten Fia teljes megismerésének egységére (Ef 4,12-13).

6. A PRESBITEREK MUNKÁJA

Az apostol búcsúszava az efézusi vénekhez: „*Viseljetek gondot azért magatokra és az egész nyájra, melyben önzőivé tett titeket a Szentlélek, hogy legeltessétek az Isten egyházát, melyet tulajdon vérével szerzett.*” (ApCsel 20,28)

Mi hát a presbiter legelső feladata?

Legelőször is a presbiternek szorgalmasan kell olvasnia a Szentírást és gyakorolni magát Isten szolgálatában. Ha nem nyújt jó példát a nyájnak, akkor saját munkáját akadályozza.

Csakúgy, mint a diakónusnak, a presbiternek is meg kell őriznie a hit titkát, tiszta lelkiismerettel (1Tim 1,18). Állandóan meg kell vizsgálnia, és helyre kell igazítania magát, annak tudatában, hogy mit kíván meg tőle ez a tisztség (1Tim 3,1-7; 2Tim 20,24-25; Tit 1,6-9), valamint annak nyomán, hogy mit tartalmaznak a Szentírásnak az Isten népét pásztorkodókra vonatkozó részei (pl. Ez 34,1; 1Pét 5,1-4).

Melyek a presbíterek kötelességei a gyülekezetben?

- a) Mint a nyáj pásztor, gondozza a gyülekezetet.
- b) Mint az Isten házának szolgálja, vezesse a gyülekezetet.
- c) Mint a hit őrzője, védje a gyülekezetet.

Hogyan gondozza a presbíter a nyáját?

Gondja legyen arra, hogy a gyülekezet minden tagja rendesen viselkedjék a hitvallásban és az életvitelben, híven az evangéliumhoz. Hűségesen látogassa Krisztus gyülekezetének tagjait, Isten Igéjével vigasztalva, intve és tanítva őket. Feddje meg mindazokat, akik elhajlanak az igaz hittől vagy rendetlenül élnek, s képességei szerint őrködjék a sákramentumok helyes kiszolgáltatásán. A presbitériummal egyetemben gyakorolja a keresztyén fegyelmet azok fölött, akik kitaranak bűneikben.

Milyen fontos módszert ismerünk Isten népének pásztorlásában?

Először is a presbiteri látogatásokat a hívek otthonaiban. Pál nemcsak tanított és prédikált a nyilvánosság előtt, hanem házról házra is járt (ApCsel 20,20), mindenkit egyenként intve (ApCsel 20,33). A pásztor sem várja meg, míg jühai maguktól jönnek oda hozzá, hanem utánuk megy, s megkeresi őket. Ebben különbözik a tisztségviselő a hivatalnoktól! A presbíternek tehát el kell mennie a hívek otthonaiba. Nem azért, hogy rendőr módjára „szemlét tartson”, s azért sem, hogy házi istentiszteletet tartson, hanem inkább, hogy presbiteri minőségében személyesen keresse fel őket. Presbiteri minőségében: rajta keresztül ugyanis maga a Jó Pásztor, Jézus Krisztus gondozza a nyáját. Ily módon Krisztus belép népének mindennapi életébe. Akkor jön el hozzájuk, amikor élnek és szenvednek, nevetnek és sírnak, beszélgetnek és énekelnek. Oda lép be, ahol szól a tévé és nyitva áll a pálinkásüveg. Betegágy és halálos ágy mellett áll meg. Nehézségek és problémák közé érkezik, remény és kétség közé. Pál apostol az egész nyáj gondviselésével bízta meg a véneket (ApCsel 20,28). Senkit sem mellőzhetnek; még azokat az otthonokat sem hagyhatják ki, ahol a munka nehéznek ígérkezik, vagy annyira elidegenedtek már az egyháztól, hogy a presbíter szó jelentését sem ismerik. Különösen a „nehéz esetekben világlik ki, hogy ki az igazi tisztségviselő, azaz kicsoda a valódi szolgá! Jézus Krisztus szolgálja. A paplakot sem kellene kihagyni. Ott is Isten gyermekei küszködnek a maguk nehézségeivel: élő-e még az Ige a lelkipásztor számára, hiszen annyit kell vele „hivatalból” foglalkoznia. S hogyan viseli el a családját a családfő szüntelen elfoglaltságát?

Másodszor az, hogy a gyülekezet tagjainak a számon tartása keretében meglátogatja őt kórházban, ápolási intézményben, idősek otthonában is. Szükség

esetén felveszi a kapcsolatot a hozzátartozókkal, segítséget nyújt az ápolási anyagok beszerzésében, vigasztalást ad az Ige eszközeivel az elesett ember számára.

Mi legyen a látogatás tartalma?

Vigasztalás, bátorítás és intés, ahogyan a helyzet megkívánja. A gyengéket segíteni kell, az ingadozókat bátorítani és a rendetleneket inteni, mégpedig lankadatlan türelemmel a tanításban (1Thess 5,14; 2Tim 4,2). A betegeket – a kórházban fekvőket is – vigasztalni kell, az ifjakat pedig arra bátorítani, hogy éljenek a konfirmációkat tett fogadalmukhoz híven. A hitehagyottakat (Róm 16,17) vagy rendetlenül élőket (1Kor 5) figyelmeztetni kell bűneikre, s – szükség esetén – el kell tiltani az Úr asztalától, vagy ki kell rekeszteni a gyülekezetből (Heidelbergi Káté, 82, 85). Az elvilágiasodásnak ellent kell állni.

Mindezekért a presbiternek ismernie kell a gyülekezet tagjait, férfiakat, nőket, fiúkat és lányokat, életmódjukkal egyetemben, s figyelmesen meg kell hallgatnia őket, mégpedig nemcsak a szavaikat hallva meg, hanem azt is megértve, ami azok mögött van. Ha szükséges, a presbiter olvasson fel az Igéből és imádkozzék.

Ha vannak a gyülekezetben női presbiterek, ők különös felelősséget kell, hogy érezzenek a gyülekezet nőtagjainak a gondozásában, hiszen azok bizalommal csak nők felé tudnak megnyílni, problémáikról vallani.

Mi a presbiter teendője Isten házának szolgájaként?

Ügyelnie kell arra, hogy a gyülekezetben minden békésen és jó rendben történjék, Krisztus parancsolata szerint. Ide tartoznak az egyház anyagi ügyei is, ám ezek kezdésében nem a szabályok szigorú betartása az igazán lényeges, hanem az, hogy az egyházat Krisztus Igéje kormányozza, életét pedig Krisztus békéje kell jellemezze. Továbbá az is a presbiter – elsősorban a gondnok – kötelességeihez tartozik, hogy bárkit megakadályozzon a presbiteri tiszttel betöltésében, ha nem törvényes megválasztás alapján ölti fel e tisztséget. A presbiternek lehetősége van arra, hogy építő észrevételeivel támogassa a lelkipásztort az igehirdetés szolgálatában.

Hogyan őrkdjék a presbiter a hit tisztaságán?

A hit és a lelkipásztori munka tisztaságának megőrzése érdekében semmiféle idegen tanítást nem szabad megengedni, a gyülekezetet pedig minden tekintetben építeni kell. Pál apostol arra intette a véneket, hogy ne engedjenek gonosz farkasokat a Krisztus nyája közé (ApCsel 20,28-31). Annak érdekében, hogy a presbiter megvédelmezhesse a gyülekezetet minden hamis tanítástól,

otthonosnak kell lennie az Igében, s ismernie kell az egyház hitvalló iratait: a Heidelbergi Kátét és a Második Helvét Hitvallást.

7. A PRESBITEREK EGYÜTTMŰKÖDÉSE A LELKIPÁSZTORRAL, EGYMÁSSAL ÉS A GYŰLEKEZET TAGJAIVAL

Mi a tisztségviselők együttműködésének alapja?

A tisztségviselők szolgálata nem egyszemélyes ügy. A presbiter a presbitérium tagja (1Tim 4,14). Ez az egy, vagy több lelkészből, valamint a vénekből álló testület együtt felelős a gyülekezetért, az Isten házának gondozásáért és a hit tisztaságáért. A lelkipásztorok és a vének nem versenytársai egymásnak, hanem „szolgatársai” és „testvérei” az egy Úr szolgálatában. A tisztségviselők „rangjuk” tekintetében egyenlők. Krisztus szava szerint: *„Ti pedig ne hívassátok magatokat Mesternek, mert egy a ti Mesteretek, a Krisztus; ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Atyátoknak se hívjatok senkit e földön; mert egy a ti Atyátok, aki a mennyben van. Hanem aki a nagyobb közöttetek, legyen a ti szolgátok.”* (Mt 23,8-11) Az egyházi tisztségviselők abban különböznek a világi hatóságoktól, hogy a pogányokon uralkodnak királyaik, és akik hatalmaskodnak rajtuk, azok jötevőknek hívatják magukat. *„Ti azonban ne így cselekedjétek, hanem aki a legnagyobb köztetek, olyan legyen, mint aki legkisebb; és aki fő, mint aki szolgál.”* (Lk 22,25-26) Mindenféle hierarchia rossz: a lelkipásztor nem a presbiter küldönce, de a presbiter sem a lelkipásztor segédje!

Hogyan segíthetik egymást a presbiterek?

A terhek és feladatok egyenlő elosztásával. Minél becsületesebb az elosztás, annál kisebb a hierarchia (alá- és fölérendeltségi viszony) kialakulásának veszélye. Az is helyes, ha a tisztségviselők barátságosan tanácskoznak a közös szolgálatra vonatkozó dolgokban.

Meg kell állapodnia a gyülekezetben végzendő lelki munka tartalmát és módját illetően, s ehhez aztán mindenkinek tartania is kell magát. Beteg, idős és fiatal hívek, különleges nehézségekkel küszködők vagy nyíltan bűnben élők a tisztségviselők különös figyelmét érdemlik. A presbitériumban mindenki jó szívvvel működik együtt a többivel, nem húzódozva a felelősségtől: minden presbitert köt a testület által jogosan hozott és Isten Igéjével, valamint az egyház hitvallásával nem ellenkező döntés; ha a testület nehéz döntések előtt áll, a presbiternek sem gyávaságból, sem képmutatásból nem szabad távol maradnia; ki-ki amit jónak vél, vallja meg bátran! A döntést követően azonban minden presbiternek követnie kell a presbitérium határozatát, még akkor is, ha személy szerint előzőleg nem értett egyet vele.

Hogyan segíthetik a presbiterek a lelkipásztort?

Gondoskodniuk kell arról, hogy a lelkipásztornak meglegyenek az anyagi lehetőségei munkája jó végzéséhez.

Baráti észrevételekkel segítsék szolgálatát. Ezért kísérjék figyelemmel igehirdetői, lelkigondozói és hitoktatói működését.

Igehirdetés tekintetében a presbiterek a következő szempontokra ügyeljenek:

- elég változatos-e a textusok felvétele: „az Isten teljes akarata” (ApCsel 20,27) kiderül-e az igehirdetésekből?
- van-e oktatás, biztatás, vigasztalás és feddés a prédikációkban?
- megérti-e a gyülekezet minden egyes prédikációból, hogy Isten kicsoda kíván lenni a számára?
- szóba kerülnek-e a gyülekezet aktuális nehézségei és bűnei?
- felelősséggel magyarázza-e a lelkész az Igét?

Elegendő-e, ha a presbiterek csak magukban keresik fel a híveket?

A presbitérium, mint testület, felelős a gyülekezet gondozásáért. Azért a gyülekezet minden tagját – a presbitérium által megszabott gyakorisággal – két-két tisztségviselőnek meg kell látogatnia; vagy a lelkésznek, egy presbiter kíséretében, vagy pedig két presbiternek. Ezek a párok a presbitérium nevében, annak megbízásából látogatják a gyülekezetet. A presbitérium határozza meg, hogy ezekről a látogatásokról mit kell és mit nem kell jelenteni.

Az, hogy két-két tisztségviselőnek kell mindenüvé ellátogatnia, abból az igei szabályból következik, hogy két vagy három tanú szavával lehet érvényes egy ügy (5Móz 19,15). Az ilyen páros látogatásokon kívül hasznos lehet, ha a presbiter – szükség esetén – egyedül is visszamegy oda, ahol bizalmasabb légkörben vigasztalhatja, bátoríthatja vagy feddheti meg a gyülekezet tagjait.

8. KÍVÁNALMAK A PRESBITEREK IRÁNT

Bárki lehet-e presbiter?

Pál apostol határozott utasításokat adott arra nézve, hogy ki működhet presbiterként az egyházban, mégpedig a következő igehelyeken: (1Tim 3,1-7; 2Tim 2,24-25; Tit 16,9).

A tisztségviselők megválasztásakor a gyülekezet tagjait nem vezetheti személyes vonzalom vagy ellenszenv, hanem csak azt tekinthetik, hogy mely testvéreket ruházott fel az Úr a tisztség betöltéséhez szükséges adottságokkal.

Mire vonatkoznak az 1Tim 3-ban említett kívánalmak?

- a) a presbiter magaviseletére;
- b) a presbiter családjára;
- c) a presbiter tanítói alkalmasságára;
- d) a presbiter képességére a jó és rossz különbségtételében.

Mit mond Pál apostol a presbiter magatartásáról?

A presbiter feddhetetlen legyen: magatartása nem adhat okot jogos bírálatra házaséletében kerülnie kell a romlottságot. A presbiter legyen józan, értelmes és tekintélyes: nem engedhet meg magának zavarosságot, képesnek kell lennie az önmérsékletre, szava és magatartása pedig sohasem lehet bántó. A vigyázó ezenkívül vendégszerető is legyen. Ehhez még Pál hozzáteszi, hogy ne legyen részeges, verekedő. Sőt, kedves legyen, nem veszekedő: a vigyázónak tudnia kell emberekkel bánnia, s meg kell értenie mások hibáit. A pénzt se szeresse felettébb: semmiféle hasznot sem húzhat tisztségéből.

Mit tudunk a presbiter családjáról?

A presbiter családi élete tiszta legyen. Házastársa istenfélő legyen, aki vele együtt örömmel foglal helyet Krisztus gyülekezetében. A presbiter tisztelje házastársát és fegyelmezze meg gyermekeit. Családjában tartson csendességet, imádkozzék és olvassa az Igét. Ha valaki nem gondoskodik a családjáról és nem neveli gyermekeit, hogyan válhat áldássá tágasabb családja, a gyülekezet számára?

Alkalmas legyen-e a presbiter a tanításra?

Igen, minden presbiter tanító is kell legyen, hiszen a gyülekezet egyik szellemi vezetője. Küzdenie kell mindenféle tudatlanság és félreértés ellen. Ha megátalkodottsággal és ellenkezéssel találkozunk, ragaszkodjunk a tanítással egyező igaz beszédhez, hogy képes legyen az egészséges tanítással buzdítani, az ellenszegülőket pedig meggyőzni (Tit 1,9). Késesnek kell lennie a szektások leleplezésére és téves tanításaik megcáfolására.

Milyen kísértéseket kell a presbiternek leküzdenie?

A büszkeség csapdáját: ezért nem szabad frissen megtért embert presbiterre választani. Az ördög mindig azon mesterkedik, hogy a gyülekezet és a presbiterek jó hírnevét befekettítse. A presbiter tehát ne adjon okot ilyesmire. Fontos azonban, hogy a presbiter a kívülről megbecsüljék. A tisztségviselők mindenféle gonosztól tartózkodjanak.

Mik a presbiterekkel szemben támasztott igények?

„A fő dolog azonban, hogy csak egészséges hitűeket és szent életűeket szabad megválasztani, olyanokat, akik ellen semmi olyasmit sem lehet felhozni, ami megfosztaná őket tekintélyüktől és szégyent hozna szolgálatukra” (Institutio, IV. 3,12).

Mi lesz a tisztségviselők szolgálatának jutalma?

Ahhoz a tisztségviselőhöz, aki nem csupán egyházi hivatalnok, nem kizárólag az egyházi szabályok követője, hanem Krisztus küldöttének tekinti magát, az Ige szolgálatában és a Szentlélek erejével telve, egyszer így szól majd Mestere: *„Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután; menj be a te uradnak örömébe.”* (Mt 25,21.)

* * *

A gyülekezeti szolgálatok vázlatos áttekintése

(Segítségnyújtás a presbiterek egyéni szolgálatvállalásához)

A) Missziói tevékenység

1. Gyülekezeti evangelizáció (ébredtő szolgálat) és a hitrejutottak gondozása
2. Rendszeres imaszolgálat
3. Családlátogatás, hívogatás
4. Lelkigondozás

B) Igeszolgálat

5. Igehirdetés (templomban, gyülekezeti teremben, temetőben, szórványban)
6. Sákramentumok kiszolgáltatásánál segítség (templomban, lakáson, idősek otthonában)
7. Bibliaóra, bibliakör tartása (háznál, gyülekezeti házban)

C) Tanító szolgálat

8. Katechéta szolgálat (hitoktatás iskolában, gyülekezetben)

9. Konfirmációra való felkészítésben segítség (látogatás, órákon való részvétellel), (fiatalok, felnőttek)
10. Bibliaiskola
11. Gyermekmunkásképzés
12. Ifjúsági vezetőképzés
13. Presbiterek képzése, továbbképzése

D) Szeretetszolgálat (diakónia)

14. Beteglátogatás
15. Kórházlátogatás
16. Öregotthon látogatása
17. Egyedül élő idősek támogatása
18. Árvák, félárvak felkarolása

E) Gyülekezetépítés

19. Családlátogatás
20. Lelki gondozás
21. Templomi rend fenntartása (pl. érkezők fogadása)
22. Gazdasági és pénzügyek intézése
23. Építési és műszaki ügyek
24. Épületkezelés és épületfenntartás
25. Irodai ügyek és jegyzőkönyvvezetés
26. Jogi tanácsadás
27. Fenntartói járulékszedés
28. Takarítás
29. Iratterjesztés
30. Könyvtári szolgálat
31. Gyülekezeten belüli kommunikáció (sajtó, hangkazetta, videó)
32. Bizottsági munka
33. Gyülekezeti rendezvények
34. Nyári táborozások vezetése, segítése
35. Kirándulások szervezése, vezetése
36. Gyermek játékdélután szervezése
37. Kántorizálás
38. Énekkari szolgálat
39. Kapcsolattartás más gyülekezetekkel
40. Hangfelvevő és hangosítás kezelése templomban, gyülekezeti teremben

Az egyházközség missziói munkaterve

A missziói törvény szerint minden egyházközségnek minden évben missziói munkatervet kell készítenie. Ez a törvény beosztásának megfelelően kiterjed a gyülekezeti misszióra, amelyen belül tervezendő:

- az istentiszteletek rendje,
- a bibliaórák, konfirmációi előkészítő alkalmak rendje,
- a sákramentumok kiszolgáltatása,
- az evangélizációs alkalmak,
- családlátogatások,
- csendesnapok, találkozók.

Kiterjed továbbá a belmisszióra, ennek területei:

- ifjúsági munka,
- temetési szolgálatok,
- iratterjesztés,
- szeretetvendégségek,
- kórházzolgálat (ha van kórház a gyülekezeti területén).

Érintenie kell a külmissziót, a testvérgyülekezeti és patronálási kapcsolatokat, az ökumenikus alkalmakat (pl. januári imahét) és lehetőleg válaszolni kell az egyházközség középtávú missziói célkitűzéseit is (pl. szolgálat etnikai kisebbségek között, missziói egyházközség alapítása stb.).

Jó, ha a missziói munkaterv kiterjed arra is, hogy melyik tisztségviselő milyen szolgálatot vállalt.

Gyakorlati tudnivalók az egyházközség anyagi ügyeivel kapcsolatban

„A presbiterek az egyházközség lelki és anyagi javainak sáfárai”

Miben áll ez a gazdálkodás? Lényeges, hogy a gazdálkodás folyamán ismereni kell és szem előtt kell tartani a törvény előírásait (lásd az „Egyházi törvények” fejezetben található, majdnem teljes gazdálkodási törvényt, a továbbiakban: GT).

Leltár:

Mindenekelőtt tudnom kell, hogy miből gazdálkodom, mi van rám bízva! Ehhez szükséges, hogy az egyházközség minden vagyonáról leltár készüljön. Ebbe nem csak az ingatlan és ingó tárgyak tartoznak bele, hanem sok más egyéb is: követelések, vagyis amivel mások tartoznak nekünk, készletek (pl. tüzelő-

anyag) értékpapírok, és a készpénz is. A leltárban szerepelnie kell ezek mennyiségének, leírásának, a kegytárgyak esetében a tárgyak fényképek is. Ez utóbbi mutat rá arra, hogy a leltárra azért is szükség van, mert ha betörés következik be, meg tudjuk mondani, hogy mi, milyen mennyiségben és esetleg, hogy milyen értékben tűnt el. A régi tárgyak értékének megállapítása nehézkes, de ha ma veszünk valamit és ezt bevezetjük a leltárba, akkor már fel kell jegyezni, hogy mennyiért vettük.

Pénzkezelés:

A vagyon kezelésében természetesen a legnagyobb figyelmet a pénzeszközök kezelésére kell fordítani, hisz ez tűnhet el legkönnyebben, akár csak emberi tévedésből, akár emberi rossz szándékból. Ezért szabályozni kell az egyházközség pénzkezelését. Ez három területre terjed ki: 1. a pénz megőrzése, 2. a pénz szállítása és 3. a pénzforgalom szabályozása.

A pénz megőrzéséhez szükséges, hogy az megfelelően el legyen zárva, szabályozva legyen, hogy ahhoz ki és hogyan férhet hozzá, és egyáltalán mennyi pénz lehet készpénz formájában a pénztárban. Ennek szabályozására központilag csak irányelveket lehet adni, de egységesen előírni nem lehet, hisz minden egyházközség elhelyezkedése, a parókia, a lelkészi hivatal szobabeosztása más és más. Ezt a presbitériumnak szabályozni kell. Az is a helyi viszonyoktól függ, hogy kinek lehet kulcsa és azt milyen módon használhatja. Alapelveül azonban elő lehet írni, hogy a pénzt pánccélszekrényben vagy vaskazettában olyan helyen kell őrizni, ahol az ablakok be vannak rácsozva, az ajtón pedig – lehetőleg több – biztonsági zár legyen. Nem célszerű 50 000 Ft-nál többet a pénztárban őrizni, de lehet hogy esetenként mégis szükséges. Ilyenkor elő kell írni, hogy milyen különleges őrzési feltételek között lehet ezt megtenni. (Pl. a helyiség elé őrt kell állítani.) Szabályozni kell azt, hogy kinél legyen a pénztárhelyiség kulcsa, kinél a vaskazetta vagy a pánccélszekrény kulcsa. Célszerű úgy szabályozni, hogy a pénzhez lehetőleg csak két ember jelenlétében lehessen hozzáférni. (Pl. lelkész és a gondnok)

A pénz szállításánál is meg kell határozni, hogy mennyit, milyen módon lehet szállítani. Pl. 50 000 Ft felett már célszerű két embernek együtt vinni a pénzt, vagy riasztós pénzszállító táskát alkalmazni.

A GT előírja, hogy szabályozni kell, hogy ki engedélyezhet pénzkifizetést (utalványozást). Kis összegek esetében ez lehet csak a lelkész, nagyobb összegek esetében már két ember (lelkész és a gondnok) különlegesen nagy összeg esetében presbitériumi határozat lehet szükséges. Ezt is mind a presbitériumnak szabályoznia kell a helyi viszonyoknak megfelelően.

Fontos az a törvényi előírás, hogy a perselypénzt (pénzadományokat), ha azokat név és bizonylat nélkül gyűjtik, két presbiternek kell megszámolni és aláírt készpénzjegyzék kíséretében kell átadni a pénztárosnak, aki azt szabályszerűen bevételezi.

Minderre azért van szükség, hogy még a gyanúját is lehessen kerülni annak, hogy valaki a maga zsebére gazdálkodik az egyházban a hívek pénzével.

Költségvetés, zárószámadás:

A gazdálkodáshoz szükséges az is, hogy megtervezzük bevételeinket és a kiadásainkat. Ezt nevezzük költségvetésnek. A költségvetést, de általában minden pénzügyet, nem lehet a presbitérium elé vinni szóbeli előterjesztés formájában, mert a sok számot senki nem tudja megjegyezni, ha csak hallja. Sőt a költségvetést (meg majd a zárószámadást is) célszerű a presbitereknek az ülés meghívójával együtt kiküldeni. A költségvetést (meg majd a zárószámadást is) miután a presbitérium megvitatta és határozatilag elfogadta, a gyülekezet előtt is ismertetni kell. A költségvetés ismertetésére legcélszerűbb a karácsonyi vagy az újévi, a zárószámadás ismertetésére a húsvéti istentiszteletet felhasználni, mert akkor igen sokan hallják. A záró számadás keretében azt kell megvizsgálni, hogy a tervezetthez (a költségvetéshez) képest hogyan alakultak a tényleges bevételek és kiadások és ezeknek mi az egyenlege. Ezért a költségvetés tételeit és a záró számadás tételeit azonosan kell megállapítani. Erre egyházunkban a GT szerinti szabvány nyomtatványok vannak.

Könyvelés:

A könyvelés az, ami a költségvetés és a zárószámadás között történik: kiadások merülnek fel, bevételeink vannak. Ezeket a költségvetés tételeinek megfelelő csoportosításban (pl. fizetések, közmű díjak stb. kell összegyűjteni, hogy ebből a zárószámadás elkészíthető legyen. Mind a bevételekről, mind a kiadásokról ún. bizonylatot kell kiállítani, amelyről le kell tudni olvasni, hogy ki fizet, kinek fizet, mikor fizet, mennyit fizet, milyen célra fizet, ki engedélyezte a kifizetést, ki fizette ki (pénztáros), ki vette át, ki ellenőrizte.

Ha az egyházközség vállalkozói tevékenységet is folytat, úgy kettős könyvelést kell végezni. Ha ilyen tevékenysége nincs, akkor elegendő egyszerűsített könyvelést folytatni. Ennek részleteiről szakembert kell megkérdezni. Megjegyezzük, hogy az egyházközségek jelentős része ma már számítógépen könyvel, amihez kitűnő programok állnak rendelkezésre. Ezekre az egyházmegye ad ajánlást.

Lényeges fejlődést jelent az egyházközség életében, ha banki folyószámlával rendelkezik. Ennek kezelése, a bankszámlán tárolt pénzösszeg ellenőrzé-

se, átutalások végrehajtása interneten át is történhet, ami a pénzforgalmat és az intézést jelentősen gyorsítja és egyszerűsíti. Az ehhez tartozó jelszó titkos, azt az elnökségen kívül a pénztáros ismerheti. Fontos azonban, hogy banki (internetes) átutalásokról is készüljön számlatükör és ennek tételeit az átutalást megelőzően írja alá az utalványozásra jogosult lelkész vagy gondnok.

Ellenőrzés:

Ez utóbbi érdekében a presbitériumnak számvizsgáló bizottságot kell választania, akik a kifizetéseket utólag havonta, esetleg negyedévenként ellenőrzik és a problémákról a lelkészt és a presbitériumot rendszeresen tájékoztatják.

Javadalmak, levonások, kötelezettségek:

Az egyházközségek kiadásai között jelentős tétel az ún. személyi kiadások. Tudnia kell a presbitereknek, hogy a lelkészek fizetése több elemből áll össze: az ún. díjlevél szerinti javadalom, amelyet a presbitérium határoz meg (de ne a lelkész tegyen rá javaslatot, hanem lehetőleg a gondnok), az ún. korpótlék, amely 5 évenként a díjlevél szerinti javadalom 2 százaléka, természetbeni juttatás (lakás, fűtés, világítás ill. ennek pénzben meghatározott értéke). A lelkészi javadalom kiegészítő részei a hitoktatási díj (ha személyesen végez hittanoktatást), a stóla (temetés és esküvő után, azonban keresztelésért stólát szedni nem szabad, mert az sákramentum!). A fizetését és a hittanoktatási díját a lelkész nem mind kapja kézhez, mert abból le kell vonni a személyi jövedelemadót, a lelkészi nyugdíjintézeti járulékot, ami a fenti összeg (vagyis a hitoktatással és a stólavál emelt összeg) 15 százaléka. Mint minden munkaadónak, az egyházközségnek is kell fizetni a lelkész után nyugdíjintézeti járulékot (jelenleg 21 százalék), illetve egészségügyi hozzájárulást.

A nem lelkészi (egyházi) személyek után az állami szabályok szerint kell fizetni ill. a levonásokat ott is meg kell ejteni. (Az egyházközség fizet: egészségbiztosítási járulékot, nyugdíjbiztosítási járulékot, egészségügyi hozzájárulást.) A járulékok, közterhek összegét mindig a hatályos világi törvények szerint kell megállapítani, beleértve a személyi jövedelemadó-előleget is.

Mindebből látható, hogy a presbitériumnak igen nagy a felelőssége, mert ha nem a szabályok szerint jár el, akkor a büntetést a hívek adományából lehet fedezni, illetve egyházi törvényünk szerint jogellenes magatartással okozott kárért bíróság előtt felelősek.

Gyakorlati tudnivalók az egyházközség műszaki ügyeivel kapcsolatban

A presbiterek feladata az egyházközség műszaki létesítményeinek (épületeinek, épületgépészeti berendezéseinek stb.) felügyelete is. Mivel egyre több

vezeték hálózza be egyházi épületeinket, az egyházi területeket, így ezekre különös figyelmet kell fordítani.

Legfontosabb az, hogy az egyházközség létesítményeinek tűzvédelme a tűzrendészeti előírásoknak megfelelő legyen. Ez abból a szempontból is fontos, hogy egy esetleges tüzeset után a biztosító ne hivatkozhatna arra, hogy nem volt szabályos az egyház tűzrendészeti védelme. Ezért minden egyházközségnek tűzrendészeti szabályzattal kell rendelkeznie, amelyben szabályozni kell többek között:

- az épületek ill. az abban lévő helyiségek tűzrendészeti besorolását (A, B, C, D osztályba),
- menekülési útvonalakat,
- a szükséges tűzoltó készülékeket és azok rendszeres vizsgálatát (poroltó, víz stb.),
- a tűzrendészen szabályok oktatását az érintett személyeknek.

Az épületek villamos hálózatát rendszeresen ellenőrizni kell. Állami jogszabályokban meghatározott időnként, arra felhatalmazott szakemberrel el kell végeztetni az épületek érintésvédelmi, ill. villámvédelmi vizsgálatát és az abban megállapított hiányosságokat ki kell küszöbölni. A vizsgálatról a vizsgálónak bizonyítványt kell adni.

A gázberendezések (gázkazán, konvektor, tűzhely, vízmelegítő stb.) vizsgálatát évente arra felhatalmazott szolgáltatóval kell elvégeztetni.

A kémények vizsgálatát a kéményseprők végzik, erről nekik igazolást kell adniuk, amit viszont meg kell őrizni. Az esetleges észrevételeiket teljesíteni kell.

A vízvezetékeket a legcélszerűbb úgy ellenőrizni, hogy minden vízcsapot elzárunk és megvizsgáljuk, hogy a vízmérő óra mozog-e? Ha igen, akkor valahol szivárgás van: a csapon (szelepen) vagy a vezetéken. Ezt meg kell keresni a hibát el kell hárítani, mert a víz egyre drágább lesz és kárt is okoz.

Az épületben először is a tetőt kell megvizsgálni, legalább évente kétszer, lehetőleg esős időben, vagy közvetlen utána. A tavaszi vizsgálatra azért van szükség, hogy a tél okozta károkat felismerjük és azokat lehetőleg mihamarabb elhárítsuk, az őszi vizsgálat pedig elsősorban az ereszcatornák tisztítását segíti elő és a nyári viharok utáni károkat méri fel. Az ereszcatornákat rendszeresen tisztítani, anyaguktól függően mázolni kell.

A faszerkezeteket különösen óvni kell a víztől, mert előfordulhat gombásodás, vagy valamilyen rovarfertőzés, amelyet ha idejében felfedezünk, nagyobb károkat előzhetünk meg. Ezért érdemes 4-5 évenként a faszerkezeteket megfelelő védő festékekkel kezelni, esetleg faanyagvizsgáló szakemberrel felülvizsgáltatni és a hibákat kijavítani.

A teherhordó szerkezeteket szintén célszerű 4-5 évenként megvizsgálni és megvizsgáltatni: karzatot, lépcsőket, haranglábat stb.

A műszaki létesítményeknél akárcsak az emberi egészségnél a megelőzés mindig olcsóbb, mint a kárelhárítás!

A műszaki létesítményekhez tartozik a hitéleti helyiségek, valamint a parókia fűtőberendezése, a templom világítása és a hangosító berendezés. A fűtés rendszerétől függően évente ellenőrizni kell a zárt rendszerű fűtések (pl. cirkogejzír) feltöltöttségét, az égéstér korommentességét, a gázfűvókák tisztaságát ill. a kazán általános állapotát. A templom, imaterem világításánál törekedni kell nagy élettartamú és kis fogyasztású világítótestek alkalmazására és az üzemképtelenek mielőbbi cseréjére. A hangosító berendezés esetén figyelni kell a gyülekezet esetleges észrevételeire és a hangszórók, mikrofonok beállításánál a szükséges korrekciókat el kell végezni. Ebben kérjük ki szakember véleményét.

A vizes helyiségeknél gondot kell fordítani arra, hogy a csapok jól zárjanak, a lefolyók ne legyenek eltömődve, a vízöblítés működése és a papírutánpótlás a WC-ben megfelelő legyen.

Ahol van betörésvédelem, ill. riasztó felszerelve, azokat is célszerű legalább évente egyszer ellenőriztetni.

Különleges feladatokat ró az egyházközségre az általa fenntartott temető. Ilyen feladatok:

- nyilvántartás vezetése
- utak, közforgalmú területek tisztántartása,
- szemét összegyűjtése, elhordása
- vízhálózat fenntartása, téli fagymentesítése
- ha van ravatalozó helyiség, annak fenntartása, takarítása stb.

* * *

Presbiterválasztások

✎ *Dr. Ritoók Pál †, dr. Viczián Miklós*

„Nem ti választottatok ki engem, hanem én választottalak ki és rendelvelek arra, hogy elmenjetekek és gyümölcsöt teremjetekek.” (Jn 15,16)

A Magyar Református Presbiteri Szövetség Elnökségének állásfoglalása az egyházi választásokkal kapcsolatban

A Presbiteri Szövetség Elnöksége szükségesnek látta, hogy állást foglaljon az egyházi presbiterválasztásokkal kapcsolatban, amelyek 6 évenként esedékesek. Meggyőződésünk, hogy az egyházi választások különösen, de semmilyen más választás nem történik Isten akarata ellenére vagy akarata nélkül.

Ezért vizsgáljuk meg az Ige fényében:

- ki választ
- kit választ
- hogyan választ
- és ennek nyomán mi a feladatunk, presbitereknek?

Ki választ?

Már a címadó Ige is jelzi, de a Szentírás számos esetben is igazolja, hogy Isten az, aki választ, mégpedig nemcsak, mint kegyelmes Isten, de mint a történelem Ura is. Az Igéből világos, hogy Ő választotta ki Ábrahámot, Jákobot, Józsefet, Mózeset, a királyokat, a prófétákat, a tanítványokat, de még ítéletének eszközeit is, mint pl. a fáraót, Nabukadneccart, vagy Félixet, vagy Festust, hogy az Ő ítélete, terve valóra váljék. Ebben benne foglaltatik az is, hogy Isten választhat javunkra és ítéletünkre. Ez át is vezet a következő kérdéshez:

Kit választ?

Akit Ő jónak lát! Ő nem azt nézi, amit az ember, aki azt nézi, ami a szeme előtt van, az Úr azt nézi, ami a szívben van (1Sám 16,7).

Hogyan tudhatjuk meg, hogy kit választ az Isten?

Az Ige először is arra tanít, hogy Ő szól ahhoz, akit kiválaszt Szólt Ábrahámnak, Jákobnak, Józsefnek, Mózesnek, a prófétáknak, a tanítványoknak közvetlenül, látomásban, de még Nabukadneccarnak is álmában. Isten tehát kijelenti magát, közli tervét az Ő választottaival.

Az Ige másodszer arra tanít, hogy az, akinek kijelentette magát, akit kiválasztott, megrémül, felismeri alkalmatlanságát, erőtlenségét és szinte menekül a feladattól, ha féli Istent és ismeri a hatalmat (pl. Mózes, Gedeon, Ézsaiás, Jeremiás stb.).

Az Ige azonban arra is megtanít, hogy az Isten felkészíti a szolgálatra a kiválasztottat és a magát alkalmatlannak érzőt alkalmassá teszi, így válik alkalmassá Ábrahám, hogy népek atyja legyen, Jákob, hogy Izraelé legyen, József, hogy népek és testvérei megmentője legyen, Mózes, hogy népe vezére legyen és a próféták és királyok is mind, ha meghajoltak Isten akarata előtt így váltak alkalmassá a tanítványok is, hogy apostolokká legyenek és még az ösztöke ellen rugódozó Pált is belekényszerítette abba a feladatba, amelynek korábban ellenzője volt.

A felsorolt példák arra is rámutatnak,

Hogyan választ az Isten?

Tetszése szerinti módon. Módja pedig éppen a felsorolt példák tanúsága szerint sokféle lehet. Van, akiről azt tudjuk, hogy megszólította: kit füstölgő kemence (1Móz 15,7-21), kit égigéző létra képe segítségével (1Móz 28,10-16), kit csipkebokorból (2Móz 3,1-12), kit emberek útján (1Sám 16,1-12), kit örökösödési rend, vagy éppen annak félretétele útján (Salamon), kit „csodatétel” útján (Natanaél), kit sorsvetés útján (Mátyás), kit a Szentlélek útján (ApCsel 13,1-3), és még számtalan más módon, amelyek nemegyszer a kor általános választási módszerei voltak: örökösödési rend, sorsvetés.

A forma tehát sokféle lehet, de az Igéből azt láthatjuk, hogy bizonyos azonosságok vannak: az Úr szavát hallják, keresik, akiket választ és akik választanak. Sámuel az Úrral beszél, mielőtt elmegy Isai fiai közül királyt választani. Még Jézus is az Ő Atyjával beszél, mielőtt tanítványait kiválasztja (Lk 6,12-16). Mátyás apostollá választása előtt is imádkoztak (ApCsel 1,23-26) és Barnabás és Saul kiküldése előtt is böjtöltek és imádkoztak (ApCsel 13,1-3)

Az Ige tanítását összefoglalva megállapíthatjuk:

- az Úr választ javunkra vagy ítéletünkre
- akit Ő választ, azt megszólítja és felkészíti
- sokféle módon választhat, így rajtunk keresztül is.

Mindez azt jelenti, hogy a választás, különösen az egyházi választás a református keresztyén számára nem valami demokratikus eszköz, hanem Isten akaratának elkérése, megismerése.

Mi tehát a presbiterek feladata?

A folyamat kezdetén meg kell ismerni, meg kell tanulni és meg kell tartani az ide vonatkozó egyházi jogszabályokat. Ezeket az „Egyházi törvények” c. fejezet tartalmazza. Ennek megfelelően az alábbiakat elsősorban a jelölőbizottság tagjainak kell megfontolniuk.

Ajánlhatjuk, mert az Ige ebben példát mutat, hogy a jelöltek állításakor ill. a választás előtt a jelöltekkel szemben bizonyos követelményeket fogalmazzanak meg a testvérek. Ezt tették a tanítványok is, mielőtt Mátyás és József között – miután mindketten megfelelek a feltételeknek – sorsot vetettek. Ugyanígy határoztak meg feltételeket a hét diakónus választásakor is (ApCsel 6,1-7)

Ilyen feltételek lehetnek az 1Tim 3,1-7, és a Tit 1,5-9-ben leírtak szerint:

- a) Személyes tulajdonságok: megfontolt (aki a szélsőségeket kerüli), józan (gyakorlatias, jó ítélőképességű), nem részeges (az élet földi örömeiben mértékletes), nem kötekedő (szelíd természetű), megértő („empatikus”), viszálykodást kerülő (konfliktusokat megoldani akaró), nem újonnan megtért (az egyházi életet ismerő, kellő ismerettel és hittel rendelkező), nem önkényeskedő (nem hatalomra törő, hanem szolgáló), nem indulatos (nem gerjed könnyen haragra), jóra hajlandó (helyes értékítéletű), igazságos (szeretetben), kegyes (istenfélő), önmegtartóztató (van önuralma).
- b) Környezetének a véleménye: feddhetetlen (nem korrupst, nem ad okot megbotránkozásra), vendégszerető (szeretettel foglalkozik a hozzá fordulókkal), a kívülállókknak is jó véleménye van róla.
- c) A családi élete: egyfeleségű férfi (nem kezd ki játékból sem más nővel), aki a maga háza népét jól vezeti (a családjában béke és derű van, lelkileg is vezeti családját), gyermekeit engedelmisségben és teljes tisztességben neveli (gyermekei hitoktatásban részesülnek, konfirmáltak), akinek gyermekei hívők, nem vádolhatók kicsapongással (gyermekei sem botránkoztató életvitelűek).
- d) A szolgálattal járó elvárások: tanításra alkalmas (képes a Szentírás tanításának és a munkatársai munkájához szükséges ismeretek továbbadására), aki ragaszkodik a tanítással egyező igaz beszédhez (az evangéliumból nem vesz el semmit és nem ad hozzá semmit), képes legyen az egészséges tanítással buzdítani, képes legyen az ellenszegülőköt meggyőzni (képes legyen másokat telkesítéssel, meggyőzéssel vezetni).

Nem ajánljuk olyanok jelölését, megválasztását

- akik az Ige tanításához hozzátesznek, elvesznek, vagy nem hitvallásaink szerint értelmezik azt,
- akik bármely nemes eszmét az Isten ügye, a misszió mellé vagy elé helyeznek,
- akik bárki ember, embercsoport (vallás, etnikum ellen gyűlöletet szítanak),
- akik magukat ajánlják, bármennyire tetszetős életűek és ismeretnek (lásd gazdag ifjú), mert nem az a kipróbált, aki magát ajánlja, hanem akit az Úr ajánl.

Összefoglalva

- folytonos imádsággal, sőt böjtöléssel készüljünk a választásokra,
- ismerjük meg, tartsuk és tartassuk meg a törvényes előírásokat,
- ismerjük meg és próbáljuk meg a jelölteket az Ige mérlegén.

